ئامادە کردنی:

ناوەندی کوردeکا

بۆکان:

محەمەد ئەمین شاسەنەم: ٦٢٢١٣٤٠

عەلی جەوشەنی: ٦٢٤٢٩٢١

سواره و پەخشانی کوردی

نووسەر: محەممەد بەهرەوەر

ناوی کتێب: سوارە و پەخشانی کوردی

نووسەر: محەممەد بەهرەوەر

پیتچین: ڕێزان موتیعی

پێڕست

كورتەی ژیانی سوارە ١

وتەیەك ٣

سوارە و پەخشانی كوردی ٦

سوارە / عەزیز كەیخوسرەوی ٤٩

ئاورێك وەسەر سوارە / ح . بەفرین ٥٨

سوارە لەبەر تیشكی نووسراوەكانیدا / ئەحمەد شەریفی ٦٥

دە ساڵ دوای سوارە / سەلاحەددین موهتەدی ٨٧

چاو خشاندنێك بە سەر شێعری "شار"ی سوارە / باوكی تارا ١٠٧

ڕەخنە لە سەر ڕەخنەی شێعری ... (١) / مارف ئاغایی ١٢٢

ڕەخنە لە سەر ڕەخنەی شێعری... (٢) / مارف ئاغایی ١٣٤

وەڵامی ڕەخنە / عەلی ڕێبوار ١٤٦

بەرەو شار / سەلاحەددین عەرەبی (ئاشتی) ١٦٠

ژیاننامەی سوارە / عومەر ئێلخانی ١٧٦

سوارە بوت نیە! / جەلال مەلەکشا ١٩٧

کێ کوتوویە "سوارە بوتە"..؟ / عومەر ئێلخانی ٢٠٤

لێکدانەوەی خەوە بەردینە (١) / مارف ئاغایی ٢١٤

لێکدانەوەی خەوە بەردینە (٢) / مارف ئاغایی ٢٣٣

سوارە / محەممەد حەمەباقی ٢٤٩

هێندێك تێبینی لە سەر لێکدانەوەی خەوە بەردینە / ئەحمەد قازی ٢٦١

وڵامی ڕەخنە / مارف ئاغایی ٢٧٤

دروشانەوەی سوارە / شەماڵ ٢٨٠

دو صمیمی / صلاح‌الدین عربی (آ شتی) ٢٨٥

کوا شەنگەسوار؟ / سەلاحەددین عەرەبی (ئاشتی) ٢٩٤

من ئەڵێم / سەلاحەددین عەرەبی (ئاشتی) ٣٠٢

سوارە و دوو جار مەرگ / عومەر ئیلخانی ٣٠٧

شـەنـگەسـوار / مەنسوور حامیدی ٣١٠

سوارە و سێ سەرنج / عبدوالخالق یەعقووبی ٣٢٢

کتێبێك لە گفت و گۆدا / سەلاحەددین موهتەدی ٣٣٣

سێبەری "سوارە" هێشتا... / سەلاحەددین موهتەدی ٣٨٦

وێنەکانی سوارە ٤٢٤

سەرچاوەکان ٤٢٦

کورتەی ژیانی سوارە

کـاك سـوارە، سـاڵی ١٣١٦ی هــەتاوی لــە گونــدی تورجانی بۆکان لە دایك بـوو. خوێنـدنی سـەرەتایی لـە مەکتەبخانەی تایبەت لـە لای مامۆسـتا شـێخ ئەحمـەدی کەسنەزانی لە گوندی قەرەگوێز دەست پێکـرد. سـێ کلاسی هەوەڵی ناوەندی لـە بۆکـان خوێنـد، بـۆ تـەواو کردنی ناوەندی دەچێتە تەورێز. سـاڵی ١٣٤١ی هـەتاوی دیپلۆمی لە دەبیـرستانی لوقمان ــ ی تەورێز وەرگرت. هەر ئەو ساڵە لە تاقیکردنـــەوەی زانـــستگەی تـــاران وەرگیـرا و لە زانکۆی حقوقی بەشی قەزایی دەسـتی بـە خوێندن کرد.

سواره، له ساڵی ١٣٤٣ی هـەتاوی بـۆ مـاوەی شـەش مـانگ لـە بەنـدیخای "قزڵقـەڵا"ی تـاران کەوتـە ژێـر بێڕەحمانـەترین ئەشـکەنجە و ئـازاری سـاواک، بـەڵام پاڵەوانانــە خــۆی ڕاگــرت و شــێعره مەشــهووره‌کەی "سوورەقەڵا، دایکی بەڵا"ی له زینداندا هۆنییەوە.

سواره، دوای ئەوەی له زیندان هاته دەر، خوێنـدنی زانــستگای درێــژە پێــدا و لــە ســاڵی ١٣٤٧ی هــەتاوی خوێندنه‌کەی تەواو کرد. ساڵی ١٣٤٦ی هەتاوی له بەشی کوردی ڕادیوی تاران دەسـتی بـە کـار کـرد و بـوو بـە کاربەدەستی دەوڵەت.

ساڵی ١٣٥٤ی هەتاوی بە هۆی تەسادوفـی ماشێن لـە تاران، له نەخۆشخانەی "میساقیه" کۆچی دوایی کـرد و تەرمەکەی هێنراوە گۆڕستانی بنەماڵەکـەی لـە گونـدی "حەمامیان"ی بۆکان.

وتەیەك

ئەم کتێبە کۆکرانەوە و لێکدانەوەی بەشێك لە تاپۆوبوومەلێڵی سوارە ئێلخانیزادەیە. تاپۆوبوومەلێڵ زۆر لەوە زیاتر و زانستیانەتر هەڵدەگرێ کە لە سەری بنووسرێ بەڵام لەم دەرفەتەدا هەر ئەوەندە لوا. هیوادارم ئەم کارە ببێتە سەرەتایەك بۆ ئەوەی لێکۆڵەرانی خاوەن بەهرە، پتر بە بەرهەمەکانی ئەو هونەرمەندە هێژا و قەڵەم ڕەنگینەدا بچنەوە. بۆ ڕێز لێنان لە زەحمەت و ماندوو بوونی ئەو کەسانەی لە سەر سوارە دواون، بەرهەمەکانیان کراوەتە

پاشکۆی ئەم کتێبە. هەروەک دەزانن لەسـەر کـاک سوارە نووسراوە زۆرن، بەڵام من هەر ئەوەندەم بۆ کۆکراوەتەوە.

ڕێـز و سـپاس بـۆ برایـان کـاک سـەلاحەددین ئاشتی، ئەحمەد بەحری، ناسر باباخانی کە یارمەتیان کردم.

محەمەد بەهرەوەر
E.Mail:
mohamad_bahravar@yahoo.com

سواره و پەخشانی کوردی

محەممەد بەهرەوەر

نووسین لە سەر بەرهەمەکانی کاك سوارە پێویستی بە لەخۆ ڕادیتن و شارەزایی‌یەکی زۆر لە سەر ڕابردووی ئەم نووسەرە هەیە. بەڵام من پێم وایە هەرکەس لە قەدەر توانایی خۆی دەکرێ ڕا و بۆچوونی ـ هەڵبەت بە پێی بەڵگە ـ دەر ببڕێ.

من نامەوێ باسی ئەوە بکەم، کە کاك سوارە لە پلەی هونەری شێعر و شاعیری‌دا، چ دەور و شێوازێکی بووە و تا چ ڕادەیەك لەم بوارەدا سەرکەوتوو بووە، یان چ ئاڵوگۆڕێکی بە سەر قۆناخی شێعرا هێناوە. ئەوە ئەرکی توێژەوەرانە و تاکوو ئێستا بە دەیان کەس لەم مەیدانەدا قەڵەمیان

كەوتۆتـە گـەڕ و بیـر و بۆچـوونی خۆیـان سـەبارەت بـەم شاعیـرە مەزنـە دەربڕیـــوە و لێكدانـــەوەكانیان لـــە زۆربـــەی گۆڤـــار و حەوتەنامـــە و وەرزنامەكانا بڵاو بۆتەوە.

هـەر وەك دەزانــن، كـاك سـوارە تــەنیا شاعیــر نــەبوو، لـە نووسـینی پەخشانیشا لێوەشاوە و شارەزا بـوو. بـە قەڵەمـە سێحراوییەكەی بەشێكی بەرچاوی لـەم مەیدانـەش بـڕداوە و بایخداربوونی نەسری كوردی كـە لـە لایەن بەرەی مامۆستایان: هـەژار، هـێمن، قزڵجی، شـوكور مـستەفا و... بـە هێنـد دەگیـرێ و گەشـە دەكـا، بـرەوی زیـاتر پێـدەدا و دەبێتـە هـۆی سـەر هەڵـدانێكی نـوێ لـە پەخـشان و ئـەدەبیاتی كوردیـا. كـە وابـوو بـە بـێ لێكدانەوە و شیكردنـــەوەی ئاســـتی تـــاپۆ و بوومـــەلێڵ، هەڵـــسەنگاندنی پەخشانی كوردی، هەڵسەنگاندنێكی ناتەواوە.

كتـێبی تـاپۆ و بوومـەلێڵ، دووهـەمین شـوێنەواری پڕبایـەخ و گرینگـی كاك سوارەیە كە كاتی خۆی لە ڕادیـۆ بـڵاو دەبـۆوە و كـۆی پتـر لـە شێـست بەرنامەیـە و لـە هەریـەك لـەم بەرنامانـەدا لایـەنێكی ژیـانی كۆمەڵـگای كوردەواری ـ بە ناحەز و جوانەوە ـ شی دەكاتەوە و بەرزی و دەوڵەمەندی پـەخـشـانی كـوردی، بـە شـێوەیـەكی ڕەوان و جـوان و سـرنـج ڕاكێـش دەخاتەڕوو. "تـاپۆ و بوومـەلێڵ" سـاڵی ١٣٥١ سـەرەتا لـە ڕادیـۆ تـاران و لـە پاشان لە ڕادیۆ كرماشان و مـەهاباد بـڵاو دەبێتـەوە، لێـرەدا پێویـستە ئـەوە بڵێم كە لەو سەردەمەدا كتێـب و نووسـراوەی كـوردی زۆر كـەم بـوو، تـەنیا ژمارەیـــەكی كـــەم لـــە ڕووناكبیـــران بـــە نهـــێنی وەگیـــران دەخـــست و دەیانخوێندەوە.

کاتێك کاك سواره، بوو بە کاربەدەستی دەوڵەت لە ڕادیۆ تەلەویزیۆن، تاقمێك لە ڕووناکبیران پێی هەڵبەزینەوە، لەبەر ئەوەی ئەم ناوەندە لە ژێر چاوەدێری توندی دەوڵەتا بوو، بۆ کەسایەتی سیاسی، بەتایبەت یەکی وەك سواره جێگای گومان و پرسیار بوو، ئاخر کاك سواره، بە پێی ڕابردووی سیاسی، دژی ئەم چەشنە دام و دەزگایانە بوو و لە زیندانی قزڵقەڵادا یەکێك بوو لەو بەندییە بوێرانەی کە وەك "قارەمان" و نەبەز ناوبانگی دەرکرد و قەڵای خۆڕاگری هاوبەندییەکانی پتەوتر کرد و وزەی زیندانییەکانی بردە سەر.

کاك سواره، یەکێك بوو لەو کەسایەتیە سیاسیانەی، کەسایەتی بە ئەدەبیات کردە باو و ڕابردووی خۆی لەبیر نەبردەوە. هەڵومەرجی قۆستەوە و نووسینی بەرنامەی تاپۆ و بوومەلێڵی بە پێی بەرنامە گەڵاڵە کرد و لە بڵێنگۆی دوژمن ئەوپەڕی کەلکی وەرگرت و شێوازێکی نوێی لە پەخشانی کوردی وەڕێخست. بیر و بڕوای سیاسی خۆی ــ هەر وەك لە نووسراوەکانیا بەرچاو دەکەوێ ـ کردە نێوئاخنی بەرنامەکان.

کاك سواره، بۆ سیاسەت و نیشتمانپەرستی لە بیانوو دەگەڕێ و بە هەر جۆرێك و لە هەر جێگایەك بۆی بلوێ، هەستی نیشتمانپەروەری خۆی دەردەبڕێ و دەیکاتە چێژ و تامی بەرنامەکەی و بیرەوەری ڕووداوەکان لە دڵی کۆمەڵا زیندوو دەکاتەوە. لە تاپۆیەکدا، شێعرێکی نیوەچڵی یاساغی شاعیرێکی گەلەکەی دەکاتە دەسپێکی بەرنامەکەی و دەنووسێ:

"ڕۆڵە من بیرم لە تۆ زیاترە..." دیارە ئەمە لە کاتێکا دەنووسێ کە لە ئێرانی ئەو سەردەمەدا کەم کەس لە خۆی ڕادەدی لەم بوارە بدا. "کەڵ بە

مـوو بەنـد بـوو"؛ بـەڵام کـاك سـوارە، هـەل و دەرفـەت دەقۆزێتـەوە و لـە درێژەی بەرنامەکەیدا باسی:

تفەنگ، سـەنگەر، شـۆڕش، بـرینی گوللـە، سـەرۆك و شـەهید دەکا و بـە نیوەچڵی چەند نیوە شێعری نیشتمانی دیکە لە بەرنامەکەیدا دەگونجێنێ:

"داری ئازادی بە خوێن ئاو نەدرێ قەت بەر ناگرێ، لـە دەوری دەسـت و تفـەنگت گـەرێم کـە ڕۆژی خـەبات لـە حاسـتی هەڵمـەتی تیـژت چ نـاگرێ بەرگە، پێی ناوێ بۆ شەهیدی وەتەن شیوەن و گرین".

ئـەم تاپۆیـە، تـەواو سیاسـی و نیـشتمانییە و شـوێنێکی گرینگـی لـەو هەلومەرجـە ناسـکەدا لـە سـەر گەشـانەوەی هەسـتی نەتەوایـەتی گـوێگر و خوێنەر داناوە. سوارە، لەم بەرنامە کورتانەی کە لە ڕادیۆ بڵاو دەبوونـەوە، دەرد و زام و مەینـەت و ئێـشی هاوبەشـی کۆمەڵـگای، سـنووری دەسـتکردی دوژمنی لاسار و داگیـرکەری نەتەوەی کوردی وەلا دەنا و زوڵم و زۆری ئـەم دۆژمنە سوێندخۆرانەی کوردستانی لە هەر بەشێکی ئەم خاکە پیـرۆزە لـە قاو دەدا. لە تاپۆیەکدا سـووتانی گونـدێکی کوردسـتانی عێـراق بـە دەسـتی خوێنڕێژانی بەعسی داگیـرکەر دەکاتە تابلۆیەك و سرنجی خوێنەر بـۆ لای وی ڕادەکێشێ، هەستی نەتەوایەتی دەبووژێنێتەوە و دەنووسێ:

"ئەگـەر هەسـتی برایـەتی لـە هـەرێمێك کـوژاوە، لـە هـەرێمێکی تـر دەبووژێتەوە."

بەم شێوە، هەستی هاوڕەگەزی و برایەتی خەڵکی کورد بۆ هـاودەردی و یارمەتیدانی گەلی کوردی ئاوارەی ئەو دیـو زینـدوو ڕادەگـرێ. گـەلی کـورد لە هەر شوێنێك بن، برا و هاوپشتی یەکن و دابەشکردنیـان نابێتـە هـۆی لێکدابڕانیان.

کاك سواره، ئاشقە و جوانیپەرست، بەڵام بەپێی نووسراوەکانی زیاتر لە هەموو شتێك ئاشقی زێد و نیشتمانی خۆیەتی. ڕاونان و لە بەندیخانە بوونەکەی بەڵگەی زیندوون بۆ ئەم مەبەستە.

سواره خوڵقێنەرێکی باڵادەست و ڕووناکبیرێکی شارەزای زمان و کلتووری کۆمەڵگای کوردەوارییە. ئەم تابلۆیانەی کە لە تاپۆ و بوومەلێڵدا خوڵقاندوونی ڕەنگە لە نەسر و پەخشانی کوردییا کەموێنە بن و قافڵەسالاری ئەم مەیدانەیە. بە یەکەوە سرنج دەدەینە تابلۆی "ئەوین":

"وا دیارە کاتێ گڵی ئادەمیزادیان خۆش ئەکرد، ئاوی ئەوینیان لێ پژاند یا کڵی ئادەمیزادیان بە ئاگری ئەوین هەڵگرساند.

ئەوینی ئینسان، تەنیا برووسکەیەکی یەزدانییە کە مرۆ ئەباتە لای سەرتری بارەگای فریشتەی خوداوە، ئەوین هەوێنی هەست و هەناسە و هەبوونی ئینسانە.

ئەوین پەرەدارترە لەوە کە تەنیا لە نیگای حەز لێکارییا، یا لە شۆر و شۆقی بە یەك گەیشتنی پیاوێك و ئافرەتێکا بگونجێ.

کاك سواره، بۆ بە کار هێنانی وشە و ڕستەی جوان و ڕەسەنی کوردی، پێم وایە یەکێکە لەو مامۆستا کوردی زانانەی کە بە دەگمەن جێگای پڕ دەبێتەوە. زاڵ بوونی سواره بە سەر زمان و فۆلکلۆری کوردیدا، لە نووسراوە کانیدا زۆر زەق و بەرچاون و ڕەسەنی و ڕەوانی نووسراوەکان بۆ خوێنەر ئاشنان.

قەڵەمی سواره، هەر وەك چۆن ئەوینی پێ ڕازاوەتەوە، هەر بەم شێوە لە باری خەم و پەژارە و دەرد و ئێشیشدا، دەکەوێتە گەڕ و بە نووسینی کورتترین ڕستە، جوانترین پەخشان دەخوڵقێنێ و ئینسان بە

خوێندنەوەی ئەم ڕەستە کورت و کوردییانە، هێندەی دیکە زاڵ بوونی کاك سوارەی بە سەر زمانی کوردیدا بۆ دەردەکەوێ و لە کاتی نارەحەتی و چەوتی ڕۆژگارا، بە وە بیر هێنانەوە و خوێندنەوەی ئەم نووسراوە بەپێز و خۆماڵیانە شان وە بەر کەند و کۆسپی ژیان دەدا و بە شوێن ڕێگاچارەدا دەگەڕێ. با بزانین بۆ خەم و ناڕەحەتی چی وتووە:

"بەڵام دەرکی ئادەمیزاد شێوەی کەوڵێکی بچووکی هەیە و هەزار دەریا خەم ئەبا... ئەگەر ئادەمیزاد جادووی لەبیر چوونەوەی نەبوایە، چۆن ئەیتوانی لە ژێر باری خەما خۆی ڕابگرێ؟!".

پێم وایە، سوارە، قەڵەمی کردۆتە جادوونووس و ئینسان بە چاو پێکەوتنی ئەم هونەرە بەرزەی هونەرمەند، کە وا لەم چەند دێرەدا نواندوویەتی، خەم و پەژارەی ڕابردووی ـ ئەگەر لە بیریش مابێ ـ فەرامۆش دەکا و ئافەرین دەنێرێ بۆ ئەم قەڵەمە بەهێز و جوانەمەرگە.

کاك سوارە، ڕێز دادەنێ بۆ ئەو ئینسانانەی کە لە پێناو سەربەستی گەلەکەیاندا گیان فیدایی دەکەن و دەبنە هۆی شەکاوەیی ئاڵای نەتەوەکەیان. شانازییان پێوە دەکا و پێی وایە مایەی سەربەرزی گەلن و ناوی پیرۆزی شەهیدیان لە سەر دادەنێ، ئەو کەسەش بە شەهید دەزانێ کە لە پێناو خاك و نیشتمانیدا سەری دادنێ.

شەهید لە ناو زۆربەی گەلانی ئەم سەرگردە زەوییە، شانازی پێدەکرێ و هەرکەسە لە ڕوانگەی خۆیڕا بۆی دەچێ و پێی هەڵدەڵێ. کاك سوارە، لە دێرێکدا جوانترین تابلۆ بۆ شەهیدی نەتەوەکەی دەڕازێنێتەوە و دەنووسێ:

"لەشی خاوێنی شەهیدێك لە ناو سەنگەرا کەوتبوو و بە خوێنی پاکی بەردی مەتەرێز نەخشابوو." ڕەنگە تابلۆی وا سرنجڕاکێش و جوان و پڕناوەرۆك بە بیری کەم کەسا هاتبێ.

کاك سوارە، کوڕە عەشیرەت بوو، تێکەڵاوی لەگەڵ خەڵکا زۆر بوو، ڕەنگە هەر ئەو نزیکی لە خەڵکە بووبێتە هۆی ئەوە کە دەرد و ئێش و ژانی ئەم گەلە چەوساوە چاکتر هەست پێبکا و بە زمانی ئەوان پەخشانی دەوڵەمەندی کۆمەڵی کوردەواری بڕازێنێتەوە و دەوڵەمەندتری بکا.

سوارە، باس لە هەر شتێك دەکا هەر دەڵێی بە سەر خۆی هاتووە و لە خۆی ڕووی داوە. ڕەنگە ڕەمزی سەرکەوتنی کاك سوارە هەر لەمەدابێ. لە تاپۆیەکدا خەمی کیژێکی کە دایکی لە پەلامارێکی فرۆکەی دوژمنا لە خوێنی خۆی گەوزیوە بەم شێوە دەردەبڕێ:

"دایکی دوو جار بەرگی سووری کردۆتە بەر، جارێك کە ئەبوو بە بووك و ئەهات بۆ کۆشکی ڕەنگاوڕەنگی بەخت و ئەوین، ئەو جارەی لە زمان دایکییەوە بیستبوو، بەڵام جاری دووهەم خۆی دیبووی کە دایکی جلی سووری کردە بەر و بوو بە بووکی مردن."

تابلۆی لەمە جوانتر بۆ دایك مردن ڕەنگە تاکوو ئێستا بە قەڵەمی کەم کەس نەخشابێ و نووسرابێ. بە خوێندنەوەی ئەم نووسراوە بە وەزن سووك و قیمەت گرانە، ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێ، کە سوارە، لە لایەك ڕێز دادەنێ بۆ دایك و لە لایەکی دیکەشەوە، ئەوەمان وە بیر دەخاتەوە کە بەرەی ژنیش وەك پیاوان لە مەیدانی شەڕا و لە سەر خاکی نیشتمان خوێنییان دەڕژێ و دوژمنی پێ سەرشۆڕ دەکەن. هەروەها

مەیدانی خەبات بە هاوبەشی کردنی ئافرەتان بەربڵاوتر دەکا و هەستی هاوبەشی و شۆڕشگێری لە ناو ژناندا گەشە پێدەدا.

کاك سوارە، لای وایە "ئینسان لە هەموو هەل و مەرجێکا مافی ژیانی هەیە و بە درێژایی مێژوو ژیاوە و لەبەر تۆفان و با و بۆران و بەفر و سەخڵەت و سەرما وەستاوە."

پاراستنی مافی ژیان کەند و کۆسپی زۆر پڕمەترسی و هەوراز و نشێوی لە پێشە و ماڵوێرانی و دەربەدەری بە دواوە و هەزاران مەترسی گەلیتر، بەڵام ڕەوڕەوەی مێژوو ڕاناوەستێ، ماندوو نەبوونی گەرەکە و دۆزینەوەی ڕێگا چارە.

کاك سوارە، ڕووناکبیرێکی شارەزایە لە سەر ڕووداوەکانی ناوخۆ و دەرەوە و لە هەمان کاتیشا لە بارەی ژیاندا لێکۆڵینەوەیەکی تێر و تەسەل دەکا و لە ئەنجاما دەنووسێ:

"تۆ ئەزانی تەنیا یەكجار بەزین، تەنیا یەكجار ترسان، کۆتێك ئەخاتە گەردنت کە هەرگیز لە دەستی ڕزگار نابی. بیر ئەکەیەوە سێ ڕێگا هەیە:

یەکەم سەرکەوتن و پڕ بە هەموو دەشت و دۆڵی چیا سەربەرزەکانت نەڕاندن:

ئەی خۆ بەختکارانی پێشوو، من سەرکەوتووم، من ڕۆڵەی حەلاڵی ئێوە بووم. داری خێر و خۆشی و ئازادی بەری هێنا، دادگەری سەرکەوت!

دووهەم، کۆڵنەدان و مردن، کە خۆی چەشنێکی ترە لە سەرکەوتن.

سێهەم، بەزین و سەرشۆڕی."

كاك سواره، ساڵی ١٩٧٥ واته ساڵی هەرەسی شۆڕشی كوردستانی باشوور، لە لایەك دەرد و مەینەتی گەلی كورد بەیان دەكا و لە لایەكی تریشا دڕەندیی داگیركەران، دەرحەق بەم گەلە بەشخوراوە لە قاو دەدا و بە پەخشانێكی تەواو سیاسی و كۆمەڵایەتی، ئەركی نیشتمانپەروەری و ڕووناكبیری خۆی لە كەش و هەوایەكی نەگونجاودا، بە چاكترین شێوە گەڵاڵە دەكا، سنوور بۆ گەلی كورد دانانێ، ئەم لێقەوماویی و ئاوارە بوونەش، بە زیندوو بوونی گەلی كورد دەزانێ و لە ژێر سەردێری بژی! بژی! ئاوا دەنووسێ:

"خێوەتی سباتی مانگەشەو بە سەر دەشتی بێدەنگا هەڵدراوە، هەزاران خێوەتی شینكی بچووك لەم پەڕی دەشتەوە تا ئەوپەڕ ئەتكوت مۆڵی وشتری ماندوون و بۆ پشوودان یخ دراون. لە ژێر هەر خێوەتێكا چەند ئادەمیزاد ئەژین و لە دڵی هەر كامیاندا پەنگاوی بیرەوەرییەك شەپۆل ئەدا، شەپۆلی ڕەق، تۆڵە. لێرە هیچ سنوورێك بۆ جیاوازی نەماوەتەوە، تەنانەت گەڕەك و كۆڵان و ماڵ، دەردی هاوبەش، هەموویانی كردووە بە یەك گیان، تەنانەت بە یەك لەش."

كاك سواره، ئاوارە بوونی گەلی كورد بە دەسكەوتێكی ژیاری دەزانێ، بۆ ئیسپاتی ئەم بۆچوونە درێژە بە پەخشانەكەی دەدا و دەنووسێ:

"خوای گەورە هۆزێكی لەمێژینە و خانەدان، هەموو پیاوی مەردی مەیدان، هەموو ژنی پاك داوێن، سەرچاوەی ئەوین و ژیان، هەموو هەستیار و دەروون جوان، لێبڕاوە، لە ماڵ و زەوی تاراوە، ئەكرێ بگوترێ بێچارە یا ناوی بنێن ئاوارە!؟"

شەڕ دیاردەیەکی ناخۆش و ماڵوێرانکەرە، بەڵام ئەوە داگیرکەرە کە شەڕ بە سەر گەلانی چەوساوە بەتایبەت بە سەر گەلی کوردی نەبەزا دادەسەپێنن، چونکە بە بیانووی شەڕ ئەوپەڕی بێبەزەیی یان دەرحەق بە ماڵ و منالی خۆ بەختکارانی ڕێگای ئازادی ئەنجام دەدا و دەستیان لە هیچ چەشنە جنایەتێك نەگێڕاوەتەوە، بۆ ئەوەی ورەی ڕووناکبیران و خەباتکاران کز کەن. بەڵام ورەی پۆڵاینی ڕێڕەوانی ڕێگای ئازادی و سەرچاوەی پشتیوانی لە بن نەهاتووی گەلی کورد نەخشە و پیلانی دوژمنی لە هەموو کاتێکا کردۆتە بلقی سەرئاو و باسکی بە هێزی ڕۆڵەکانی بەهێزتر کردووە.

کاك سوارە، ئەنجامی بەرنامەکەی بە دژی شەڕ لە چەند دێڕێکا لە زمان دایکێکی کورد بەم شێوە ڕادەگەیەنێ:

"دەنگی لای لایەی دایك دێتە بەر گوێم و ئەڕۆم بۆ گەشتێك لە جیهانی جوانی شێعر و مۆسیقادا. شەپۆلی نەرمی دەنگی بەسۆز ئەمبا و ئەمگەیەنێتە جێگایەك کە ئیتر شەڕ نەبێ! کۆلارەی فڕۆکە گەرووی کەو باڕی چیا و کەڵەشێری بەیانی ئاوایی نەبەستێ."

کاك سوارە دەوری هونەرمەند لە ناو کۆمەڵا دەخاتە بەر باس و لێکۆڵینەوە، زۆر شارەزایانە بۆچوونی خۆی بەرامبەر بەم چینە دەردەبڕێ و بە نەسرێکی ڕەوان و جوان شی دەکاتەوە، بە لیزگەی وشە شیرنییەکانی نەسری کۆمەڵی کوردەواری دەڕازێنێتەوە و لە تاپۆیەکا سرنجی خوێنەرانی بەرنامەکەی بۆ پەخشانی دەوڵەمەندی کۆمەڵ ڕادەکێشێ:

"باسی هونەریش هەر یەك باسە، هەر باسی جوانی و شکۆیە، بەڵام هەرکەس بە چەشنێ بە تان و پۆی هونەرا ئەچێ و لە ڕوانگەی تایبەتی

خۆیەوە ئەڕوانێتە سەر جیهانی بژوێن و هەمیشە بەهاری هونەر. ئەڵێی هونەر کۆشکێکی بەرزە بە هەزار پەنجەرەوە کە هەرکام لەو پەنجەرانە بەرەو جیهانێکی جیاواز ئەکرێتەوە. جیهانێك بە جەنگەڵێکی کاتی پاییزەوە کە گەڵاڕێزان ڕووی تێکردووە و بە لوورەی هەر کزبایەك گەڵایەك بە سەمای مەرگەوە بەرەو زەوی شۆڕ ئەبێتەوە."

مەرگ بۆ هەموو بوونەوەرێك، تەنانەت گیا و گژیش ناخۆشە، بەڵام کاك سوارە بە کەلك وەرگرتن لە وشەی "سەما" کە تایبەتی کاتی خۆشحاڵی و زەماوەندە، وەرینی گەڵای وەرزی پاییزی، کە بەرەو نەمان دەکەوێتە سەرزەوی لە بیر دەباتەوە و بە وشەی "سەما" کە لە پێش مەرگە، مەرگ لە بیر ئینسان ئەباتەوە.

سوارە، شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاسایی دەخاتە بەر نیگایەکی تیژبینانە و دەنووسێ:

"شاعیر لەگەڵ خەڵکی ئاسایی تەنیا جیاوازی لەوەدا نیە کە جادووگەری بە دەسەڵاتی هەرێمی وتارە و ئەتوانێ بە تەڕدەستی و پسپۆڕی گەوهەری وشە بهۆنێتەوە، بەڵکوو گەورەترین جیاوازی ئەمەیە کە شاعیر بە هەستی تیژ و چاوی وردبینەوە زووتر هەست بە مەبەستی ژیان ئەکا و ئەزانێ کام کۆسپ و قۆرت و گرێ دێتە سەر ڕێگا. شاعیر نابێتە شاعیر تا لە پێش هەموو شتێکا نەبێتە کۆمەڵناس، نەبێتە نوێنگەی ئاواتی سبەینێی کۆمەڵ و مەکۆی زانیاری دوێنێی کۆمەڵ..."

کاك سوارە لەم چەند ڕستە کورتەدا دنیایەك تێبینی بەنرخ و گرینگ، وەك کۆمەڵناسێکی شارەزا و خاوەن بڕوا دەخاتە ڕوو، ئەرکی شاعیر زۆر بە گرینگ دەزانێ و لای وایە، شاعیر دەبێ خاوەنی ئەم تایبەتمەندانە بێ

کە ئاماژەی پێکردن، سەرەنجام ئەم ڕستە جوان و بەنرخەش پێشکێش بە بارەگای هونەر دەکا:

"هونەرمەند ئەندازیاری کۆشکی ئاواتی بەیانی گەلە."

مەسەلەی چینایەتی، قسە و باسێکی دوور و درێژی لە سەرە و ئێستاش نەبڕاوەتەوە و بنەبڕ نەبووە و ڕەنگە بەم زوانەش تۆوبڕ نەبێ.

کاك سوارە، کە باسی چینایەتی دەکا پیاو پێی وایە کوڕە ڕعێتە و زوڵم و زۆری دەورانی دەرەبەگایەتی بە چاوی خۆی دیوە و بە لەش هەستی پێکردووە. بۆ دەبڕینی ئەم هەستە چیرۆکێکی کورتی کوردی بە کوردییەکی پەتی و خۆماڵییانە ـ کە دەردەدڵی دایکێکی دێهاتییە بۆ کوڕەکەی ــ بە زمانێکی ساکار بەڵام پڕ نێوەرۆك و دڵتەزێن دەکاتە دیاری بۆ گوێگرانی بەرنامەکەی و تەکینەوەی خۆی لە خووخدەی دەرەبەگایەتی پێشان دەدا. دایکی کوڕە پوورە پیرۆزە و تاپۆکە ناوی "چاوەڕوانی"یە، بە یەکەوە سرنج دەدەینە بەشێك لە چیرۆکەکە:

"بەڵێ میرزا. ئاغا کردیە سەرمان کە بچێ بۆ دێی ئەوبەری ئەم کێوە و لەوێ هێلکە و مریشك بکڕێ بۆ میوانەکانی ئاغا. نەخۆش بوو. لەشی وەك برێشکەی سەر سێڵ لە چەقوچۆ دابوو. ددانی ددانی نەدەگرت: پێش ئەوە گزیری ئاغا بێتە سەرمان بە چەند لێفەی گەرم دامپۆشیبوو. تەندوورەکەشم بۆ نێڵ دابوو. نازانی ئەو ڕۆژە چ تۆف و سەرمایەك بوو. تفت هەڵاویشتبا لە حەوا دەیبەست. گزیری ئاغا هات و کوتی، ئەبێ زوو بڕوا و زوو بگەڕێتەوە. من کوتم، نەخۆشە و چەقوچۆیەتی، ناتوانێ بچێ. گزیری ئاغا کوتی، چارە نیە، فەرمانی ئاغایە، میوانی هەیە. من لەبەری

پاڕامەوە، داوێنم بادا، بە سەر دەست و پێیدا کـەوتم، وەرینـەگرت. بـەم حاڵەوە هەستا ڕۆیشت. لالاییم گاتێ، پووزەوانەکانی دڕابـوون، کاڵـەی شـڕی لەپێ دابوو. کاتێ گەیشتە سـەر ئـەم پـردەی بـەڕماڵی خۆمـان ئیتـر لەبـەر چاوم گوم بوو.

کرێوە بە باوە ئەیهێنا و ئەبوو بە دیوارێکی سپی و بەرچاوی ڕێبـواری ئـەگرت. ئـەو ڕۆژە دە زسـتانی بـە سـەراهاتووە و مـن چاوم لـەم ئاسـۆیەیە کەی ئەگەڕێتەوە. دڵنیام ئەگەڕێتەوە. ئەو منی خۆش دەوێ. دایکی پیـر و لێقەوماوی خۆی خۆش ئەوێ.

پووره پیـرۆز بێدەنگ بوو و من گریانم پێ بچووك بوو".

دوایـین دێـڕی کـاك سـواره لـە بەرامبـەر ئـەم دایکـە بـێ ئـەنوا و دڵ بریـنـدارەدا ئەمـە بـوو. "بڵێـی لـەم کۆشـکانەش، ڕۆژێـك خۆرەتـاو نەتۆرێ؟!."

بە پێی ئەم نووسراوە، کاك سوارە، سەرەڕای سوننەتشـــــــکێنی دژی چینایەتی بـووە و دەتـوانین بێـژین، هانـدەر و ڕێنـوێنێکی چاك بـووە لـەم بوارەدا. دیارە هیچ شتێك بە بێزەحمەت و تێکۆشان نالوێ.

کاك سوارە، لە تاپۆیـەکی دیکـەدا پێـداگرە لـە سـەر کار و جووڵانـەوە و دەنووسێ:

"تـەنیا یـەك شـتە کـە هەمیـشە تازەیـە، کـار، کـار کـە جگـە لـە ژیـان مانایەکی تری نیە. ژیانی بێکار وەك ڕۆژی بێ بـەیان، وەك قەسـیدەی بـێ تەغەززول، وەك هەمیشە لە جێگایەکە مانەوە وەهایە!"

هەرچەند ئەم دیمەنە بەڕواڵەت ئاسایییە و لـە وانەیـە ڕۆژێ چـەندین جار لەگەڵی ڕووبەڕوو بینەوە، کە چی هەستی پێناکـەین و تـەنیا ئەوانـەی

دوور دەڕوانن ئەم جیاوازییە هەست پێدەکەن. بێگۆمان سوارە، یەکێکە لەو کەسانە و هەڵکەوتووی سەردەمی خۆیەتی و بەگوێرەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئابووری و فەرهەنگی ئەو سەردەمەی نووسیوە.

تەنز دیاردەیەکی شارستانییە و نووسەرانی بەناوبانگی وەك: چێخۆف، ئاناتۆل فرانس، ئارت بوخواڵد، عەزیز نەسین، لەم مەیدانەدا قەڵەمیان کەوتۆتە گەڕ و بە نووسینی تەنزی سیاسی و کۆمەڵایەتی زوڵم و زۆرداری زاڵمان و ملهوڕانیان لە قاو داوە. زۆر مەبەست لە دڵی کۆمەڵا هەیە کە بە ئاشکرا ناگونجێ دەری بڕی، بەڵام لە قالبی تەنز تا ڕادەیەك دەردەخرێ و کۆمەڵ وەریدەگرێ، دەنگۆی لێدەکەوێتەوە و زۆر زوو جێی خۆی دەکاتەوە.

بەڵام بەداخەوە، تەنز لە نێو کۆمەڵگای کوردەواریدا، چاك نەکەوتۆتە گەڕ و کەمکەس ئاوڕی وێداوە. کاك سوارە، لە بەرنامەیەکی تاپۆ و بوومەلێڵدا، بە کورتی ئاماژە بە تەنز و چەشنەکانی دەکا:

"تەنز، بە چەشنە نووسینێك ئەکوترێ کە لەودا مەبەستی کۆمەڵایەتی، بە شێوەیەکی گاڵتەچیانە دەر ئەخرێ. لە ڕاستیا نووسینی جیددی و ئاسایی لەگەڵ شێوەی تەنزا هەر یەك باری کۆمەڵایەتییان هەیە، بەڵام لە شێوەی تەنزا لە قەشمەری و گەپ و گاڵتە کەڵك وەرئەگیرێ بۆ ئەوەی لە تاڵایی دەربڕینی ڕاستەقینە کەم کاتەوە. تەنز چەشن و جۆری زۆرە و دەتوانین تەنزی کۆمەڵایەتی و سیاسی ناو بەرین.

تەنزنووس لە هەمووشتێك بۆ نواندنی مەبەستی خۆی کەڵك وەردەگرێ. لە زمانی پەلەوەرەوە، لە زمانی پرسۆنێل و قارەمانی ئەوتۆوە کە لە ناو ئوستوورە و ئەفسانەکانا هەن قسە ئەکا."

سواره، هەر وەك لـە زانـستەکانی دیکـەدا شـارەزا و خـاوەن بیـر و ڕایـە، لای وایە تەنزیش زانستێکە و گەشە پێدانی بۆ کۆمەڵگای کـورد پێویـستە. بەیەکەوە سرنـج دەدەینە تەنزێکی کوردی بە ناوی:

"لە گورگی برسییەوە پێشکەش بۆ بەرانیدا بەستەی بەڕێز!"

"پێش هـەموو شـتێك لـە خـودای مـەزن ئەپاڕێمـەوە کـە ژیـانی درێـژت بکاتە نسیب. بێگومان لەم مانگە موبارەکەدا زمـانم بـە ڕۆژووە و لـە گونـاە ئەوەندە دوورم کە باپیرە گەورەم لە ڕشتنی خـوێنی کـوڕی یـەعقووب دوور بوو." گورگ چاكوخۆشی لەگەڵ بەران دەکا و دەڵێ:

"بەڕاسـت کـاك بـەران چـۆنی؟ چـاکی شـوکر؟ پـێم بڵـێ بـزانم خـەوت چۆنە؟ دوێشەو باش خەوتی، یام گۆڵەبۆری خوێنتاڵی ئیسكگران هەر بـە دەوری گـەلـەخـانـەکـەتـاندا هەڵـسووڕا و حەپـەی هـات. ئـەم خـۆ شیــرین کردن و کلکە سووتەی سەگیشم بە لاوە زۆر شوورەییـیــە کــە بــۆ پــارووە نانێك ئـەیکا. جا ئەگـەر ئێمـە بـە یەکـەوە بـاش بوایـەین ئـادەمیزاد چۆن ئەیتوانی ئەم چەرمەسەرییەمان بە سەر بێنێ؟!

بڕوانە گاجووت بەم هەموو زلییە بە ئۆحەیـەکی جووتیـار وەك مێـو و ڕۆن لــە ســەر خــەتی جــووت ئەگەڕێتــەوە. کـاتێکیش لـە گێرەیـان کـرد، دەمبێنی ئەکەن، نەکا دەم بـۆ دەنکە گـەنمێك بـەرێ کـە بـە ڕەنجـی شـان و پیلـی ئـەو هاتۆتـە بەرهـەم. دڵـی بەمـە خۆشـە کـە یەکـەم گیانداریکـە کـە یارمـەتی خێڵـی ئـادەمیزادی داوە. تکایـە لـە زمـانی منـەوە بـەم گایـە بڵـێ نەیبیستووە کە ئادەمیزاد لە ناو خۆیانا ئەڵێن:"جووت بەنـدەی بـاش ئـەو کەسەیە کە گای لاواز بێ و سەگی قەڵەو!" ئەگەر مانای ئەم قسەیەشی لـێ پرسی هەر لە زمان منەوە پێی بڵێ کە گا ئەبێ زۆر کار بکا. بوورە و بەیار

و چڕگەن و جارە فریزو دەر بهێنێ، تا ئەو لاواز بێ و سفرەی ئادەمیزاد بڕازێتەوە، سەگیش کە جگە لە پاسەوانی کارێکی لە دەس نایە ئەبێ تێر و تەسەل بێ تا بتوانێ قازانج و سوودی ئادەمیزاد باشتر بپارێزێ. ئەمە پێی دەڵێن:"کار بەنانەزگی."

کاك سوارە، لەم تەنزەدا، مەتەڵ و کایەی منالانە و زۆڵم و زۆری ئادەمیزادی لە گیانداران، بە ڕوانینێکی تیژبینانە وە بیر خوێنەر هێناوەتەوە:

"دایە مەمدە بە گورگی، گورگ ددانی تیژە، تۆبەی گورگ مەرگە" بەڵێ گورگ ددانی تیژە، بەلام بەم ددانە تیژانەوە نیوەی ئادەمیزادی نەوسنی تێرنەخۆر، خوێنخۆر نیە، گورگ گۆشتخۆرە، بەلام ئادەمیزاد گۆشت ئەخوا، گژ و گیا ئەخوا، میوە ئەخوا... تۆ هیچ دڕەندەیەك ئەناسی کە قەسابی دانابێ؟"

کاك سوارە، لە زۆربەی تاپۆکانیدا، باسێکی کۆمەلایەتی دەخاتە بەر باس و لێکۆڵینەوە و دەرد و مەینەتی کۆمەڵگای کوردەواری، ڕاستەوخۆ یان لە سەر بنەمای ڕووداوێکی کۆمەلایەتی دەکاتە بەرنامەیەکی سەربەخۆ و سرنجڕاکێش، ئەوەندە بە تام و چێژ ڕووداوەکان دەخولقێنێ، پیاو پێی وایە بە سەرخۆی هاتووە. لە هەمان کاتیشا چارەسەری گرفتەکان بۆ خوێنەر دیاری دەکا.

"ئەسکەندەر شاخی هەیە" چیرۆکێکی سەربەخۆیە و لەودا باسی پیاوێکی تەمەن سی ساڵەی ڕێكوپێك و مات و مەلوول و خەمبار دەکا. لە سەرەتاوە ڕواڵەتی پیاوەکە دەگێڕێتەوە: لە پاشان لە زمان کابراوەکە باسی خەم ئەکا، ئەنووسێ:

کوتم: "باسی خەم ئەکەی. لات وانیە ئەگەر بیدرکێنی خەمەکەت لە سەر سووك بێ؟"

کوتی:"نەزیلەی ئەسکەندەر و شاخێتی." کوتم:"نەمبیستووە" کوتی: "ئەڵێن ئەسکەندەر شاخی هەبوو. هەر سەرتاشێك سەری ئەتاشی بەم ڕازەی ئەزانی؛ بەڵام هەموویان بە دەستووری ئەسکەندەر ئەکوژران. تا یەکێك لەو سەرتاشانە کە خزمی سەربڕی ئەسکەندەر بوو بەرەڵا کرا. سەرتاش بە نهێنی ئەژیا و نەشیئەتوانی ڕازی ئەسکەندەر بدرکێنێ، تا تووشی نەخۆشی هات. حەکیمان پێیان کوت، تۆ ڕازێکت هەیە و لە دڵتا بۆتە گرێ. ئەگەر ڕازەکە دەرخەی ڕزگار ئەبی. سەرتاش ناچار چووە قامیشەڵانێکەوە و لەوێ چەند جار لە ژێر لێوەوە کوتی: "ئەسکەندەرشاخی هەیە."

با، ئەم دەنگەی کرد بە گەرووی زەل و قامیشەکانا. هەر کات "با" ئەهات یا هەرکات زەلێکی ئەو قامیشەڵانە ئەکرا بە بلوێر و بلوێزژەن فووی پیا ئەکرد، ئەم دەنگە لە گەرووی قامیشەکان هەڵدەستا: "ئەسکەندەر شاخی هەیە!"

ئەم نەزیلە پڕە لە مەبەست و وشە و ڕستەی جوان، کە هەرکام لە وانە پێویستی بە لێکدانەوەیەکی تێر و تەسەل هەیە. بەڵام زۆر بە کورتی ئاماژەیەك بە مەبەستی نەزیلەکە دەکەم.

لەم نەزیلەدا، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ، کە ئادەمیزاد، ئەگەر نەتوانێ بە ئازادی بیر بکاتەوە، تووشی ئەم چەشنە نارەحەتییانە دەبێ و هەزاران گیر و گرفت و کەند و کۆسپی تر. هەروەها دوا کە تووی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا. چونکە ئادەمیزاد بە ئازادی لە دایك بووە و دەبێ بە

ئازادیش بیر بکاتەوە. بنەمای هەموو پێشکەوتنێك ئازادییە، ئازادییە هۆی پێشکەوتنی، ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی و گەشە کردنی هونەر بە هەموو چەشنەکانییەوە پێك دێنێ.

کاك سوارە، یەکێکە لەو ڕووناکبیرانەی کە بە تەواوی ئاگادارە لە سەر شێوەی ژیانی دانیشتوانی ئاوایی. کۆڕ و کۆبوونەوەکان، گیروگرفتی ڕۆژانە، چۆنیەتی دیوەخانی ئاغا، فەقیری و دەسکورتی و بێ ئەنوایی قەرەکان، گزیری و زۆر شتی تر بە زمانێکی شیرین و پەتی دەگێڕێتەوە و لە دیوە خانی "ئاغا"وە دەست پێدەکا:

"شەویان شوورەیی کردبوو بە قسەی پڕ و پووچ. هەندێ کوتبوویان کە بەیانی ڕاوی قەل و مراوی و پۆڕ خۆشە و هەندێك لایەنگری ڕاوی کەروێشك بوون. سەری شەو هەندێ لە ڕەشاییەکان یا لە سەرمای ماڵەکەیان ڕایانکردبوو یا لە بۆڵەی خێزانیان لەبەر نەکڕینی کەل و پەل و لێنەکردنی زمهەڕی زستان و کەوتوویی مناڵەکەیان، لە ماڵ تاراندبوونی و ڕوویان کردبووە دیوەخانی ئاغا یا گزیر دەنگی دابوون بەیانی بەفری سەربانی ئاغا بماڵن و هاتبوون بڵێن وەروەرەیان نیە یا بپاڕێنەوە کە بەیانی ئەچن بۆ شار و مناڵەکەیان ئەبەن بۆ دەرمانگا."

بە خوێندنەوەی ئەم چەند دێڕە، لە لایەك لایەنگری، کاك سوارەمان بۆ دەردەکەوێ لە چینی هەژار و لە لایەکیش لە قاودانی زوڵم و زۆری چینی دەرەبەگ کە بەڕاستی ژیانیان لە کۆمەڵگای کوردەواری کردبووە ژان و کەس نەیدەوێرا لە بەرامبەریاندا بڵێ لەل. بۆ جیاوازی ئەم دوو چینە سرنج بدەنە دیمەنی زستان و خولقێنەری کاك سوارە:

"پـــاش ماوەیـــەك دێ دامرکـــابوو. دەنگـــی لـــوورەی گـــورگ و وەڕەی ســـەگ تێکـــەڵ لـــوورەی بـــای ســـاردی زســـتان ببـــوو کـــە بـــەفری لـــە کۆڵانـــەکان ڕائەپێـــچا و ئـــەیکرد بـــە گـــەردەلوول و چـــاڵ و قـــووڵی تێـــك ئەکردوە، سەرما وەك گیانی مردووی سەرگەردان خشکەی ئەکرد بۆ کەلێن و قوژبنی ناو ماڵەکانی ئـاوایی، بـەڵام لـە دیوەخـانی ئاغـا کلێـەی سـۆبە بـە قەڵاشکاری وشك، لەشی پیاوی خـاو ئـەکردەوە و مـزگێنی خـەوێکی خۆشـی پێوە بوو."

لە شوێنێکی ترا دەنووسێ:" ئەگەر جووتیـار بۆخـۆی بـچێنێ و بۆخـۆی بدرویێتەوە، دەرەبەگ کوا کوشکی چەند قاتی بۆ بەرز ئەبێتەوە؟"

کـاك سـوارە، سـەنگەر بـە ڕەمـزی قـەڵای هـەرمانی گـەل دەزانـێ و هـەر جـارەی بـە شـێوەیەك دەیکاتـە نێوئـاخنی تاپۆکـانی و جوانتـرین نەسـر و پەخشانی کوردیان پێ دەڕازێنێتەوە و ئەدەبیاتی دەوڵەمەندی کوردیان پێ دەوڵەمەندتر دەکا.

هەروەها تۆرەمەی گەلەکەی لە بەرامبەر چەکی ماڵوێرانکەری دوژمندا وە خەبەر دێنێ و بە گژ جەللادەکەیدا دەباتەوە.

مەبەسـتی لـەم کـارە، لـە لایـەك ورە و هێـز وەبەرنانـە و لـە لایـەکیش دڕەندیی دوژمنی بۆ شی دەکاتەوە. لە تاپۆیەكدا بــــە نــــاوی شــــەڕگە دەنووسێ:

"ســێ ڕۆژە کــە ســووری ئیــسرافیلی شــەڕ لێــدراوە، ئــەمڕۆ ئــاگر لـــە هـــەموو ڕۆژێـــك بەتینتـــر بـــوو. وەك بلێـــسەیەك کـــە بەربێتـــە پووش و پـەڵاش ئەیتەنییـەوە و ئەهاتـە پێشەوە. ئـەتکوت مـاری سوجەی سوورە و گەرمای هاوین وڕووژاندوویەتی، لوورەی مەرگ بێ وچان ئـەهات،

گـەرووی تینـــووی تـــۆپ و ڕەشـــاش خـــوێنی گەشـــی لاوەکـــانی قـــوم ئەخواردەوە، بەڵام سوکنایی نەدەهات، لەو سەنگەرەدا کـە مـنی تێـدا بـووم. دوو لەشـــی بێگیـــان درێـــژ ببـــوون. یـــەکیان دەســـتی گرتبـــوو بـــە زامـــی سەرسـینەیەوە و بـە دەرد و ئێـشەوە گیـانی دەرچـووبوو. ئـەوی تریـان کـە تازە مووی ڕیش و سمێڵی بۆر کردبوو، بە دەم بزەیەکەوە هەناسـەی دوایـی هەڵکێشابوو."

هەموو کـەس پێـی وایـە کـە دوو لایـەنی شـەڕ، زۆر لێـك دوورن و هـیچ هاوبەشێکیان لە نێواندا نیە، بەڵام کاك سوارە، لەم تەشبیهە جوانـەدا، دژی ئەم بۆچوونە بە شێوەیەکی عالـمانە بەیان دەکا:

"مردن وەك دەوارێکی زل، سپای ئێمە و ئـەوانی داپۆشـی. مـردن تـەنیا شتێك بوو کە لە نێوانمانا جیاوازی نەبوو. هەردووکلامان لێی ئەترساین و هەردووك لاشمان بۆی ئەچووین، لەپڕ بیـرم کـردەوە ئەگـەر وەك لـە سـەر مردن پێکهاتووین و بڕوامان بۆتە یەك، بۆ ژیان وەها بوایەین، ئێـستە ئـەم لاوە دوژمنە کە لە سەنگەری منا کوژراوە و ئەم هەواڵەی من کە وردەیـەك لێرەوبەر گیانی دەرچوو، زیندوو بوون و ئیستە لە جیاتی شـەڕ و کوشـتار، من باسی تۆم بـۆ ئـەم لاوە ئـەکرد کـە ئـەکرا دۆسـت بـێ و دوژمـن نـەبێ و ئەویش بێگومان باسێکی هەبوو کە بۆ منی بگێڕێتەوە سەبارەت بە دایکی چاوەڕوانی، سەبارەت بە نیگای سڵ و ڕەوەکی چاوێکی کارمامزی."

ئـا لێـرەدا بۆمـان دەردەکـەوێ کـە کـاك سـوارە، شـەڕی پـێ کردەوەیـەکی ناحەزە. هەرچەند داگیـرکەران، نەتەوەکانی بەشخوراو بـە دەسـپێکی شـەڕ دەزانن، بەڵام ئەوە دوژمنی نەتەوەکانی چەوساوەن کـە بـۆ مـانی خۆیـان و شاردنەوەی ڕاستییەکان گێرەشێوێنی دەکەن و شەڕ ساز دەکەن.

کاك سواره، بۆ ئاگاداری کۆمەڵ لە هۆکارەکانی شەڕ، لەگەڵ شەڕکەرێکی پیرا ئەکەوێتە ئاخاوتن و بەم شێوە مەبەستەکە دەخاتە بەر تۆژینەوە و دەنووسێ:

"هەموو کەس خەریکی دۆزینەوەی ئەم پرسیارەیە، کە بۆ چ شەڕ ئەکا؟ بۆچی ئەکوژرێ؟ بەڵام هیچ کەس دەریناخا. شەڕکەرێکی پیر لەبەر خۆیەوە ئەڵێ:

"شەڕ بۆ ئازادی، مردن بۆ ژیان!" لە ئەنجاما ئەڵێ: "بەڵام لە شەڕ ناخۆشتر ئەمەیە کە تەسلیم بوون و سەر شۆڕ کردنمان پێ ناخۆش نەبێ."

بەڕاستی ئەم هەمووە تەشبیهە جوانانە هەریەکەی پەڕاوێکن کە ئەکرێ سەدان لاپەڕەیان لە سەر بنووسرێ و جوانی و هونەری شاراوەیان بخرێتە بەرچاو.

کاك سواره، بە ڕاگەیاندنی ئەم مەبەستە ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە، کە پێویستە شەڕکەری نێو سەنگەریش، ئەوە تێبگا کە شەڕ یانی چی و لەبەر چی بەشەڕ دێ. پێشکەوتوویی هەموو گەلێك پێوەندی ڕاستەوخۆی هەیە لەگەڵ ئاستی تێگەیشتوویی جەماوەرەکەی. ئەوەش ئەرکی ڕووناکبیرانە، لێرەدایە کە بۆمان دەردەکەوێ کە ڕووناکبیر ئەرکێکی قورس و گرینگی لە سەر شانە و دەرکی بەرەی نەخوێندوار دەباتە سەر و کۆمەڵگای پێ بەختەوەر دەکا، ڕووناکبیری ئەوتۆ دەبێتە هۆی سەرکەوتوویی و ڕزگار بوونی گەلەکەی و ناوی بۆ هەمیشە زیندوویە.

پێم وایە کاك سواره، لەم بوارەدا ڕچەی شکاندووە و سەبارەت بە ئەرکی خۆی کەمتەرخەمی نەکردوە و لە هەمان کاتا خەڵکیش بە

سەرچاوەیەکی لە بن نەهاتووی پشتیوانی ڕووناکبیر دەزانێ و پێی وایە پێوەندی و یەك گرتنی ئەم دوو توێژە دەبێتە هۆی بەختەوەری ژیانی مرۆڤ.

کاك سوارە، ڕووناکبیرێکی دڵ فرەوانە و هونەرمەندی کورد و غەیرە کوردی لا بەڕێزە. لە تاپۆیەکا، باسی ئەم هونەرمەندانە دەکا و دەڵێ کێ ئەتوانێ بڵێ "بێتهۆڤین" و "باخ" و "فردەوسی" و "عەلی بەردەشانی" و "بوو عەلی سینا" و "ئێدیسۆن" مردوون؟! لە پاشان دێتە سەر ژیانی هونەرمەند و پەخشانێکی جوان و هونەرمەندانە بە "هونەرمەندان" تەرخان دەکا بە ناوی گۆران و سێحری بەیان:

"هونەرمەند دوو ژیانی هەیە. ژیانێك لەو کاتەدا کە زیندووە و وەك خەڵکیتر هەناسە ئەکێشێ، ئەبزوێ و لە ناو کۆمەڵا دێت و دەچێت. بە کورتی ژیانێك کە ژیانی لەشە و ژیانی لەش سنوورێکی هەیە و پاش ئەوە گەیشتە سنوور ئەبڕێتەوە و بەڕواڵەت مەرگی بەسەرا دێت. بەڵام لێرەدا هونەرمەند و هەموو ئەو کەسانە کە بە چەشنێ کاریان کردۆتە سەر کۆمەڵ و شوێنەواری باشیان لە پاش بەجێماوە، لە خەڵکی ئاسایی و عادەتی جیا ئەبنەوە. مەرگ تەنیا دەستی تاڵانی ئەگاتە لەشیان و گیانیان لە دەسدرێژی مردن بەرزترە. ژیانی پاش مردنی لەش ژیانێکی هەتا هەتاییە و هونەرمەند تا کۆمەڵ هەیە و تا شوێنەواری جوان و باش ڕێزی هەیە، ئەژی."

هەڵبەت ناتوانم بڵێم کە هەموو لایەنە بەهێز و پێزەکانی تاپۆوبوومەلێڵم باس کردووە، بەڵام بە قەولی کاك سوارە، کە لە باسی گۆراندا دەبێژێ:"ناتوانین بەڵێن بدەین کە هەموو جوانییەکانی شێعری

گۆرانمـان بـاس کـردووە، مـەولانا جەلالـەددینی ڕۆمـی، شاعیـری هـەرە گەورەی فارس لێرەدا ئەگاتە فریامان و بە جوانتـرین شێوە دەسکورتییان ئەشارێتەوە. مەولانا ئەڵێ:

آب دریـا گـر کنی در کـوزه ای
چند گـنجد قسمت یك روزه ای
آب دریا را گرنتوان چشید هـم بـه
قـدر تـشنگي بـایـد چشید

بەڵام ئەگەرچی ناتوانین هەموو ئاوی دەریا هەڵمژین، لانیکـەم بـە ئەندازەی تینوویەتی ئەبێ بخوێنەوە."

کاك سوارە، مریدی گۆرانە و ڕێز و حورمـەتێکی تایبـەتی بـۆ دادەنـێ و پێنج بەرنامەی لـە سـەر ئـەم شاعیـرە مەزنـە نووسیوە و بـە وردی باسی کـردووە و لێـرەدا تـەنیا بـە هێنانـەوەی چـەند وێنـە و نموونەیـەك لـە بۆچوونەکانی لە سەر مامۆستا گۆران ئەم باسە کۆتایی پێ دێنم.

"گـۆران جگـە لـە دەسـەڵاتی هـەرە زۆر و هەسـتی ناسـکی لـە شـێعردا خـاوەنی پلـە و پایەیـەکی تایبەتـە کـە لـە شاعیـرانی تـری جیـا ئەکاتـەوە. گۆران دەسـپێکەر و دامەزرێنـەری شـێوەیەکی نوێیـە کـە پـاش خـۆی بۆتـە ڕێبـازی شاعیـران و ئـەتوانین بڵـێین قافڵەسـالاری کـاروانی شـێعری نـوێی کوردی مامۆستا "گۆران"ە بەڵام کاتێ گۆران بوو بـە ڕێبـواری ئـەو ڕێگایـە، ڕێگای شوێنی پێی کەسێکی تری بە سەرەوە دیار نەبوو."

کاك سوارە، تەنیا شاعیـر و ئەدیب نیە و لە سەر "زمان"یش خـاوەن ڕا و شارەزایە و لە بەرنامەیەکی تاپۆ و بوومەلێڵدا بـە تێـر و تەسـەلی باسـی زاراوەکـانی زمـانی کـوردی دەکـا و جیـاوازی ئـەم زاراوانـە، لـە ناوچـە جۆربەجۆرەکان شی دەکاتەوە و دەنووسێ:

"کـورد، چـوار زاراوەی گـەورەی هەیـە. کرمـانجی ژووروو، کرمـانجی خواردوو، گۆرانی، کرماشانی.

١ـ کرمـانجی ژووروو، زاراوەی کوردەکـانی تورکیـە و ئەرمەنـستانی شووڕەوی و کوردەکانی سووریەیە، شیمالی کوردستانی عێراق و کوردەکانی غـەربی زریـەی بـچووکی ڕەزاییـە و کوردەکـانی قووچـان و کوردەکـانی دەماوەندیش بە کرمانجی ژووروو ئەدوێن.

٢ـ کرمانجی خواروو، زاراوی کوردەکانی جنـووبی کوردسـتانی عێـراق و کوردەکانی غەرب و شیمالی غەربی ئێرانە، هەڵبەت لە غـەرب، کرماشـان و دەورووبەری لـێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوان خۆیان ئەکەونە سـەر زاراوەیـەکی تر بە ناوی کرماشانی و لە "شیمالی غەرب"یش دەوروپشتی ڕەزاییـەی لـێ جیا ئەبێتەوە کە ئەوانیش کوتمان بە زاراوەی کرمـانجی ژوروو، یـا شـیمالی قسە ئەکەن.

٣ـ کرماشانی، کە خەڵکی کرماشان و سەرپێلزەهـاو و قەسـری شیـرین و ئێلات و خێلات دەوروپشتی ئەو شارانە بەم زاراوە قسە ئەکەن.

٤ـ گـۆرانی، ئـەم زاراوە زۆر لـە فارسـی کـۆن نزیکـە و گـۆڕانی بـە سـەرا نەهاتووە. لەبەر ئەمە هەندێ ئـەڵێن کـە ڕەنگـە ئـەو زاراوە کـوردی نـەبێ. ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە و گۆرانی بێ گومـان کوردییـە، بـەڵام کوردییـەکی کۆن و نزیك لە کوردی مادی. تۆفیق وەهبی لە بەشکردنەکـــەی خۆیـــا نـاوێکی لـە زاراوەی گـۆرانی نـەبردووە و بـۆ مـن دەرکـەوتووە کـە چـۆن لێکۆڵـەر و کـورد ناسـێکی وەك وەهـبی بـەم بـێ دەربەسـتییە بـە سـەر ئـەم مەبەستەدا تێپەڕیوە؟

زاراوەی گـۆرانی بـه زاراوەی"هـەورامی"یـش ئەناسـرێ، واتـه زۆر کـەس لەباتی زاراوەی گۆرانی ئەڵێن زاراوەی هەورامی. له کاتێکا هـەورامی لکێکـه له گۆرانی، بەڵام لەبەر ئەمه له ئێران و عێراقا ئەو کەسانه که به گـۆرانی ئەدوێن، زیاتریان لکی هـەورامین. ئـەم ناونانـه بـاو بـووه. کەمایـەتی وەك: سـیامه سـووری و ڕۆژبـەیانی و زەنگەنـەش هـەر لـه سـەر هـەورامی نـاو ئەبرێن، هەڵبەت ئەمه له بـاری زانـستی زماننناسـی و تەنانـەت کۆمەڵناسـی کوردیـشەوه هەڵەیـه، بەشـێکی زۆر لـه "سیامەسـووری" یـەکان ئێـستە لـه ئەفغانستان ئەژین و به گۆرانی ئەدوێن.

هــەر وەك دەزانــن کاك سواره بــه گەنجی واتـه لـه تەمەنی ۳۸ساڵیدا مـاڵاوایی لـه هونـەر و ئـەدەبیات کـرد و مـەرگ مـەودای نـەدا زیـاتر لـەوه گەنجی ئەدەبیات گەشه پێ بدا. به ڕاستی خەساریکی گـەوره وه ئـەدەبیاتی کوردی کەوت و کەلێنێکی پڕ نـەبۆوەی لـه دوای خـۆی بـەجێ هێـشت. لـەم سەردەمەدا، سێ ئەدیب و شاعیـر گەنجی زانکۆدیتـوو واتـه، سوراه، چاوه و عـەلی حەسـەنیانی ڕێبـازێکی نوێیـان گەڵاڵـه کـردووه و وەك سێکوچـکه و بناغەدارێژی ئەم ڕێبازه ناسراون. بەداخـەوه بـه مـەرگی کـاك سـواره، ئـەم شێوازه، نەگەیشته هەوارگەی ئاوات.

خوێنـدەواری گـەنجی شـارەزای وەك سـواره، لـەم سـەردەمەدا زۆر کـەم بوون، بەڵام سواره، له ماوەیەکی کورتا، بەم شـێوه نووسـینه و بـه قەڵـەمی سێحراوی خۆی له هەموو بواریکدا لێکۆڵینەوەی ئـەنجام دا و بیـر و فـامی هۆگرانی وێژەی کوردی بۆ مـشوورخۆری لـه سـەر داب و نـەریتی گەلەکـەی تیژ کرد و بوو به قافڵەسالار لەم ڕێگایەدا.

کاك سواره، له سەر شێعری کوردی لێکۆڵینەوەیەکی تێروتەسەلی هەیە، بەڵام تەنیا ئاماژە بە دابەش کردنەکەی دەکەێن کە پێی وایە شێعری کوردی لەم چوار فۆڕم و قالبە پێك هاتووە:

١ـ شێعری وتاری یا بەبت ٢ـ شێعری هیجایی ٣ـ شێعری عەرووزی ٤ـ شێعری نوێ.

سواره تاپۆیەکی تایبەت داوە بە بەیت و لە سەر ئەم گەنجینە سەربەمۆرە دەنووسێ: "شێعری وتاری" یا "بەیت" بە لای منەوە گەنجێکی هێژا و سامانێکی گەورەی زەوق و چێشکەی هۆزەکەمانە. هەر لە بەر ئەمەیە کە "باسیل نیکتین" و "خاچاتوور ئەبوویان" شاعیری ئەرمەنی ئەڵێن:"فۆلکلۆری کوردی ئەوەندە پڕ و بەرز و خێرومەندە کە هۆزەکانی تری هاوسێی کوردیش کەڵکیان لێوەرگرتووە و کەوتوونەتە ژێر تەئسیرەوە."

ئەم کوردناسانە ڕاست ئەکەن، بۆ نموونە بەیتی "خەج و سیامەند" کە "هۆهانس شیراز" شاعیری ئەرمەنی کردوویە بە شێعر، تەنانەت ئەوەندە ناوەڕۆکی بەیتەکەی بە خۆماڵی زانیوە کە سیامەندی کردووە بە ئەرمەنی و بەم چەشنە بەهرەیەکی لە فۆلکلۆری کوردی کردووە بە نسیبی هۆزی ئەرمەنی.

بەیت شاکارێکی گەورەی کوردییە و زۆرتر باسی ڕووداوە مێژووییەکانی کورد ئەکا و تاکوو ئێستا پشتاوپشت هاتووە و سینەی پڕ لە گەنجی بەیتبێژەکان، ئەم گەنجە سەر بە مۆرەیان لە

فەوتان پاراستووه و گرینگی ئەم بەیتانە زیاتر لە کاتی لێکۆڵینەوەدا دەردەکەوێ.

کاك سواره، یەکێکه لەو ڕووناکبیرانەی که سەبارەت به گرینگی بەیت بە تێر و تەسەلی دواوه و شی کردوونەوه، تەنانەت بیروڕای زانایانی لاوەکیشی به شاهید هێناوەتەوه:

وێژەناسێکی گەورەی شووڕەوی، بەیت له بەرزییا ئەخاته پاڵ شانامەی فیردەوسی و به یەکێك له سێ شوێنەواری گەورەی خۆرهەڵاتی ناو ئەبا.

دەتوانم بڵێم کە تاپۆبوومەلێڵ دەکرێ وەك سەرچاوەیەکی ئەدەبی کەڵکی لێوەربگیرێ، چونکه زۆربەی باسه ئەدەبییەکانی له خۆی گرتووه و لێکۆڵینەوەی له سەر ئەنجام داون.

کاك سواره، له چەند تاپۆیەکدا باسی وەزنی "عەرووزی" و "وەزنی بەیتی" دەخاته بەر باس و لێکۆڵینەوه، تاقمێك له گوێکرانی بەرنامەکەی، پێیان وایە سواره دژی شێوەی عەرووزییە و ئەم شاعیره بەناوبانگانە وەك: نالی، خانی، بێکەس، پیرەمێرد، وەفایی، بە نموونە دێننەوه: که"بۆچ ئێمە لامان وایە شێعری کوردی ئەبێ بگەڕێتەوه سەر شێعری بەیتی که شێوەیەکی سەرەتاییە و ناتوانێ واتەی قووڵی شاعیرانه لە خۆیا جێ بکاتەوه؟".

کاك سواره، له وڵامدا بەم شێوه بۆچوونی خۆی دەردەبڕێ و دەنووسێ:

"عەرزتان ئەکەین که ئێمە به هیچ بارێ دژی شێوەی عەرووزی نین، تەنیا ئەوه نەبێ که تایبەتییەکانی ئەو شێوه و چەشنی پەیدا بوونی له وێژەی کوردییا ئەکەین و ئەڵێین که شێوەی عەرووزی لەپێشا نەبووه و کاتێ هاته ناو وێژەی کوردییەوه که زیاتر له هەزار ساڵ بوو له وێژەی

هاوسێکانی کوردا جێگیر ببوو. لە ڕاستییا داخوازو نیازی کۆمەڵ نەبوو کە ئەو وێژەیەی کرد بە باو. بەڵکوو پێتەویستی کەمایەتییەکی ئەشراف و ئاریستۆکرات وەك دەرەبەگی زل و چینەکانی تری حەساوە و تێروتەسەل بوو کە نیازی بە وێژەیەکی دوور لە تێگەیشتنی چەوساوەکان بوو بۆ خەڵەتاندنیان و گێژ کردنیان. ئەمە ئیتر وەك ڕۆژ ڕووناکە کە "بەیت" هی خەڵك بوو و خەڵك لێی تێئەگەیشت، بە گوێ لێ بوونی ئەگریا یا پێئەکەنی، یا هان ئەدرا و ئەبزووت؛ لە کاتێکا کە بە شێعری مینیاتۆری و پڕ پێچ و ڕازاوەی عەرووزی کە باسی واتەیەکی بەرزتر لە وزەی دەسکورتی فامی ئەوانی ئەکرد هەر تەقەی سەریان ئەهات و زاریان تاك ئەبوو وەك وێردێکی جادووکارانە ببیستن. شاعیری عەرووزی ئەیگوت:

بۆ لە سەر چەشمەیی چەشم نەچکێ قەترەیی خوێن

وشەکان هەموو فارسین، جگە لە "بۆ" و "لە" کە دوو "قەید"ی بچووکن.

کاك سوارە، لە درێژەی باسەکەیدا دەنووسێ:

"شاعیران ناچار بوون سەر و گوێی وشە بشکێنن و لە قالبی داڕژاروی عەرووزا جێگای بکەنەوە. لەبەر ئەمەیە کە ئەڵێن "د ر تـنـگـنـا ي قـافـيـه خو رشـيـد خر شو د" ئەگونجێ ئەمەش کە ئەڵێن "يجوز للشا عرما لايجوز لغره" هەر لە بەر ناچار بوونی شاعیر بێ لە پەیڕەوی کردنی عەرووز، کە وەها بوو کورد بۆچ وێژەی خۆی بخاتە چوارچێوەیەکی داتاشراوی دەستی گەلێکی ترەوە، کە زۆر تەسك و تەنگ و بڕستبڕە. ئایا کەس هەیە کە قەدی وەك موو و بەژنی وەك چنار و چاوی وەك ئەستێرە و برژانگی وەك شیر و بڕۆی وەك کەوان و زولفی

وەك زرێــی پــێ جــوان بــێ؟ ئــاخۆ ئەگــەر ئافرەتێــك بــەم شــكڵ و سەروسیمایەوە بێتە خەونی كەسێك لێی ناترسێ؟

"حاجی قادر" لە غەزەلێكا ئەڵێ:

پێم خۆشە غەزەل فەرشی قودوومی عوقەلابێ

نەك بێتوو لەبەر كەن جوهەلا لەفز و مەعانی

كاك سوارە دەڵێ:

"لەگــەڵ ئەوەشــا كــە "حــاجی" بەلامــەوە بــەڕێزە، ناچــارم بپرســم "جوهەلا كێن؟ ئەو كەسانەی كە دەرەبەگ ڕێگای خوێندنی لێ بەستوون؟ ئەو كەسانەی كە تێناگەن لەم هەموو پێچ و قەمچە كە شاعیــران ئەیـدەن بــە شــێعرەكانیان... ئــاخۆ ئەمانــە جوهــەلان؟! ئایــا دانــەری بــەیتی "سەیدەوان" كە شان لە شانی "ئۆتێللۆ" و "هامێلت" ئەدا جاهیلە؟".

كاك سوارە، لە سەر غەزەلێكی حاجی قادر كە باسی دەهان و میان دەكا دەنووسێ: "دەهـان" و "میـان" كـوردی نـین و ئافرەتێـك كـە "دەهـان" و "میــان"ی دیــار نــەبێ، یــەك لەبــەر بــچووكی و یــەك لەبــەر بــاریكی، جوانییەكەی لە كوێ دایە؟ بە لای منەوە ئەمە نەخۆشییە... "ئاهۆ" یەكە وێژەی كوردی گرتوویە و ئەبێ تێبكۆشین لەوە ڕزگاری كەین. گۆران ئەڵێ: ئەی قژ زەرد، ئەی بەژن و باڵا كەڵەگەت.

زۆر ساكار و زۆر جوان و نزیك لە لێكدانەوەی زۆربە و قسەی ڕۆژانـەی خەڵك.

كاك سوارە زیاتر لە سەر باسی عـەرووز دەڕوا و لـە نووسـراوەیەكی تـرا دەڵێ: "بێگومان بیستووتانە كە ئەڵێن فلانە شاعیـر یا فیسارە هونەرمەنـد خاوەنی مەكتەبێكی تایبەتە و ڕێگا و شـوێنێكی تایبـەتی خـۆی لـە هونـەرا

دۆزیوەتەوە. دۆزینەوەی ڕێگا و شوێنی تایبەت یانی چی؟ مەگەر هونەر بۆ نواندنی جوانی و دەرخستنی دزێوی نیە؟ هەموو هونەرمەندێك ئەبێ کاری ئەمە بێ و هەرکەس ئەمە کاری بوو، هونەرمەندە و لەگەڵ هونەرمەندی ترا نیە. بەڵێ وەهایە، هونەرمەند پردێك هەڵئەبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و ڕاستەقینەدا و ئەیەوێ ئەم دووانە بە یەکەوە پەیوەند بداو بە یەکیان بگەیەنێ. واتە کاری ئەمەیە کە کۆمەڵ تێبگەیەنێ کە ڕاستەقینەی دەور و پشتی چیە؟ ژیان بە چ بارێکا کەوتووە؟ بەڵام ئاخۆ هەموو ئەندازیارێك وەك یەك پرد دروست ئەکەن؟ کە وەها بوو ئەبوایە پردەکانی تەواوی جیهان یەك چەشن بوایەن. کەچی ئێمە ئەبینین کە پردێك لە ئاسن و بتۆنە و ئەویتر لە قوڕ و قسڵە، سێهەمیان لە دار و پەردووە، یەکێك ڕاستە، یەك کەوانییە، یەك زۆر لە ڕووبارە کە بەرزترە و یەکێك نەوییە. هەرکام لەمانە بۆ ئامانجێك لەبەر چاو گیراون. جێگای وا هەیە هاتوچۆی زۆر بە سەرا نیە، باری قورسی بەسەرا ناڕوا. ئەگەر لە دار و پەردووش بێ، قەیدی نیە. یەکێك لە ناو شارە و جگە لەمەی کە پردە، مەکۆی خەڵکە و جێگای گەشتی ئێوارانە، ئەبێ جوان بێ، با دراوێکی زۆریش بۆ ڕازاندنەوەی بدرێ. یەکێك کە وا نیە، چونکە ئەندازیارە کە بە گوێرەی لێکدانەوەی ڕەقی و نەرمی خاکەکە، وای باش زانیوە کە کەوانی دروست بکا و زۆری بۆ نەیەت. شاعیریش وەهایە. هەر کام چەشنێ ئەدوێ. گاهێ بە حەماسە، کاتێ بە وشەی نەرمی دڵدارانە، دەمێ بە ڕازاندنەوەی تەبیعەت و ژیان، تەنانەت گاهێ بە توانج و تەوس!! هەموو ئەم کارانەش بۆیە ئەکا خەڵك تێبگەیەنێ. لە ڕاستییا شێوەی هونەری هونەرمەند بۆ کورت کردنەوەی نێوان خەڵك و ڕاستەقینەیە.

ئەڵێن حافز خاوەنی شێوەیەکی تایبەتە، هەروەها سەعدی، شکسپێر، هومێر، فیردەوسی، گۆران، لئیۆناردۆ دواوێنچی، موتزارت، پیکاسۆ و زۆر هونەرمەندی تر. ئەوانە کە پاڵیان داوە بە لووتکەی بەرزی ناو و نیشانەوە لە هونەرا لاسایی کەرەوەی خەڵکی تر نەبوون. لە تەواوی شێعری شاعیرانی کوردییا بگەڕێی، زۆرتر لە چەند شاعیرت دەس ناکەوێ کە لاسایی کەسیان نەکردبێتەوە و خەڵک کەوتبێتە شوێن شێوەی ئەوان. ئێمە لە شێعری کوردییا چەند شێوەی دیار و تایبەتیمان هەیە. شێوەی بەیتی، شێوەی هیجایی، شێوەی عەرووزی، شێوەی نوێ. لەو ناوەدا تەنیا شێوەی عەرووزییە کە پاش پاکران و ئامادە بوون بە هۆی گەلانی ترەوە گەیشتۆتە دەستی ئێمەو ئەگەر ماڵی خەڵکخۆر نەبین، ناتوانین بە خۆماڵی بدەینە قەڵەم. کە وەها بێ هەر لە پایەوە بە لای منەوە شاعیری عەرووزی شاعیر نیە، چونکە جگە لەوە کە کەوتۆتە شوێن شێوەی شاعیرێکی تر، شاعیرەکەی پێشووش کورد نەبووە. کورد نەبووە یانی چی؟ یانی لە باری ژیان و خەم و خۆشی و مێژوو و خوو و ڕەوشت و خواست و ویستی کورد نەشارەزا بووە. بەم چەشنە شاعیری عەرووزی هەرگیز نەیتوانیوە پردێك هەڵبەستێ لە نێوان کۆمەڵ و ڕاستەقینەدا. چونکە ڕاستەقینەی وڵاتی سەرسەوزی کورد و ئابووری تایبەتی ئەم وڵاتە ئەوە نیە کە شاعیری عەرووزی باسی ئەکا، من ئەڵێم بە هیچ بارێك بە شێوەی عەرووزی ناکرێ باسی ڕاستەقینەی ژیانی کوردەواری بکرێ، ئەبینین کە شاعیری وەك پیرەمێرد و نالی ئەم کارەیان کردووە و باشیش سەرکەوتوون، بەڵام شێوەی نوێ باشتری ئەکا، هەراوترە، دەست و پێی شاعیر بە کۆت و زەنجیری "مفاعلاتن و مفتعلن" نابەستێ.

هـەر وەك لــە پێــشا ڕامگەیانــد، كــاك ســواره، تاپۆوبوومــەلێڵی لــە سـەروبەندێك دا نووسـیوه كـه كـەم كـەس دەیـوێرا لـەم بـواره بـدا، لـه بـەر ئـەوەی ئـەم بەرنامەیـه لـه ئێـران بـڵاو دەبـۆوه، هەلومـەرجی ئـەو كاتـه دەرفەتی ئەوەی پێ نەداوه كه به تەسەلی باسی شاعیـرانی مـەزنی كوردی ئێران، وەك مامۆستا هێمن و هەژار بكا و به گەلیان بناسێنێ.

سواره له درێژەی باسەكەیدا ئاوا به وردی دەدوێ:

" ئەگەر دۆزینەوەی ڕێگای تایبـەت نیـشانەی گـەورەیی و سـەربەخۆیی شاعیـر بێ، بۆ گەلیش وەهایه. واتـه ئەگـەر نەتەوەیـەكیش ڕێگـا و شـوێنی وێژەیی تایبەتی خۆی هەبوو و دەستی بۆ هاوسێكانی درێژ نەكرد تـا وێـژه و هونەریان لێ بخوازێتەوه، ئەم گەله له وێژەدا سەربەخۆ و مەزنه.

قسەی دواییم ئەمەیه كه دڵم ئەسووتێ لـه سـەر كانیـاوێكی خورۆشـان كه له ژێر نووری بەفری كۆن دێته خوارەوه دانیشم و بـەردەمم دەشـتێكی خەملێوی به شەستپەڕ و شەوبۆ و شـلێره بـێ و داوێنـی چیای ئـەو بـەرم وەك نـۆ بـووك تـارای سـووری داری ئەرخـەوانی بـه سـەردادابێ و مـن لـەم حاڵەدا ناچار بم بیـر له دەشتێكی قاقڕی ڕەملێن بكەمـەوه كـه "قـەیس"ه شتێی تێدا وێل بوو. ئەوه من و ئێوەش نازانم!"

تاپۆوبوومەلێڵ، له ماوەیەكی كورتدا لـه نێـو ڕووناكبیــرانا لایـەنگری پەیـدا كـرد و بـوو بـه مەیـدانێ ڕەخنـه و ئـاڵوگۆڕی بیــر و ڕا دەربـڕین. گوێگرێــك ئــەم پرســیاره ئاراســتەی نووســەری بەرنامــەی تــاپۆ ئــەكا و ئەنووسێ:

"جیهان و كەون له گۆڕاندایه بەتایبەت به پێی گۆڕانی جیهان خواست و ویستی ئادەمیزادیش ئـەگۆڕێ و كاروبـاری كۆمەڵایـەتی و ئـەوەی وا پێـی

ئـەكوترێ زانیـاری كۆمـەڵ و كۆمەڵناسـی لەگـەڵ چـەرخ و خـولی جیهانـا ئەگۆڕێ. واتە ئەو شتە كە ئەمڕۆ باوە و كۆمەڵ نیازی پێـی هەیـە، بـەیانی كـۆن ئـەبێ و لـە ڕیـزی نیـاز و پێداویـستەكانی گـەل و كۆمـەڵ ئەخرێتـە كەنارەوە و شتێكی تـازە جێگـای ئەگرێتـەوە. ئـەم گۆڕانـە وەنـەبێ هـەر لـە هونەرا بێتە پێش، بەڵكوو لـە هـەموو بـارولانێكی ژیـانی ئینسانیـشا خـۆی ئەنوێنی. دوێنـێ كابرای فیلسووف و فیزیكزان كاتـێ هەسـتی كـرد كـە لـە گـەرماوەدا سـەنگایی هەمووشـت كـەم ئەبێتـەوە، بـە لەشـی ڕووت لـە گەرماوەكە هاتەدەر و سەرخۆشانە نەڕانی:"دۆزیمـەوە... دۆزیمـەوە!" پـاش ئەو زانایەكی تر لە ژێر دارە سێوێكا دانیشتبوو، سێوێكی گەیشتوو لـە لقـی دارەكـە بـۆوە و كەوتـە سـەر كۆشـی. بیـری كـردەوە لـە لكـی دارەكـەوە تـا سەرزەوی فەزایەكی بەتاڵە و لە دارەكە بەرەو سەرووتریش بەتاڵـە و جگـە لە هەوا هیچی تـری تێدانیـە. كـە وەهایـە بـۆچ ئـەو سـێوە بـۆ فـەزای ژوور ناچێ و ئەكەوێتە سەر زەوی؟ بە بیـر كردنـەوە بـۆی دەركـەوت كـە ئـەبێ كێشەوێك لەم زوییەدا هەبێ وا هەر شتێك لە بەرزاییەكەوە بـەری دەیـەوە ئەكەوێتـە سـەر زەوی و لـەو ڕۆژەوە كـە "نیۆتـۆن" ئـەم ڕازەی دۆزییـەوە یاسای كێـشەری گـشتی واتـە قـانوونی جازیبـەی عمـوومی پەیـدا بـوو. ئـەو ڕۆژانە بۆ ئادەمیزاد زۆر بـە بایـەخ بـوون و پێداویـستی ئـادەمیزاد بـوو كـە سەر لەم ڕازە دەربێنـێ. بـەڵام ئـەمڕۆ هـەموو منـاڵێكی پـۆلی ناوەنـدی ئـەم كەشفە زانستییە گرینگانە ئەزانێ، كە وەهایە هەموو شت لە گۆڕاندایــە و هەموو شت پاش ماوەیەك كۆن ئەبێ و جێگای خۆی ئەدا بە شـتێكی نـوێ. ئەی لەبەر چی باسی كۆن و نوێ لە شێعردا نابڕێتـەوە؟ بـۆچ بـەم شـێوەیە كە شێوەی باوی ڕۆژگاری ئێمەیە ئەڵێن شێوەی نوێ؟ جـا چ نـەقاشـی بـێ،

چ پەیکەرەسازی، چ وێژە؟ ئاخۆ باشتر نیە ئەم شەڕی کۆن و نوێیە ببڕێتەوە، وەك لە زانستگا بڕاوەتەوە؟

کاك سوارە، وڵامی ئەم گوێگرە لە تاپۆیەکدا بەم چەشنە دەداتەوە:

" لە زانستا تاقیکاری هەوێنی بنەڕەتییە و هەموو شت لە سەر ئەو بناغە دائەمەزرێ. واتە زانا ناچارە ئەسڵە زانستییە کۆنەکانی قوبووڵ بێ و بە پێی ئەوان بجووڵێتەوە. یەکەم کەسێ کە بەرد و ئەستی دۆزییەوە، بناغەی دانا بۆ دۆزینەوەی ئاگر و ئاگر بوو بە بناغەیەك بۆ زۆر شتی زانستی کە ئەمڕۆ هەیە. بەڵام بناغەی هونەر لە سەر عاتیفە دائەمەزرێ و ئەشزانین کە عاتیفەی هەموو کەس چەشنێك نیە."

کاك سوارە، ئەڵێ:"لە کاتێکا هونەر ئەگۆڕێ و لە پایەشەوە ئەگۆڕێ. دوێنێ هونەری شێعر و وێژەوانی بۆ پێهەڵکوتنی ئەمیر و پایەبەرزان و بەدەسەڵاتان بوو تا شاعیر بەخشش و سیلەیەك کە بە گوێنی شێعرە کە وەری ئەگرێ خۆی بە خێوکات، بەڵام ئەمڕۆ بۆتە چەکێك کە ئەکرێ سێدارەیەکی بۆ خنکاندنی دوژمن لێ ساز بکەی. ئیتر شێعری پێهەڵکوتن باوی نەماوە. لەبەر ئەمە ئەڵێن شێعری کۆن و شێعری نوێ، بەڵام بە لای منەوە ئەگەر شاعیرێك بتوانێ لە قالبی عەرووزیشا واتە و مەفهوومێکی ئەمڕۆیی دەربڕێ، شێعرەکەی نوێیە و کۆنی قالب نابێتە کۆنی شێعرەکەی.

کاك سوارە، شارەزای زۆربەی زانستەکانە و یەکێك لەم زانستانە، شانۆگەرییە. هەرچەند ئەم مەسەلە لەو سەردەمەدا کەمتر باسی لێکراوە، بەڵام سوارە بە لێکدانەوەیەکی وردبینانە بایەخی شانۆگەری و پێتەویستی

ئەم هونـەرەمان بـۆ شـی دەکاتـەوە و لەگـەڵ زانـستی ئـەمڕۆ لەبـەر یـەکیان ڕادەنێ.

پێشینەی تئاتر و شانۆگەریمان کـە چـۆن و لـە کەیـەوە لـە نێـو کۆمـەڵا پەیـدا بـووە و بـە کـوێ گەیـشتووە و لـە نێـو کۆمـەڵی کـوردا ئـەم هونـەرە ئەمڕۆ لە چ پلەیەکدایە، بـۆ شـی دەکاتـەوە: "شـانۆگەری لەگـەڵ نووسـینی نومایـشنامە جیاوازییـان لـە بـاری زەمانـەوە هەیـە، واتـە پـێش ئـەوە کـە نووسین و خـەت هەبێ، شانۆگەری و نیشاندانی مەبەستێکی کۆمەڵایەتی یا ئـایینی بـە چەشـنێکی نزیـك لـە تئـاتری ئـەمڕۆ هـەبووە و ئـەم نیـشاندانە دەگەڕێتـەوە بـۆ هـۆی هونـەری جادووکارانـە کـە کوتمـان دایکـی هـەموو هونـەرێکی ئـەمڕۆ بـووە و هـەر بەشـێکی هونـەر کـە بیگـری لـە ئاکـامی پـەرەگرتنی ئـەو شـێوە جادووکارانـەی هونـەری پێـشوودا پەیـدا بـووە. تەنانەت پەیکەرە دروست کردن و ئارشیتێکتی و تئاتری ئەمڕۆ."

کاك سوارە، پێی وایە ئادەمیزادی بەروو، کە شکڵی دڕەنـدە یـا مـاری لـە قوڕ و بە وێنەیەکی سەرەتایی دروست کردووە، ئەمـە پەیکـەرە سـاز کـردن بووە. بۆ تئاتر و شانۆگەریش بەم پرسیارە دەست پێدەکا:

"ئەپرسـین تئـاتر چـیە؟ ئـاخۆ تـەنیا بـۆ تەفـەننون و سـەرگەرم کـردن پەیدا بووە و بەهرەیەکی کۆمەڵایەتی نیە و بـە نـاوی پێتەویـستێکی ژیـان خۆی نەنواندووە؟ وەڵام ئەمەیـە تئـاتر یـانی نواندنـەوەی ئـەو ڕاسـتەقینە کۆمەڵایەتییانە کە ئامبازی ژیانی مـرۆڤن و بـە چەشـنێکی هونەرمەندانـە واتە بە هێزی عاتیفە و بـە هـۆی جووڵـە و قـسە و حاڵەتـەوە و بـە کەڵـك وەرگـرتن لـە وێنەسـازی بـۆ تەبیعـەتێ کـە داسـتانی ڕووداوە تئاترییەکـەی تێدا هەڵکەوتووە.

تئاتر بۆ ئادەمیزادی بەروو، شتێکی خەریککەری تەفەننونی نەبووە، بەڵکوو بەشێکی پێتەویستی ژیانی ئەو بووە، کە وەهابوو بەهرەی کۆمەڵایەتی هەبووە. ئادەمیزاد ئەگەر ویستبێتێ خۆی ساز بکا لەگەڵ دوژمنێکا شەڕ بکا لە پێشا بۆ ئەو کارە تەمرینی کردووە.

تاقمێ لە خێڵەکە بوون بە دوژمن و تاقمێکی تر ویستوویانە ئەو دوژمنانە کە بەڕواڵەت کراون بە دوژمن، بشکێنێ و لە ناویان بەرێ. ئەمە خۆی بۆتە مایەیەك بۆ شانۆگەری بێ ئەوە پییەسێك "نۆمایشنامە" لە کارا بێ.

لە سەرەتای سەدەی شەشەمی پێش لە دایك بوونی عیسادا، نومایشنامەی نووسراو لە ناو یۆناییینەکانا پەیدا بووە... سروودی ئاگر "نیایشی ئەهورامەزدا" لە ئێرانی کۆنا، سروودی ڕێز گرتنی خوای شەڕاب دیونیسووس لە جەژنە ئایینییەکانا، سروودی قوربانی کردنی ئاسك، ئەمانە هەموو لەو سرووده تڕاژدیکە ئایینییانەن... "ئی بیس" گەورەترین تڕاژیدینووسی ئایینی ناوەڕاستی سەدەی شەشەمی بەر لە میلاد کە ئاڵوگۆڕێکی لەو چەشنە نومایشنامە ئایینییانەدا پێکهێنا و دیالۆگی هێنا ناو سروودەکانەوە."

کاك سوارە، لە پاشان دەڵێ:

" ئاخۆ ئەم چەشنە شانۆگەرییە زۆر لە بەیتە کوردییەکان ناچێ کە هەندێکیان بە قسە و پەخشان بوو و بڕێکیان بە شێعر و هەڵبەست؟ بەیتخوان لە کاتی خوێندنەوەی پەخشانەکەدا هەوڵی ئەدا بیری گوێگر ئامادە بکا بۆ پەردەیەکی تر لە بەیتە نومایشنامەکە و ئەمجارە دەستی ئەکرد بە خوێندنەوەی بەشە هەڵبەستەکە."

کـاك سـواره، ئـەم نموونـەی لەبـەر بایخـدار بـوونی بەیتـە کوردییـەکان هێنـاوە و پێـی وایـە شـان لـە شـانی نومایـشنامەکانی سـەرەتای سـەدەی شەشەمی پێش لە دایك بوونی عیسا دەدەن و لە ئاخریدا دەنووسێ:

" بەداخەوە لە ناو کوردا تا ئەم دوایی‌یانـە نومایـشنامە نەنووسـراوە، بـەلاّم شـانۆگەری هـەبووە، زۆرتـری یارییـەکانی کوردسـتان کـە بەگـەل ئـەکرێن، چەشـنە نومایـشنامەیەکن. یـەکێك لەوانـە "میـرمیـرێن"ە کـە نومایشنامەیەکی کومێدییە و بۆ ڕەخنەگرتن و قەشمەری کردن بـە زۆردار ساز ئـەکرێ. هـۆی ئەمـە کـە بـۆچ لـە نـاو کـوردا نومایـشنامە نەنووسـراوە ئاشکرایە و لێدوانی ناوێ."

کـاك سـواره، تـاپۆ و بوومـەلێڵی کردۆتـە هەمبانـە بۆرینـە و هـەموو بابـەتێکی تێـدا جـێ کردۆتـەوە، وەك ئـەدەبیات، شـێعر و شاعیـری، هونەرمەندایەتی، تـەنز، زاراوەکـانی زمـانی کـوردی، مەسـەلەی چینایەتی، ژیـانی نێـو کۆمـەڵی کـوردەواری، سیاسـەت، ئـەوین و جوانییـەکانی، بـەیت، شانۆ و نومایشنامە و ... لە تاپۆیەکدا بە ناْوی "ڕاسپێری هونەر" بـە تێـر و تەسەلی لە سەر ئەو باسە دەنووسێ:

" زۆر کـەس لـە خـۆی ئەپرسـێ کـە ئایـا هونـەر وێنـەی زانـست ، پێتەویستی ژیانی ئادەمیزداە، یام نە، ئایا هونەر لە کۆمـەڵا چ نەخـشتێکی بە دەستە و ڕاسپێـری چیە؟ ئاخۆ هونەر بۆ ئامادەمیزاد لەو شـتانەیە کـە ئەگەر نەبێ زیان ئەگەیەنێ بەمرۆڤایەتی؟

لـە زۆر کـەسمان بیـستووە کـە بـۆ نموونـە "هونـەری شاعیـری" بێ بایەخ ئەدەنە قەڵەم و تەنانەت تاقمێکیش هـەن کـە شێعر و شاعیـری بـە ڕاگـر و گنخێنـەر و خنکێنـەری کۆمـەڵ ئـەزانن، ئەوانـە بـێ ئـەوە بیـر

بکەنــەوە کــە هونــەر و زانــست دوو لفەدوانــەی کۆشــشی مێــشك و ئــاوەزی ئــادەمیزادن، لانــی لایــەنگری زانــست ئــەگرن و ئــەڵێن زۆر خــوو بــە هونــەر گرتن و زۆر پەرژانە سەر هونەر ڕێگای بەرەو پێش چوونی زانست ئەگرێ، لــە کاتێکــا ئەگــەر مێــژووی خــەباتی ئــادەمیزاد لــە هــەوەڵی پەیــدا بــوونی کۆمــەڵی "کــلان"یــەوە تــا ئــەمڕۆ بــزانن هــەرگیز بروایــان وەهــا نابــێ کــە هەیە."

کاك سوارە، لە درێژەی ئەم باسەدا چەند نموونەیەك دەخاتە بــە چــاوی خوێنەر:

"ئــادەمیزاد جیــاوازی هــەرە گــەورەی لەگــەڵ گیانــداری تــرا ئەوەیــە کــە بەدیهێنەری هونەرە، هونەر هەمیشە لە درێژایی مێژووی ژیانی ئــادەمیزاد چرایەك بــووە بــۆ ڕۆشــن کردنــەوەی بــەر پێــی زانــست، هونــەر پردێکــە لــە واقعیتــەوە هەڵبەســتراوە بــۆ حەقیقــەت. تەنانــەت ئــایین و ئوســتوورەی "مــــا و ر ا الــطبــیــعـــــه" بەرهــەمی پەنجــەی یــەزدانی و خوڵقێنــەری هونەرن."

کاك سوارە، ئەفسانەکانی باوی ناو کۆمــەڵی کــوردەواریش بــە بەرهــەم و داهــاتێکی زەوقــی ئــادەمیزاد دەزانــێ کــە لــە ڕاســتەقینە بــێ بــەهرە نیــە. "قالیچەی باڵدار"، "چــەکمەی خــۆش ئــاژۆ"، "دراکۆڤــان" (dracovlan)، "کلاوی سەخری جن"، "هــەڵفڕین و تــەنوورەی دێــو"، "چــەرخ و فەلــەکی پیــرەژن"، هــەموو نوێنــەری هەڵپــەی بێوچــانی هونــەرن بــۆ دۆزینــەوەی ڕێگای زاڵ بوون بە سەر فەزا و ئاسمانا و دەرچوون لــە کێــشەر و پێوەنــدی خاك، بەتایبەت "چەرخ و فەلەکی پیــرەژن" تەواو باری سەنعات و زانــستی

تێیا بەهێزە، ئێستە وا باشە هەر کام لە سێ وشەی "چەرخ" و "فەلك" و "پیرەژن" ورد بینەوە، تا دەرکەوێ کە ئیستعارە و ئیماژ و سەمبول سازی چ کارێکی کردووە.

چەرخ لە مێژە بە نیشانەی بزووتن و حەرەکە ئیستعارەیەکە بۆ زانستی مکانیکی و فیزیکی چەرخی چالاو کە بە کوردی پێی ئەڵێن کۆل و بیر، هەڵبەت کۆل بە تەنیا بە کەرەسەی بووزوو تەنینیش ئەڵێن، چەرخی چالاو ڕەنگە یەکەم دەزگایەکی سنعاتی بووبێ کە بە شەر کردوویە بە خزمەتکاری خۆی، تەنانەت ئێستەش لە هونەری نەقاشییا لە سەبکی "ئەمپرسیۆنیسم"ەوە تا شێوە نوێیەکان "چەرخ" بە ئێستعارە و سەمبۆل دانراوە بۆ سەنعەت، کە وا بوو "چەرخ" واتە و مەفهوومێکی ئێستعارەییە بۆ زانستی میکانیکی، "فەلەك" واتە ئاسمان ئەو فەزا بەرینەیە کە ئادەمیزادی سەرزەوی ئەلکێنێ بە ئەستێرە گەشەکانەوە و بیری هەستیارانەی بەشەر هان ئەدا بۆ پشکنین و سەردەرهێنان و زانستی کورتە و وزەی فڕینی بیر و خەیاڵی زۆر و بەربلاوە، بیر ئەکاتەوە کە چەند سەیر ئەبوو بیتوانیایە بە چەرخێك واتە کەرەسەیەکی میکانیکی بە سەر ئەم ڕێبازە بێ گرێ و گۆڵەی فەلەکەدا باڵ بگرێتەوە. شاعیرێکی ئێرانی ئەڵێ:

"شنیدستم کە هر کوکب جهانی است
جداگانە زمین و آسمانی است"

کاك سوارە، لە درێژەی باسەکەیدا دەنووسێ:

"بــەڵام بــزانین "پیــرەژن" لــەم کارەســاتەدا نەخــشی چــیە؟ پیــرەژن ڕەمــزی ئــادەمیزادێکی پــڕ تاقیکــاری و ســارد و گــەرم چێــشتووە و ئــەم ئادەمیزادە ئەشێ کە ڕێبواری سەفەرێکی پڕ مەترسی بێ.

هۆیەکی تریش کە پیرەژن بۆ ئەم گەشتی فەزایە لەبەر چاو گیــراوە کــە پیــرەژن لــە ئــابووری کۆمــەڵا پێکهێنــەری بەرهــەم و داهاتێــك نیــە و ئەگەریش لە ناو بچێ و بێ سەر و شوێن بڕوا زیانێـك لـە کۆمـەڵ ناکـەوێ، هەر ئەو ئاواتەیە کە لە پێشا هونەر نوێنەری بوو ئێستە لەم چەرخەدا کە ئێمە تیا ئەژین لە چەشنی ئاواتێکی ئەفسانەیی دەرچوو و بۆتـە کـارێکی زانستی. فەزا بە هەموو ڕەمز و ڕازێکییەوە کەوتۆتـە بـەر تێـشکی زانـست، بـەڵێ هــەر وەك لــە هەوەڵــەوە کوتمــان زانــست و هونــەر دوولفەدووانــەی تێکۆشانی گیـان و ئـاوەزی ئـادەمیزادن و نـەوەك هونـەر هـەر تـەنیا ڕێگـای بەرەو پێش چوونی زانست ناگرێ، بەڵکوو ئەو ڕێگایە کە بەتەمومـژو تـۆز و خۆڵ داپۆشراوە ڕوون ئەکاتەوە."

لــە وڵاتــی ئێمــە بەتایبــەت لــەنێو کۆمــەڵی کوردەوارییــا، مــاڵ وێرانــی، دەربەدەری، هەتیوباری، داب ونەریتی ناحەز و کۆن، دەنگۆی جـەماوەر لـە سەر ڕووداوی بچووك لەنێو ئاوایی، زۆربەی شوێنەکانی بە یـەك گەیـشتنی خەڵــك دەگرێتــەوە. خــودا نــەکا یــەکێك شــتێکی لــێ بقــەومێ، وەك ڤیلـی کەوای سپی پێوەی دەنووسێ و هێندەیتر بـارگرانی دەخاتـە ئەسـتۆی. زۆر ڕووداو هــەن کــە بەڕواڵــەت ئاســایین، بــەڵام هونەرمەنــدی شــارەزای نێــو کۆمەڵ، لەم ڕووداوە سادانەش کەلك وەردەگرێ.

کاك سوارە، یەکێك لەو کەسانەیە کە سەرەڕای شارەزاییــەکی زۆر لــە سەر ژیانی کۆمەڵـگاکەی خـۆی، خوڵقێنـەرێکی لێوەشـاوە و ڕووناکبیــرێکی

زاڵە بە سەر وشەی ڕەسەن و فۆلکلۆری کوردیدا، کۆمـــەڵی کـــوردەواری، یەکێکە لەو گەلانەی کە بۆ چارەڕەشی و لێقەوماوی قافڵەسالارە. هەروەك مامۆستا هەژار دەڵێ:

مەڕوانــە کـەساس و لێو بەبـارم، نەکەمـم
بەرزم لە هـەژاریـیا، چیـای سـەر بـە تەمم
هـەر کـەس لـە سـەرێکـەوە خـودا پێداوە
من خاوەنی شەشدانگی کوڵ و دەرد و خەمم

کاك سوارە، بە قەڵەمە سیحراوییەکەی، بۆ بـەیانی ژیـانی کۆمەڵـگاکەی لـە نەزیلـە و نێوونیتکـە و ئەفـسانەش کـەلك وەردەگـرێ و بـە زمـانێکی پوخت و پاراو و ڕەسەن لە تاپۆیەکدا باسی کەسێك دەکا بە ناوی "گەوەرە شێت". گەوەر بۆ شێت بووە و خەڵك چۆنی باس دەکەن، جێگای سرنجە و با بزانین هونەرمەند بەم قەڵەمە جوانـەی خـۆی چ هونـەرێکی پێـشکەیش بە بارەگای هونەرکردووە:

"گەوەر ئافرەتێکی شێت و سەرگەدان بوو، کەس نەیدەزانی سـێ وەرزی دیکە بۆ کوێ ئەچێ و چۆن ئـەژی، لـە کانی ژنـان، لـە سـەر خـەرمانان، لـە مزگەوت و حوجرەی فەقێیان، لـە هـەموو شـوێنێك باسـی گـەوەرە شـێتیان دەکرد. ئەوانەی وا تـەمەنیان زۆرتـر بوو ئەیانکوت گـەوەر تەمـەنی لـە سـی تێناپەڕێ، زۆر حەستەم بوو کەسێ ڕواڵـەتی تێـك شـکاوی گـەوەر ببینـێ و بڕوا بەم قسەیە بکا.

... ئـەتکوت بـە نـووکی گاسـنی ڕۆژگـار، چـیمەنی سەرسـەوزی تـەوێڵ و گۆنـای هەزار کووزی خوار و چەوتی تێکراوە، بەتایبـەت نیگـای بـێ گیـان و

بێدەربەستی کە نەتئەزانی تەوس و توانجی پتر تێدایە یا ڕق و تووڕەیی. هەرگێز نەبوو کە تۆ گەوەر ببینی وترووسکەی بێ تین و تیژتێپەڕی زەردەخەنەیەك لە سەر لێوی نەبێ، بەڵام ئەو زەردەیە زوو هێلانەی وشك و چۆڵی بەجێ ئەهێشت و ئەبۆوە بە پەیکەرەی خەم و دەرد. هەموو مێژووی ژیانی ئادەمیزاد، هەموو سەرکەوت و تێشکانێك لە یەك کاتی کورتا ئەوەندە مەلی نیگای تۆ لە چاوتەوە هەڵفڕێ و بگاتە سەر وشکارۆی ڕووخساری ئەو، وەك برووسکەی شەوێکی بە هەوری بەهار، ڕۆشن ئەبوو و ئەگوژاوە."

داستانی گەوەر، هەر بەوەندە نابڕێتەوە، دیارە بەرداشی زەمان وە سەری پەڕیوە و تووشی ئەم ڕۆژە ڕەشەی کردووە. بۆ ئەنجامی ئەم ڕووداوە گوێ دەدەێنە وتووێژی کاك سوارە، لەگەڵ گەوەر.

"کێشێکی بەهێز کێشامی و لە پاڵ دەستیا دایمەزراندم، بێ ئەوە ڕووی وەربگێڕێ و بزانێ من کێم، کوتی:

ـ"تۆش لە تەنیایی وەڕەز بووی؟"

هیچ دەنگم نەکرد، درێژەی دا:

ـ"بەڵێ ئادەمیزاد زۆربەیان تەنیان، لەگەڵ ئەوەشا کە بەڕواڵەت هەزار هەڤاڵ و خزم و کەس‌وکاریان هەیە."

لام سەیر بوو کە ئافرەتێکی شێت ئەم قسانە بکا، بە ئەسپایی و بە چەشنێ کە نەیسڵەمێنمەوە پرسیم:

ـ"تۆش تەنیای؟"

بە تەوەسەوە ڕوانی بۆم و دیتم کە لە نزیکەوە ئەکرێ جاڕی جوانییەکی نەماو لە زەوی پڕ لە خاڵ و خەوشی دەم و چاویا بەدی کەی.

كوتی:

ـ"ئـەو سـاڵەش هـەر ئـەم وەرزە بـوو كـە ئـەو ڕویـشت و مـن تـەنیا كەوتمەوە."

بە دوودڵییەوە پرسیم:

ـ" ئەو كێ بوو؟"

دیار بوو بیـرەوەری تاڵی هاتۆتە خرۆش و سەررێژ ئەكا. كەمێك چاوی بە دەور و پشتییا گێرا و كاتێ دڵنیا بوو كەسێ بە دەور و پـشتمانەوە نیـە، كوتی:

ـ"كۆرپەكەم، كۆرپەی نازار و خۆشەویستم!"

دەنگی ئـەتكوت لـە ژێـر چاڵێكی بـێ بنـەوە دێتـە دەر، كـپ و خـەماوی بوو. لە سەر قسەكەی ڕۆیشت:

ـ" بـاوكم دەوڵەمەنـد بـوو، زیـاتر لـە دیوەخـانی ئاغـا بـوو، بـەهارێكی سەوزی خەیاڵاوی كـە یەكـەم بـەهاری گـەنجی مـن بـوو، فـەقێ مـارف هاتـە ئاواییەكەمان و هێندەی پێ نەچوو كە من و ئەو دڵمان دا بە یـەك. هـاوین هات و گـەرمای ئـەوینی ئێمـەش لەگـەڵ گـەرمای هـەوا هـەر هـات و زۆرتـر بوو، بـەڵام بـاوكم ئامـادە نـەبوو مـن بـدا بـە فەقێیـەك كـە بـە واتـەی ئـەو نەیدەزانی كوڕی كێیە و لـە كوێـوە هـاتووە. لایـەكم ئـەوین بـوو كـە بـانگی ئەكردم بۆ بەهەشتی خەیاڵاوی هەمیشە بەهار، ئەو لای ترم باوكم بوو كـە لە بەر چاوم ببوو بە ڕواڵەتێكی دزیۆ و هەڕە شەی لێ ئەكردم كە هـەنگاو نەنێم بۆ لای ئەو گوڵزار و بەهارە كە ناوی ئەوین بوو. كوتم كە من گـەنج بووم، گەنجێكی تازە ساڵ و نەمدەزانی لەم ناوەدا چی بكەم.

با سەرت نەهێنمە ئێش، من پاش دوو ساڵ ببووم بە دایکی کوڕێك کە لەگەڵ فەقێ مارف ئەتکوت سێوێکن و کراون بە دوو کوتەوە، بەڵام فەقێ مارف هەر ئەوەندە مێردی من بوو، پاشان ڕۆیشت و منی تەنیا بەجێ هێشت. کاتێ کۆرپەکەم ببوو بە هەشت ساڵە، لەپڕ نەخۆش کەوت، من پارەم نەبوو کە بیبەمە لای دوکتۆر، باوکیشم لێم بەرقدا کــــــــەوتبوو و ماوەی ئەو دە ساڵە قسەی لەگەڵ نەکردبووم، تەنانەت ئەو ڕۆژەش کەچوومە لای داوام کرد پارەیەکم بداتێ، بە توانجەوە کوتی ئەم کۆڕە باوکی هەیە، بۆ داوا لە فەقێ ناکەی پارەی دوکتۆر و دەرمانی بۆ بدا؟ پاڕانەوە و گریانی من دڵی وەك بەردی باوکمی نەرم نەکرد، کاتێ گەرامەوە، گۆشە جەرگم، سۆمای چاوم لە جێگا کەیا..."

وا دیاربوو نایەوێ لەمە زیاتر قسە بکا، چونکە بێدەنگ بوو و چاوی بڕییە گۆڕستانی ئەوپەڕی. ڕووبارکە تاوی بە سەر کشا بوو و لە پێکەنینی توانجاوی ئافرەتێکی کوڕمردوو ئەچوو."

کاك سوارە قسەی زۆر پێبوو بۆ نەتەوەکەی بەڵام مەرگ مۆڵەتی نەدا. بە قەولی خۆی کە دەڵێ:

بە قسە خۆشە مەترسی مردن
تاڵە ئەو هەستی بە مردن کردن
مەرگە دێ و دوا بە هەموو شت دێنێ
هەموو ئاواتێ لە دڵ دەستێنێ

بەداخـەوە ئـەم گەنجـە بـەتوانا و خـاوەن شـێوە نوێیـە تـاوێری مـەرگ وەبەر خۆی دا، ماڵئاوایی لە گەل و هونەر کرد و شێوازەکەی بۆ نەگەیـشتە هەوارگەی ئاوات.

ســواره

عەزیزی کەیخوسرەوی

له تاریکی و شەوەزەنگی سامناك و پڕ مەترسی دا، کـه ئـاڵی زاڵی شـەو وەك گـەڵای داری خـەزەڵوەر چـەمۆڵەی کلـۆڵی و چارەڕەشـی لـه خـەڵکی وڵاتەکەمان نابوو، ئەستێرەیەکی پڕ تریفه له ئاسمانی هونەر و ئـەدەبیاتی کوردەواری‌دا ئەنگووت. شاعیرێکی خاوەن هەست کە وەك ئەستێرەیەك بـه تیشکی جوانی خۆی پەردەی شەوەزەنگی هەڵدڕی و له زەنـوێری زێڕئـاژنی

سای زرینگانەوەی شەو بە خوڕ زەمزەمەی هەڵبڕی. شێعرە جوانەکانی کە گەرمتر لە پرشنگی تاوی بەهاری و بەتینتر لە ڕوانینی بە تاو تینی زاوا و ناسکتر لە ڕوومەتی بووکی شمشاڵی ڕەشماڵی دۆڵی هەڵدڕی و لە بورجی خاپووری مێژووی ئەدەبدا، کە بە ڕاستی وەکوو ئاوێنەی جیهان نوما، نیشاندەری تەواوی خۆشی و تاڵی ڕابردووی گەلەکەمانە، پەچەی قورسی نیسیانی لە سەر ئەدەبدۆستان لادا، شنەی نەرمە لاوێنی دەم بای خستە ناو کۆڕی ئەدیبان و ئەدەبدۆستان و لەشی نەحەساوەی ڕێبوارانی لە ڕێگای دوور و پڕ سەخڵەتی بێپسانەوە و گەڕانەوەی ئەدەبی کوردەواریدا حەساندەوە.

ئەو ئەستێرە گەشە، شۆڕە سواری مەیدانی ئەدەبی کورد کاک سوارەی ئێلخانیزادە کوڕی ئەحمەدئاغا، کوڕی حاجی بایزئاغای کوڕی حاجی ئێلخانییە کە لە ساڵی ١٣١٦ی هەتاویدا لە گوندی "تورجان"ی سەر بە ناوچەی بۆکان هاتە سەر دنیا.

کاک سوارە خوێندنی سەرەتایی لە بۆکان دەست پێکرد، لە کاتی مێرمنداڵیدا زۆر بزۆز و وریا بوو، بەڵام بەداخەوە لە تەمەنی ١٣ ــ ١٤ ساڵیدا چەرخی چەوت و چەپگەردی ڕۆژگار لە گەڵی هاتە کایەوە و هەوەڵین نەیاری خۆی لە ئاستی دەربڕی نەخۆشی شەپڵە (فەلەج) پای پڕهێزی کە لە کاتی ڕاو لە چڕوچیاکانی ولاتەکەیدا، یارمەتی دەرێکی باش بوو، لە هێز و تەوژم کەوت. ماوەی دوو ساڵ لە ژێر. چاوەدێری دوکتۆرێکی ئەڵمانی لە دەرمانگای بۆکاندا بوو.

شەوق و عەلاقەی بە زانست و فێربوون بە ڕادەیەك بوو، کە لەو ماوەیەدا لە قەرەگوێز لە لای مامۆستا مەلا محەممەد ئەمینی ئەشعەری

کوڕی حاجی مەلا دەرسی دەخوێند. دوایەش گەڕاوە شاری بۆکان و لە قوتابخانەی شاڕی بۆکان و لە قوتابخانەی ناوەندی (دبیرستان) وەکوو قوتابییەکی (مستمع آ ز ا د) وەرگیرا و تا پۆلی پێنجەمی ناوەندی لەوێ خوێندی. چونکوو لەو کاتەدا لە بۆکان کە شارەدێیەك بوو ڕێگای خوێندنی زیاتر نەبوو، بە ناچار لە باوەشی گەرمی خاوخێزانی دوور کەوتەوە و ئاوارە و پەڕیوەی تاران بوو. شاری بەگرمە و دووکەڵ و پڕ لە هاژە و هاڕەی ژیانی ماشێنی و خەڵکی بێ بەش لە نەشە و شنە.

کاك سوارە کە لە بەرتاوی گەرمی بەر دەواری عەشیرەت گۆچ کرابوو، و تەنیا بە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەی کوڵی دڵی پڕزۆخی دادەمرکا و بۆن و بەرامەی سەرسەکۆی کاگڵی ئاوپژاوی نیشتمانی جوانی، پێ لە بێندارترین عەترەکانی هەندەران خۆشتر بوو، بە هەر کووچە و شەقامێکی تاراندا کە بە شەلە شەل ڕادەبرد شەپۆلی خەم و خەفەت بەرەو دڵی دەهات. هەموو ئەو تایبەتمەندی‌یە جۆراوجۆرانەی ژیان وەکوو پەردەی سینەما لە لاپەڕەی خەیاڵدا نەخشیان دەبەست و پلەی بەرزیان دەدا بە ئاسەواری بێ خەوش و گەردی و ڕەنگی سوور و شینیان دەدا بە شێعر و عاتیفەی گەشی. شوێنی ئەم کار تێ کردنەش لە شێعرە بەرزەکانی دا بەتایبەتی لە: "شار" "خەوەبەردینە" "کچی بەیان"دا بە ڕاشکاوی بەرچاو دەکەوێ.

کاك سوارە لە بەر دەستکورتی و نەبوونی بابی لە تاران دەچێتە ماڵی حاجی ڕەحمان ئاغای مامی و خوێندنی نێوەندی و زانستگا لە ڕیشتەی

(حقـوق قـضـا يـي)دا درێژە دەدا. هەمیشەش ژیانێکی ساکاری بووە و بـە دەست ئێشی لاقیەوە ناڵاندوویە.

سوارە لەش بە بار لە بزووتنەوە سیاسی‌یەکانی خوێندکارانی زانستگادا بەشـداری دەکـرد و هـەر بـەو بۆنـەوە لـە لایـەن ڕێـژێمی شـایەتی ئـەو سەردەمەوە گیرا و بۆ ماوەی دوو ساڵ لە زیندانی قزڵقـەڵا زینـدانی کـرا. بـەو حاڵەشـەوە زۆریـان جەزرەبـە و ئـازاردا بـەڵام بـە شـاهیدی هـاواڵانی زیندانی خۆڕاگری‌یەکی زۆری لە خۆ نیشان دا و ورەی بە زیندانی‌یـــەکانی دیکەش دەدا.

دوای ئـەوەش کـە دوو سـاڵ لـە تاریکـە تاراوگەکـەدا زەمـانی تـەریکی تێپەڕاند، بە هیوا بوو بگرمێنـێ هـەوری بـەهاری و گشت بەندی‌یـەکان لـە زیندانی بەردینی خارا ڕەها بن، داخەکەم بە چاوی خۆی نەیـدی کـە چۆن هەوری ڕەشپۆشی بە گرمە و ناڵە نیازی هەزاران گـەزیزەی بـە نـازی وەدی هێنا و ئاوپڕژێنی کوڵی دڵی پڕزۆخی ڕۆڵە کوژراوانی گرتە ئەستۆی خۆی.

پـاش بـەسـەر چـوونی دەورەی تەریکی درێژەی بە خوێندنی خۆی‌دا و لیسانسی حقووقی قەزایی وەرگرت. با وەکوو دەیتـوانی دەفتـەری وەکالـەت دابنێ کە کارێکی پڕ داهات بوو، یاخۆ لە دادگوستەری دابمـەزرێ، بـەڵام لـە بەر ئەوەی هەستی بەوە دەکرد کە لە هیچیـەك لـەو کارانـەدا ناتوانـێ دەردێکی گەلە چەوساوەکەی دەرمـان بکـا و لـە لای تـرەوە شـەوقێکی زۆری لە سـەر شـێعر و ئـەدەب و فۆلکلۆری نەتەوایـەتی گەلەکـەی بـوو، هـەر کـە پێـشنیاری دامـەزران لـە دەزگـای ڕادیـۆی پـێکرا قـەبووڵی کـرد و سـەرەڕای ئەوەی نێوەرۆکی بەرنامە ڕادیۆیی‌یەکانی بە دڵ نەبوو، لـە بەشـی شـێعر و ئەدەبدا دەستی بە کار کـرد. کـاك سـوارە بەرنامەیـەکی ڕادیـۆیی بـە نـاوی

"تــاپۆ و بوومــەلێڵ" دەنووســی و هــەر خۆشــی بــەڕێوەی دەبــرد. لــەو بەرنامەدا وەڵامی شاعیران و نووسەرانی لاو و تازەکار و نەناسراوی کوردی دەداوە. بۆ باشتر کردنی بەرهەمەکانیان ڕێنوێنی دەکردن. جگە لە مانـەش ئـەدەب و فۆلکلـۆری کـوردی لـەو بەرنامـەدا شـی دەکـردەوە و لـە سـەریان دەدوا. شـاعیر و نووسـەرەکوردەکانی ئـەو سـەردەمە چ لـە ئێـران و چ لـە دەرەوەی وڵات کەڵکێکی زۆریـان لـێ وەردەگـرت. دەنگێکـی زۆر گـیرای بـوو، زۆر بــە جـوانی و ڕێـك وپێکی شـێعرەکانی دەخوێندنـەوە و بەرنامــەکانی بەڕێوە دەبرد، هەر بۆیەش سەرنجی گوێگرانی بەرنامەکەی بۆ لای خـۆی ڕادەکێشا.

کاك سواره هەر لە تافی لاوێتیـیەوە، لـەو کاتــەوە کـە لـە قوتابخانــەی ناوەنـدی دەرسـی دەخوێنـد، شـێعری دەگـوت، ئـەو کاتـەش کـە خوێنـدکاری زانستگا بوو، هەروەها سەردەمێك کە لە زیندانی تاغووتدا بــــوو و دوای ئازاد بوونی لە زینـدانیش شـێعری دانـاوە، کـە شـێعرەکانی دوایـی بـە هـۆی بــەرەو ژوور چــوونی پلــەی زانــست و ئــەزموونی کۆمەڵایــەتی لــە بــاری نێوەرۆکەوە هەتا دەهات قـووڵتر و پـڕ مانـاتر دەبـوو و نیـشاندەری هەسـت کردنی شاعیر بە دەرد و ژان و ئازاری کۆمەڵ بوون.

لــە هونــەری شــاعیریدا ڕێبــازی گــۆڕانی گرتۆتــە پــێش. شــێعری خەییامیشی وەرگێڕاوەتە سەر کوردی.

کاك سواره کە زۆربەی تەمەنی کورتی ٣٨ ساڵەی خـۆی بـۆ خزمـەت بـە زمان و ئەدەبی کوردی تەرخان کردبوو، لە ساڵی ١٣٥٤ی هەتاویدا لـــــــە نەخۆشــخانەی میــساقیەی تــاران بــە نەخۆشــی ســەرەتان مــرد و داخ و کەسەرێکی زۆری بۆ ئەدەبدۆستان و هونەرپەروەرانی کورد بەجێ هێشت.

تەرمی پیرۆزی لە ناوچەی بۆکان بە خاك سپێردرا، سەدبریا مابا و سروەی بەهاری ئازادی گەلەکەمانی بەچاوی خۆی دیبا.

جگە لە کۆمەڵە شریتی بەرنامەی "تاپۆ و بوومەلێڵ" ئەم ئەسەرانەشی لێ بەجێ ماوە:

١ـ خەوەبەردینە

٢ـ قەل و هەڵۆ: وەرگێڕاوی "عقاب" کە شێعری "پوشکین"ه و دوکتۆر پەرویزی ناتیل خانلەری کردوویە بە فارسی.

٣ـ بانگەوازی پەنجەرە

٤ـ تۆ دەریامی

٥ـ کچی بەیان

٦ـ شار

٧ـ دیمەنی بەفروزستان

٨ـ مردوو ـ وەرگێڕاوی شێعری پیترۆس دوریان شاعیری هەرمەنی لە فارسی‌یەوە بۆ کوردی

٩ـ هەوارە

١٠ـ خێڵی درۆ

١١ـ چەند پەخشانی وەك: داستانی چەکوش وەشێنی ڕۆڵە کوژراو ٢٠٠ لاپەڕە

ـ داستانی لاس و خەزاڵ ٢٠٠ لاپەڕە

ـ داستانی ئافرەت ١٠٠ لاپەڕە

ـ لێکۆڵینەوە لە سەر بەیتی برایمۆك و سەیدەوان کە هیوادارم هەموو ئەو ئاسەوارانە کۆبکرێنەوە و لە چاپ بدرێن، کە خزمەتێکی زۆر بەرزە بە ئەدەبیات و کەلەپووری نەتەوەکەمان.

شــار

گوڵم!
دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ،
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت.
ئەڵێم بە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەم،
عیلاجی کەم کوڵیدڵی پڕم، لە دەردی ئینتیزارەکەت.
وەڕەز بوو گیانی من، لە شار و هارەهارێ ئەو،
لە ڕۆژی چڵکنی نەخۆش و تاو ویاوی شەو،
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت،
لە شاری چاو لەبەر چرای نێئۆن شەوارەکەت،
بڕۆمە دێ، کە مانگەشەو بزێتە ناو بزەم،
چلۆن بژیم لە شارەکەت،
کە پڕ بە دڵ دژی گزەم؟
لە شارەکەت، کە ڕەمزی ئاسن و منارەیە
مەلی ئەوین غەوارەیە.
ئەڵێی لە دەوری دەست و پێم،

ئەوەی کە تێل و تان و ڕایەڵە،

کەلەپچەیە،

لە شارەکەت کەمەندی دووکەڵە

کە دێتە دەر لە ماڵی دەوڵەمەند،

وە تیشکی بێگوناهی خۆرەتاو ئەخاتە بەند.

لە هەر شەقام و کووچەیەك شەپۆڕی شینە دێ بەرەو دڵم،

دەستی گەرمی ئاشنا نیە کە ئەیگوشم،

دەستی چێوەیە.

لە شارەکەت زەلیلە شێر، گوڵم

باوی ڕێوییە،

بە هەر نیگایەك و پەتایەکا

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت، گوڵم

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت،

گوڵم، هەرێمی زۆنگ و زەل

چلۆن ئەبێتە جاڕە گوڵ

لە شاری تۆ، لە بانی عەرشە قۆندەرەی دراو

شارەکەت ـ

ئاسکە جوانەکەم!

تەسکە بۆ ئەوین و بۆ خەفەت هەراو.

کێ لە شاری قاتڵی هەژار،

گویێ ئەداتە ئایەتی پەڕاوی دڵ؟
منێ کە گۆشی تاوی گەرمی بەر دەوارەکەی عەشیرەتم،
بە دارە تەرمی کووچە تەنگەکانی شارەکەت،
ڕانەهاتووە لەشم.
بناری پڕ بەهاری دێ
ڕەنگی سوور و شین ئەدا
لە شێعر و عاتیفەی گەشم
ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم،
ئەڵێم
بڕۆم
لە شارەکەت

ئـاورێك وه سەر:
سواره

ح. بەفرین

گۆڤاری "سروه" ماوەیەك لەمەوبەر دەرگای له سەر شاعیرێکی بلیمـەت و بەهرەمەندی وەك "سواره ئێلخانی" کردەوه منیش به جێی خۆیم زانـی هەوڵ بدەم به کورتی هەندێك سـیما و لایـەنی شـێعری نـوێی ئـەم شـاعیره نـەمره به خوێنەری "سروه" بناسێنم.

کاتێ دەچینه سەر باسەکه بەر له هەموو شت ئەم پرسـیاره سـەر قـوت دەکاتەوه: شیعری نوێی "سواره" له چ ئاستێك‌دایه و تا چـەند توانیویـەتی دەستی نوێ کردنەوه بۆ گەردنی بەرزی شێعری کوردی بەرێ؟

بە بڕوای من بۆ ئـەوەی ئاسـانتر لەگـەڵ "سـوارە"ی شـاعیر ئاشـنا بـین، پێویستە ئاوڕێکی کورت لە شێعری نوێی کوردی بدەینەوە.

لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا، لــە کوردســتانی عێــراق شــێعری کوردی شەپۆلی بزووتنەوەیەکی نوێخوازی تێکەوت. سـەرەنجام "گـۆران"ی نــەمر بــە هــۆی لێهــاتوویی و توانــایی بێســنووری خــۆی جڵــەوی ئــەو بزووتنەوەیــەی گرتــە دەســت و ڕەگ و ڕیــشەی شــێعری نــوێی لــە بــاخی شێعری کوردیدا چەسپاند، بەم کردەوە مێژوویی‌یــەی گــۆران زەمینــە بــۆ گەشە سەندن و پەرە گرتنی شێعری سەردەم خۆشبــوو کــە دوای جــەنگی جیهانی دووهەمیش زۆر چـرۆی نـوێ و تازەغونـچەی تـر چاوی پـشکووت، شاعیرانی وەك ع.ح. ب کامـەران مـوکری، دیـلان، جـەماڵ شـارباژێری، هـەر یەك لە لای خۆیەوە پەرەی بە نوێ کردنەوەی شێعری کوردی دەدا. لەگـەڵ ئەوەش هیچ کام لەو شاعیرانە، بڕستی ئەوەی نەبوو لەو ڕێبازە گشتی‌یـــــە دەرچێ کە "گۆران" دەقی پێوە گرتبوو. ئەم کێشەیە تـا چـەند سـاڵ پـاش مردنی "گۆران"ی نەمر مایەوە، پاشان بە پێی پێداویستی‌یـــەکانی ژیـــان شێعری نوێ شێوەی سەردەمی خۆی وەرگرت و بەرەو پێش هەنگاوی گرتـە بەر.

بەڵام لە کوردستانی ئێران هەرچەند هـەژار و هـێمن وەك دوو شـاعیری گـەورە و بەهرەمەنـد، لـە دوای جـەنگی جیهـانی دوومـەوە، بەشـداری نـوێ کردنەوەی شێعریان کرد، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوانیش بڕستی ئەوەیان نـەبوو لەو دەقی ڕێبازە دەرچن کە خووی پێوە گیرابوو. کە چی هەر دوای مردنی "گۆران" لەم ناوچەیەدا شێعری نوێ بـەرەو باروبۆچـوونێکی تـر هـەنگاوی هەڵگرت کە "سوارە ئێلخـانی" بـە ڕابـەر و پێـشەوای ئـەو دەسـت پێکردنـە

دەناسرێ و دیار و ئاشکرایە ئەگەرچی بە مردنی ئەو شاعیرە جوانەمەرگە ئیتر ئەو گڕ و بڵێسە گەرم و بە تینە وەك گەرووی نەمان هەڵیلووشیبێ کپ و خامۆش بوو، وەك بڵێی ئەم جۆرە بەهرە و بڕستە هەر لە "سواره"وە وەشابێتەوە و بە جوانەمەرگ بوونی ئەو چرا وەکوژێنەی لێکرا.

هەرچەند من نالێم ئەم چرایە بۆ هەمیشە کوژاوە، بەڵام ئەوەندە هەیە حاڵی حازر کپ دەبینرێ و هەنگاوێك بەرچاو ناکەوێ درێژە بەو ڕێگا سەختە بدا.

ئەگەر دەسبەرداری ئەم باسە کورتە بین و بگەڕێینەوە بەرەو ماڵی خنجیلانە و جوانی شێعری "سواره" لە گوڵبژێرێکی شێعرەکانیدا بەتایبەتی: خەوەبەردینە، کچی بەیان، خێڵی درۆ، هەڵۆ، بانگەوازی پەنجەرە دەبینین کە دەنگ و ڕەنگی تایبەتی "سواره"یان پێوەیە. ئەو جۆرە تاقیکردنەوە و ڕۆشنبیری و شارەزایی‌یەی لەم شێعرانەدا بە ڕاشکاوی پڕشنگ داوێ ئاوڕدانەوەیەکی تازە و بیر کردنەوەیەکی نوێیە سەبارەت بە ژیان و لێکدانەوەی خەمی سەردەم، پێم وایە شاعیرێکی وەك سواره توانیویەتی بە تەواوی بناغە و بنچینەیەکی ڕێك و ڕەوانی، دوای "گۆران" بۆ شێعری نوێی سەردەم دابین بکا، تەواوی ئەو دەق و خووەی هەرەس پێ بردووە کە شێعری کوردی تا ئەو دەم عادەتی پێوە گرتبوو. "سواره" بەر لە هەموو کەس پەی بەو ئەرکە مێژوویی‌یە بردووە و بە کردەوە سەلماندوویەتی کە شێعر کاتی ئەوەی هاتووە ڕووبەڕووی ڕووداوەکانی سەردەم بێتەوە هەڵبەت ئەم بەرنامە ڕوون و ئاشکرایەی "سواره"ی نەمر لە چەشنە تاقیکردنەوە و شارەزایی و بۆچوونێکی تازە

بابەتەوە، سەرچاوەی گرتووە. لەپێناو پاراو کردنی دەرد و ئازاری خەڵكدا. لێرەدا ئەگەر لە شێعری "کچی بەیان" ورد بینەوە و هەست دەکەین بەرپرسی شێعر لە ئاستی ڕووداوەکانی ژیان بەرپرسیاری شاعیر بەرامبەر ئەرکی شێعر بە خۆ دەگرێ. بە ڕادەیەك ئەم بەرپرسییە قووڵ دەکرێتەوە کە دوێنێ و ئەمڕۆ و بەیانی یەکتر تەواو دەکەن، بە درێژایی ڕابردوو بە بەرینی ئێستا، بە قووڵی داهاتوودا ئەم گەشبینییەی شاعیر دەکێشێت و پەل داوێ:

پێم ئەڵێ: شەو کرە، چیا چڕە ڕاستە گیانەکەم

ڕێگامان دوورە، سەختە، قاقڕە خۆشەویستەکەم

لە پەنجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە

چاوی من لە دیمەنی کچی بەیانییە

لە حەنجەرەی زەمانەوە

گوێم لە زمزمەی زوڵاڵی خیزە وردەکانی کانییە

لە ڕوانگەی پێگەیشتوویی و تێگەیشتوویی شاعیریەتی "سوارە"وە ئەنجامی لێکدانەوەی خەمی ئاشکرا و نهێنی، مرۆڤ بە وە دەگا کە دەربڕینی دەردەداری ئێستای ژیان و سەردەمی ئێستا لە سووچی پرسیارێکەوە سەرەتاتکێ لەگەڵ نەبووندا دەکا. بۆ ئەو ئامێزە سارد و سڕەی لە ئاستی گەورەیی بوونی ئەم سەردەمە جەنجاڵەدا والای کردووە:

تۆ بڵێی ئەو خەوە هەستانی بێ؟

یانە ئەو قافڵە وەستانی بێ؟

دەبینین "خەوەبەردینە" ئەو ئەنجامی دەرك پێکردنەیە کە شاعیر فەلسەفەی ژیانی پێ یەك لایی کردۆتەوە، تێیدا سروشت و ژیانی

کۆمەڵایەتی دوو شتی لە یەکچوون. لەو بزووتنەوە نەسرەوتەدا وەك دوو کەناری دەریایەك کە بڕانەوەی بۆ نیە، ئەم شێعرە شاکارێکی نەمردووی شیعری کوردییە.

لام وایە، شاعیرەتی "سوارە" ئەوەندە گوڕوتینی ناسکی بیری لە "خەوبەردینە"دا ماندوو کردووە، بۆ کۆڵ کردنی ئەو ڕووداوە گەورەیەی ژیان لە پێناو پەڕاندنەوەی لە گەرداوی نەزانییەوە بۆ سەر خاکی تێگەیشتن، هەر ئەوەشە چەشەیەکی فەلسەفی داوەتێ و لەم سەردەمە جەنجاڵەدا لێکدانەوە تەنها خەمی "خەوەبەردینە"یە وەك ئەوەی ژیان بە کۆتایی تاریکییەوە هەڵواسرابێ:

ئەزانم ئەوانەی کە پاراوی ئاون بژارن

ئەزانم لە ڕێگا مەترسی

گەلێ ژەنگ و ژارن

بەڵام کاکە

ئەو گشتە

عەقڵی خەسارن

لە ناو ئەو هەموو ئاوە

هەر چاوەیەك باوی هەنگاوی،

خۆشە

بە تەنیا ئەوە شارەزای کۆسپ و کەندالّی ڕێیە

هەوەڵ مەنزڵی زێیە ئاواتی بەرزی زرێیە

ئەزانێ لە هەڵدێرە هاتی بە هێزی

لە ئەسکوند و چاڵایە هەڵدان و گێژی

پەرۆی شینی سەر شانی دەریایە ژینی کەرێزێ

ئەزانێ لە پێ ناکەوێ

پێیە، پێڵاوی تاسەی پیاسەی لە پێ بێ

نەوەستان ئەوەستێ بە دەستێ

کە خاراوی ئێش و سواوی سوێ بێ

لە هەر شوێنێ ڕاماوە، داماوە کاری کراوە

ئەزانێ ئەبێ

هەر بژی و باژوێ تا بژی

تا بمێنێ

هەناوی بە هەنگاوە

نەسرەوتنە، کوولەکەی ڕۆحی ئاوە

شاعیرێکی گەورەی وەك "سوارەی ئێلخانی" هەر بەوەندە مەیسەر نابێ، بەڵکوو بە ئومێدی ئەوەی لە دەرفەتی تردا بتوانم زۆر مەسەلەی شێعری بەرزی ئەم شاعیرە جوانەمەرگە نەمرە بە وردی باس بکەم.

تێبینی:

سەبارەت بەوەی "سوارەی ئێلخانیزادە" بەجێیە یا "سوارەی ئێلخانی" من پێم وایە "ئێلخانی" دروستە. زۆر لەو نووسەر و شاعیرانەی کوردستانی ئێران کە من دیومن و ئاشناییم پێیان بووە، "ئێلخانی" بە

ڕاسـت دەزانـن نـازانم بنەماڵـەی شـاعیر خۆیـان ڕایـان بـە کامیانـە ڕوون کردنەوەی ئەمەش زۆر پێویستە لە مەسەلەی ئەدەبدا و هـەروا شـتێکی سەرپێیی نیە.

سواره لە بەر تیشکی نووسراوەکانیدا

ئەحمەد شەریفی

بۆ ناسینی هەرچی باشتری سوارە و بیروباوەڕی دەبێ ئاوڕێك وەسەر دەورانی ژیانی و چاخێکی کە تێیدا ژیاوە بدەین.

سوارە لە ساڵی ١٣١٦ی هەتاوی لە دایك بووە، لەو سەردەمەدا لە موکریان بیری کوردایەتی تازە بڵێسەی ساندبوو، هەست و بیری کوردایەتی بە هۆی شێعرەکانی حاجی قادری کۆیی، خانی و مەلای گەورەی کۆیەوە لە موکریاندا چرای خۆیبوونی کوردی داگیرساندبوو و تەنانەت هێندێ کەس ببونە پێڕەوی ئەم بیروباوەڕە و لەسەر ئەم تەشك و چەشنە خەریکی شێعر دانان بوون کە ئاڵا هەڵگری ئەم قۆناغە و ئەم بیر و قوتابخانەیە لە موکریاندا، دەتوانین خاڵەمین بەرزنجی، سەییە کامیلی ئیمامی، هەژار، هێمن، هەباسی حەقیقی و... دی بزانین. جووڵانەوەی کورد لە تورکیە و

بەتایبەتی له عێـراق کـارێکی گرنگیـان کردبـووه سـەر کوردەکـانی ئێـران و ئەوانیش وەجموجووڵ کەوتبوون.

پێکهـــاتنی حیزبـــی بـــۆرژوامیللی هیـــوا لـــه کوردســـتانی عێـــراق بـــه ســـەرۆکایەتی ڕەفیـــق حیلمـــی و پەیوەنـــدگرتنی ئـــەم حیزبـــه لەگـــەڵ ڕوونـــاکبیرانی موکریـــان ئەوەنـــدەی دیکـــه ئـــاوری بـــیری کوردایـــەتی لـــه ناوچـــەکەدا خـــۆش کـــرد و بـــوو بـــه هـــۆی وەی کـــه "کۆمەڵـــەی ژیانـــەوەی کوردســـتان ژ.ك" لـــه چـــینی هـــورده بـــۆرژوای میللیـــی کـــورد لـــه موکریـــان پێـــك بـــێ، خـــوا لـــێ خـــۆش بـــوو مەلاحەسـەنی قزڵجـی دەیگێـڕاوە کـه پـێش پێکهـاتنی ژ.ك لـه مـەهابادا دوو تاقمـەی تـر هـەبوون و لـه سـەر شـانی ئـەم دوو دەسـتەیە حیزبێـك بـــه نـــاوی "حیزبـــی ئـــازادیخوازی کوردســـتان" پێـــك هـــات و کـــاتێ ســـوپای ســـۆڤیەت لـــه ســـاڵی ١٣٢٠دا هاتـــه کوردســـتانەوە و ئـــەم حیزبە له بەیاننامەیەكدا پـــشتیوانیی لـــەم هاتنـــه کـــرد و پاشـــان ئەنـــدامانی ئـــەم حیزبـــەش تێکـــەڵ کۆمەڵـــەی ژ.ك بـــوون. هـــاتنی سووپای سۆڤیەت بۆ کوردستان بەتایبەتی ناوچەی موکریان گرنگیـیـــەکی زۆری هەبوو کە هێشتا لەم بارەیەوە توێژکارێکی ئەوتۆ نەکراوە.

سـووپـای سۆڤیەت بیـروباوەڕی یـەکسانی و کمونیستی له موکریاندا بڵاوکردۆتـەوە، بـووە بـە هـۆی وەی کـه هـورده بـۆرژوای تازەپێگەیـشتووی کـورد وەخـۆ کـەوێ و دەسـت بداتـه جموجـووڵ و بـیری کوردایـەتیش وەك چەکێك بگرێتە دەست، بـەڵام سـەرەڕای وەی کـه بـیری کوردایـەتی لـه ژێـر تیشکی باوەڕی کمونیستیدا ژیـــابۆوە، وە جموجـــووڵ کـــەوتبوو، هـــورده بۆرژوای کورد نەیده وێرا ڕاستەوخۆ پاڵ وەباوەڕی کمونیزم بدا و تەنانەت

زۆر جـاریش حاشـای لـێ دەکـرد، لـە گۆڤـاری نیـشتمان ئۆرگـانی ژ.ك دا، پێڕەوی کردن لەم بیر و حاشاکردن لەم وشەیە بە جوانی دەردەکەوێ، پێم وایە ئەویش چەند هۆی سـەرەکی هـەبووە، کـە لـە لایەکـەوە موکریـان لـەو کاتەدا لە ژێر بارودۆخی دەرەبەگایەتی‌دا بـــوو و نـــەدەکرا حیـــزب و کۆمەڵەیەك لەو زرووفە تایبەتیەدا نەیاری چینی دەرەبەگ و فیۆداڵ بێ و تـەنـانـەت ژ.ك لـە گـۆڤاری نـیشتمان و نامیلکەکانی کە لە لاجانێ بڵاوی دەکردەوە دڵنەوازشی لە ئاغاواتەکان دەکرد. لە لایەکی دیکەوە شێخ و مەلا وەك چینێکی سەرەکی خاوەن دەسەڵات لە موکریاندا دەوریـــان دەگێـــڕا، بەرژەوەندی وان لەگەڵ باوەڕی یەکسانی و کمونیستی‌دا و بەتایبەت وشـەی کمونیستدا هەرگیز رێك نەدەکەوت و ئاویان بە جۆگەیەكدا نـــەدەڕۆیی. لەو کاتەدا شێخ بەدەگمەن و مەلا بەتایبەتی، بەتەنیا چـینی خوێنـدەوار و ڕووناکبیری کوردستان بە گشتی و موکریـان بەتایبـەت دەژمێـردران. ئـەوان هـەر تـەنیا پیـاوی ئـاینی نـەبوون بـۆ کۆمەڵـگای کـوردەواری، بـەڵکوو لـە سەدەیێك بەرەوە ئـەوان ڕێبەرایـەتی زۆربـەی هـەرە زۆری جووڵانـەوەکانی کوردسـتانیش بـوون و زۆر جـار دژی حاکمـەکانی تـاران و پاشـاکانی تـورك ڕاپەڕیوون و سـەرۆکایەتی گونـدی و دێهاتییـان وەئەسـتۆ گرتبـوو، خـاوەنی دەســەڵاتێکی ســەرەکی بــوون و تەنانــەت پــاش و پــێش هــەردوو شــەڕی نێوگەلان سەرۆکایەتیی جوڵانەوەی بیری کوردایەتی هەر لەسەر شانی شێخ و مەلاکانی کوردستان بوو.

وەك گوتم شێخ و مەلا نەك هەر تەنیا پیاوی ئاینی بوون بەڵکوو چینی خوێنــدەواریش بــوون و زۆربــەی هــەرەزۆری شــاعیرەکانی کوردســتان و بەتایبـەت موکریـانیش هـەر لـەم چـین و توێـژە هەڵکەوتبوون و تەنانـەت

بەشێکی سەرەکی پێکێنەران و لایەنگرانی "ژ.ك"یش وەك خودا لێ خۆش بوو عەبدولرەحمانی زەبیحی، مەلا قادری مودەڕیسی، هەژار، هێمن، خاڵە مین، مام هەباسی حەقیقی، سەیید کامیل، حاجی ڕەحمانی ئێلخانی و... دی هەموویان یان ڕاستەوخۆ مەلا بوون یان لە قوتابخانەی مەلایەتیدا گوورابوون و شاگردی ئەم مەکتەبە بوون. جا لەم رووەوە "ژ.ك" کە ئاڵا هەڵگری بیری کوردایەتی لە موکریاندا بوو لە لایەکەوە پێی خۆش بوو کە پێڕەوی لە باوەڕی کمونیزم بکا و لە لایەکی ترەوە لەبەر ئەو دوو هۆ سەرەکیەی کە باسمان کرد ڕاستەوخۆ نەیدەوێرا توخنی کەوێ، یان لانی کەم لە بیچمی زاهیر و ئاشکرادا لایەنگریی لێ بکا. بەڵام لە هەموو ژمارەکانی گۆڤاری نیشتماندا وتاری جۆربەجۆری سەبارەت بە سۆڤیەت و سەرۆکانی کمۆنیزمدا تێدایە و کاتێ ئینسان دەیخوێنێتەوە لایەنگریی ئەم کۆمەڵەیەی لە سۆڤیەت بۆ دەردەکەوێ، بەڵام ڕاستەوخۆش حاشا لە کمۆنیزم و ئەم قوتابخانەیە دەکا.

کاتێ "ژ.ك" هەڵدەوەشێتەوە بە گشتی دەباڵ حیزبی دیموکراتدا نوقم دەبێ و گۆڤاری کوردستان ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی "حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران" بڵاو دەبێتەوە.

پێم وایە هەر لەبەر ئەو دوو هۆ سەرەکییە واتە "دەرەبەگایەتی و دەسەڵاتی پیاوانی ئاینی" گۆڤاری کوردستانیش سەرەڕای لایەنگری لە سۆڤیەت و چاپ کردنی وێنەی لێنین لە ژمارەی هەوەڵی خۆیدا، ناوێرێ ڕاستەوخۆ خۆی لە قەرەی قوتابخانەی کمۆنیزم بدات، بەڵام بیری کوردایەتی وەك دروشمێکی سەرەکی دەبێتە تیۆری ئەم حیزبە و لەم ڕێگایەشدا خەبات دەکا و بۆ هەوەڵین جار لە مێژووی کوردستاندا

کۆماری کوردستان و دەوڵەتی میللی کورد لە موکریاندا پێـــــک دێـــــنێ، سەرۆکایەتی کۆمار و دەوڵەتی میللی کورد لەسەر شانی چینی دەرەبـەگ و پیاوانی ئاینی و هوردە بۆرژوای موکریانە و گوندی و چینی ڕەنجبەری شار و دێ لــە دەوریــان هــاڵاون و پێــك هێنــەرانی هێــزی پێــشمەرگە و وردە کاربەدەستی تری دەوڵەتی میللی کورد و کۆماری کوردستانن.

بڵاوکراوەکـانی حیـزب بـاوەڕ و بـیری کوردایـەتی گەشـە پـێ دەدەن و بـارودۆخی ئێران و کـوردسـتان زرووفێك دەرەخسێنێ کـە لـە موکـریاندا مەدرەسە و قوتابخانە لەسەر شێوەی نـوێ پـەرەی پـێ دەدرێ و کـوڕ و کـچ روو دەکەنە قوتابخانە و خوێندەواری کە هـەتا دوێـنێ پـاوان و ئینحسارەن مافی کوڕی دەرەبەگ و پیاوانی ئاینیی بوو دەکەوێتە کۆشی هـەموو چـین و توێـژەکانی کۆمەڵـگای موکریـان و ئـەمجارە تەنانـەت کـچیش هـەقی هەیـە بخوێنێ و لە کوڕ جێ نەمێنێ.

شـاگردانی ئـەم قۆناغـە بیروبـاوەڕێکی تیـژتری کوردایـەتییان هەیـە و سەرەڕای لایەنگری لەم بیرە، ژێرخانی فکریشیان پێویـستە. ئـەم بەرەیـە و تازە پێگەیوانە ڕاستەوخۆ خۆ لە قەرەی کمۆنیزم دەدەن.

لە دەورانی حکومەتی میللی دوکتۆر موحەممەدی موسەدیقدا ئـــــــەم چینە و بەرە تازە پێگەییوەی کورد لە موکریاندا بــە لایــەنگرانی حیزبــی تـودەی ئێـران دەناسـران، بـەڵام لـە ڕاسـتیدا ئـەم نـەوە نوێیـەی کـورد لـە لایەکەوە لایەنگریان لە بیری کمۆنیزم دەکرد و لە لایـەکی دیکـەوە هـۆگری بیر و باوەڕی کوردایەتی بوون، بەڵام هێشتا سەرۆکایەتیی کلاسیکی حیزبی دیموکرات ڕاستەوخۆ نـەیدەوێرا خۆ لە قـەرەی کمـۆنیزم بـدا، هـەر ئەوەیـە کە لە دەورانی حکومەتی میللی دوکتۆر موسەدیقدا کــە ئــازادی هەیــە و

بـاڵی نەشـکاوە، حیزبـی دیمـوکرات بـە سـەرۆکایەتی نوێیـەوە دەبێتـە هاوپـەیمانی حیزبـی تـودەی ئێـران و کادرەکـانی کارئـازمودەتر دەبـن بـە چەشنێ ڕاستەوخۆ لە جولاَنەوەی جوتیـارانی چۆمی مەجیـدخان کە دژی دەرەبەگایەتی ڕاپەڕیوون لایەنگری دەکات و سەرۆکایەتی ئـەم جولاَنەوەیـە وەئەستۆی خۆی دەگرێ.

بەڵێ ئەوجار کاك سواره یەکێکە لە شاگردان و پـەروەردەی ئـەم زرووف و قۆناغەیـە و کەوتۆتـە ژێـر بـار و تیـشکی کوردایەتییـەکی نوێخوازانـە و ناسیونالیستانە، ئەگەر چی لە بنەماڵەیەکی دەرەبەگدا بە دونیـا دێ بـەلاَم تێکـەڵ هـۆردووی ووردە بـۆرژاوی ڕوونـاکبیری کـورد لـە ژێـر تیـشکی کوردایەتی ناسیونالیستانە دەبێ و پاشان ئەم بیر و ئەندێشەی لە تـەواوی ئاسار و شوێنەواریدا خۆی دەنوێنێ.

هـەر لـەم ڕێبازەوەیـە کـە شـێعری جـوان و پـاراوی "دووی ڕێبەنـدان" دادەنـێ و لـەم پارچـە هـۆنراوەدا کـاك سـواره پەسـەند و ستایەشـی بـیری کوردایـەتی ناسیونالـستی کـورد و پێـشەوا قـازی موحەممـەد و کۆمـاری کوردستان و دەوڵەتی میللیی کورد دەکات.

پاش ڕووخانی حکومەتی میللی دوکتـۆر موسـەدیق ئـاڵوگۆڕێکی گـرنگ بەسەر بارودۆخی ئێران و کوردستاندا دێ و ئـەم ئـاڵوگۆڕە موکریـانیش دەگرێتـەوە و هـەموو چەشـنە جولاَنەوەیـەکی سیاسـی و ڕامیـاری لـە سەراسەری وڵاتدا قەدەغە دەکرێ و جموجوڵی سیاسی لە نهێنیدا پــــەرە دەستـێنێ و بـۆ بەرگـری لەم پەرەسەندنی بارودۆخی ڕامیارییە لـە وڵاتدا ساواك، پۆلیـسی تایبـەتی ڕژیـم، پێـك دێ و بـە قـەولی خۆیـان لـە ترسـی نەفووزی شوورەوی لە ئێراندا، ئامریکـا ڕاسـتەوخۆ دەسـت لـە کاروبـاری

ئێــران وەردەدا و لـــەم بـــارەوە ئـامـریـکـــایی بـــە عــەنـــاوینی جۆربەجۆر بە کوردستانیش‌دا بڵاودەبنەوە.

بەڵام سـەرەڕای ئـەم زەبروزەنگەی ڕژێـم، جـمـوجـوڵی سیـاســی لــە کـوردستان‌دا و بەتایبەتی لە موکریان‌دا لـە ئارادایـە و حیزبـی دیمـوکرات وەك تـەنیا ڕێکخـراوی سیاسـی لـە کوردسـتاندایە و بەرەیـەکی نوێخـواز لـە لاوانی کورد دێنە مەیدانی خەباتەوە.

لاوان و گەنجانی کورد سەر لە زانـستگاکانی تـاران و تـەورێز دەردێـنن و لە زانستگەکان‌دا بە وەزعێکی بەربڵاوتر و زانستی‌تــر لەگــەڵ بیروبـاوەڕی قوتابخانەی سۆسـیالیزم و کمـونیزم ئاشـنا دەبـن، ئـەوان ئیـدی کـەمتر گـوێ دەدەنە سـەرکردایەتی کلاسـیکی کـورد و چـەند کـۆڕ و کۆمـەڵی مارکسیانە دەگووڕێن.

بــەڵام ســەرەڕای ئــەوەش ئێــستا حیزبــی دیمــوکرات بــە بــاوەڕی ناسیونالیستانەیەوە وەك ئاڵا هەڵگری بیری کوردایەتی لە ئارادایە.

لـە کوردسـتانی عێـراق پـاش ڕووخـانی ڕژێمـی شـایەتی و هاتنـە گـۆڕی کۆمـاری عێـڕاق و گەڕانــەوەی ســەرکردەی کــورد مــەلا مــستەفا بــارزانی، جـارێکی تـر شـەڕ بـۆ بەدەسـت هێنـانی مـافی کـورد دەسـت پـێ دەکاتـەوە. زۆربەی کادرەکانی حیزبـی دێموکڕاتی کوردسـتانی ئێـرانیش لـەم خەباتـە چەکدارانـەیەدا بەشداری دەکەن و ڕژێمی ئێران خۆی لە جووڵانەوەی کورد هەڵدەقورتێنێ و یارمەتیی ڕووکارانـەی جوڵانـەوە دەدا، کـادر و ئەنـدامانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران دەکەونە بەر مەترسی‌یـــــــــــەوە، دووبەرەکی لە نێوان سەرکردایەتی‌دا پێــك دێ و قــۆڵی لایــەنی چــەپییان دەگەڕێتــەوە کوردســتانی ئێـران و نزیکـەی دوو سـاڵان لـە کـەژ و چـیاکانی

کوردستان و بەتایبەتی موکریاندا دەژیـــن و دەســـت دەدەنـــە شـــەڕی پارتیزانی. سوارەش وەك ڕووناكبیرێكی كورد پەیوەنـدی لەگـەڵیان هەیـە و لە نووسراوەكانیدا یـادی ئـەو قارەمانانـە دەكـا و تەنانـەت لـە شـێعری تـۆ دەریـامی زۆر بـە توندوتیـژی پـەلاماریش دەكاتـە سـەر حیزبـی بەعـسی عێراق و لە چیرۆكی "خاڵەی ڕێبوار"دا ڕێـز لـەو پارتیزانانـە دەگـرێ و لـە نەهێنیدا پـــەلامار دەباتـــە ســـەر ئامریكـــا و ڕژێمـــی ئێـــران و ســـاویلكە خۆماڵیـەكانی كوردسـتان. ئـەم جموجوڵـەش سـەرەنجام بـە چـەندین هـۆوە تووشــی نوشــست دەبــێ، بــەڵام دەبێتــە هــۆی دەســتاوەردێكی گــرنگ بــۆ ڕێبوارانی ڕێگای خەبات.

ئێــران بــە پەلــە بــەرەو قۆنــاخی ســەرمایەداری كــۆمپرادۆر دەڕواتــە پێشەوە و نوێنگەكانی ئەم سیستێمە لە موكریاندا خۆدەنوێنـــــــــــــــێ و فــەرهــەنگی بێ ســەرەو بەرەی ڕۆژئاوا بەسەر هەموو كاروباری وڵاتدا زاڵ دەبــێ، ســەرەڕای وەش قوتابخانــە و مەدرەســە و زانــستگە لــە زۆری دان و كۆمــەڵێكی هــەراوتر لــە لاوان و گــەنجانی كــورد خــۆ دەكوتنــە فێرگــە جۆربەجۆرەكانی خوێنـدن بـە چەشـنێ كـە ژمـارەی خوێنـدكاران لـە پلـەی بـەرزدا لـە ئـەژمار بـەدەر دەبـێ، لـە كاتێكا لـە دەورانـی حكومـەتی میللـی كوردستاندا گۆیـا تـەنیا یـەك نەفـەر لیـسانس هـەبووە. بـەڵام سـوارە و هـەزاران سـوارەی دی خوێنـدنی بـەرز تـەواو دەكـەن و بیروبـاوەری زانـستی فێردەبن و كۆڕ و كۆمـەڵی سۆسیالستانە و ماركسییانە پێك دێنن كە پاشـان زۆربەی ئەم كۆڕ و كۆمەڵانە لە "كومەڵـەی شۆڕشـگێڕی زەحمـەت كێشانی كوردســتانی ئێــران"دا یــەك دەگــرن بــەڵام ســوارە كــردەوەی ئــەم كــۆڕ و

کۆمەڵانە نابینێ و لە ١٣٥٤/١٠/٢٤ دا چاو لەسەر یەك دادەنێ و بە وەزعێکی گوماناویەوە دەمرێ.

ئەمە بە کورتی بارودۆخێکی ئێران و کوردستان بوو کە سوارەی تێدا ژیابوو، و لەم بارودۆخە ئیلهام و کەڵکی وەرگرتبوو بۆ شێعر و نووسراوەکانی، ئەمما ئەوەی کە هەتا ئێستا سەبارەت بە سوارە لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی کوردستان و دەرەوەدا نووسراون و بڵاوکراونەوە هەر تەنیا سوارەیان وەك شاعیرێکی کورد ناساندووە، لە حاڵێکا نە سوارە هەر تەنیا شاعیرێکی باش و پێشڕەو بوو بەڵکوو نووسەرێکی خامەڕەنگین و بێهاوتاش بووە کە دەرد و ڕەنجی کۆمەڵ و کۆمەڵگای خۆی بە باشی ناسیوە و لەم دەرد و رەنجانە لە شوێنەوارەکانیدا دوواوە "ئەگەر هەموو خەڵکی وڵاتەکەم تێر و تەسەل و دڵ خۆش بن هیچ خەمم نییە"[١] لێرەدایە کە بیروباوەڕی بەرزی سوارە سەبارەت بە کۆمەڵگاکەی وەدەر دەکەوێ و خەمی خۆی نییە و خەمی هەژاران و ڕەنجدەرانی وڵاتەکەیەتی: "دێتەوە بیرم کە پیرێژنێك لەوپەڕی وڵات خەمبارە، یا لاوێك لە گۆشەیێکی ترا زوڵمی لێ دەکرێ مێشکم داغ دەبێ"[٢] ئەمە لە کاتێکدایە کە وڵاتی ئێران بە گشتی و کوردستان بەتایبەتی بە وڵاتانی سەرمایەداری یەوە لکاوە و شا لە زوڕنای "بسوی تمدن بزرگ" دەدا بەڵام ڕاستێکەی شتێکی ترە.

هەژاری، بێکاری، بێنانی، بێجێگا و ڕێگایی بەشی زۆربەی هەرە زۆری چین و توێژەکانی ئێرانە و کەمایەتێکی گچکە لە هەموو مافێکی ژیان بەرخوردارن. سوارە دەفکری ئەم کەمایەتییەدا نییە، خەم بۆ زۆربەی هەرە زۆری کۆمەڵی کۆمەڵگای ئێران دەخوا کە بۆ نانی شەوێ موحتاجن

و ئەگەر نانییان هەیە دۆیان نییە و ئەگەر دۆیان هەیە نانییان نییە و بەوپەڕی دڵسۆزییەوە دەخەمی گەل و کۆمەڵانی هاووڵاتیدایە و بە گژ بووق و کەرەنای شایەتیدا دەچێتەوە: "بەکۆڵانێکا تێئەپەڕیم و ئەمدی نەخۆش و دەردەدار کەوتوون بۆ پارەیێکی کەم، بەشی ئەوەندە کە نانێکی پێ بکڕن دەستیان گرتۆتەوە لەشم ئەلەرزی"[٣] سوارە ئەوەی لە کاتێکا بەچڕوچاوی ڕژێمی شایەتیدا کوتاوە کە بەداخەوە زۆرکەس لە شاعیران و نووسەران بە بەژن و بالای "تمدن بزرگ"یان هەڵدەگوت و لە پێك و ماپێکیان دەژاند کە لە ئێراندا برسییەتی و بێکاری فەوتاوە. بەڵام سوارە نەدۆڕاوە و بەبیرێکی جوانەوە دەڕوانێتە کۆمەڵگاکەی و هەموو شتێکی هەر بۆ خەڵك و کۆمەڵانی خەڵك دەوێ.

"برای خۆشەویستم هیوادارم بزانی وەزیفەت چەند گرنگ و ئەرکی سەرشانت چەند گرانە، لەوڕۆ بەدووا هەموو کات و ساتی ژیانت هی خەڵکە، ئەگەر ڕۆژێك لە پێناوی گەلا نەبێ ئەو ڕۆژە لە ژیانتدا بەفیڕۆ چووە. هەناسە کێشانت، ڕێگا ڕۆیشتنت، دووانت، بە کورتی هەموو شتێکت دەبێ سوودێکی کۆمەڵی تێدابێ"[٤] دەفکری کۆمەڵ دابوون و هەموو شتێ بۆ کۆمەڵ ویستن پیشەی سوارە بووە: "هەر شتێ بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد باش بێ ئەوە جوانە".[٥]

سوارە تەنیا و تەنیا دەفکری کۆمەڵگای کورددا نییە، هەموو شتێکی بۆ هەموو کەس دەوێ و دژی چەند بەرەکێ و دورمنکارییە "پیاو ئەتوانێ کارێ بکا کە دوژمنی نەبێ و هەمووکەس خۆشییان بوێ"[٦] دوژمنایەتی و نەیاری بە سوود و قازانجی کۆمەڵ نییە و دوژمن کەڵکی لێوەردەگرن. سوارە ئامۆژگاریی چین و کۆمەڵانی خەڵك دەکا کە تۆوی دوژمنایەتی و

نەیاری لەبەین بەرن و کاریَ بکەن کە کەس دوژمنی کەسیتر نەبیَ و هەموو یەکتریان خۆش بویَ و ئەم پەند و مۆچیاریەیە، کاتیَ دەکا کە لە کۆمەڵگای ئیْراندا ڕژیْمی سەر بە ئیمپریالیزمی جیهانی شا بە هەموو بار و تەوانییەوە تیْدەکۆشا کە تۆوی دووبەرەکی و دوژمنایەتی لە نیْوان گەلانی ئیْراندا بچیْنیَ و وەزعیْك پیْك بیْنیَ کە کەس باوەڕی بە کەسیْکی دی نەبیَ تا خۆیان لە ئاوی قوڕاوی ماسی بگرن و بە کەیفی خۆیان دەسڕەنجی زەحمەتکیْشان و داهاتی وڵات بخۆن و لە سایەی کار و تیْکۆشانی کریْکاران و ڕەنجبەرانی ئیْران کۆشك و تەلاری ڕەنگاوڕەنگ سازکەن و لە ئەورووپا و ئامریکا خەریکی کەیف و نەهەنگی خۆیان بن.

سوارە سەرەڕای زیندان و ئەشکەنجە و ئازاریْکی کە لەسەر کوردایەتی و مرۆڤ ویستی دیبوو دیسان دەستی لە دژایەتی لەگەڵ ڕژیْم هەڵنەگرت و ڕیَ نیشاندەرە و لە نووسراوەکانیدا بە ئاشکرا و نەهیْنی، ئەم دژایەتییە دەردەبڕیَ و لایەنگری لە کۆمەلانی خەڵك دەکا و "هەر شتیَ بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد باش بیَ"[7] ئەو بە "جوانی" دەزانیَ و مرۆڤی خۆش دەویَ و هەموو شتیْکی جوان و باشی بۆ کۆمەڵ دەویَ و کۆمەڵیش بەلای "منەوە بەو کەمایەتییە ناڵیْن کە سوودیْکیان هەیە و جییا لە سوودی گشتی هونەریْکییان هەیە بە پیْچەوانەی هونەری کۆمەڵ چینی پیْکهیْنەر واتە ئەو کەسانەی کە زۆربەن و هەمیشە ڕوویان لە ژیانی مرۆڤایەتی و بەرزکردنەوەی پلە و پایەی ژیانی ئینسانییە. بە لیْکدانەوەی من کۆمەڵ بە وان ئەگوتریَ. ئەوانن خەمییان وەك تەمومژی سەر چیا و شادییان چەشنی پیْکەنینی هەوەڵ زەردەی خۆرەتاوە، ئەوانن کە هونەریان ئیْسك سووکە و لە دڵ نزیکە و خویْن شیرینە"[8].

لایـەنگری لـە چـینی هـەژار و ڕەنجـدەر لـە زۆربـەی شـوێنەوارەكانی سوارەدا خۆ دەنوێنێ و لایەنگرییان لێ دەكرێ و بە هونەرە جوانـەكانییان هەڵدەڵێ، ئەوەش لە سەردەمێكدایە كە سوارە پارێزگاری لە مافی ئەم چینە دەكا كە لە كوردستاندا كەمتر كەس دەیوێرا توخنی شتی وەها كەوێ بـەڵام سوارە "كۆمەڵ لەسەر ڕێگای ڕاستە و هەرچی لـە نـاو كۆمەڵـەوە هەسـتێ و باسیخـواس و ویـستی كۆمـەڵ بكـا جوانـە ئـەوەی بـە هەڵـە دەچـێ تاكـە و كۆمەڵ كەم وا هەیە ڕێگای چەوت بگرێتە بەر" [٩] دەزانێ، ئەوەی بـە هەڵـە دەچێ تاكە و بێ گومان ئەم "تاكە"ش ئەوكات زۆر كەسـی دەگرتـەوە و لـە سەرەوەی هـەمووان شـا بـوو كـە خـۆی بـە دەمڕاسـتی دەمڕاسـتان دەزانـی و كۆمەڵ و چینی پێك هێنەری كۆمەڵی هەر بە مرۆڤیش حیساب نەدەكرد.

سوارە ڕێگای چارە لە خەبات و بەربەرەكانیدا دەزانـــێ و ڕێ نـــوێنی كۆمەڵ دەكا "ئێمە ئەگەر مل بۆ زۆردار دادەنوێنین مـردووین و ژیـانی بـێ سەربەسـتی وەك لەشـی بـێ گیـان وایـە" [١٠] كۆمـەڵ دەبـێ بـۆ سەربەسـتی و ئازادی خەبات بكا و تێكۆشێ و كەڵە و تۆوی دووبـەرەكی وەلانـێ و خۆیـان ببنە خاوەن ماف و هەقی ڕەوای خۆیان وەدەست بێنن "دەكرێ باشـتر بـین بەڵام نەك هەر كەس لەبەر خۆیەوە، بەڵكوو هـەموو بەیەكـەوە، ئەگـەر دە كـەس دەسـت بگـرن بـە دەسـتی یەكـەوە، بـا هـیچ كامییـان مەلـەش نـەزانن دەتوانن لە چۆمێك بپەڕنەوە، چۆمەكە ڕایان نـادا، چـونكە ئـیتر ناترسـن و بە یەكتر پشت ئەستوورن" [١١] بـۆ سەربەسـتی و ژیـانی باشـتر دەبـێ دوژمـن لەناو بچێ "دوژمنی ئێمە لەناو هەناوی خۆماندا دەژی. دوژمـــنی ئێمـــە ترس و خۆپارێزییـە، ئـەبێ حـەول بـدەین، لـە پێـشدا دوژمـنی نـاو دڵـی خۆمان بكوژین" [١٢] . كاتێ ئەمن و تـۆ دەبـێ بـە ئێمـە و خۆپـارێزی وەلانـرا

کۆمەڵ دێتە سەر ڕێگای ڕاست و بە خەبات دەتوانێ مافی ڕەوای خۆی بە دەست بێنێ "ئەمڕۆ ڕۆژێکە کە دەبێ بە گیان و دڵ تێکۆشین وڵات لەم کەمتیارانە و چەقەڵانە پاك کەینەوە"[١٣] چەقەڵ و کەمتیارێك کە سوارە لێیان دەدوێ و دیاردەیان بۆ دەکا چینی دەسەڵاتداری ئێران لە دەورەی شادایە و کۆمەڵێکی کە "هەمووتان ڕۆڵە کوژراو و برا سەربڕاو و ماڵ سووتاون"، خەڵك گەلانی ئێرانە و هانیان دەدا کە دەبێ خەبات و بەربەرەکانی بکەن چونکە "ساڵ هایە... وڵاتی ئێمە داگیر کراوە، بێگانە بە سەرمانا زاڵ بووە، ساڵ هایە کە بزەیەك نەهاتۆتە سەر لێومان، هەمیشە ترساوین دەستە دەستە براوینە بەر تیغی سەربڕ و خوێنی ئاڵی لاوەکانمان ڕژاوە"[١٤] و زیندانەکانی دەورانی شایەتی ئێران شاهیدێکی باشن بۆ قسەکانی سوارە و هەزاران ئێرانی و کوردیان تیدا کۆت و زنجیرکرا و بە سەدان کەسیان تێدا شەهید کرا. بەتایبەتی پاش تێك چوونی کۆماری کوردستان و روخانی حکومەتی میللی دوکتور موسەدیق و تێکشکانی جووڵانەوەی ساڵەکانی ٤٧ ــ ١٣٤٦ی کوردستان بە هەزاران کورد گیران و کەوتنە بەر ئەشکەنجە و ئازار و لە سێدارەدان وتیرباران. ئێستاش خوێنی لاوانی کورد و سەرۆك کۆمار قازی محەمەد و هاواڵانی لە چوارچرای مەهاباد هەر دەهاژێ و خوێن لە جۆگەکانی بێ دادگای جەڵدیاندا بە گوڵاوە، بەڵام سەرەڕای ئەو هەموو خوێن ڕژان و کەللە پژانە کوورەی خەبات هەر دەگاڵێنێ و مرۆڤی کورد "ئێوە شەڕتان زۆر دیوە بریندار و کوژراوتان زۆر چاو پێکەوتووە، هەرگیز ورەتان بەرنەداوە"[١٥] و بێ ورەبەردان دەبێ تا گەیشتنی بە ئامانجی کورد خەبات بکرێ و نابێ لە مردن بترسن "مردن ئەوە نییە کە گیان لە لەش بچێتەدەر، ئەوە مردنە

كـه هەسـتی پیـاوەتی و تۆڵـه نـەمێنێ"[١٦] . گـەل لەسـەر تۆڵـه سـەندنەوەی خوێنی سووری شەهیدانه و بە كردەوەش گەلانی ئێران ئەمەیان نیشاندا و بەگژ حكومەتی سەرەڕۆی پەهلەویدا چـوونەوە و تەسـلیم نـەبوون "گـەل تەسـلیم نـەبووە، چـاوەڕوانی دەسـتێكی ئاڵاهـەڵگره"[١٧] و ئـەو دەسـتەش دەستی پۆڵایینی كرێكاران و جووتیارانه كه نەترس‌تـرین چـینی كۆمـەڵگای ئێران و كوردستانن.

"دەسـتێكی كـه ئـاڵای شـۆڕش و خـەباتیش هـەڵگرێ نابـێ بترسـێ و لـه مـەرگ بـاكی هـەبێ، فیـدای ڕێگـای ئـازادی هـەرگیز نـامرێ، ئەگـەر ئـەمڕۆ ڕواڵەتی له پێش چاومان لاچووه لەنێو دڵماندا ئـــەژی" [١٨] و شـــەهیدانی ڕێگای نیشتمان هـەرگیز نـامرن و "مـەرگ لـه بەرامبـەر ویـستی پیاوانـەوه پەست دەبێ، مەرگ هی ئەو كەسانەیه كه هیوای ژیانیان نامێنێ و مـل بـۆ مـردن كـەچ دەكـەن"[١٩] سـوارەی شۆڕەسواری قوتابخانـەی بـیری كوردایـەتی موكریان لەسەر ئەم باوەڕە پاكەیه كه "ئەگەر شەڕەف نەما، گیـان بـەكاری چی دێ، ئەگەر یەكیەتی نەما، ئەگەر بیری پاراسـتنی دۆسـت نـەما، باشـترە گیانیش نەمێنێ"[٢٠] سواره بەگژ ساویلكەی بیركورتی كۆمەڵدا دەچـــێتەوه كه هەموو كاروبارێك تەنیا به قەزاو قەدەری ئاسمان دەزانن و له بەرامبەر تەنگ و چەڵەمه و چەوسانەوه و ماف خوراویدا دەســـت لەســـەر ئـــەژنۆ دادەنێن و ڕوو له ئاسمان دەكەن و دەیانەوێ به پاڕانـەوه و لالانـەوه بـەڵای چەوسێنـەر و وڵات داگیركەر له بـەین بـەرن "ئـەوان لایـان وایـه ئـەم دەردە نەبێ هەر دەبێ، بەرگێكی ئەدەبی‌یه و به بەژنی وان بـڕاوه، وا ئـەزانن كـه ئـەم بەشـه لـه ئاسمانـەوه هاتۆتـه خـوار بـۆ وان و كـاری ئاسمـانیش هیـچی لەگەڵ ناكرێ".[٢١]

سواره ئەمجار ڕێگای ڕاست نیشان دەدا کە ڕاستیەکەی ئەوەیە کە "ئێمە لەسەرمانە ڕەسم و شوێنەواری باشی کۆن بپارێزین و ئەم داب و دەستوورانە کە بە کاری ئەمڕۆ نایەن لەبەین بەرین"[٢٢] چونکە لەسەر ئەم باوەڕە جوانەیە کە "ڕاسپێری ئادەمیزاد ڕووخاندنی باری نالەباری ژیانە و دامەزراندنی بناغەی جوانییە"[٢٣] و دامەزراندنی بناغەی جوانیش بێ خەبات و بەربەرەکانی لەگەڵ دێوەزمەی داگیرکەر و چەوسێنەر بەدی نایە و ئەرکی خەباتیش لەسەر شانی هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵە "ئێستا وڵاتی ئێمە بۆنی خوێن دایگرتووە، لە هەموو لایێکی لوورەی چەقەڵ و کەمتیار بەرز بۆتەوە".[٢٤]

ئینجا زۆر بە ووردبینییەکی تایبەتیەوە، بارودۆخی ساڵەکانی ژیانی شی دەکاتەوە و وەزعی کۆمەڵگای ئێران و کوردستان دێنێتە بەرچاو "بیر بکەنەوە لە هەموو ئێراندا بنەماڵەیەك هەیە کوڕی نەکوژرابێ، یان تاڵان نەکرابێ و ماڵی نەسووتابێ!؟"[٢٥] و لەم ڕێبازەش‌دا ڕێگای چارە بۆ سەرکەوتن دەست نیشان دەکا و خەبات دژی حکومەتی سەربە ئیمپریالیزمی ئامریکا دەزانێ "هەر تەنیا پیاوی شەڕکەر بەس نییە پیاوی ژیر و بە ئاوەزیش پێویستە"[٢٦] و دەیەوێ چەك و قەڵەم وێکخا و شان بەشانی یەك دژی چەوسێنەر خەبات و بەربەرەکانی بکەن و "پاکی بەسەر پیسی‌دا سەرئەکەوێ، جا یا بە دەستی من یا پاش مردنی من بەدەستی کەسێکی‌تر کە هاواڵی منە"[٢٧] و ئەگەرچی "لە شەرکردن بێزارم، شەڕ پەڵەیێکی ڕەشی مێژووی ئادەمیزادە"[٢٨] بەڵام سەرەڕای وەش "تا دوژمن هەیە، تا کەسێك پەیدا نەبێ تەیاروو وریابێ"[٢٩] و بۆ گەلی کورد هیوایەکی گەورەی بە جووڵانەوەکەی هەیە کە ئەوکات و سەردەم لە

کوردستانی عێراقدا به سەرۆکایەتی بارزانیی نەمر له گۆڕێدا بوو "هیوام به دووارۆژی شۆڕشی چیا زۆر بەتینه"[٣٠] و بۆ سەرکەوتنی ئەم شۆڕشه و هەموو خەبات و شۆڕشێك ڕێ نوێنی نیشان دەدا و دەستێك بەتەنێ تەقەی نایه و تەنیا کۆمەڵانی گوندی. و چەوساوەی شار ناتوانن ئاڵا هەڵگری سەرکەوتنی خەبات بن بەڵکوو "ئەبێ خوێندەوار پێنووس بنێتە لاوه و دەست بداته شمشێر"[٣١] و چەك و له مەیدانی خەبات و بەربەرەکانی چەکدارانەدا بیسەلمێنن بەو "کەسانەی لایان وایه خوێندەوار و زانست لەگەڵ ئازایەتی نایەتەوه نیشان بدەن به هەڵەچوون، زانا و وێژەوان ڕاسته که لاشەڕن بەلاّم کاتێ شەڕ بەردەرگای پێگرتن بەگیان و دڵ بەشەڕ دێن، چونکه ئەوان به پێچەوانەی کەسێك که بەشەڕکردن خووی گرتووه، ئەزانن بۆ چ بەشەڕدێن و چ ئەپارێزن"[٣٢] و چینی خوێندەوار و ڕووناکبیری کۆمەڵ باش ئەوه دەزانن که "ژیان له ناو کتێبا نییه، له دەرەوەیه"[٣٣] و هاودەنگ لەگەڵ ڕەنجبەران و چەوساوەکانی کۆمەڵ دژی ڕژێم و حکومەتی سەرەڕۆ و دژی میللی و کەڵەی دەربەگایەتی و ڕێ و شوێنی نارەسەن ڕادەپەڕن، ڕووناکبیر لەسەر شانیەتی که بۆ چینی چەوساوەی ڕوون کەنەوه "ئەوکارەی ئێمه دەیکەین شەکەتیی بۆ ئێمەیه و بەهره و داهاتیش بۆ ئاغا و ئاغای ئاغایه"[٣٤] لێرەدا سواره هەر تەنیا بەگژ حکومەتی ملهوڕی شایەتیدا ناچێتەوه بەڵکوو مله لەگەڵ ئاغاکەی حکوومەتی شا واته ئامریکا و هەموو وڵاتانی سەرمایەداری چەوسێنەر و داگیرکەر دەکات "له بیرت چۆتەوه ئاغا زلەش حیساب کەی، ڕەنگه تۆ هەرگیز ڕوواڵەتیت نەدیبێ، ئەو له ئێمەوه زۆر دووره، چەند دەریامان نێوانه"[٣٥].

بە توندی بەگژ فەرهـەنگی ڕواڵـەت گۆڕاوی بـابردووی ڕۆژئاوایـەوە دە چێ، فەرهەنگێكی بێ سەرەوبەرەی كە لە لایەن ڕژێمیشاوە پڕۆپاگەنـدەی بۆ دەكرا بۆوەی كۆمەلانی خەڵك فریودەن و دەخەوە كەروێشكەیان خـەن. "ئـەو تۆفانـە كـە لـە پـشت دەریـاوە دێ بـاری نەگبـەت هەڵنەڕێـژێ و لـە گوڵزاری شارا هەموو گولێكی قـەتڵ عـام كـردوە، ئـەم تۆفانـە كـە لەوپـەڕی چەند دەریاوە دێ چی ئـەهێنێ؟ نەگبـەت، درۆ، گـوڵی كاغـەزی ــ تریـا...؟ بــەلام چــی دەبــا؟ گــوڵی گەشــی پیــاوەتی و ئــەوینی بەڕاســتی"[٣٦] بــۆ بەربەرەكانی لەگەڵ ئەم تۆفانە فەرهەنگیـیـە نارەسـەنە كـە بەتایبـەت لـە شارا دەسـت ئـەڕزێنێ و بـیر و بـاوەڕ و فكـر لـە ڕیـشە دەردێنـێ، كۆمـەلانی خــەڵك و چەوســاوەكانی و خوێنــدەوارانی بــۆ خــەبات هــان دەدا و بــە ڕووناكبیری شار دەڵێ كە "دەست لە شـارا ئـەڕزێ، وەك خەنجـەرێكی دەبـان كە هەمیشە لە كالاندا بـێ"[٣٧] و خـەبات و بەربـەرەكانیش هـەر تـەنیا بـە قــسە نابــێ و كــردەوەی پێویــستە و شۆڕشــگێڕ نابــێ لــە مــەرگ بترســێ "زینــدووی ترســەنۆك ڕۆژێ ســەدجاران دەمــرێ"[٣٨]، و دیـار دەبـوو ئـەم ڕاستیش دەكا كە ئادەمیزاد هەر ئەبێ بمرێ چ لەسـەر كـەل بـێ و چ لـەناو ئـاوایی، چ لـە پـاڵ مـاڵ و منالـیـا، كەوایـە، وا باشـترە پیـاو وەك گـورگ بـە شوێن خشپە و چرپەدا بچێ، نەك وەك كەو سەری بكاتە ژێـر بـەفرەوە بـۆ ئەوەی هیچ نەبینێ"[٣٩] و لە كەژ و چیاكان و كۆڕی خەباتدا نیـشان بـدەن كە ڕۆڵەی ڕاستەقینەی كۆمـەڵ و خـەبات و ڕەنگـی سـوورن "وەك هـەڵۆی بەرزەفڕی چیا، دڵـم دەخـوازێ بـاڵ بگـرم و هـەرد و هـەور و نـەوی بـەجێ بهێڵم و لەو سەرەوە گاڵتـە بـە دێوەزمـەی مـەرگ بكـەم و بلـێم دیـت، دیـت ئەی مەرگ تەنانـەت تۆشـم بەزانـد"[٤٠] بـەم چەشـنە، سـوارە بەڕاسـتی لــە

ژیانی کورتی‌دا گاڵتەی بە مەرگ کرد و ژیانی بە "قۆناغێکی کەم خایەن و کورت لە نێوان دوو نەبوونی درێژ و بێ بەستێنا"[41] زانی و وەك هەڵۆی بەرزەفڕی چیا کەم ژیا بەڵام جوان ژیا، ژیانی کەم خایەنی سوارە لە باری ئەوین و دڵداریشەوە خۆی عالەمێکی هەیە و داستانێکی دوور و درێژە. سەرەڕای ئەو هەموو بیروباوەڕە کوردانەی کە هەیبوو، کە وەك شەم بۆ کورد دایسا و لە کوردایەتییا دامرکا، بەڵان لە ژیانی کەسی و تایبەتی خۆی دا تووشی بە تووشی ئەوینێیکی کوردانە و کچە کوردێك نەهات. کچێکی ئازەری دڵی هەستاند و بووە دایکی بابەکی کوڕی و زۆریش تێکۆشا روقیای ئازەری بکاتە ڕووناکی کوردی بەڵام گیا "لەسەر پەنجی خۆی دەڕوێ" و بە پێچەوانەی ئەوە تەقەلاییێکی بێسوودە و کاتێ زێد و گوندی خۆی بەجێ هێشت و بۆ خوێندن ڕووی کردە تاران یان بە گوتەی خۆی "پەروەردەی چیا و کەژم، بۆ ماوەی هەشت ساڵ هاتمە شار تا خوێندنی زانستگەم تەواوکەم، لە شارا کەوتبوومە شوێن ئەوینێیکی وەك کابرای ڕاوچی بە تۆڕەوە چەندەی ماسی گرت منیش هەر ئەوەندەم بە چەنگ هێنا"[42] لە تاراندا گیرۆدەی زولفی ئەگریجە خاوێکی، چاوڕەشی ئێسك سووکی لە بەردڵان و لە دەستان خۆشی فارس دەبێ و یەك دڵ نا سەد دڵ ئاشقی دەبێ، عیشقێك کە بوو بە هۆی لۆمە و تانووتی دۆستان و ئاشنایانی. بەڵام چبکا، شاعیرە و ئاشق بووە. ئەوینی خودایی سوارە پیادەیە و ئەوینی کچی ڕوو هەڵماڵدراوی تارانی سوارە و قەت بەیەك نەگەین و لەم عیشقەدا سەرنەکەوت و شوێنی ئەم ناکامی‌یە لە زۆربەی نووسراوەکانی ئەم دەورانە عاشقیەتی‌یەدا بەرچاو دەکەون "ئەوینی ڕواڵەت گۆڕاوی شار و دووکەڵ و هەڵمی بەیان و ئێوارە وەك شەرای مەرگ شاریان داپۆشی بوو،

تاراندمی"[٤٣] و "وەك كەسێك بیەوێ لە گۆلاوێكی لیخندا ماسی ئاڵ و والا بگرێ، من لە ناو لێلاوی شاردا كەوتبوومە شوێن ئەوینێكی گەش[٤٤] و پێی وایە "لام وابوو كە ئەوین وەك دەسەلات وایە كە بكرێ بەزۆر بەدەستی بهێنێ"[٤٥] ئەمجارە ڕاستەقینە قبووڵ دەكات "ئەمن ئەویندارم، بەلام ئەویندارێكی تێ شكاو"[٤٦] و "گوڵی هەستی جوان لە ناو شۆرەكاتا ناڕوێ، ئەوینی بەراستیش لەناو دڵێكا كە سەرێكی هەیە و هەزار سەودا پەروەردە نابێ"[٤٧] بەلام سەرەڕای تێ شكاوی و بەپێچەوانەی واقعیەت و ڕاستەقینە، سوارە بەم ئەوینە وەفادار ماو لەگەڵ خۆی بردیە ژێر خاكەوە. زۆری پێخۆش بوو، ڕۆژێك لە ڕۆژان لەگەڵ ئەم دڵبەرە چاوڕەشەی بگەڕێتەوە كوردستان و لە مێرگ و مەزرای گوندی قەرەگوێز و كوچە و شەقامەكانی شاری بۆكان و مەهاباددا بیگێڕێ و قسەی ئەویندارانەی بە گوێ یا بچرپێنێ، بەلام دێوەزمەی مەرگ مۆڵەتی نەدا بە زیندووی سەر ئەم كارەی بكا خۆ مەرگیش ناتوانێ تاسە بتارێنێ.

سوارەی ڕەحمەتی زۆری پێخۆش بوو پاش كۆتایی هاتنی خوێندنی بگەڕێتەوە بۆ یەكێك لە شارەكانی كوردستان و خزمەت بە هاووڵاتی‌یانی بكات بەلام "كاتم وا بە دەرس خوێندنەوە گیرابوو كە نەمتوانی بگەڕێمەوە بۆ وڵات و دیسان لەگەڵ بەهاری سەوز و هەوای پاك و ئاسمانی پڕشنگدار و بەترووسكەی لادێ تێكەڵ بمەوە،... دڵم پارچەیەك بوو لە بەیانی پڕ زەردەخەنەی ئاوایی‌یە بچووكەكەمان كە لە باوەشی چیایەكی بەرزا ئارامی گرتبوو"[٤٨] سوارە بەم ئاواتەی گەیی و پاش مردنی لە ١٣٥٤/١٠/٢٤ لە بیمارستانی میساقییەی تاران، تەرمەكەی گەڕاوە شاری بۆكان

و لەگـەڵ پێـشوازییێكی مـەزنی كۆمـەڵانی خـەڵك لـە گۆڕسـتانی گونـدی حەمامییان تەسلیم بە خاك كرا.

سـواره تـا كاتێ مـابـوو، زۆر كـەم شـێعر و نووسـراوەكانی لـە گـۆوار و ڕۆژنامەكاندا بلاوكرایەوە، ئەوەندەی ئەمن بزانم لەم گۆڤار و ڕۆژنامانـەدا شوێنەواری سواره بلاوكراونەوە:

١) چەندین پارچە هەڵبەستی لە گۆڤاری كوردستاندا كـــە لـــە تـــاران دەردەچوو چاپ كراوە.

٢) كورتەچیرۆكێكی بە فارسی بە نـاوی "آ هو ـ ئاسك" لـە ڕۆژنامـەی "خاك و خون"دا كە لە تاران دەردەچوو بلاوبۆتەوە.

٣) هەڵبەسـتی بانگـەوازی پەنجـەرەی بـە كـوردی و فارسـی لـە گۆڤـاری "خوشـە" كـە لـە لایـەن شـاعیری پایەبـەرزی ئێـران ئەحمـەدی شـاملۆوە دەردەكرا، چاپ كراوە.

٤) شـێعری "هـەڵۆ هـەر بـەرزە"ی مامۆسـتا هـەژاری وەرگێڕابـووە سـەر زمـانی فارسـی و ئـەویش هـەر لـە گۆڤـاری "خوشـە"دا بـە نازنـاوی "پ ـ ئەهورا" بە چاپ گەیاند.

٥) شێعری "تۆ دەریـامی" لـە ژمـارە "١"ی گۆڤـاری دیـاری لاوان، كـە لـە لایەن یەكیـەتی لاوانـی پـارتی دێموكراتی كوردسـتانی عێراقـەوە دەردەكـرا چاپ بووە.

٦) وتـارێكی سـەبارەت بـە شـاعیرێكی هەرمـەنی نووسـیبوو بڕیـار بـوو "ئەلك خاچاتوریان" بیكاتە ئەرمەنی و لە گۆڤار و ڕۆژنامەكانی ئەرمـەنی دا چاپ كرێ. نازانم چی بەسەر هات، بەڵام نوسخەی كوردێكەی ئـەم وتـارە لە لای من هەیە.

پاش مەرگی سوارە، نووسراوە و شێعرەکانی رەنگێکی تریان دایە و زۆرتر چاپ کران، بەڵان پێم وایە هەتا ئێستا داستان و چیرۆکەکانی هیچ کامیان چاپ نەبوون و هیوامە هەموویان کۆکرێنەوە و خێرەومەندێکی کورد لە چاپیان بدات و ڕۆحی سوارەیان پێ شاد و کتێبخانەی کوردیان پێ ببوژێنێتەوە.

١ـ چیرۆکی چاپ نەکراوی "ئافرەت"

٢ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

٣ـ چیرۆکی ئافرەت

٤ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

٥ـ چیرۆکی چاپ نەکراوی "لاس و خەزاڵ"

٦ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

٧ـ لاس و خەزاڵ

٨ـ چیرۆکی چاپ نەکراوی "سەیدەوان"

٩ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

١٠ـ چیرۆکی چاپ نەکراوی "چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو"

١١ـ چیرۆکی چاپ نەکراوی "خاڵەی ڕێبوار"

١٢ـ چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو

١٣ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

١٤ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

١٥ـ لاس و خەزاڵ

١٦ـ چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو

١٧ـ هەر ئەو چیرۆکە

١٨ـ هەر ئەو سەرچاوەیە

١٩ـ هەر ئەو چیرۆکە

٢٠ـ لاس و خەزاڵ

٢١ـ خاڵەی ڕێبوار

٢٢ـ ئافرەت

٢٣ـ چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو

٢٤ و ٢٥ و ٢٦ـ چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو

٢٧ـ هەر ئەو چیرۆکە

٢٨ـ لاس و خەزاڵ

٢٩ـ هەر ئەو چیرۆکە

٣٠ـ چەکوشوە شێنی ڕۆڵەکوژراو

٣١ـ لاس و خەزاڵ

٣٢ و ٣٣ـ لاس و خەزاڵ

٣٤ و ٣٥ـ خاڵەی ڕێبوار

٣٦ـ زوڵاڵترین پێکەنین

٣٧ـ زوڵاڵترین پێکەنین

٣٨ـ لاس و خەزاڵ

٣٩ـ خاڵەی ڕێبوار

٤٠ـ لاس و خەزاڵ

٤١ـ خاڵەی ڕێبوار

٤٢ و ٤٣ و ٤٤ـ زوڵاڵترین پێکەنین

٤٥ـ لاس و خەزاڵ

٤٦ و ٤٧ و ٤٨ـ زوڵاڵترین پێکەنین

ده ساڵ دوای کاک سواره

سەلاحەددین موهتەدی

لە ژمارەی یەکەمی "مامۆستای کورد"دا وێڕای بڵاو کردنەوەی شێعری "هـەڵۆی بەرزە فڕ" بەڵێن درابوو کە لـە ژمـارەی دووهـەمدا لێکدانەوە و لێدوانێك لە بارەی "سوارەی ئێڵخانیزادە"وە پێشکەشی خوێنەران بکرێت و داواش لە من کرابوو کە ئەو ئەرکە بگرمە ئەستۆ و بەڵێنەکە بێنمە دی.

مـن زۆرم داوا لێکـراوە و لـە مێـژە بـە تـەمام لـە سـەر سـوارە بنووسـم: چەند ساڵ لەوە پێش، لە گۆڤـاری "نووسـەری کـورد"دا کـە لـە کوردسـتانی ئازاد کراو دەردەچوو لە سەر داوای نووسـەرانی شۆڕشـگێڕ شـێعری "خـەوە بەردینە"م لەگەڵ پێشەکییەکی کورت ـ کە میوانێکی سـەرقاڵی وەکـوو مـن لە سووکە سەفەرێکی سەر پێییدا لـە دەسـتی دێ ــ بـڵاو کـردووەوە. کورتـە باسـێك بـوو لـە سـەر ئـەدەبی شۆڕشـگێڕانە و شـێعری نـوێی کـوردی لـە

کوردستانی ئێران و گرێدرانی لەگەڵ خەباتی سیاسی و چینایەتی و سەرەنجام شوێن و شوێنەواری سوارە لەو گۆڕان و گۆڕینە گرینگەدا.

زۆر جاریش لە کۆڕ و کۆبوونەوەکاندا لە سەری دواوم و هەر جار گۆشەیەکیم بە پێی توانا لێ شی کردۆتەوە، بەڵام بەداخەوە هەرگیز دەرفەتێکی وام دەست نەکەوتووە کە ماویەکی باش بە ئارامی و ئاسوودەیی دانیشم و خۆم بە تەواوی ترخان کەم بۆ وەدیهینانی ئەو ئارەزووە پیرۆزە خۆشەویستەم.

ئەگەر ڕاستت دەوێ لە کۆمەڵی کوردەواریدا کە داگیرکەر لە چوار لاوە دەوری داوە و سەر تا پای بە ئاگر و ئاسن و دراو و درۆ تەندراوە، لە گشت لایەکیش ئاڵای بەرزی بەرەنگاری هەڵکراوە و لە هەر بستە خاکێكدا نەمامی بەژنی شۆڕە لاوێك نێژراوە، زیندان و شار بە دەرکران، چەك هەلگرتن و وەچیا کەوتن، ماڵوێرانی و سەرگەردانی ــ بۆ هەر ڕێبوارێکی ڕێبازی ڕزگاری ـ هاولفی هەوەڵین و هاوسەری هەتا سەرە!.

گیرسانەوە و حەسانەوەش تەنیا خەونی خۆش و خەیاڵی خاوی سەر پڕ سەودایە! وا ئێستاش "مامۆستای کورد" هەروەك "نووسەری کورد" ـ ماڵیان ئاوا ـ ناهێڵێ چیدی بە تەمای "کۆمەڵێکی ئازاد و کاتێکی ئارام" کارەکە وەدوا خەم و ناچارم دەکا بەرکولێك ــ هەرچەند کەم و کووڕ و کاڵ و کرچیش بێ ـ پێشکەشی خوێنەری خوێندەواری تامەزرۆ بکەم.

لە سوارە دوان بۆ من وەبووژێنەوەی بیر و بۆنی تەمەنی سی و چەند ساڵ بە یەکەوە بوونی بەردەوامە کە لە یەکەمین ساڵەکانی ژیانمانەوە لە ناو یەك بنەماڵەدا دەستی پێکرد و بە کۆچی بێوادەی سوارە لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٦ (ڕێبەندانی ١٣٥٤)دا دوایی پێهات.

لـە خـۆ شـاردنەوە و هـەڵات هـەڵاتی منداڵانـە ڕا هـەتا خۆشـاردنەوە و هەڵات هەڵاتی سیاسەت و کوردایەتی، لە بووکی جوانی کوردسـتان[1] ڕا هـەتا شاری بە گرمە و دوکەڵ[2] لە بە چۆکەوە دانیـشتنی سـەر بـەڕەی قوتابخانـە لە خزمەت مامۆستای پیاوچاکی چاویلکە شکاوی دڵسۆز و تونـدە تـەبیات ڕا هەتا سەر کورسـی و پـشت میـزی دار گـوێزی فێرگـەی حقـووق لـە زانکـۆی تـــاران: چـــەند جـــار و چـــەند ســـاڵ پـــەك كـــەوتن و تێهەڵـــچوونەوە، پێشمەرگایەتیی من و گیرانی ئەو، گیرانی من و کرمانـەوەی ئـەو لـە بەشـی کوردی ڕادیۆی تاران و بەناچار لـە تـوێی سـەد پـەردەی ڕەمـز و ڕازدا پێـدا هەڵکوتن بە ئازادی و بەرابەری و بەختـەوەری ئینسان!

تا دوا دیـدارم لەگەڵ لەشی ساردەوە بووی دا لە مردووشـۆرخانەی تـاران و بەیەکەوە هاتنـەوەمان بۆ کوردستانی تازیەبار و کۆ بوونـەوەی بێوێنـەی جەماوەر و وتاری سیاسی و شێعر و شیعار و... سەر لە نوێ گیرانـەوەی مـن هەر لە نێو مەجلیسی پرسە و سەرەخۆشی‌دا لە مەهابادی مەزن!

من و مەجنوون لە مەکتەبخانەی عیشقا دەرس خوێن بووین

ئـەمـن خـەتـمـی کـەلامـم کـرد لـەوەڵـلـەیلا بـەجـێ مـا ئـەو!!

سەرتاسـەری ژیـانی سـوارە تـراژیـدی و کێـشەیەکی بێپـسانەوە بـوو کـە لەشی بیمار و دەردەداری لە دژی ئێش و ئازار و گیانی نائارام و بێقـەراری لە دژی کۆت و پەیوەندی سیاسەت و ئەخلاقی سەردەم دەستیان دابوویـە و سەرەنجام هەر تك "پاڵەوانەکە"ش تێك شکان!

سوارە لە دێی قەرەگوێز لە بیـست کیلـۆمتری جنـووبی شـاری بۆکـان لـە ساڵی ١٩٣٧ (١٣١٦) لە دایك بووە. هەر منداڵ بوو کە عیسمەت خانمی دایکـی لە سەر منداڵ چوو، ئەحمەدئاغای باوکیـشی کـە جـاران دەوڵەمەنـد بـوو و

دەست ڕۆیشتوو بوو لە سەرەتای هەرزەکاری سوارە دا و زۆر پێش دەورەی ئیسلاحاتی ئەرزی زەمانی شا، زۆربەی مڵکەکانی لە دەست بۆوە و دێیەکەی خۆی قەرەگوێزی بەجێ هێشت و ماڵی هاتە بۆکان.

هەر لەو سەر و بەندە و لە سەرەتای هاوینی ساڵی ١٩٧٥ (١٣٥٤)دا سوارەی چالاکی، لاوچاکی، ئازای، زیرەکی دەنگخۆشی خەتخۆش، تووشی ئازارێکی نەناسراوی کوتوپڕ هات و چریکەیەك لە پشت و ڕانی ڕاستی وەستا و سەرەڕای ژان و دەردێك کە بە هیچ دەوا و دەرمانێك سوکنایی نەدەهات سێساڵی ڕەبەق ـ نیوەی لەشی لە گەچدا ـ لە سەر جێ کەوت.

هەژار کوتەنی: ئەوە چەرخی بە هەموو ژینی دا!

سوارە کە لە کۆڕی دیوەخانی ئاوەدان بە شەو چەرەی شێعر و ئەدەبی کوردیدا تۆشەی تەسەلی هەڵگرتبوو، غەرامی کەم دەوامی عومری لاویش[٣] دەماری دڵداری بزواندبوو، سێ ساڵەی سەر تەختی خەستەخانەی لێ بوو بە لانکەی سەرەتای گڕوگاڵی شاعیری.

سوارە ئەو جارەش کفنی دڕی و لە یەکەمین هەوارگەی شێعرەوە گۆچان بە دەست کەوتەوە ڕێ بەرەو دنیایەکی نوێ.

مەیلی ڕاو و سواری و سێ باز و مەلە جێی خۆیدا بە عیشقی خوێندن و خوێندنەوە و شێعر و سیاسەت!

بەڵام بە وەفاتر و بەردەوامتر، گەرم و گوڕتر و گورچووبڕتر لە گشت، سۆزی دڵداری و هەستی جوانپەرستی بوو کە بە ساغی و نەخۆشی، بە گەنجی و گەڕاوەیی لە زیندان و لە مەیدان هەرگیز وازی لە سوارە نەهیناو قەتی بە جێ نەهێشت!

دوای سێ ساڵ نەخۆشی تازە كەوتەو ڕەوتە وەك منداڵان دارە دارەی دەكرد و هێشتا برینی ئەوینی "كچی كرمانجی دێهاتی"[٤] سارێژ نەبوو بۆوە كە كەوتە داوی دڵدارییەكی نوێ و ئەمجار بە دندووك پێوە بوو!

كیژە ئازەرییەكی ماڵ لە بۆكان لێی بوو بە دۆست و دەزگیران و بۆی بوو بە ڕاوكەی شێعر و غەزەل دانان. ڕاوگەی ڕۆژانە و ژوانی شەوانە سەرەڕای تانە و لۆمەی كەس و كار و دۆست و ئاشنا گرێی لە گەردنی جووتەی گراوان توند كرد و سەرەنجام سوارە بە دەست تەنگی و قەرز و قۆڵە نیوە بە دزی و نیوە بە ئاشكرا ژنی هێنا! (١٩٦٢). هەرچەند دڵی هەوەسباز و هەرزەكار و سەری سەودایی و سەرە ڕۆی سوارە بەوەش دانەكەوت و تا تەڕایی و تینی تێدا ما مەیلی جوانی و جەماڵی نەنا، بەڵام ڕوقیا ـ كە سوارە بێهوودە هەوڵی دەدا ناوی كوردی "ڕووناكی" بە سەر دا ببڕێ ـ بەڕاستی وەفای عاشقێنی بردە سەر و چاردە ساڵ دەست تەنگی و سەر سەنگی سوارەی قەبووڵ كرد و تا دوا هەناسەی ژیان دەستی لێ بەرنەدا. بەتایبەت كە كوڕە تاقانەكەیان "بابەك" لە ١٩٦٨ بوو بە هەوێنی ئەوینی دژوار و پڕ كارەساتیان.

ئەو كچە فارسەش كە سوارە ناز ناوی "پ . ئاهوورا"ی لە ناوی ئەوەوە وەگرتبوو، وە لە چەند ساڵەی ئاخری ژیانیدا جارجار لە ڕۆژنامە و گۆڤارەكاندا بە نەناسراوی شێعر و نووسراوەی ــ زۆرتر بە فارسی ــ پێ بڵاو دەكردەوە هەرگیز بۆی نەبوو بە هاوسەرێكی ڕەسمی، تەنانەت بۆی نەبوو بە دڵدارێكی هەتا سەرو وەك پەری ناو شێعرەكانی سوارە لە شەقەی شاباڵیدا و لەو سەری دنیا، لە سەرزەمینی ئەفسانەی سەرمایە ـ ئامریكا ــ نیشتەوە و بوو بە دوا تاڵاوی گەرووی ژینی كورتی سوارە.

سـواره لـه ١٩٦١ بـوو بـه ئەنـدام لـه "یەکیـەتی خوێنـدکارانی کـورد لـه زانستگاکانی ئێران"دا کە سێ ساڵ پێشتر پێك هاتبوو، نەك تەنیا قوتابیـان بـەڵکوو جـەماوەرێکی زۆری لـە تێکۆشـەران و نیـشتمانپەروەرانی کـورد لـە خۆی کۆ کردبۆوە و چالاکی و خـەباتێکی سیاسـی و بـەرین و ڕێـك و پێکـی لە سەرتاسەری کوردستان و شارە گەورەکانی ئـێراندا بـــەڕێوە دەبـــرد. سـواره لـه ١٩٦٢ لـه تـاقیکردنەوەی گشتی زانکۆی تاراندا بەشداریی کرد و سەرکەوت و لە فێرگەی حقووق / قانوون وەرگیرا.

لـه شـەوی پـێش نـەورۆزی سـاڵی ١٩٦٤ (سـەرەتای ١٣٤٣) پـەلامارێکی گەورەی گرتن و ڕاونان لە لایەن دەزگای پۆلیسی سیا شا ــ ساواك ــ ڕووی کردە جەماوەری گەلی کورد و ڕووناکبیرانەوە. سوارەش کەوتە بەندیخانەی قزل قەلعەی تاران یا وەك خۆی لە شێعرێکدا دەڵێ: "سـوورە قـەڵا! لانکـی بەڵا! کە پێش ساز بـوونی" زینـدانی ئـەوین" گرتووخانـەی سیاسـی ئێـران بوو.

لە بەرامبەر هەڕەشە و جەزرەبەی "قزل قەلعە"دا کە ناو بانگی ڕەشـی دڵی سووری دەلەرزاند، سـوارە بـە خـۆڕاگری و بـەرگری ناوبـانگی دەرکـرد. پێش کەوتنە بەندیخانەوە هەر تك جوانەمەرگ "سوارەی ئیلخانیزادە" و "سمـایلی شـەریف زادە" لـە گـەڵ چـەند تێکۆشـەرێکی دیکـە بـاڵی چـەپ و شۆڕشـگێڕی یەکیـەتی خوێنـدکارانیان پێـك هێنـا و دەسـتیان کـرد بـە خوێندنـــەوە و لێکۆڵینـــەوە لـــە ســـەر مێـــژوو، ئـــەدەب، کۆمەڵناســـی و سۆسیالیزم.

بـه دوای هاتنـه دەری سـوارە و هاوڕێکـانی لـە زینـدان و گەڕانـەوەی هەنـدێك لـەو تێکۆشـەرانەی لـە تەجرەبـەی شۆڕشـی چـەکدارانە لـە

کوردستانی عێراقدا بەشدارییان کردبوو، بۆ کوردستانی ئێران و گێڕانـەوە و توێژانەوەی ئەنجام و ئەزموونەکانی ئەو شۆڕشە و دەرخستنی هۆیـەکانی ناتەبایی و ناتەواوی، هەر وەها لە گەڵ پێگەیشتنی نەسلێکی نوێ لە لاوانی کـوردی کـە تـازە پـێیـان دەنـا زانکۆکانـەوە و داواکـاری زانـینی زۆرتـر و بزوتنەوەی بنەڕەتی تر بوون، حەرەکەتێکی سیاسی فیکری ـ هونەری نوێ لە نێوەڕاستی شەستەکانەوە لە ناو ڕووناکبیرانی کوردستانی ئێراندا پێـك هـات و پـەرەی سـەند کـە بـە خێرایـی شـێوەی سیاسـی ــ تەشـکیلاتی بـە خۆیـەوە گـرت و کۆمیتەیـەکی سیاسـی بـۆ سـەرکردایەتی بزوتنەوەکـە بـە نهێنی پێکهات.

ئەو کۆمیتەیە کە سوارەش تێیدا بەشـدار بـوو لـە سـاڵی ١٩٦٧ (١٣٤٦) لـە گەڵ "کۆمیتەی انقلابی" کـە لـە لایـەن شۆڕشـگێڕانی شـەهید "سـولەیمانی موعینی" و "سمایلی شەریف زادە" و "مەلا ئاوارە" و چـەند تێکۆشـەرێکی پێـشکەوتنخوازی دیکـە پـاش جیـا بوونـەوە لـە سـەرکردایەتی کلاسـیکی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پێکهاتبوو وە لە لایـەن سـەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراقەوە بە تاوانی دژایەتی کردن لەگەڵ ڕژێمـی شـای ئێران راونـرابوون، پەیوەندی گرت و پەیمانی بەست. ئەو یـەك گرتنەوەیـە کە خەباتی چەکداری لە گەڵ چالاکی سیاسی و فیکری تێکەڵ کرد، بوو بـە سـەرەتای گـۆڕانێکی گـەورە و گـرینگ بـۆ دواڕۆژی بزووتنـەوەی ڕزگاریخوازانەی گەلی کورد لە کوردستانی ئێران چ لە ناو و چ لـە نـاوەڕۆك دا.

جگە لە دوو ساڵ شەڕی پێشمەرگانە بە بێ یارمەتی بێگانە و تەنیا بـە پشتیوانی جـەمـاوەری زەحمـەتکـێشی کـوردسـتـانـی ئێران ـ لـە کـاتێکدا

سـەرکردایەتیی شۆڕشـی کوردسـتانی عێـراقیش سـنووری لێداخـستبوون و لەشـکری وەدووخـستبوون، جگـە لـەوەی هـەزاران کـەس بـە پێـی فـەرمانی "دادگای زەمانی جەنگ" و لە سەر ئەمری ژەنەڕاڵ ئووەیسی ـ فەرمانـدەی گـاردی شاهەنـشاهی، حـاکمی عەسـکری و قەسـابی کوردسـتان ـــ لـە جەللادخانـەی "جەڵـدیان" کەوتنـە بـەر پـەلاماری پرسـیار و پـشکنین و ئەشـکەنجە و سـێدارە و تیرەبـاران بـەڵام بـە ورە بـەرزی و یـەکگرتوویی و بەرەنگاری بە کۆمەڵ دڵی دەوڵەتی داگیرکەریان لەرزانـد و لاپەڕەیـەکی پـڕ لە شانازییان لە مێژووی کورد و کوردستان نەخشاند، جگە لـەوەی کـە ئـەو حەرەکەتە سیاسی ـ نیزامی‌یەی کوردسـتان بـوو بـە ڕچەشـکێن و لـە سـاڵی داهـاتوو ١٩٦٩ *(١٣٤٨) لـە مەڵبەنـدی شـیمالی ئێـران لـە سـیاهکەل دووپـات کرایەوە و سەراسەری وڵاتی تەکاندا.

جگە لەوانە گشتی، لەو چەند ساڵەدا بە دەیان پارچـە هەڵبەسـتی نـوێ، چیرۆکی کورت، شانۆ گەری، وێنە گەری و لێکۆڵینەوەی زانـستانەی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی و ئـەدەبی لـە لایـەن ڕوونـاکبیرانی شۆڕشـگێڕەوە بـە نهـێنی بڵاو کرایەوە، کە لە سەرتاسەری کوردستان لە ناو خوێندەواراندا دەســـت بە دەست دەگەڕا و ڕوونووس دەکرا.

سـوارە وەکـو شـاعیر و نووسـەر و ڕەخنـەگر لـەو بزووتنـەوەدا دەورێکـی بەرز و بەرچاوی هەبوو. هەموو ئەو ڕووداو و کارەساتانە لە سەردەمێکدا دەهاتنە سەر شانۆی کۆمەڵ کە ئاڵ و گۆڕێکی گرینگ لە وڵاتی ئێراندا لـە ئارادا بوو:

ڕیفۆرمـە سیاسی‌یەکەی حـکوومەتی شـا لـــە سـەرەتـای شەستەکاندا و بەتایبەت "ئیسلاحاتی ئەرزی" و "مافی ئافرەتان" بوو بـە هـۆی ئـەوە کـە

"دەرەبەگایـــەتی" وەك شـــەریكێكی بێكـــەڵك و بـــارگران و تـــەوەزەل و دواكەوتە لە سەر كردایەتیـیە چەند قۆڵـیە كۆنەكەی كۆمـەڵی ئێـران وەلا بندرێ و ڕێگە تەخت بكرێ بۆ بورژوازی تازە پێداكەوتووی چاو چـنۆك و بە هەڵپـەی پـشت ئەستوور و چاو سووری سـەرمایەداری جیهانی، كـە لـە سەرشان و با هـۆی هێـزی كـاری هـەرزانی میلیۆنـەها ژن و پیـاوی هـەژار و بێزەوی و زار، لـە گونـد و لـە شـار، عەرەبانـەی سـوودخۆری و زێـدەخوازی بێسنووری خۆی بە خێرایی لـێ خـوڕێ و بـەرەو سـەپاندن و چەسـپاندنی دەسەڵاتی تاقانەی بۆرژوازی باژوێ.

بەرهەمی سیاسـی و ئـابووری و كۆمەڵایـەتی ئـەم ئـاڵو گـۆڕە لـە گـەلێك مەیدان و مەجاڵدا خۆی نواند: خوێندنگا و زانكۆكان ژمارەیەكی زیاتریان خوێنـــدكار وەرگـــرت، فابریكـــە و كارخانـــە پـــەرەیان ســـەند. خانووبـــەرە دوروست كردن، ڕێگا و بان كێشان، فرۆكەخانە و بەنـدەرگا بنیـات نـان، لـە سـەر چـۆم و زێـی گـەورە بەنـد هەڵبەسـتن و بنكـەی بـەر بـڵاو و مـەزنی سـوپایی و سـەربازخانە دامەزرانـدن هـەزاران هـەزار كرێكـاری تـازەی بـە خۆیەوە خەریك كرد.

لـە نێـوان دو چـینی سـەرەكی یـانی دەوڵەمەنـدانی خـاوەن سـەرمایە و دەسـەڵات و كرێكـارانی واڵا دەسـتی هـەژار دا، توێـژێكی مـام ناوەنـدی فـرە ژمارەی هەمە پیشەی دەم هەراشی سەر بزێو پێكهات كـە وەك ئـاژین بـووە ناو هەموو كون و كەلەبەرێكی كۆمـەڵی نـوێ وە تـان و پـۆی تـەونی تـازەی سیستمی سەرمایەداری پێكەوە لكاند.

لە جەنگەی نزم بوونی وشیاری سیاسی ـ چـــــینایەتی كرێكـــــاران و نەبوونی ڕێكخراوەی سەربەخۆی كرێكاریدا و لـە بەرامبـەر تـەماعكاری و

پارە پەرستی بۆرژوازی دەسەڵاتدار و ملهوڕی و دیکتاتۆری‌یـــەتی دەزگـــای سیاسی بەڕێوبەردا، وردە بۆرژوازی کە تازە بای باڵی خۆی دەدا و سەری لە سیاسەت و سـەروەری دەخـورا، بـۆ مـاوەی دوو دەیـە بـوو بـە شـۆڕە سـواری مەیدانی خەبات و نوێنـەری ڕادیکالیـسمی شۆڕشـگێڕانە! لـە ژێـر تەئـسیری ئەو وەزعە گشتی‌یە دا کوردستانیش تەکانێکی تازەی خوارد:

بـە درێـژایی دەیـەی شەسـت بیرکردنـەوە لـە ڕێبـازی نـوێ سـەر تـا پـای سیاسەت و شێعر و هونەری کوردی خستبووە ژێر پرسیارێکی ڕەخنەگرانـە و چاوپێداخـشاندنەوەیەکی سـەر لـە نـوێ. هـەر وەك خـەباتی سیاسـی و تێکۆشان بۆ ڕزگاری میللی ناوەڕۆکی چینایەتی و کۆمەڵایەتی پەیدا کـرد و شـێوە و ڕەوت و سـەرکردایەتی و چوارچـێوەی سیاسـی و تـەنزیمی کـۆن کەوتە بەر پلاری ڕەخنە و پەلاماری ڕووخاندن، لە بواری هونەر و ئـەدەب و شێعریش‌دا کەلـەپووری کـۆن لـە سـەر شـاباڵی شـەپۆلی واقعییـاتی تـازەی کۆمەڵایەتی، گورجانە بەرەو گۆڕان و گەشـە ڕۆیـشت و "شـێعری نـوێ" بـە تایبەت لە گەڵ "سوارەی ئێڵخانی‌زادە" و فاتیحی شێخول‌ئیـــــــــسلامی"دا گەیشتە لووتکەی هەرە بەرزی خۆی. گۆڕانی کۆن و گوورانی نـوێ لـە گـەڵ دەست پێکرانی دەیەی شەست دا دەسـتی پێکـرد و شـاعیرە گەنجـەکانی ئـەو سەردەمە لە لایەکەوە چاویان لە گشت ڕابوردووی شـێعر و ئـەدەبی کـوردی بەڵام بەتایبەت لەو گەنجینە بە نرخەی "کلاسـیزمی نـوێ"وە بـوو کـە بـە درێـژایی بیـست سـاڵ (١٩٤٠ ــ ١٩٢٠) زەبـر و زەنگـی دیکتـاتۆری و سـەرەڕای زمان ئامان و کوردی قەدەغەکرانی دەورەی سەڵتەنەتی ڕەزاشـای پەهلـەوی و بە هـەوڵ و هیممـەتی ئـەدیبی زانـا و شـاعیری نیـشتمانپەروەر حەسـەنی سەیف (سەیفول قوزات)ە وە ڕچـەی بـۆ شـکاو بـە هـۆی شـاعیرانی مـەزن و

مەشهووری ئەم مەکتەبە "هەژار" و "هێمن" لە گشت کوردستانی گەورەدا نوێنەری کرا و لە لایەن هەموو ئەو شاعیرانەی لە سەرەتای دەست پێکرانی شەڕی جیهانی دووهەم لە گەڵ دامەزران و گەشە کردنی "کۆمەڵەی ژ.ك"دا سەریان هەڵدا وەك "خاڵە مین و سەید کامیل" و "حقیقی" و باقی بوێژانی دەورەی جومهووری کوردستانەوە پەیڕەوی کرا.

ئەو مەکتەبەی دەکرێ بە "مەکتەبی موکریان" لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا ناو ببرێت هەر چەند بە پێی پاراستنی وەزنی عەرووزی و ڕیعایەتی کێش و قافیە و دارشتنی شێعر لە قاڵبی دوو نیوە بەیتی هاوتادا هەر لە سەر شێوەی کلاسیکی شێعری کوردی دەڕۆیشت بەڵام چ لە ناوەڕۆك و ئامانجەکانی گوتن و چ لە شێوازی بەیان و هەڵبژاردنی وشەدا خۆی لە مەکتەبی "کلاسیکی کۆن" جیا کردەوە:

ڕۆمانتیزم و خەیاڵبافی عاشقانە و سۆزی سۆفیانە بۆ دڵداری نادیار و نەناسراو لۆرانەوە جێی خویدا بە ناتورالیزم و جوانی تەبیعەتی کوردستان دەرخستن، ئاهەنگی بەزم و ڕەزمی کوردەواری گێڕانەوە و بە ئازادی و سەربەخۆیی گەلی کوردا هەڵکوتن، لە واقعییەتی وەزعی کۆمەڵایەتی ناوخۆ دوان و خەڵك هان دان بۆ گۆڕانی ئەو وەزعە تاڵ و دژوارەی کە تێیدا دەژیان کە زۆر جار بە هۆی تێکەڵ بوون لە گەڵ خەباتی جەماوەر مایە و جەوهەری ڕیالیزمی تێدا بەدی دەکرا.

هەر وەك ئەدیبانی زانای کورد ناس و کوردی نووسی گەورەی وەك قازی کاکە حەمەی قزلجی، حاجی ڕەحمان ئاغای موهتەدی، مەلا ئەمجەدی قەلایی، عەبدولرەحمانی زەبیحی و حەسەنی قزلجی ڕێبواری

ئـەو ڕچـە و نـاوداری ئـەو نـاوە و ڕۆڵـەی هەڵکـەوتووی ئـەو دەورەن لـە مێژووی ئەدەبی کوردیدا.

شاعیر و نووسەرانی "کلاسیزمی نوێی موکریان" لە باتی ئاخنینـەوەی نووسـراوەکانیان بـە وشـەی عـەرەبی و فارسـی یـا وشەسـازی و داتاشـینی لۆغەتی تازەی کوردی، دەسـتیان کـرد بـە کـەڵك وەرگـرتن و بـەکار هێنـانی وشـەی کـوردی پـەتی و ڕەسـەن. چـونکە زۆربـەی زۆریـشیان یـا ڕاسـتەوخۆ خەڵکی دێهات بوون یا هەر لەو سەرچاوە وە ئاویان دەخواردەوە و لـە گـەڵ کاری ڕۆژانە و بەرهەم هێنانی کشت و کاڵی و ئاژەڵداری و ژیانی عێلاتیدا بە تەواوی تێکەڵاو بوون، زۆر شارەزایانە توانیان لە دەریای بێپایـانی وشـە و تەعبیر و مەتەڵ و ئامرازی کار و ژیانی کۆمەڵی لادێی کوردەوەاریدا بــە مـەیلی خۆیـان گـەنج و گەوهـەری بـە نـرخ دەرخـەن و هونـەر و ئەسـەری خۆیانی پێ بڕازێننەوە و دەوڵەمەندی کەن. سوارە لە میراتی ئەم مەکتەبە گەلێکی بەهرە پێگەیشت و چ بە هۆی پێدا چوونەوە و سـەر دەرچـوون لـە ئـەدەبی کلاسـیکی کـوردی و چ بـە هـۆی مـوحیتی ژیـانی خۆیـەوە لەگـەڵ وشەی پەتی و پاکی کوردیدا شـارەزایی و راهـاتوویی یـەکجار زۆر بـوو، بـۆ کەڵك وەرگرتن لەو دەسەڵاتەشی تا بڵێی بە توانا بوو.

بێگومـان شـارەزایی لـە ئـەدەبی کلاسـیك بـۆ هـەر شـاعیرێك شـەرتی پێویستە، بەڵام گۆڕینی ڕچەی کۆن و دامەزرانـدنی ڕێبـازی نـوێ پێویـستی بـە ئاگـاداری و دەسـت پێڕاگەیـشتن بـە گـەلێك سەرچـاوەی دیکـە هەیـە و شاعیرانی گەنجی کوردستانی ئێران بۆ گەیـشتن و نیـشتنەوە لـە سـەر بـانی هەواری تازەی شێعری کوردی بە دوو باڵ دەفرین:

یەکـەمیان شـێعری نـوێی فارسـی بـوو کـە ئـەویش لـە بیـست سـاڵەی حوکومـەتی ڕەزاشـادا لـە لایـەن "نیمـا یوشـیج" بـاوکی شـێعری نـوێی فارسی‌یـەوە بـە ئـارامی و ئەسـپایی و لـە سـایەی ئاشـنایی لەگـەڵ ئـەدەبی ڕۆژئاوایی و بەتایبەت زانینی زمانی فەرەنسی‌یەوە بناغەی بۆ دامەزرا و لە سەرەتای چلەکان و ڕووخانی دیکتـاتۆری ڕەزاشـا دا لەگـەڵ پـەرە سـەندن و ئاشکرا بوونی خەباتی سیاسی، بە هەموو ئێران ناساندرا و بـە خێرایـی لـە سەرانسەری جامیعەی خوێندەوار و ڕووناکبیردا ـ سـەرەڕای بـەر بـەرەکانی و پێ چەقاندنی سەرسەختانەی شێعری کلاسیکی فارسی ـ بـــە فراوانـــی پەیڕەوی کرا و سەرەنجام بە هۆی شاعیرە گەورەکانی ئەم چەرخەی ئێـران وەك "ئەحمـەدی شـاملوو" "م. ئومیـد" "سیاوەشـی کەسـرایی" "نـادری نادرپوور" و "فرووغی فەڕڕوخزاد" و... بە یەکجاری لە مێـژووی تـوولانی و زەنگینی شێعر و ئەدەبی فارسی‌دا سەقامگیر بوو.

دووهەمیان شێعری نوێی کوردی بوو کە لە سەرەتای شەستەکان‌دا و لـە لایـەن ڕێبـەری شـێعری نـوێی کـوردی "گـۆران" و بـە هـۆی "بەهەشـت و یـادگـار" و "فـرمێسك و هـونەر"ە وە کـە خۆیان لـە سەرەتای پـەنجاکان‌دا چـاپ و بـڵاو کرابوونـەوە بـە نەسـلی نـوێی شـاعیرانی کوردسـتانی ئێـران ناساندرا و تەئسیرێکی گەلێك گەورەی کردە سەر شـێوە و ڕواڵـەتی شـێعری نوێ و بەتایبەت لە بەرامبەر شێعری نوێی فارسی‌دا تـــای تـــەرازووی بـــۆ شاعیرە گەنجە نوێخوازەکان ڕاست کردەوە.

ڕادەی ڕێز و خۆشەویستی گۆران لەو ژمارە تایبەتی‌یـــەی ڕۆژنامـــەی کوردستان دەردەکەوێ کە بە بۆنەی بیستنی خەبەری مەرگی ئەو ئەستێرە گەشەی ئاسمانی ئەدەبی کوردی‌یەوە دەرچوو. لە کاتێك‌دا لـــە کوردســـتانی

عێراق پەردەی پیلانێکی بێدەنگی بە سەر ناو و کاری گۆڕاندا دەکێشرا، لە کوردستانی ئێران سەر تا پای ژمارەیەکی ئەو ڕۆژنامەیە ـ کە لە تاران لە لایەن دەزگای دەوڵەتەوە دەردەچوو بە هۆی تێکۆشان و تەئسیری ئەدیب و شاعیر و نووسەرە پێشکەوتخوازەکانەوە تەرخان کرابوو بۆ لاواندنەوە و پێدا هەڵکوتنی گۆران و لێدوان و لێکۆڵینەوەی بەرهەمەکانی. لەو ژمارەیەدا بۆ ستایشی گۆران چوار پارچە هەڵبەستی بەرز لە لایەن مامۆستا هێمن، سوارە، فاتیح و عەلی حەسەنیانییەوە چاپ و بڵاو کرایەوە.

سوارە لە پێشدا شێعری بە شێوەی کلاسیك و لە سەر وەزنی عەرووزی دەگوت، کاتێکیش دەستی دایە تێك شکاندنی کێش و قافیەی کۆن و شێوەی نوێی دەست پێکرد، هەرگیز وازی لە شێوە کلاسیکەکە نەهێنا و هەر کاتێك پێی خۆش بایە و لە هەر شوێنێك پێی وابایە کە کێش و قافیەی قەدیمی بەکار هاتووترە، خۆی لێ نەدەبوارد.

سوارە لە شێعر کوتنیشدا هەر وەك باقیی کارەکانی ژیانی کەم تاقەت و بە پەلە بوو، زوو وەڕەز دەبوو، زوو وازی دێنا و زۆر جار شێعرێکی بە نیوەچڵی دەهێشتەوە و هەرگیز نەدەگەڕاوە سەری، ئەوەشی کە تەواو کردبایە پێی دا نەدەچۆوە و هەڵەی ڕاست نەدەکردەوە و هەر بە ڕەشنووس و شپرزەیی دەستا و دەست بڵاو دەبۆوە و خۆی هەرگیز پاکنووسی نەدەکردن و کۆی نەدەکردنەوە!

تەنیا شێعری "خەوە بەردینە" هەڵاواردە و هەڵبژاردە بوو!

چەند ڕۆژ هەموو کاتی خۆی بۆ تەرخان کرد، پرۆژەی ڕێکخستنەکەی زووتر باس لێکردبوو، دەیزانی چ دەڵێ و چۆنی دەڵێ. خۆی بۆ خولقاندنی

شاکارەکەی ئامادە کردبوو. سەرەڕای ئەوەش کاتێـك گەیـشتە تـەواو کردنـی ئەو بەندەی کە دەڵێ:

بەڵام داخی جەرگم!

لەگەڵ هەر بەهارێ

کە دائەچڵەکن سەوزەڵانـی

لە خاکینە خەونی گرانا،

لە دڵما، خەم و داخی ئەو دەردە سەوزە:

کە دەردی گرانی

هەموو ڕێبوارێ

وەنــــەوزە!

چەند ڕۆژێك بەینی کەوت و چی تازەی لـێ زیـاد نـەبوو، زۆر کـەس لـە هاوڕێیان و ئەدیبان دەترسـان بـە دەردی بـاقیی بەرهەمـەکانی پـچێ و بـە نیوەچڵی و جوانەمەرگی بمێنێتەوە، بەڵام ئەو جارەیان سوارە خۆی مەیلی لە سەر بوو، ئارەزووی دەکرد تەواوی کا و کردی!

لێـدوان و لێکدانـەوەی "خـەوە بەردینـە" پێویـستی بـە نووسـراوەیەکی سەربەخۆ هەیە، بەڵام دژواری و چـەتوونی شـێعرەکە دەگەڕێتـەوە بـۆ دوو هۆی لە یەك جیا:

یــەکیان شــاردنەوەی ناوەڕۆکــە کۆمەڵایــەتی و زانــستی و فەلــسەفی یەکەیەتی لە ژێر چەتری دێو جامەی ڕەنگاوڕەنگدا لە ترسی چاوی پیسی دێوەزمەی سانسۆر و سـاواك، دووهـەمیان ئـارەزووی شـاعیر بـۆ خولْقانـدنی شاکارێکی شێعری کە هەموو دەسەڵاتی هونەری و شارەزایی خـۆی لـە سـەر

وشه و تەعبیری کوردی تێدا دەرخا. بێگومان له هەر دووك مەبەستیشدا سەرکەوتوو بوو.

خەوە بەردینە ئاوێنەیەکی باڵا نوێنە کە بە زمانی شێعر و لە قاڵبی تەمسیلدا، کاکڵە و پوختەی بۆ چوون و هەڵسەنگاندن و ڕەخنە و پێشنیار و تێبینی نەسلی نوێی ڕووناکبیرانی کوردستانی ئێران لە نێوەڕاستی شەستەکاندا دەنوێنێ، ڕێبازە جیاواز و هێزە جۆرا و جۆرەکانی کۆمەڵ ـ نەك بە شێوەیەکی ستاتیك و ڕاوەستاو، بەڵکوو له کاتی کردەوە و جەنگەی بزوتنەوەیاندا ـــ دێنێتە بەر باری تاقیکردنەوە و ناساندن، تێگەیشتن و پێگەیشتنیان یا هەڵە ولادانیان، وەك چارەنووس ئەنجامێکی دیالێکتیکی، بە سوروشتی چینایەتی و ڕەوشتی کۆمەڵایەتیيانەوە گرێ دەدا. بەڵام وە نەبێ ناوەڕۆکە کۆمەڵایەتییەکە یا فرەبوونی وشە و تەعبیری کوردی ڕەسەن تەنیا لایەنی پەسند کراوی خەوە بەردینە بن، بەڵکوو پێش هەموو شتێك جەوهەری زەوق و چێژەی هونەری یانی سەلیقەی شاعیرانە، وەسفی بێ وێنە لە تەبیعەت، نواندن و وێنواندن (تەسویر و تەشبیه)، باریك بینی و وردەکاری هونەرمەندانە، تێکەڵ کردنی ژیرانەی سنووری واقعییەت و ئەفسانە، ڕامانی فەیلەسووفانە و سەرەنجام ئەو دیمەنە نایاب و ڕەنگینانەی سەر لێواری دیار و نەدیار کە دیداریان ئینسان لە نێوان سەرخۆشی و سەرگێژەدا ڕادەگرێ، گشت ئەو شتانەن کە خەوە بەردینەیان کردۆتە ناسراوترین مەتنی شێعری نوێی کوردی لە کوردستانی ئێران. هەموو ئەو کەسانەی خەوە بەردینە دەخوێننەوە ڕەنگە لە هەموو ئیشارە و کینایە و ڕاز و نهێنییەکانی نەگەن

یا هەموو وەکوو یەکی بۆ نەچن، بەڵام بێگومان هەموویان لە جوانی و ڕەوانی و ڕازاوەیی‌یەکەی زەوق و لەززەتی خۆیان وەردەگرن.

خەوە بەردینەش وەك زۆربەی زۆری شێعرە نوێیەکانی سوارە هەرچەند تەرتیب و شێوەی لە مێژینەی شێعری کوردی‌یان شێواندووە و ڕەنگ و ڕواڵەتێکی تازە و تایبەتی یان هەیە بەڵام وازیان لە وەزن نەهێناوە و هەموو لەتێك یا هەموو بەشێك لە شێعرەکە سەرەڕای کورتی و درێژی، یانی سەرەڕای ژمارەی تەفتیعەکان سەرجەم لە یەك وەزنی دیاری کراو پەیڕەوی دەکەن یا جاری وایە چەند بڕگە بە یەکەوە و چەند بڕگەیەکی دیکەش بە یەکەوە وەزنێکی تەفتیعی یان هەیە، بەڵام جگە لەوانە سوارە لەو ئاخرانەدا کەوتبوە سەر ئەو باوەڕە کە باشترین وەزنی تەبیعی بۆ شێعری کوردی ئەو هەوایەیە کە بەیتە کۆنەکانی لە سەرداندراوە و بە تەما بوو ئەسپی خۆشبەزی تەبعی شاعیرانەی بەرەو تاقیکردنەوەیەکی نوێ باژوێ بەڵام هێشتا لەو ئەزموونی تازەدا چەند هەنگاوێکی سەرەتایی زیاتر هەڵنەهێنابۆوە کە بزووتنەوە چەکداری‌یە شۆڕشگێڕانەکەی ٦٨ ــ ٦٧ تێك شکا. هەزاران تێکۆشەری کورد لە بەندیخانەی جەڵدیان و لە ژێر فەرمانی دادگای "زەمانی جەنگ"دا بە ئیعدام یا زیندان یا شاربەدەر مەحکووم کران یان لانی کەم بۆ ماوەیەك کەوتنە بەر ئەشکەنجە و جەزرەبەی کۆمیتەی پرسیار و پشکنینی ئەو ئۆردووگا خوێناوی‌یە و سەدان کەسیش توانیان خۆ دەربازکەن و لە سنووری دەستکرد تێپەڕن و بگەنە کوردستانی عێراق، ژمارەیەکی زیاتریش لە شارە گەورەکانی ئێراندا خۆیان شاردەوە یا هەر ناویان نەهاتە

گۆڕێ و له سەر جێی خۆیان کڕومات مانــەوە. سـوارە لـەو دەسـتەی دوایـی بوو.

هەرچەند پارچە هەڵبەستی "کچی بەیان" یان وەك خـۆی پێـی دەگـوت "حەنجەرەی زەمان"ی لە سەرەتای سەردەمی جەڵدیاندا گـوت (١٩٦٨) و بـۆ تێکۆشەرانی ئەو بەندیخانە خوێناوی‌یـەی بـە دزی پێـشکەش کـرد، بـەڵام ئەوە ئاخرین پەلەقاژەی جیددی و بەجەرگانە بوو لـە مەیـدانی خـەبات و بەرەنگاریدا. دوایـین شـێعری سـوارە "تـۆ دەریـامی" کـە لـە ئـاخرین سـاڵی ژیانی و لە خەسـتەخانە گـوتراوە تـەنیا نیـوە ئـاوڕێکی لاواز و بـێهێزە بـۆ ڕابوردوویـەکی پـڕ لـە بـەرزی و شـانازی لـە لایـەن شـاعیرێکی هەسـتیاری هەمیشە عاشق بەڵام نەخۆش و ماندوو و مەئیووسەوە!

حەوت ساڵەی دوایی ژیانی سوارە تێك شکان و توانەی تەدریجی گیـان و لـــەش بوو لە ناو قەفەزی کار و ژیان و ڕۆتین، لە ژێر دەستی دوژمنێکدا کە نەیدەتوانی بیگەزێ و نەیدەویست ماچی بکا!

هەموو نەخۆشی و ناخۆشی‌یە کۆنەکان سەریان هەڵدا بۆوە: لەش بیمار و دەردەدار، گیان بێقەرار و پڕئازار، تەبیات تا بڵێی توند و تیژ و ئەخلاق لابار و نالەبار، لە خۆی و لە خەڵك و لە بوون و لە ژین و بێزراوو بێزار!

تـا بـە هـەزار پینـە و پـەڕۆی دوکتـۆر و پـسپۆر و ئـەویش بـە زۆری خزمـەکانی و بڕێـك دۆسـتی دڵـسۆزی وەك مامۆسـتا جـەمیل ڕۆژبـەیانی گەیشتە ئاخر و ئۆخری ١٩٧٥ و ئیتر چیدی بڕ نەکرد!

زۆربەی ئەو شتانەی لەو حەوت ساڵەی دوایی‌دا کوتوویـــــەتی یـــــا نووسیویەتی و بە ژمارە و قەوارە کەمیش نـین یـا ئـەنجام دانـی بەرنامـەی

ڕۆژانــە بــووە و بــەجێ گەیانــدنی وەزیفــەی رۆتــین یــا زۆر زۆر بەخــشکە و ئەسپایی تێگرتنی پلارێکی بێتین!

بەڵام تەبعی شاعیرانەی سوارە و کوردییـــە جـــوان و ڕەوانەکـــەی و هـەوێنی هـەرماوی ئـەوینی ئـازادی ئینـسان، بەرهـەم و نووسـراوەکانی ئـەو حـەوت ساڵەشـیان کـردووە بـە کەلـە پـوورێکی بـە نـرخ و بـە کـەڵك بـۆ دەفتەری مێژووی ئەدەبی کوردی و جێی خۆیـەتی هـەر کـەس هەرچـی لـە بەر دستدابێ یا پێی بزانێ بۆ لـە چاپدان و بـڵاو کردنـەوەی درێغـی نـەکا بەو شەرتەی وەك ئەو شتانەی تا ئێستای یەکجار هێندە تێکەڵ بە هەڵە و چەوتی نەبێ.

خـۆ ئەگـەر هـەموو لایـەکیش یارمـەتی مـن بـدەن و نوسـخەیەك لـەو بەرهەمانەی بە دەستیانەوەیە بەڕێ بکەن بۆ ئەو خوێندنگایەی سوێد کـە وا ئەم گۆڤارە دەردەکا، ئەوسـا دەتـوانم ئـەو دوا بـڕیـار و بەڵێنـەم بـۆ یـادی خۆشەویـستی سـوارە بێنمـە دی کـە سـەرجەمی دیـوان و بەرهەمەکـەی لـە گـەڵ لێکدانــەوە و ڕونکردنــەوەی پێویــست بــۆ هــەر کامیــان و ناســاندنی زەمینە و زەمانی کوترانیان بڵاو بکەمەوە.

لە سەر بڕێك لە شێعرەکانی سوارە کە لەو چەند ساڵەی دواییدا لـــــە گۆڤارە کوردییــەکانی ژێــر دەســەڵاتی دەوڵــەتی عێــراق یــا ئەوانــەی لــە ناوچەی ڕزگار کراوی کوردستاندا دەردەچـــن چـــاپ کـــراون و ئـــەو نووسراوانەی لە سەر شێعر و ژیانی ئەو بڵاو بوونەتـەوە و ئـەو شـێعرانەی لە گۆڤاری هیوای سەر وە ئەنیـستیتوی کـوردی پـاریس و ژمـارەی یەکـەمی گۆڤاری مامۆستای کوردی ستۆکهۆڵم دا چاپ کراون و هیچکامیان بـێ هەڵـە

و پەڵە نـین و بڕێکیـان هـەر شـێعری سـوارەش نـین قـسەم زۆرە، ئـاخۆ لـە فرسەتێکی ترا بەختیار ئەبم کە بیان ڵێم؟!

١ـ شاری بۆکان وەکوو بووکان جوانە! هەژار، بەرەو موکریان.

٢ـ نیشتەجێی شاری بە گرمە و دووکەڵ! سوارە، خێڵی درۆ (مەبەست تارانە)

٣ــ نۆبـەرەی شـیرینی داری غـەرامی کـەم دەوامـی عـومری لاویـم! گـۆران، شـیوەنی گوڵاڵە.

٤ـ هەزاران فۆرم و پۆزی خانمەکانی لەندەن و پاریس
فـیـدای دەسـڕۆکەیی هـەوری کچی کرمانجی دێهاتی
(خالەمین)

چاو خشاندنێك بە سەر شێعری "شار"ی سوارە

باوکی تارا

ماوەیەکی زۆر بوو کە ناوبانگی ئەم هۆنراوەیەی کاك سوارەم بیستبوو. لە هەر کەس باسی ئەم هۆنراوەیەی کاك سوارەم دەپرسی، بەتام و چێژێکی تایبەتی و زۆرەوە بۆی باس دەکردم و لێی دەدوا.

بەم بۆنەیەوە تاپۆیەکی گەلێك مەزن و دیمەنێکی زۆر جوان و ڕازاوە لە باری ئەم هۆنراوەیەوە لە بیرمدا نەخشی بەستبوو، تاکوو سەرەنجام ئەم کارەی کاك سوارەم دیت و پاش ورد بوونەوەیەکی زۆر هاتمە سەر ئەو بڕوایە کە ئەم هۆنراوەیەی کاك سوارە بخەمە بەر باس و لێکۆڵینەوە و بە پێوانەیەکی باوەڕپێکراوی جێگیر بیپێوم.

هەرچەندە هێندێك شت هەر کە جێ کەوتن بۆ ئەو کەسانەی کە بابەتەکە یا وەکوو مەسەلەکەیان بۆ جێ کەوتووە وەك باوەڕێك دەردێن، لە هەر کۆڕ و کۆمەڵێکدا دوان لە بارەیانەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کە دەمەتەقە و گفتوگۆیەکی پەرەئەستێن دەست پێ‌بکا.

ئەوەی کە باسی ئەو باوەڕە جێ‌گیربووە دەکا لە هێندێك کاتدا دەدرێتە بەر گوللەی تاوانباری و بوختان بۆ هەڵبەستن.

ئەوانەی کە باوەڕیان بە پێوانەی زانستی هەیە و باوەڕەکانیان جام خانە نیە و لەوە ناترسن کە پێوانەی زانستی وەك بەرد بیشکێنێ و لە ناوی بەرێ، بێ‌گومان گوێ نادەنە تیروتانە و لە گۆڕەپانی دوان و لێکۆڵینەوە و پێواندا، پێوانە زانستییەکان بە خزمەت دەگرن.

جا هەر لە بەر ئەمە ڕەخنە بە هۆیەکی سەرەکی و کاریگەر دەزانن وە بە چاوی وردەوە دەڕواننە ڕەخنە و وەك کۆڵەکەی ڕاگری کارەکانیان باوەڕیان پێیەتی، بێ ئەوەی کە بە هیچ جۆرێ بیر و ڕای تایبەتی و غەرەز و مەسەلە کەسییەکان تێکەڵاو بکەن.

جا هەرچەندە کە هەڵبەستی شاری سوارە وەك باوەڕێك جێ‌گیر بووە کە چاك و پاك و پوختەیە وا لێرەدا دەیخەینە بەر تیشکی لێکۆڵینەوە، بەو هیوایەی کە لێکۆڵینەوەیەکی پاك بێ و دوور لە هەر جۆرە تووڕەیی یەك مەسەلەیەکی کەسی بێ و لە لایەن لایەنگرانیەوە نەکرێتە نیشانەی تیروتانەی نازانستانە!

هەڵبەستی شاری کاك سوارە تێڕوانینێکی گشتی و هەموو لایەنەیە، بۆ ژیانی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگای شار و لادێ، لە ڕوانگە و بۆچوونی تایبەتی شاعیرەوە.

جا با بزانین سواره چۆن دەڕوانێتە ژیانی کۆمەلاّیەتی و کۆمەڵگای شار و لادێ:

هۆنەر بەم جۆره دەست پێدەکا و دەڵێ:

گوڵم! دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت

هۆنەر تووڕەیه لەو شار و کۆمەڵگایەی کە گوڵەکەی تێیدا دەژی و بەو چوارچێوه ژیانەی کە یارەکەی هەڵیبژاردووه ڕازی نیە! بەس کەوا بوو هۆنەر نە لە یارەکە تووڕەیە و نە لەوەی کە چاوەڕوانی یارەکەیەتی، ژیانی شار و چوارچێوەی شارنشینی ئەوی تووڕە کردووه. لە کاتێکدا کە لە بەیتی دووهەمی هەڵبەستەکە یا بەپێچەوانەی ئەم ڕایەی خۆی، تووڕەیی یەکەی دەخاتە پاڵ شتێکی دیکە، نە شار و چوارچێوەی شارنشینی.

جا با بزانین ئەم هۆیانە چین کە هۆنەری تووڕە کردووه و یا لە بنەڕەتەوه هۆنەر بۆچی یارەکەی خۆی لە چینێك هەڵبژاردووه کە بۆچوونەکانیان بە هیچ جۆرێك یەك ناگرێتەوه! هۆنەر دەڵێ:

ئەڵێم بە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەم

عیلاجی کەم کوڵی دڵی پڕم

لە دەردی ئینتیزارەکەت

هەستیار لە سەرەتای هۆنراوەکەیدا دەریدەخا کە دڵی پڕە و کەوتۆتە کەف و کوڵ و تووڕەیی لە شار! بەلاّم لە دێڕی پێنجەمی هۆنراوەکەدا هۆی تووڕەیی‌یەکەی دەخاتە پاڵ شتێکی دیکە کە بریتییە لە چاوەڕوانی یارەکەی.

بۆ چارەسەر کردنی ئەم چاوەڕوانی و تووڕەییـیە تەنیا دەرمانێك کە دەیبینێ بریتییە لە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەی.

هەرچەند کە سەرەتای هۆنراوەکە لەگەڵ دێڕی پێنجەمیدا لە نێوەرۆکەوە یەك ناگرنەوە و بۆ بێزاری هۆنەر هەر یەکەی هۆیەکی جیاواز دیاری دەکەن.

ئەم جۆرە هۆنراوەیە زۆرتر بە شێوەی کلاسیکە و نیشانەی کەمهێزی هۆنەرە لە شێوەی داڕشتنی هۆنراوەی نوێدا. کۆمەڵێك بەیتی سەربەخۆ لە هۆنراوەیەکدا زۆرتر بە دەردی غەزەل و هۆنەرانی کلاسیك دێن تا شێوەی نوێ.

سەرەڕای ئەمە، ئایا جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەی بەڕاستی چارەسەری دەردی ئەو دەکا؟

ئایا گوڵەکەی ئامادەیە لەگەڵ ئەودا بارگەی بۆ هەوارێکی تر تێکبنێ و لە دێدا ببێتە هۆی ئارامی و دامرکاندنەوەی کەف و کوڵی دڵی هۆنەر؟

هەستیار دیسان هۆی ماندوویەتی و تووڕە بوونی خۆی لە چاوەڕوانی بۆ گوڵەکەی لادەبا و دەیگوێزێتەوە بۆ شار و شێوەی تازەی شارنشینی و دەڵێ:

وەڕەز بوو گیانی من لە شار و هارە هاڕی ئەو
لە ڕۆژی چڵکنی نەخۆش و تاو و یاوی ئەو

هۆنەر تووڕەیە لە جمەوجووڵی شار و دەنگە دەنگ و هەرا و هاواری ناو شار. ئایا دەکرێ لە شوێنێك مرۆڤ هەبێ و جووڵانەوە و هەوڵ و خەبات و تێکۆشان نەبێ بۆ درێژەدان بە ژیان و دابین کردنی پێویستییەکانی ڕۆژانەی و کەرەسە و شت و مەکی داهاتوو؟

ئایا هۆنەر نازانێ کە یەکێك لە پێویستییەکانی ژیان لە هەر کوێ بێ، جووڵانەوە و هاوارە بۆ دابین کردنی ژیان؟

بێگومان ئەوە چاك دەزانێ. بەس کەوا بوو بۆچی لەم کارە سەرەتاییەی مرۆڤــ کە پێویستترین هەنگاوە بۆ دابین کردنی ژیان تووڕەیە؟

جا لە بەر ڕۆشنایی تووڕەییەکەی هۆنەر، ئێمە تەنیا دەتوانین وا بیر بکەینەوە کە هۆنەر لە ژیانی شار و جمەوجووڵی و شێوەی ژیانی کە بە هۆی پێشکەوتنی مەکینە و کەرەسەی بەرهەم هێنانەوە گۆڕاوە و بەرەو ئاڵۆزی زۆرتر چووە و چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکانی لە یەك جیا کردۆتەوە و سنووری نێوان هەژار و دەوڵەمەندی دیاری کردووە و بە هێڵ کێشان بە نێوان ئەم چینانەدا دژایەتی نێوانیانی دیارتر و ڕۆشنتر کردۆتەوە، لەشکری زۆرداری و چەوسانەوە شاری کردۆتە مەڵبەندی هێز و توانای خۆی بۆ دۆشینی هەژاران و چەوساوەکان و دەیانەوێ لە شار قەڵغانێ دروست بکەن تاوەکوو بەرگری دەستی تاوانی سامانداڕانی پێبکەن و بە هۆی کەرەسە و مەکینەی پێشکەوتوو چەکی زۆرداری و قەڵای چەوسانەوە بڕووخێنن تووڕەیە؟

بەڵێ هۆنەر لەم دۆخەی شار تووڕەیە و ترسی لە تەقینەوەی ئەم کارەساتەیە. چونکە خۆی لە لووتکەی خۆبەزل زانین و لە دیوانی لە ناو خۆدا ژیانا دەژی و دەترسێ کە زریانی ئەم تەقینەوەیە ئەویش ڕامالْ بکا. جا لە بەر ئەوەیە هۆنەر دەگەڕێتەوە سەر بازنەی تەسکی بیری کۆنی خۆی و چاوی بڕیوەتە گاجووت و یەرەقی دێ بۆ بەرگری کردن لە تەقینەوەی دژایەتی شار.

هۆنەر بێزار و تووڕەیە لە شەو و ڕۆژی شار، بۆ؟ چونکە ڕۆژی چڵکن و شەوی نەخۆش و بە تاو و یاوە!

هۆنەر ڕوونی نەکردۆتەوە کە بۆچی ڕۆژی شار چڵکنە؟ ئایا شار خۆی لە خۆیدا ڕۆژ چڵکن دەکا یا کاردانەوەی ئاسایی و سروشتی ئەو هەموو هەوڵ و خەباتەیە بۆ ژیان و دژایەتی و زۆرانبازی چینەکانە کە سەرمایەداران و چەوسێنەران بە هەموو توانایانەوە کەوتوونە هاڕین و شکانی لەشی چینە هەژارەکان و شاریان بە ئاکاری دژ بە مرۆڤایەتی خۆیان چڵکن کردووە؟ ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە مەگەر خەباتی هەژاران و کۆڵەواران بۆ بە دەست هێنانی مافی ڕەوا و سەرەتایی خۆیان دژ بە چەوسێنەران دەکرێ ناوی چڵکی لێ بنرێت؟

بۆچی هۆنەر لەم زۆران بازییە تووڕەیە و ئەمەی کردۆتە بەهانە بۆ ئەوەی خۆی لە شار دەرباز بێ و ڕا بکا.

ئایا چاکتر نەبوو هۆنەر هەڵوێستی خۆی بەرامبەر بەم زۆرانبازییەدا بە ڕاشکاوی ڕوون کاتەوە. هەرچەندە کە بە ڕا کردنی لە شار و بەجێ هێڵانی گۆڕەپانی خەبات هەڵوێستی دوور بوون"لە گەل و هەژاران"ی خۆی ڕوون کردۆتەوە. جا هۆنەر وردە وردە دێتە خوارەوە و بە درێژی هۆیەکانی تووڕە بوونی خۆی دەردەبڕێ. هەرچەندە کە بە ڕۆشنی دەریان نابڕێ، بەڵام ناچار دەبێ کە دەستیان بۆ درێژ بکا و لە تەموتۆزدا دەریانخا.

بەدوای ئەم هۆ دەربڕینەدا دەڵێ:

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت

لە شاری چاو لەبەر چرای نێئۆن شەوارەکەت

بڕۆمە دێ کە مانگەشەو

بزێتە ناو بزەم

مرۆڤ لە سەرەتاوە کە سەیری ئەم بەشەی هۆنراوەکە دەکا، هەستێکی زۆر ناسکی رۆمانتیکانە بە سەریدا زاڵ دەبێ و وشەی جوان و ناسك و گوندی ئاوەدان لە بەر چاوی دەکەونە سەما. بەڵام کاتێك بە وردی دەڕوانێتە هۆنراوەکە و لەگەڵ واقیعدا بەراوردی دەکا و دەکەوێتە قەتلە کردنی بێگۆمان بەپێچەوانەی بۆچوونی هۆنەرەوە دەبینێ کە نە چاو لە چرای نێئۆن دەکەوێتە شەوارە و نە چاوی شەویش بەم چرایە شەوارە دەبێ. ئەگەر مەبەستی هۆنەر ئەوەیە کە ڕواڵەتی ڕازاوەی شار سەرپۆشێکە لە سەر زام و چڵکەکانی هەژاری و چینایەتی بێگومان تاریکی شەو، ناتوانێ تیشکی چرایە ون بکا و واقیعە لەوە زۆر بەهێزترە، هەرچەندە کە مەبەستی هۆنەر ئەوە نیە و لە دێڕی دوای هەڵبەستەکەیدا مەبەستی سەرەکی خۆی دەردەبڕێ. دەبێ ئەوەش بڵێم کە ئەم وێنەی هەڵبەستییە هەم هەڵەیە و هەم لاوازە.

وە بە دوای ئەمەدا دەبێ بڵێم کە گوندەکانمان ئەوەندە ئاوەدان و گەشە کردوو نین کە مانگە شەوی بزێتە ناو بزەی جووتیاری ماندوو ئەویش بە تایبەت لە سەردەمێکا کە هۆنەر ئەم هەڵبەستەی وتووە!

بۆ کەسێ کە ژیانی لادێی بە هەموو لایەنەکانییەوە نەوێ و دوور بێ لە ئازار و دەرد و چەرمەسەری، ژیانی دێ و بە دەست هێنانی پارووە نانێك کە بە دواکەوتووترین کەرەسەی سەرەتایی وە دەست دێ نەبینێ و

سروشتی جوان و دەست لێ نەدراوی دێی بوێ، ئەم وتەیەی هۆنەر، ئایەتی دڵە.

ئەی خۆ هۆنەر بۆخۆی کوڕی دێیە و بە پێی قسەی خۆی دەردەکانی دێ چاك دەناسێ، بەس چۆنە کەوا ڕۆمانتیکانە یەخە بۆ خێر و چاکەی دێ دادەدڕێ و خۆی بۆ دێ دەکێشێ و دەیهەوێ گوڵەکەی و گوڵانی تر بەرەو دێ بەرێتەوە، ئاخر بۆچی؟ لەبەر چی؟ هۆیەکانی ئەم کارەی هۆنەر هەر ئەوانەیە کە لەمەوبەر دیاریمان کردن.

جا ئەوسا هۆنەر ڕوو دەکاتە گوڵەکەی و دەڵێ:

چلۆن بژیم لە شارەکەت کە من دژی گزەم

نازانم گزە چیە بە لای هۆنەرەوە؟ ئایا ئەو هەموو زوڵم و زۆر، و جیاوازییە چینایەتییەی سەردەمیەتی کە لە کۆمەڵگاکەیدا دەیبینێ؟.

ئەگەر ئەوەیە کە نابێ لێی ڕاکا و دەبێ لە بەرامبەریدا ڕابوەستێ و چارەسەرییەکی بۆ بدۆزێتەوە، ئەگەر ئەوە نیە و سیمای سواڵکەرەکان و دەستفرۆشەکانی قەراغ شەقامەکان و قاچ و قولی ڕووتی منداڵانی شارەکە وەك گزە لەبەر چاوی هۆنەر خۆی دەنوێنێ بێگومان دەبێ بزانێ کە ئەوە بەرهەمی جۆرە دەسەڵاتدارییەکە لەودەمەدا بە سەر کۆمەڵگاکەیدا زاڵە و چرۆی ئابوورییەکی نابەرابەر و چەوسانەوەی چینایەتییە. بۆ کوێ دەڕوا؟ خۆ هەموو شوێنەکانی تری ئەم وڵاتە هەروەك یەك وایە و هیچ جیاوازییەك لە نێوانیاندا نیە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە لە دێدا چەندین بەرابەر خراپتر دەبینرێ و لە هەر دوو جۆریدا ئەرکی سەر شانی هۆنەر ڕا کردن لە ڕاستەقینە نیە بەڵکوو ڕاوەستان و خەبات و چارە سەر کردنە.

دیسان هۆنەر دێتە سەر دیاری کردنی هۆیەکانی ڕا کردنی خۆی و دەڵێ کە لە شاردا مەلی ئەوین غەوارەیە.

مەگەر فەرهەنگی شار دوورە لە خۆشەویستی و هەست و نەستی مرۆڤایەتی؟

مرۆڤەکانی شار دڵیان مردووە و هیچ جۆرە هەست و نەستێکیان لە دڵدا نەماوە؟

ئایا هەموو چین و توێژەکانی دانیشتووی شار وەك یەك لە یەك ڕوانگەوە دەڕواننە ئەوین و خۆشەویستی؟ بێگومان نەخێر! ئاخر بۆچی هۆنەر سنووری دیاریکراوی نێوان چینەکانی شاری ناوەتە لاوە و بێ جیا کردنەوەیان لە یەك، هەموویانی وەك گرۆڵەیەکی ئاڵۆز لە یەك ئالاندووە و شك لەوەدا نیە کە خاوەن کارخانە و کرێکار وەك یەك و لە یەك ڕوانگەوە ناڕواننە ئەوین و خۆشەویستی و هەستی مرۆڤایەتی. چونکە لە دوو ڕوانگەی جیاوازەوە دەڕواننە هەموو شتێك. ئەو وەك کەرەسە و کالای دەبینێ و دەیەوێ بیخاتە خزمەت گەڕانی سەرمایەی خۆیەوە و ئەم بێزار و تووڕە لە سەرمایەداری و سوودی ناجوامێرانە بردن بۆ ڕووخانی هەوڵ دەدا. بەس بۆچی هۆنەر بە دارێك کەوتۆتە گیانی شار و شارنشین و فەرهەنگی شار و هەموویان وەك یەك دارکاری دەکا؟ بێگومان ئەمەش دوو هۆی سەرەکی هەیە:

یەکەم ئەوەی کە هۆنەر بە چاوێکی تیژ و زانستانەوە ناڕوانێتە کۆمەڵگای شار و ژیانی شارنشینی و پەیوەندەکانی نێوانیان ناناسێ و تێیان ناگا. دەڵێی بەئەنقەست خۆیان لێ دوور دەخاتەوە.

هۆنـەر تووڕەیـە لـە هـەموو نیـشانەكانی شـار و شارنـشینی. كەرەسـە و مەكینـە و هۆیـەكانی گەشـە كردنـی شـار و شارنـشینی بـە دوژمـنی خـۆی دەزانێ و لـە هـەر كوێیەكدا بۆی بلوێ بە گۆچانی تووڕەیی وردیان دەكا و لە ناویان دەبا و لە هەر كوێدا كە بـۆی نـەلوا وا دەزانـێ قـۆڵ و زەنجیرن و ئەویان بەستۆتەوە وەك ئێرە كە دەڵێ:

ئەڵێی لە دەوری دەست و پێم

ئـەوەی كـە تێل و تان و ڕایەڵە

كەلەبچەیە

جا ئەوسا ڕوو دەكاتە یارەكەی و بۆ ئەوەی قسەیەكی كردبـێ، دووكـەڵیماڵە دەوڵەمەنـدكە ڕۆژ دەخاتە بەنـدەوە، بە هۆیەكی تر دادەنێ بۆ ڕا كردن لە شار و دەیكاتە مایەی تووڕەیی خۆی!

كاك سوارە لێرەشدا هـەروەك شـوێنەكانی تـری هۆنراوەكـەی ڕوونـی نەكردۆتـەوە كـە بـۆ لـەم دووكەڵـە تووڕەیـە؟ ئایـە لەبـەر ئـەوەی كـە ئـەو دووكەڵە بەرهەمی ڕەنجی هەژارانە یا وەكوو ئازاری خۆی دەدا هەوای پاكی شار چڵكن دەكا و نایەڵێ قۆڵ لە ناو قوڵی دڵدارەكەی لە شاردا پیاسە بكا؟

ئەوسـا لـە لووتكـەی خـۆبینی و دوورەپەرێزییـەوە كـە بۆخـۆی هەڵیبژاردووە، دەست دەكا بە گلـەیی كـردن: لـە شـارەكەی تـۆدا بـاوی شـێر نیە و ڕێوی باویەتی!

كاك سوارە لێرەدا ڕەنگە مەبەستی ئـەوە بـێ كـە خـۆی وەك هۆنـەرێك دیار نیە و ڕێز و نرخی خۆی نادرێتێ. بە بـڕوای مـن دەبوایـە كـاك سوارە قەفەسـی تەسـكی دوورەپـەرێزی و خـۆبینی بـشكێنێ و بـە نەعرەتـە دڵـی ڕێوی و لاشخۆران بترەكێنێ، هەتا شێر بوونی خۆی بسەلمێنێ.

هۆنەر ئەمە دەکاتە هۆیەك بۆ ڕا کردنی خۆی! کاك سوارە دەبوایە بیزانیبا کە ئەوە بۆخۆیەتی کە دەبێ قۆڵی لێهەڵماڵێ و بچێتە ناو گەلەوە و ڕیزی گەل بگرێ و لە ناویدا بتوێتەوە تا جێگای تایبەتی خۆی بکاتەوە لە ناو گەلدا، نەك کە خەڵکی بێن و بڵێن فەرموو قوربان، تۆ سەرکردە و سەروەرمان بە!

ئەی ئەرکی سەر شانی ئەو چیە لەو شارەدا؟ مەگەر خۆی نیە کە لە دەست تاو و یاوی ڕۆژی چڵکنی شار هاوار دەکا و بە گاسنی تووڕەیی خۆی هەڵدەکۆڵێ! بەڵام چ هەڵکۆڵینێ؟ هەڵکۆڵینێ تەنیا بۆ ڕا کردن و دەرباز بوونی لە شار.

هۆنەر بە هەموو توانا و گیانییەوە لە شار و شارنشینی بێزارە و هەر شتێك کە بۆنی شاری لێ بێ بە خراپی دەزانێ و وەك مەلەوانی کوونە لە دەست بەربوو هەر هەڵەداوانی دێیەتی.

لە سرنج و ڕوانین تووڕەیە و بە نەخۆش و تای دەزانێ و بێزارانە هاواری تووڕە بوونی خۆی لە ئاستی بەرز دەکاتەوە و لێی دوور دەکەوێتەوە بێ ئەوەی ڕۆشنی کاتەوە کە هۆی ئەم هەموو گرفتارییە چیە کەوا لە شاردا ڕوودەدا؟

خوێنەر دێتە سەر ئەو باوەڕە کە هۆنەر لە شێوەی تازەی شارنشینی و گەشە کردنی کەرەسە و مەکینە و خانووسازی و هۆیەکانی بەرهەمهێنان و ئابووری شار تووڕەیە و هیچ گومان لەوەدا نیە کە ئەمانە خۆیان ڕاستەوخۆ کار دەکەنە سەر فەرهەنگ و جۆری بیر کردنەوەی خەڵك. چونکە هۆنەر هەست بەو ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییە دەکا و دەزانێ کە چین و توێژەکان لە خوارەوەی کۆمەڵگا لە سێبەری ئەواندا گەشە دەکەن و بەرەو

لە نـاو بردنـی تـان و پـۆی کۆمەڵـگای دەرەبەگایـەتی و ئـیستکباری دەڕۆن. هەر لەبەر ئەوە لێیان تووڕەیە و بە دوژمـنی خـۆی و بـە لەناوبـەری بـیری کۆن و بچووکی دێخوازی خۆیان دەزانێ.

هەر لەبەر ئەمە هەموو خراپەیەکی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەداتە پاڵیان و لێیان هەڵدێ و لە هەمان کاتدا وا دەردەکەوێ کە تووڕەیی‌یەکـەی هۆنـەر لە شار بەشـێکی دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوەی کـە نرخـی ئـەو نـازانن و مـەودای نادرێ کە دەست لە ناو دەستی یارەکەی لە شەقامەکاندا بگـــــــــەڕێ و هۆنـراوەی ناسك بهۆنێتەوە!

بـەڵام بـاوەڕی یەکـەم زۆرتـر جێگـای بڕوایـە چـونکە هۆنـەر بـە هـیچ جۆرێ دەری ناخا.

بۆچـی شـار هـەرێمی زۆنـگ و زەلـە و ئـەو هـەموو کارەسـات و ڕووداوە دڵتەزێنانەی شار لە کوێوە هاتوون.

بەس لە سەرەتای هۆنراوەکەیدا تـووڕەیی خـۆی لـە شـار دەداتـە پـاڵ ئەوەی کە چاوەڕوانی یارەکەیەتی و ئەمە تاوانی شارە، لە هێنـدێك شـوێنی دیکـەدا شـار بـە دوژمـنی ئـەوین و ئاشـنایی دەزانـێ بـێ ئـەوەی کـە ڕوونـی کاتەوە بۆ؟

هۆنەر شار بە هەرێمی زۆنگ و زەل دەزانێ و باوەڕی وایە کـە هـەرگیز نابێتە جارە گوڵ.

ئایا بەڕاستی کاك سوارە نەیزانیوە کە هەر پێكهـــاتن و خولْقـــان و گۆڕانکارییــەکی کۆمەڵایــەتی و ڕامیــاری و... هتــد بــە چــەندین هــۆوە

بەستراوەتەوە؟ ئایا ئـەوەی نـەزانیوە کـە گـۆڕان و گەشـە کـردن ڕاسـتەوخۆ بەسراوە بە هۆیەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و...؟

ئەگەر زانیویـەتی چـۆن وا بـە ڕاشـکاوی شـار بـە هـەرێمی زۆنـگ و زەل دادەنێ و باوەڕی وایە کە هـیچ کـات نـاگۆڕێ و بـەرەو چـاك بـوون و گەشـە کردن ناڕوا.

کاك سوارە لە بازنەی تەسکی خۆبینین و ویستی دێخوازی و بیر و باوەڕ و نەزیلە کۆنەکانی خۆیدا گیری کردووە کە ئەم بازنە تەسکەی بـۆ ناشـکێ و بێ ڕەچاو کردنی هۆیەکان و قۆناغەکانی گەشە کردنی کۆمەڵایـەتی، زۆر توند و وشك پێ لە سەر باوەڕەی هەڵەی خۆی دادەگرێ و دەڵێ:

گوڵم هەرێمی زۆنگ و زەل

چلۆن ئەبێتە جارە گوڵ؟

چلۆن شار بۆتە هەریمی زۆنگ و زەل و نابێتە جارە گوڵ و گـۆڕانی بـە سـەردا نایـە؟ بۆچـی دێ نێرگـسە جـارە و بـەروبۆی بـەهاری و ئـەوین و ئاشنای دەبەخشێ؟

ئەگەر لە شار هەرێمی زۆنـگ و زەلـە بێگومـان دێـش هەروایـە. چـونکە کاروبـاری ئـابووری و پەیوەندییــە کۆمەڵایەتییــەکانی شــار بازنەیــەکی بەسراوی خڕ نیە کە تەنیا لە چوارچێوەی خۆیدا بخولێتـەوە و بێگومـان لادێش دەخاتە ژێر سێبەر و دەسەڵاتی زاڵ و توانایی خۆیەوە.

جا ئەودەم کاك سوارە هـاوار دەکـا کـە لـە شـاری قـاتڵی هـەژار کـێ گـوێ دەداتە ئایەتی پەڕاوی دڵ! جێگای خۆیەتی کە پرسیار بکەین، ئـەو ئایـەتی پــەڕاوی دڵ چـیە؟ ئەگـەر باسـی زولـف و بـسك و ڕەنـگ و ڕووی تـەنیا

گوڵەکەی هۆنەرە، بەڕاستی کاك سوارە ڕاستی وتووە، لە شاری قـاتڵی هـەژار کەس گوێ ناداتە ئەو ئایەتە چونکە غـەمی نـان گـەورەترین غـەمی ژیـانی مرۆڤی هەژارە و لـەو شـارە هـەژارکوژەدا دەبـێ ئایـەتی دڵبەسـتە بـۆ زامـە چڵکنەکانی هەژاران و برسییەکان بڵێ و پەنجە لە سەر کێم و دەردی دانـێ وەك پزشکێکی پسپۆڕ چارەسەری بکا. وەك هۆنەرێ دەڵێ:

ئاخۆ کەی بێ سۆزی دەروون بە خاتری پاروویە نان

نـەسووتێت و بـۆ کـورپووزی نـەگـرێ ئـاسمـان

بەڵێ لەو شارەدا ئایەتی دڵ ئەوەیە و خەڵکی شار باوەشی بۆ دەکەنـەوە و لە ئامێزی دەگرن!

ئەوسا هۆنەر کۆتایی بە هۆنراوەکەی دێنێ و دەڵێ، من کـە پـەروەردەی هەواری بە سەفا و ڕەنگینی کوێستان و گونـدم، نـاتوانم لـە شـارەکەی تـۆدا بژیم، دەگەڕێتەوە تاوەکوو بناری پڕ بەهاری کوێستان ڕەنگی شین و سـوور بدا لە لەشی هۆنراوە و هەستی! بۆ دوا جار پـەیامی خـۆی لـە لـەو هـەموو هاوارە دەردەبڕێ و دەیگەیەنێ کە ئەو گوندی تەنیا لەبەر خاتری بـەهاری دەسـت لـێنەدراو دەوێ، نـەك بـۆ ئـەوەی کـە ئـەوەی بکاتـە مەڵبەنـدی گۆڕانکـاری و گەشـە سـەندن و ئـاوەدان کردنـەوە. بـێ ئـازار و دوور لـە گـرفـتاری لـە سەر سەوزەگیای بـەهـاری و لـەگەڵ دەنگی کەو و بولبولدا هۆنراوەی ناسك و ڕۆمانتیکانە بۆخۆی و دڵدارەکەی بهۆنێتەوە. دەبێ بڵێم کاك سوارە لێرەدا بەڕاستی لەگەڵ خۆی ڕاست دەکا و بێپـەردە قسەی دڵـی خۆی دەکا!

لە کۆتاییدا دەبێ ئەوە بڵێم کـە ئـەم هـۆنراوەی کـاك سـوارەم تـەنیا لـە ڕووی نیوەرۆك و پەیام و مەبەستەوە خستۆتە بـەر لێکۆڵینـەوە. چوونکە

گـرینگترین بەشـی و هـەوێنی هـەر هۆنەراوەیـەك پـەیام و مەبەسـتی ئـەو هۆنـراوەیە.

هەرچەندە کە لە بارەی زمـان و ڕواڵـەت و ڕەسـەن بـوونی وشـەکانیەوە بێکەم و کووڕی نیە. بۆ نموونە ئەگەر سـەیرێکی ئـەم بەشـەی هۆنـراوەکـە بـە وردی بکـەین، دەبیـنین کـە دەلـەنگێ و بـە تـەواوی مانـا نابەخـشێ و وشـەیەك کـە هەڵبـژاردراوە لاواز و بێدەسـەلاتە لـە گەیانـدنی مانـادا، وەك دەڵێ:

بە هەر نیگایەك و پەتایەکا

ئەڵێم برۆم لە شارەکەت، گوڵم

و ئێرە کە دەڵێ:

لە شاری تۆ لە بانی عەرشە قۆندەرەی دراو

دیار نیە کە قۆندرەی دراو لە سەر عەرشە یا وەکوو هینی خاوەن دراو.

وە لەبارەی ڕەسـەن نـەبوونی وشـەوە دەتـوانین سـەیرێکی ئـەم وشـانەی خوارەوە بکەین ئینتیزار، گوناە، عەرش، قۆندەر، عیلاج و... هتد.

لە کۆتاییدا پێویستە بڵێم کە هۆنراوەکەی کاك سوارە لـە جێگـای خـۆی دا، جوانە و خاوەن هێندێك تایبەتمەندی چاکی خۆیەتی.

ڕەخنە لە سەر ڕەخنەی شێعری "شار"ی سوارە ئێلخانیزادە

(١)

مارف ئاغایی

دەگێڕنەوە: کیژێك شوو بە پیاوێك دەکا و پاش ماوەیەك چارەنووس هەڵیاندەگرێ و لە وڵاتێکی دیکە دەیانگیرسێنێتەوە. ساڵ دێن و دەچن هەتا ڕۆژێك کابرایەکی خەڵکی گوندی ژنەکە ڕاستی ئەو ژنە دێ و پاش تۆ خۆش و من خۆشێکی زۆر، باسی ماڵ و حاڵی باب و براکانی لێدەپرسێ و پیاوەکە لە وڵامدا هەڵدەداتێ و دەڵێ مزگێنیم دەیە "خرپۆ"ی برات بووە بە کوێخا، ژنە دەست بە شین و گریان دەکا و دایدەداتە بارانی فرمێسکان.

خەڵکەکەی دەوروبەر پێیان سەیر دەبێ و دەڵێن ئەو کابرایە مزگێنیت دەداتێ ئەتۆ دەگری؟ ژنە دەڵێ ئێوە نازانن من لە چی دەناڵم، دیارە گوندی ئێمە کەسی تێدا نەماوە کە "خرپۆ" بۆتە کوێخا!

ئێستاش کە من دەمەوێ وڵامی ڕەخنەی بەڕێز "باوکی تارا" بنووسمەوە ڕەنگە زۆر کەس گریانی بەم حاڵە بێ، بەڵام من هەر دەینووسم بەڵکوو هەر نەبێ ئەم فرمێسکانە شتێکیان لێ ساغ بێتەوە.

لە سروەی ژمارە ٥٥ لاپەڕەی ١٤ هەتا ١٩دا وتارێك بڵاو بۆتەوە لە ژێر سەردێری "چاوخشاندنێك بە سەر شێعری "شار"ی سوارەدا کە ڕەخنەی لەم شێعرەی کاك سوارە ئیلخانیزادە گرتووە. ئەوەیەکێك لە ئاواتەکانی خوێندەوارانی کوردە کە ڕۆژێك شێعرەکانی کاك سوارە بخرێتە ژێر تیشکی هەڵسەنگاندنەوە و من پێم وایە ئەگەر ئەو ڕەخنەیە توانیبێتی ببێتە سەرەتایەك بۆ ئەو کارە جێگای ڕێز و بایەخە.

قەرار نیە هەموو ئاسەوارەکانی کاك سوارە بە چاوی بەستراوەوە قەبووڵ بکەین بەڵام ئەگەر ڕەخنەشی لێدەگیرێ دەبێ ڕەخنەکە بەهێز بێ و هەوڵ بدرێ بە چاوێکی وردبینانەوە بەرهەمەکانی هەڵسەنگێنرێن. من پێم وایە "باوکی تارا" لە نووسینی ئەو ڕەخنەیەدا پەلەی کردووە و باش لە واتای شێعرەکە ورد نەبۆتەوە و ئەو شەرحەی کە ئەو لە شێعرەکەی داوەتەوە بۆتە شتێکی سەربەخۆ کە فڕی بە شێعرەکەوە نەماوە. بۆ ئەوەی بێ بەڵگە قسەم نەکردبێ دێر بە دێر دەگەڵ ڕەخنەگر بەسەر شێعرەکەدا دەچمەوە و بیروڕای ڕەخنەگر و هەروەها ڕوون کردنەوەی خۆم پێشکەش دەکەم بەو هیوایەی کە زانایەکیش قەڵەم بگرێتە دەست و هەڵەکانی هەر دووکمان ڕاست بکاتەوە. شێعرەکە ئاوا دەست پێدەکا:

گوڵم:

دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت

ڕەخنەگر دەڵێ (هۆنەر نە لە یارەکە تووڕەیە و نە لەوەی کە چاوەڕوانی یارەکەیەتی، ژیانی شار و چوارچێوەی شارنشینی ئەوی تووڕە کردووە... لە حاڵێکدا لە دێری پێنجەمی هۆنراوەکەدا بە پێچەوانەی ئەم ڕایەی خۆی هۆی تووڕەیی‌یەکەی دەخاتە پاڵ شتێکی دیکە کە بریتیە لە چاوەڕوانی یارەکەی)

ئەڵێم بە جامی ئاوی کانیاوی دێیەکەم

عیلاجی کەم کوڵی دڵی پڕم، لە دەردی

ئینتزارەکەت

من پێم وایە ڕەخنەگر بە باشی لەو چەند دێرە ورد نەبۆتەوە. ئەو ئینتزارەی کە شاعیر لێی دەدوێ ڕاست لە خزمەت واتای شێعرەکەدایە و هیچ دژایەتی‌یەکی دەگەڵ مانای دێرەکانی سەرەوە نیە. سوارە ناڵێ کە من لە دەردی ئینتزاری شار تووڕەم، بەڵکوو ڕەوتی مانای شێعرەکە بەو شێوەیە:

لە دێری یەکەمدا باسی دڵی پڕی خۆی دەکا و لە دێری دووهەمدا بە دردۆنگی‌یەوە قسەی دڵی خۆی دەکا و دەڵێ: "ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت" بەڵام هەر خێرا دێتەوە یادی کە ئەگەر لە شاری یارەکەی بڕوا ئینجا دڵی بۆ شتێکی دیکە پڕ دەبێ و ئەویش دووری یارە. شاعیر بە ناسك کاری‌یەکی زۆرەوە ئەوە دەگەیەنێ کە ئاگای لەو دەردە ئینتزارە هەیە کە دەبێ گوند

بیکێشێ و بۆیە بەر لەوەی کە ڕۆیشتنەکەی قەتعی بکا دەرمانی ئینتزارەکە دەدۆزێتەوە و بە یارەکەشی دەڵێ ئەگەر پێت وایە دەردی ئینتزارم پێ ناکێشرێ من بە ئاوی کانیاوی دێیەکەم عیلاجی دەکەم. کاك سوارە پێمان دەڵێ کە لە ئەوینێکی پاکی شاعیرانەدا تەنیا خەیاڵی ڕۆیشتن دەردی چاوەڕوانی دەگەڵە. بەڵام با لە لایەکی دیکەشەوە بۆ مەسەلەکە بچین. "ئینتزارەکەت" مانایەکی دیکەش دەدا. سوارە خۆی و گوڵەکەی لێك جیانازانێ و سنوورێك لە نێوان خۆی و ئەودا ناهێڵێتەوە و دەڵێ ئەو ئینتزارەی کە ئەتۆ هەتە "ئینتزارەکەت" کە دەتوانێ زۆر شت بێ بۆ وێنە شۆڕش و خەبات دژی پاشایەتی و... لێرە چارەی ناکرێ و دەرمانەکەی لە گوندە. لە لایەکی دیکەوە دەریدەبڕێ "کوڵی دڵی پڕی خۆمی پێعیلاج دەکەم" کە لێرەدا دەڵێ ئینتزاری تۆ هەمان ئینتزارێکە کە لە دڵی منیش دایە و ئەو ئینتزارە موشتەرەکە یا ئەو "دەردە موشتەرەکە" دەبێ لە گوندەوە چارەسەر بکرێ کە ڕەنگە کاك سوارە بە سرنجدان بە شۆڕشی سەرکەوتوویی چین کە لە گوندەوە بەرەو شار چوو و بەتایبەت کە نیزامەکەیشی فئۆدالی بووە لە ئێرانیشدا لە سەر ئەو بڕوایە بووبێ کە دەبێ لە گوندەوە بەرەو شار دەست بە جووڵانەوە و خەبات بکرێ ئەڵبەتە لێرەدا بێ ئەوەی شێعرەکەم شی کردبێتەوە مۆرکی سیاسی بوونم پێوە چەسپاند بەڵام لە درێژەی باسەکەدا ئەو مەسەلەیە بەوردی ڕوون دەکرێتەوە. لێرەدا تەنیا ویستم خوێنەر ئاگادار بکەم کە وێدەچێ کاکڵی مانای شێعرەکە ئەوە بێ. لە هەر حاڵدا ئەگەر ئەو مانایەش بدا پێوەندی یەکە هەر پتەو و قایمە و لە هیچ کوێ نەپساوەتەوە.

پاشان ڕەخنەگر دەنووسێ:

(هۆنـــەر بـــۆ چـــی یارەکـــەی خـــۆی لـــە چـــینێك هەڵبـــژاردووە کـــە بۆچوونەکانیان بە هیچ جۆرێك یەك ناگرێتەوە)

تۆ بڵێی ڕەخنەگر چ تاریفێکی بۆ "ئەوین" هەبێ. کەی ئەوین سنووری ناسیوە. مەگەر ئەویندار لە پێشدا دەچـێ لـە کۆمـەڵدا پـرس و جـۆی بنەماڵـە و چـین و بـیروڕا و... یارەکـەی دەکـا و پاشـان ئەگـەر لـە هـیچ بارێکەوە جیاوازیان نەبوو عاشقی دەبێ؟

کێ دەتوانێ گازندە لە شێخی سەنعان بکا کە بۆ کچی کافر لـە ئیـسلام وەرگـەڕا؟ "مـەم سەوداسـەری زینێـك دەبـێ کـە تـەنیا بـە خـەون دیویـە، فەرهاد عاشقی شیرینێك دەبێ کە هێندی ئەرز و ئاسمان کەند و کۆسپی لە ڕێگا دایە. سیامەندی ڕووتەڵە خەجێکی هەڵدەگرێ کـە جـودا لـە جیـاوازی چینایەتی زۆر و دەسەڵات و بنەماڵەیـەکی حـەوت برایـی دەکـا بـە دوژمـنی خۆی، خەج پاش سیامەند ژیانی بێمانا دەزانێ و خۆی دەکووژێ و...

کام یەك لـەو ئەوینانـە چوارچێوەیان بـۆ دیـاری کـراوە. ئـەو ئەوینـەی ڕەخنەگر باسی لێدەکا هەر ئەو ئەوینەیە کە شاعیر لە درێژەی شـێعرەکەی دا گلەیی لێدەکا.

ڕەخنەگر دەنووسێ: (ئەم جۆرە هۆنـراوەیە زۆرتـر بـە شـێوەی کلاسـیکە و نیـشانەی کـەم هێـزی هۆنـەرە لـە شـێوەی دارشـتنی هـۆنراوەی نـوێدا. کۆمەڵێك بەیتی سەربەخۆ لە هۆنراوەیەکدا زۆرتـر بـە دەردی غـەزەل و هۆنەرانی کلاسیك دێن تا شێوەی نوێ)

بەڵام هیچ کام لە دێرەکانی ئەم پێنج دێرەی ڕەخنەگر باسی لێکـردووە نە تەنیا زیادی نین بەڵکوو هـەر کامیـان کۆڵەکەیـەکی بـەهێزن کـە ئەگـەر وەلابـچن مانـای شـێعرەکە ناتـەواو دەبـێ. ڕەخنـەگر پێـی وایـە مێحـوەری

عەموودی ئەو کۆپلەیە کە دەبێ ماناکەیان پێکەوە پێوەندی بدا کزە، لە حاڵێکدا ئەگەر لێی وردبینەوە دەبینین هەر دێرەی درێژەی مەنتقی دێری پێشی خۆیەتی کە پێشتر باسمان لێکرد و نامەوێ دووپاتی بکەمەوە.

پاشان ڕەخنەگر دەڵێ: (ئایا گوڵەکەی ئامادەیە لەگەڵ ئەودا بارگەی بۆ هەوارێکی تر تێك بنێ و لە دێدا ببێتە هۆی ئارامی، کەف و کوڵی دڵی هۆنەر؟)

شاعیر داوایەکی وای لە یارەکەی نەکردووە. ئەو کە دەڵێ دەردی ئینتزارت چارەدەکەم مەبەستی ئەوەیە کە ئەگەر بڕواتە گوند تەنیا دەچێ، دەڵێ "ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت" ناڵێ "وەرە پێکەوە بڕۆین" دیارە لە حاڵەتی دووهەمیش‌دا بۆ چارەسەر کردنی ئینتزاری یارە کە دەچێتە گوند.

وەڕز بوو گیانی من لە شار و هارە هاڕی ئەو

لە ڕۆژی چڵکنی نەخۆش و تاوو یاوی شەو

١ـ ڕەخنەگر دەنووسێ: (هۆنەر لە ژیانی شار و جم‌وجووڵی و شێوەی ژیانی کە بە هۆی پێشکەوتنی مەکینە و کەرەسەی بەرهەم هێنانەوە گۆڕاوە و... سنووری نێوان هەژار و دەوڵەمەندەی دیاری کردووە و... هەژاران و چەوساوەکان دەیانەوێ لە شار قەڵغانێ دروست بکەن و بە هۆی کەرەسە و مەکینەی پێشکەوتوو چەکی زۆرداری و قەڵای چەوسانەوە بڕووخێنن، تووڕەیە؟)

ڕەخنــەگر لــەو شــوێنە و چــەند شــوێنێکی دیکــە لــە چوارچــێوەی هەڵسەنگاندن و ڕەخنە گرتن هەورازتر چووە و دەستی کردووە بە قسە بـۆ هەڵبەسـتن و بوختـان کـردن کـە ئـەو کـارە دەگـەڵ قـسەکەی خـۆی کـە لـە پێشەکی ڕەخنەکەدا دەیڵێ:

(هاتمە سەر ئـەم بڕوایـە کـە ئـەم هۆنراوەیـەی کـاك سـوارە بخەمـە بـەر باس و لێکۆڵینەوە و بـە پێوانەیـەکی بـاوڕپێکراوی جـێ گـیر بیپێـوم) یـەك ناگرێتەوە.

لە کوێی ئەم شێعرەدا وا دەردەکەوێ کە سـوارە دژی تێکۆشـانی هـەژاران و لایــەنگری دەوڵەمەنــد و زۆردارانــە. بــۆ مەگــەر ڕەخنــەگر لــە درێــژەی شێعرەکەدا چاوی بەو چەند دێرە نەکەوتووە:

لە شارەکەت کەمەندی دووکەڵە

کە دێتە دەر لە ماڵی دەوڵەمەند

وە تیشکی بێگوناهی خۆرەتاو ئەخاتە بەند

لێرەدا کاك سوارە کامە چین بە تاوانبار دەزانێ؟ دیارە کە ئـەو کەسـەی لە ئاست تیشکی بێگوناهی خۆرەتاودا هەستێتەوە بـە بـڕوای شـاعیر چـیە؟ بەڵام گریمان سوارە لە هەموو خەڵك تووڕە بـوو و وەڕەزی خـۆی سـەبارەت بە هەژارەکانیش دەربڕی و گوتی مـن دژی ئـەو شـێوە ژیانـەی ئێـوەم. ئـەو دەمیش تەنیا ئەرکی خۆی بەجێ گەیاندووە. مەگەر شاعیر ئەو کەسە نیـە کە بە چاوێکی ئاوەڵا دەڕوانێتە کۆمەڵ و لە هـەر شـوێنێك چـەوتی ببینـێ وەدەنـگ دێ و هاوار دەکا. شاعیرێك کە لەگـەڵ ڕەوتـی ئاسـایی ژیـان بـڕوا و بەڵێی بۆ بڵێ شاعیر نیە. شێعر بە پێـچەوانەی ڕەوتـی ڕووبـار مەلـە دەکـا. شــاعیر هێنــدێك جــار بــۆ ئــەوەی خــەڵك وشــیار بکاتــەوە شــێعر دەکاتــە

زەربەیەکی تونـد و لـە سـەری چـینێکی خـەڵکی ڕادەکێـشێ. لـەو ڕێگایـەدا ڕەنگـە زۆر بێروحمانــە دەگــەڵ خــەڵك بجووڵێتــەوە، بــەڵام دەگــەڵ خــۆی سادقانە جووڵاوەتەوە. شاعیر دەبێ چی لە دەرووندایــە هەڵیرێژێتــە ســەر کاغەز و هاوار لە گەرووی‌دا نەخنکێنێ. سواره ئـەو دەم کـە لـە شـار وەڕەز بووە دەبێ بە هەموو توانای خۆی شار و شارستانی‌یـەت لەبـەر فەرهـەنگی بێگیان و پڕ لە درۆ و دلەسەی بکوتێ بڵێ من وەڕەز بـووم لـەو شـارەی کـە ڕۆژەکەشی نەخۆشە. ئەوە نـە تـەنیا بـۆ شـاعیر عـەیب نیـە بـەڵکوو بـەجێ گەیاندنی ئەرکە. کاتێك فایق بێکەس لە کورد تووڕە دەبێ و ئـەو تـووڕەیی یە دەچێتە قالبی شێعرەوە ئاوا دەڵێ:

میللەتێکن بۆ نەمانی یەکتری هەر هەوڵ ئەدەن

داخەکەم ورد و درشتی شێت و شـەیدای ئانەیـە

"لاپەڕەی ١٥ی دیوانی فایق بێکەس"

ڕەنگە ڕەخنەگر فایق بێکەس بە دژی هەژار و ڕووت و ڕەبەنی کـورد و دوژمنی میللەتی کـورد دابنـێ بـەڵام بـە پێـچەوانە، ئـەو شـێعرە لـەو پـەڕی کورددۆستی و کوردپەرەوەری‌دا نووسـراوە. شـاعیر خـەڵك وریـا دەکاتـەوە و لەو کارەدا زۆر بێروحمە.

تەنانـەت روحمـی بـە خۆشـی دانایـە چـونکە تـەواوی کـورد دەکوتـێ لـە حاڵێك‌دا خۆشی کوردە و جگە لەوەش ترسی لە دەروونی‌دا نیــە کــە ئــەو شـێعرەی چۆن بۆلێـك دەدەنـەوە، بـەڵام بێکـەس هـەموو دەم لـە سـەر ئـەو بڕوایە نامێنێتەوە و دیسان لە هەل و مەرجێکی تایبەتی‌دا ڕوو دەکاتـــەوە میللەتی کورد و دەڵێ:

شەجاعەت پیشەیی کوردە، مەعاریف ڕەسمی پێشوویە
کەرەم ئەڵبەتە باعیس بۆ ژیانی میللەتی کوردە
دڵم خوێن ڕێژ و سەر گێژە، دوو چاوم پڕ لە ئەسرینە
عیلاجی دەردی "بێکەس" هەر ژیانی میللەتی کوردە

"دیوانی فایق بێکەس لاپەڕەی ٢٣"

چ مەنتقێك ئەو دوو خاڵە ڕووحی‌یە لێك دەداتەوە جگە لە مەنتقی شێعری. ئەو میللەتە پیس و نۆکەر و شەیدای ئانەیە بۆ ئێستا بوو بە "شەجاعەت پیشە".

ڕەخنەگر بەرلەوەی کە بەم توند و تیژی‌یە هەڵکوتێتە سەر شێعرەکەی کاك سوارە دەبوایە هەوڵ بدا سەبکی ئەم شێعرە بناسێ و بەم پێوانەوە هەڵیسەنگێنێ. شێعری "شار" یەکێك لە جوانترین شێعرەکانی ڕۆمانتیکی کوردی‌یە. ئەو قسەیەش وەنەبێ من پێی گەیشتبم. لە سروەی ژمارە ٧ لاپەڕەی ٧٤دا کاك "فەرهاد پیربال" دەڵێ: "بە ڕای من بەرزترین و ناسکترین شێعری ڕرمانتیکی کوردی ئەم شێعرەی (شار) سوارەیە. هەر وەها کاك حەمەسەعید حەسەن لە وتووێژێکدا کە بەم زوانە سروە بڵاوی دەکاتەوە دەڵێ: "ئەو شێعرەی سوارە (شار) باڵاترین نموونەی شێعری ڕۆمانسی کوردی‌یە."

ئێستا کە سەبکی ئەم شێعرە ڕوون بۆوە دەبێ بزانین تایبەتمەندی‌یەکانی سەبکی ڕۆمانتیك چین و لە چ دەورانێك و چۆن پێك هاتووە. ڕەخنەگر پیویستە بزانێ کە "شاتۆبریان"،"ویکتۆر هۆگۆ"، "لامارتین" و شاعیران و زانایانی گەورەی دنیا لە دوای سەدەی

هەژدەهەمــەوە بــەو ســەبکەیان نووســیوە. یــەکێك لــە تایبەتمەندیــەکانی هونەرمەندانی ئەو سەبکە ئەوەیە کە ئەویندارى سروشت و گوند و ژیـانی پـاك و دوور لـە فـرۆفێڵن. بـەڵام ئـەم هونەرمەندانـە تـەنیا بـە جـوانی و خۆشی هەڵناڵێن و لە پەنا وێنەکاندا مانـای دیکـەش دەگەیـەنن شـار لـە حاڵێکدا کە دەربڕی هەستی شاعیرێکی لە شار بێزراوی، ئەویندارى گونـدە، بە شێوەیەکی دیکەش مانـا لێدەدرێتـەوە. سـوارە کەسێکە کـە خـەڵك فێـر دەکا دژی چارەنووسی ئاسایی خۆیان هەسـتنەوە و ئیـزن نـەدەن زۆردارانـی پاشایەتی تیشکی تاو نەخۆش بکەن. سوارە بیر لە ڕێگای چارە دەکاتـەوە و وەك ئولیۆت دەڵێ: "ئێمە بیر لە کلیل دەکەینـەوە، هـەر کـەس لـە زینـدانی خۆیدا بیر لـە کلیـل دەکاتـەوە" (سـرزمین ایـران، قـسمت پـنجم: آ نــچــه ر عد گفـت".

دیسان دەگەڕێمەوە سـەر قـسەی ڕەخنـەگر کـە دەڵێ شـاعیر پێـشکەوتی مەکینە و شاری پێ خۆش نیە.

لێرەدا باسی شێعری سوارە لە سەر پێشکەوتی مەکینە نیـە. ئـەوەی کـە شاعیر لە بەرابەریدا ڕاوەسـتاوە ئەوەیـە کـە نـابێ هەسـت و عاتیفـەی مرۆڤایەتی و باری ژیان و پاکی و سـەداقەت دە پـەنا پێـشکەوتی مەکینـەدا فیدا بکرێن. شاعیر، موهەندیس نیە کە باس لـە مەکینـە بکـا. گـەورەترین کراوی ئەو خەڵکە و تەنیا فکر و خەیاڵی ئەو کراویـــە کـــە بـــە نـــاوی "گوڵم" بانگی دەکا.

وتمان ئەو شـێعرە بـاس لـە پێـشکەوتی مەکینـە ناکـا و دژایـەتی دەگـەڵ ئەو نیە، بەڵام چونکە ڕەخنەگر بەو باریدا لێکی داوەتـەوە و سـوارەی لـە شێعری شاردا وەك کەسێك بە خوێنەر ناساندووە کە پێـشەکەوتی مەکینـە و جیا بوونەوەی هێڵی نێـوان هـەژار و دەوڵەمەنـدانی پێناخۆشـە دەمـەوێ

لێرەدا ئەوە بگەیەنم کە ئەگەر بمانەوێ لە باری پێوەندی پەدیدەکانەوە بۆ یەك بچین ئەو شێعرە لە خزمەت پێشکەوتی مەکینەش دایە، بۆ؟ شاعیر کۆمەڵ هان دەدا لە باری سیاسی‌یەوە ئاڵ و گۆڕێك لە حاڵەتی شاردا پێك بێنن و گازندە لە باری ئێستای شار دەکا. کاتێك ئەو ئاواتانەی شاعیر وەدی بێن و ئاڵ و گۆڕەکە پێك بێ. دیارە لە وڵاتدا ئازادی‌یەکی زۆرتر دەبێ و خەڵك بە دڵێکی شاد و دوور لە بەند و تێل و کەلەپچە و گزە و فڕوفێڵ خەریکی فێر بوونی ڕشتە جۆرا و جۆرەکانی ئەدەبی و زانستی دەبن، زیاتر لە شارستانی‌یەت حاڵی دەبن و ئەوە پێشەکی هەمان پێشکەوتێکە کە ڕەخنەگر ئاشیرەی پێکردبوو یانی ئەو ژیانەی شاعیر داوای دەکا پێشکەوتی مەکینە و شارستانی‌یەتیشی تێدایە. شتێکی دیکەی کە دەبوایە ڕەخنەگر سەرنجی پێ بدا باری سیاسی ئەو سەردەمەیە کە شاعیر شێعرەکەی تێدا نووسیوە: ئەو شێعرە لە زەمانێکدا نووسراوە کە زمانی شاعیر، بۆ گەیاندنی مەبەست زمانی سەمبول، ئوستوورە و ئیستعارە بووە. سوارە بە زمانی ئیستعارە مێژوو تۆمار دەکا و بە ڕاستی کە ئەوە ڕاسترین مێژوویەکە کە نووسراوەتەوە. لەو شێعرەدا بە زمانی تەشبیە و ئیستعارە و ڕەمز و ئیما زۆر قسەی ئازادیخوازانە نووسراون کە شێعرەکە بەرزتر دەکەنەوە و بەرەبەرە ئاشیرەیان پێدەکەین. ڕەخنەگر نەدەبا بە سەر ئەو بارەی شێعرەکەدا باز بدا:

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت
لە شاری چاو لەبەر چرای نێئۆن شەوارەکەت
بڕۆمە دێ کە مانگە شەو
بزێتە ناوبزەم.

ڕەخنەگر دەڵێ: (ئەگەر مەبەستی هۆنەر ئەوەیە کە ڕواڵەتی رازاوەی شار سەر پۆشێکە لە سەر زام و چڵکەکانی هەژاری و چینایەتی بێگومان

تاریکی شەو، ناتوانێ تیشکی چرایە ون بکا و واقیعە لەوە زۆر بەهێزترە و... بە دوای ئەمەدا دەبێ بڵێم کە گوندەکانمان ئەوەندە ئاوەدان و گەشە کردوو نین کە مانگەشەوی بزێتە ناو بزەی جووتیاری ماندوو...)

من دەبێ دیسان دووپاتی بکەمەوە کە بۆ ئەوەی بتوانین ئەو شێعرە لێك بدەینەوە دەبێ بچینە ناو رۆحی شاعیرەوە، دەبێ بزانین مەبەست لە چرای نێئۆن و مانگە شەو لەو هەڵسەنگاندنەدا چیە و شاعیر چی دەوێ؟

لێرەدا چرای نێئۆن بە مەزهەرێك دانراوە کە نوێنەری تیشکێکی هەڵخەڵەتێنەرە. ئەو نوور و تیشکە پاکە نیە کە شاعیر مەبەستیەتی ـ شاعیر بە دوای پاکیدا دەگەڕێ و بۆ نوورێکی خاوێن و گەش و سروشتی چاو دەگێڕێ. بەڵام چرای نێئۆن ئەوە نیە، بەپێچەوانە چاو شەوارە دەکا و ڕەنگی واقیعی لەبەر چاو ون دەکا، نوورەکەشی نوورێکی دەستکردە ئەو نوورە لەجیاتی نووری واقیعی لە شاردا بە خەڵك ناسێنراوە و خەڵکیش پێیان جوانە و فریویان خواردووە. شاعیر دیسان دەیەوێ بچێتەوە گوند. بۆ ئەو کارە دەکا. شاعیر لە سەردەمی منداڵیەوە، بە نووری خاوێنی مانگەشەو دڵی کراوەتەوە. ئەو ئاشقی گوندە چونکە ئێستا فڕوفێل بە سەر ژیانی خەڵکیدا زاڵ نەبووە. لەوێدا هەست بە ئازادی دەکا و بە پاکی، دیسان مەسەلەکە دێتەوە سەر باری ڕەمز و ئیستعارە. لە شاردا خەریکن بە چرای نێئۆن چاوی خەڵك شەوارە بکەن، بەڵام لە گوندەکاندا خەڵك نوورێکی واقیعی دۆزیوەتەوە ـ ئەو لە گونددا کاتێك بە بەشی زۆری ئاواتەکانی دەگا بزەی دێتێ و مانگەشەو دەزێتە ناوبزەی. ڕەخنەگر دەڵێ ئەم وێنەیە "هەم هەڵەیە و هەم لاواز" بەڵام هەر وەك باسمان کرد هیچ لاوازی و هەڵەیەکی تێدا نیە و ڕەخنەگریش بەڵگەیەکی بۆ سەلماندنی قسەکەی نەهێنابۆوە.

رەخنە لە سەر رەخنەی شێعری "شار"ی سوارە ئێلخانیزادە

(٢)

مارف ئاغایی

چلۆن بژیم لە شارەکەت
کە پڕ بەدڵ دژی گزەم

رەخنەگر دەڵێ: (نازانم گزە چیە بە لای هۆنەرەوە؟ ئایا ئەو هەموو زوڵم و زۆر و جیاوازیە چینایەتی یەی سەردەمیەتی کە لە کۆمەڵگاکەیدا دەیبینێ؟ ئەگەر ئەوەیە کە نابێ لێی راکا و دەبێ لە بەرامبەریدا رابوەستێ).

نەخێر گزە ئەوە نیە کە ڕەخنەگر نووسیویە. گزە ئەو فڕوفێڵەیە کە لە شاردا شاعیر چاوی پێکەوتووە ئەو بارودۆخەیە کە شاعیری هێناوەتە سەر ئەو بڕوایە کە دەبێ لەو قۆناغەدا شوێنێکی دیکە بۆ دامەزراندنی ویستەکانی هەڵبژێرێ. شوێنێك کە پاکی و سەداقەتی لێ ببارێ. ئەو شێعرە وشیار کردنەوەی تێدایە بەڵام راکردن لە هیچ کوێدا باسی لێ نەکراوە.

پاشان ڕەخنەگر دەڵێ: (گزە "چیە کە شاعیر باسی لێدەکا و بۆ بەرە و دێ دەڕوا؟" سیمای سواڵکەرەکان و دەست فرۆشەکانی قەراغ شەقامەکان و قاچ ڕووتی منداڵانی شارەکە وەك گزە خۆدەنوێنێ).

سوارە ئەگەر قاچ و قولی ڕووتی هەژارانی پێ گزە با لە شارەوە بەرە و گوند نەدەڕۆیشت. مەگەر قاچ و قولی ڕووت و هەژاری لە شاردا زۆرترە یا لە گوندێکی وڵاتی کوردەواری؟ ئەو قسەیەی ڕەخنەگر لە شێعرەکەدا پشتوانەیەکی نیە.

لە شارەکەت مەلی ئەوین غەوارەیە

ڕەخنەگر دەڵێ: "مەگەر فەرهەنگی شار دوورە لە خۆشەویستی و هەست و نەستی مرۆڤایەتی"؟

دەمەوێ لە وڵامی ئەو قسەیەی بەڕێز باوکی تارا دا ئاشیرە بەو مەسەلەیە بکەم کە ئەوین و خۆشەویستی و دۆستایەتی و دوژمنایەتی و... هەمووی ئەوانە نیسبین. هەر کەس بە پێی داب و نەریت و ئاکار و کردەوەی خۆی و کۆمەڵەکەی فێری ئەو واژە پڕ مانایانە دەبێ (و ئەڵبەت هێندێك کەس لەو سنوورانەدا نامێنێتەوە کە باسێکی جیایە). سوارە لە گوندەکانی کوردستاندا گەورە بووە. لە وڵاتیدا کە ئەو ژیاوە ئەوین لە

شیری دایك پاك و خاوێنتر بووە. فڕ و فێڵ لە ئارادا نەبووە. کیژ لە سەر خۆشەویستی کوڕ و بە پێچەوانە گیانیان بەخت کردووە. بەڵام ئێستا بە سەر ژیانێکدا کەوتووە کە لەوێدا ئەوین ئەو مانایەی نەماوە. پێشکەوتی شارستانییەت خەرێکە ئەوین لە نێو چەرخی ماشێنەکانیدا لەت و پار بکا. مەلی ئەوین ناتوانێ بە ئازادی بفڕێ و غەوارە دەگرێ و ئەوانە شاعیر تووڕە دەکەن. ئەگەر قەرار بێ لە شارستانیی‌یەت قسە بکەین سوێد زۆر لە وڵاتی ئێمە لە باری سەنعەتەوە پێشکەوتووترە. بەڵام کاتێك بە ڕۆژ ئاکرەیی کە یەکێك لەو شاعیرانەیە کە ماوەی چەندینساڵ لە ئێراندا ژیاوە دەچێتە وڵاتی سوئێد پاش ماوەی ساڵ‌ونیوێك ئەو شێعرە دەنووسێ:

"دان پیانان"

لە وشکە سەرمای ئەم نامۆییەدا

لێوەکانمان

بە گۆرانیەك گەرم دەکەینەوە

شەو کە دێت و خۆر وەدەر دەنێ

لە پێخەفی یادەکانمانا گرمۆڵە دەبین

کە پێستی شەویش بە دەستی خۆر

توور هەڵدەدرێ

چاوەکانمان لێك دەبنەوە:

لێرە ژیان

دەفتەرێکی دڕاوی بەر رەشەبایە

(Stockholm 11.90)

شاعیر ژیانی وڵاتێکی بە ڕواڵەت پێشکەوتووی وەك سوێد بـە دەفتـەری دڕاوی بەر ڕەشەبا لێك دەداتەوە. بەڵام ئێمە حەقمان نیە ڕەخنـەی ئـەوەی لێ بگرین کە بۆ وا دەڵێ.

ڕەخنـەگری بـەڕێز دەبـێ هـەوڵ بـدا شـاعیرەکان فێـری ڕاسـتی و پـاکی دەگەڵ هەستی شاعیرانەیان بکا. شاعیر لەحزەیەك لـە زەمـان تۆمـار دەکـا و دەبێ لەو تۆمار کردنەدا درۆ دەگەڵ خۆی نەکا.

سـواره کـە لـە شـاردا لـە سـاڵەکانی ڕەشـی ژیانـدا دەڵـێ مـەلی ئـەوین غەوارەیە ئەوە لەو پەڕی ڕاستی دا قسەی کوتـووە. هـیچ شـاعیرێکی گـەورە دەگـەڵ هەسـتی خـۆی درۆی نـەکردووە. ئـەو ئـەوینی خـۆی دەردەبـڕێ و بێزاری یەکەشی رادەگەیەنێ بێ ئەوەی ترسی هەبێ.

سوارەی شاعیر ئازادە کە لە ئەوین بدوێ و بێباکانە بە خەڵکی شار بڵێ کە ئێوە مەلی ئەوینتان غەوارە کردووە و لەو حاڵە تووڕەیی‌یـە دا ئـەوەش بە شێعرەکەوە زیاد بکا:

ئەڵێی لە دەوری دەست و پێم

ئەوەی کە تێل و تان و ڕایەڵە

کەلەبچەیە

لە نێو کۆمەڵێکی ئەوها شاعیر هەست دەکا کە خۆی زیندانی کـردووە و هـاوار دەکـا کـە ئـەو کەلەبـچە و تێـل و تـان و ڕایەڵـە بپـسێنن و بـە شـوێن ئەوینی واقیعیـدابن. تەسـلیمی ڕەوتـی ئاسـایی ژیـان و چارەنووس مـەبن و خۆتـان ڕزگـار بکـەن. ئەگـەر ئێمـە شـاعیر بـە پێـشڕەوی کۆمـەڵ بـزانین دەبیـنین کـە لـە راسـتیدا کۆمـەڵیش هـەروا کەوتۆتـە بەنـدی ڕایـەڵ و کەلەبچە.

دەستی گەرمی ئاشنانیە کە ئەیگوشم

دەستی چێوی‌یە

لە شارەکەت زەلیلە شێر، گوڵم

باوی ڕێوی‌یە

ئیتر لێرەدا سوارە بە ئاشکرایی بە خەڵك دەڵێ کە ئێوە ئەوەندە لە هەستی من دوور کەوتوونەوە کە هەست دەکەم دەستەکانیشتان گەرم و گوڕی‌یان تێدا نەماوە و بێگیان بوونە و وەك شتێکی دارینیان لێهاتووە خوێنی ڕەگەکانتان ویشك بووە و ئێستا من ئەگەر هەر ئاوا بمێننەوە دەمەوێ بڕۆم. پاشان گازندە لە باری سیاسی بە شێوەیەکی ئاشکرا دێتە گۆڕێ لێرەدا لە نێوان خوێنەر و شاعیردا پەردەیەکی ئەوتۆ نامێنێ. ئەو هاوارە بە خەڵك دەڵێ کە لە شارەکەتاندا شێر زەلیلە. ئیتر مانا لەوەی ڕوونتر نابێ. کاتێك لە زەمانی دەسەڵاتی پاشایەتیدا بڵێین "باوی ڕێوی‌یە" هیچ قسەیەك لە پەنا پەردەدا نامێنێ. ئەودەم ڕووناکبیرەکان لە گۆشەی زینداندا بوون و هەرچی ئازا و شێرانە دەژیا یا ئاوارەی شاخ و کێو بوو یا لە دەرەوەی وڵات بوو یا لە نێو بەندیخانەکانی ڕژێمی شایەتیدا. سوارە بۆ دەیەوێ لە شار کە "باوی ڕێوی‌یە" بڕوا و بچێتە گوند؟

ئەگەر ڕەخنەگر هەوڵی دابا بۆ ناسینی زەمانی نووسینی ئەو شێعرە دەیزانی کە لەو سەروبەندیدا لە گوندەکانی کوردستان هێندێك لە ڕووناکبیرە ئازادیخوازەکانی کورد لە دژایەتی دەگەڵ ڕژیمی چەپەڵی پاشایەتی هەستا بوونە سەر پێ و سوارە خۆی وەك یەکێك لە ئەوان دەزانی. ئەوەیە کە شاعیر دەیەوێ بۆ گوند یانی ئەو شوێنەی کە

شێرەکانی لە ئامێزی خۆی گرتووە بگەڕێتەوە بەڵام ڕەخنەگر دەڵێ: (کاک سوارە لێرەدا ڕەنگە مەبەستی ئەوە بێ کە خۆی وەك هۆنەرێك دیار نیە و ڕێز و نرخی خۆی نادرێتێ).

کاك سوارە لە هیچ یەك لە بەرهەمەکانیدا "من"ی تاکە کەسی بەکار نەهێناوە. ئەو لە هەموو بەرهەمەکاندا بە زمانی ڕەمز و ئیستعارە دەگەڵ خەڵك دەدوێ. ئەو جار سوارە دەیەوێ بچێتە دێ، بۆ مەگەر لە باری ئەدەبییەوە خەڵکی دێ گەیشتبوونە ئەو ڕادەیەی کە لە شێعری کاك سوارە حاڵی بن و بایەخی بۆ دابنێن. ئەوە ئێمە لێی حالی نابین و ناتوانین ڕێزی پێویستی بۆ دابنێین مەخوازە خەڵکی دێ! کەوابوو چۆن دەتوانین بڵێین سوارە لەبەر ئەوە هەڵدەهات کە بایەخی ئەدەبییەکەی نەزانراوە. ئەگەر ڕەخنەگر زیاتر لە سەبکی کاك سوارە ورد بباوە بۆی دەردەکەوت کە ئەو شاعیرە لە خزمەت هەستی پاکی خۆی دایە و بۆ چەپڵە لێدان و ئافەرینی خەڵك شێعر نانووسێ. سوارە لەو شاعیرانەیە کە دەبێ ڕەخنەگر ببێتە پردی نێوان ئەو و خەڵك و بۆ خۆشی ئەو ڕاستییە دەزانێ.

پاشان ڕەخنەگر دەڵێ: ئەرکی سەرشانی شاعیر چیە کە نایەوێ خەڵك وشیار بکاتەوە و لە لایان بمێنێتەوە) هەروەها درێژەی پێدەدا و دەڵێ: (سوارە ـ بێزارانە هاواری تووڕە بوونی خۆی لە ئاستی شار بەرزدەکاتەوە و لێی دوور دەکەوێتەوە، بێئەوە ڕۆشنی کاتەوە کە هۆی ئەم هەموو گرفتارییە چیە کە وا لە شاردا ڕوودەدا؟)

بەڵام دیسان ڕەخنەگر باش لە شێعرەکە ورد نەبۆتەوە دەنا هێندە کەملوتف نەدەبوو. مەگەر وشیار کردنەوەی خەڵك چیە؟ ئایا گری

پووچکەی گرفتاری لەوە زیاتر باسی لێدەکرێ. سوارە زۆر بە ڕۆشنی و ئاشکرایی دەڵێ "ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت" چونکە: لێرە تیشکی خۆرەتاو لە بەندی دووکەڵی دەوڵەمەند دایە، گزە و فڕوفێڵ لەو پەڕی خۆیدایە، خەڵك بە چرای نێئۆن فریو دەخۆن، قۆندەرەی پووڵ و پارە هەتا عەرش بەرز کراوەتەوە، لە هەموو کۆڵانێك شەپۆڕی شین دێ و شێر لە بەنددایە و ڕێوی دەسەڵاتی بەدەستە و...

ئایا لەوە زیاتر خەڵك ڕێنوێنی دەکرێ. ئەگەر ئێمە دەڵێین شێعر نابێ دروشمی پەتی بێ، مەبەست ئەوەیە کە سوارەش نابێ بڵێ "بمری زۆردار و بژی کرێکار" لە حاڵێکدا هەر ئەو قسانە لە قالبی شێعردا وتراون. ڕەخنەگر چاوەڕوانی دروشمە لە شاعیر، بەڵام شاعیر ئیزن دەدا هەتا وێنە شێعرییەکانی قسەی دڵی بگەیەنن و خوێنەریش لێکی بداتەوە.

ڕەخنەگر دەنووسێ: "وا دەردەکەوێ کە تووڕەییی‌یەکەی هۆنەر لە شار بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە نرخی ئەو نازانن و مەودای نادرێ کە دەست لە ناو دەستی یارەکەی لە شەقامەکاندا بگەڕێ و هۆنراوەی ناسك بهۆنێتەوە!"

لە تەواوی شێعرەکەدا سوارە بە شێوەیەکی لە ئەوین دواوە کە هیچ ڕەنگی ئەوینی نێوان کوڕ و کچ نادا. تەنانەت کەس لەو شێعرەدا پێ هەڵاگوتنی کیژێکی وەبەر چاو ناکەوێ و دەتوانێ ئەو گوڵەی سوارە کیژێکی واقیعی نەبێ: بەڵام ڕەخنەگر نەتەنیا بە دڵنیایی‌یەوە دەڵێ یارەکەی کیژە و واقیعی‌یە بەڵکوو زۆر ئەولاتریش دەڕوا و دەڵێ سوارە لە داخی ئەوەی دەچێتە دێ کە نایەڵن کیژە خۆشەویستەکەی دەست لە نێو دەستی بنێ و پێکەوە لە شار بگەڕێن. بە بڕوای رەخنەگر سوارە لەو بارەوە

لە گوند ئازادترە و لەوێ دەتوانێ دەست لە ناو دەستی کچێکی کورد نێ و کەسیش نەڵێ پشتی چاوت بڕۆیە. سوارە ئەو گوڵەی وەك مەزهەری خەڵك هەڵبژاردووە و کەسێکە کە خۆی بە گیان و دڵ عاشقی بووە و خۆشی دەوێ، بەڵام هەموو ئەوینێك تایبەت بە کیژ نیە.

لێرەدا ڕەخنەگر دەبوایە سەرنجی دابا کە ئەو گوڵە کیژێکی ئاسایی و یا هەر کیژ نیە. لەو شێعرەدا خەڵك لە گوڵەکەیدا خۆ دەنوێنێ و گوڵەکەی لە خەڵکدا. ئەو دووە لێك ناکرێنەوە. دەردی سوارە دەردێکی فەردی و تاکەکەسی نیە بەڵکوو دەردێکی گشتی یە و لێك کردنەوەی ئەم دووە سەر لە خۆێنەر دەشێوێنێ. تەنانەت "من"یش لە شێعری سوارەدا "من"ێکی جیا و هەڵبڕاو لە کۆمەڵ نیە و "من"ێکی کۆمەڵایەتی یە.

ئەو شێعرەی کاك سوارە باسی دڵداری نێوان کیژ و کوڕێك نیە. بەڵکوو خۆشەویستی نێوان شاعیرێك و میللەتێکە دەنا لانی کەم لە شوێنێکدا بە یارەکەی دەگوت وەرە با بڕۆین . پشت لە خەڵکێکی ئاوا بکەین و بە ژیانی خۆمان ڕابگەین.

ئەگەر ئەوینی کاك سوارە هەر کیژێك بوایە ئەوە زۆر بە ئاسانی چارەسەر دەکرا، بەڵام ئەو لە کۆمەڵ تووڕەیە و دەڵێ:

گوڵم، هەرێمی زۆنگ و زەل

چلۆن ئەبێتە جارەگوڵ

لە شاری تۆ، لە بانی عەرشە قۆندەرەی دراو

ئەو مانایە دەگەڕێتەوە سەر ئەو بیروڕایەی کەلەسەرەتادا وتمان ڕەنگە بناخەی شێعرەکەی لە سەر دامەزرابێ. شاعیر پێی وایە لە نیزامێکی ئاوادا

شار ناتوانێ ببێتە جارەگوڵ مەگەر ئەوەیکە جم و جۆڵەکە لە گوندەوە دەست پێ بکا.

من بەوە دەڵێم هاوارێك بۆ وشیاری و بێداری، من بەوە دەڵێم گازندەیەکی دڵسۆزانە و هەستانەوەیەکی دلێرانە، بەڵام ڕەخنەگر پێی وایە کاك سوارە بڕوای بە ئاڵوگۆڕ نیە. ئەگەر بڕوای بە ئاڵوگۆڕ نەبوایە هاواریشی بۆ نەدەکرد. ئەگەر بڕوای بە پێشکەوتی کۆمەڵ و بە دەریا گەیشتن نەبوایە "خەوە بەردینە"ی کە دەرسی پێشکەوتە نەدەنووسی:

کێ لە شاری قاتڵی هەژار

گوێ ئەداتە ئایەتی پەراوی دڵ؟

منێ کە گۆشی تاوی گەرمی بەردەوارەکەی عەشیرەتم

بە دارەتەرمی کووچە تەنگەکانی شارەکەت

ڕا نەهاتووە لەشم[1]

ڕەخنەگر دەڵێ: (ئەو ئایەتی پەراوی دڵ چیە؟ ئەگەر باسی زولف و بسك و ڕەنگ و ڕووی تەنیا گوڵەکەی هۆنەرە، بە ڕاستی کاك سوارە راستی وتووە، لە شاری قاتڵی هەژار کەس گوێ ناداتە ئەو ئایەتە)

من نازانم کاك سوارە لە کوێ باسی زولف و بسکی کردووە هەتا ئایەتی پەراوی دڵی ئەو شتانە بن. ئێمە دەبێ لە سەر شێعری کاك سوارە قسە بکەین یا لە سەر خەیاڵی خۆمان؟ ڕەخنەگر بۆخۆی کاناڵێکی بۆ ئەو شێعرە کێشاوە و لە هەر شوێنێك لە چوارچێوەی بیری خۆیدا نەماوە ڕخنەی لێگرتووە.

کاك سوارە لە پەخشانی "زولالترین پێکەنینی جیهان"دا ئەڵێ: "شار، گیان و ڕەوانی نەخۆشە. ئەسپەك لە سەری داوە گێژووڕە"... "تۆفانێك لە

پـشت دەریـاوەدێ و بـاری نەگبـەت هەڵئەڕێـژێ لـە گـوڵزاری شـارا هـەموو گوڵێکی قەتل عام کردووە... ئەم تۆفانە لەو پەڕی چەند دەریاوە دێ. چـی ئەهێنێ؟

نەگبەت، درۆ، گوڵی کاغەزی، تریا، وەچی ئەبا گوڵی گـەش و پیـاوەتی و ئەوینی بەڕاستی."

ئێـستا ڕەنگـە بـۆ ڕەخنـەگر دەرکـەوتبێ کـە سـوارە دژی مەکینـە نیـە و لەبەر دڵداریش لە شار هەڵنایە! بەڵکوو...

ڕەخنەگر لە کۆتـایی وتارەکەیـدا دەنووسـێ هـەر چـەند تـەنیا لـە ڕووی نێوەرۆکەوە ئەم شێعرەی شی کردۆتەوە بەڵام (لە بـارەی زمـان و ڕواڵـەت و ڕەسەن بوونی وشەکانیەوە بێکەموکووڕی نیە. بۆ نموونە ئەگەر سەیرێکی ئـەم بەشـەی هـۆنراوە کـە بـە وردی بکـەین، دەبیـنین کـە دەلـەنگێ و بـە تەواوی مانا نابەخشێ و وشەیەك کە هەڵبژێردراوە لاواز و بێدەسـەڵاتە لـە گەیاندنی مانا دا، وەك دەڵێ:

بە هەر نیگایەك و پەتایەکا

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت، گوڵم

بــە بــڕوای مــن لێــرەدا پــەتا دوو مانــای هەیــە کــە هیــچیان هەڵە نین. یەکەمیان: لە سەرەتادا شاعیر باسی شاری نـەخۆش و تـاو ویـاو دەکـا و لێـرەش کـە دەیـەوێ دەگـەڵ یارەکـەی بـدوێ بـە هـەر ڕوانینێـك کە پەتایەك دەبینێ جارێك مەسەلەی ڕۆیشتن لـە دڵیـدا زینـدوو دەبێتـەوە "پەتا" چەشنە نەخۆشییەکــە. یــا ڕەنگــە شــێعرەکە ئــاوا بــووبێ: "بە هەر نیگایەك و پەتایەکە" یـانی هـەر ڕوانینێکی ئێوە نەخۆشـییەکی تێدایە.

گوایــە "پــەتا" مانــای بــەدزی روانــین و ورد روانیینــیش دەدا کــە بــەو شێوەیە کـاك سـوارە دەتـوانێ ئـەو مانایەشـی لەبـەر چـاو بـووبێ و لـە هـەر حاڵێکدا مانا دەدا.

دیسان ڕەخنەگر ئەو دێرە بۆ وێنە دێنێتەوە:

لە شاری تۆ لە بانی عەرشە قۆنـدەرەی دراو

و دەڵـێ: "دیـار نیـە قۆنـدەرەی دراو لـە سـەر عەرشـە یـا وەکـوو هـینی خاوەن دراو"

ئــیتر کــە ئــەوە دیــار نــەبێ هــەر هــیچ شــتێك دیــار نــابێ. ســوارە وەك شاعیرێك هەقی هەیە بۆ ئەشـیا گیـان قایـل بـێ. قسەیان دەگـەڵ بکـا و بـە بۆچوونی خۆی کەسایەتی یان بداتێ. پووڵ و پارە لە لای شاعیر کەسایەتی یەکی باشی نیە. بـۆ ڕەخنـە گـرتن لـە کۆمـەڵ دەیـەوێ لـەوە بـدوێ کـە لـە شارەکەتاندا پارە لە مرۆڤـی واقیعـی زۆر بـەڕێز و حورمـەتترەو بـۆ ئـەوەی مەبەسـتەکەی بگەیـەنێ دەڵـێ ئێـوە نـە تـەنیا خـودی پـارەی (کـە بـەلای شاعیرەوە زۆر بێنرخـە) بـەڵکوو کـەوش و قۆنـدەرەی ئـەم پارەیەشـتان تـا بـانی عـەرش بـەرز کردۆتـەوە و بایـەختان بـۆ دانـاوە. ئـەو تەشـبیهە هـیچ لاوازی‌یەکی تێدا نیە. ڕەخنەگر پێـی وایـە دەبـێ سـوارە مەبەسـتی کەوشـی "خاوەن دراو" بووبێ بـەڵام دیـسان دەێینـەوە سـەر ئـەم مەسـەلەیە کـە لـە ڕەخنـەگر بپرسـین ئـەتۆ ئـەو خاوەنـەت لـە کـوێ بـۆ "دراو"ی کـاك سـوارە دیتەوە! یا ئەگـەر مەبەسـتی ئەوەیـە کـە بڵـێ "قۆنـدەرەی دڕاو" مەبەسـتی سـوارەیە ئـەوەش کـە شـتێکی ڕوونـە سـوارە لـە شـاری ئـاوادا لـە سـەر ئـەم بڕوایە نابێ کە کەوشی شڕ و دڕی هـەژاران ئـەو بایەخـەی پێـدراوە. جگـە لەوەش "هەراو" قافیەکەی "دراو"ە نەك "دڕاو".

پاشان ڕەخنەگر دەڵێ: (لە بارەی ڕەسەن نەبوونی وشەوە دەتوانین سەیرێکی ئەم وشانەی خوارەوە بکەین: ئینتزار، گوناە، عەرش، قۆندەرە، عیلاج و...)

بە کار هێنانی ئەم وشانە لە زمانی کوردیدا هەڵە نیە و ئیتر عیلاج و گوناە و ئینتزار ئەوەندە کوتراوە کە هەموو کوردێك بە کاریان دێنێ. تەنانەت خودی ڕەخنەگر لەم وتارەدا وشەی ئاوای بەکار هێناون و منیش لە وەڵامیدا دەڵێم لە بارەی ڕەسەن نەبوونی وشە دەتوانین سەیرێکی ئەم وشانەی خۆت بکەین! قەفەس ـ واقیع ـ ڕەفتار ـ گوفتوگۆ ـ مەسەلە و...

بەڵام من پێم وایە ئەو لە کاتی نووسینی وتارەکەیدا هەر پێی وابووە ئەو وشانەش کوردین چونکە لە منداڵی‌یەوە قسەی پێکردوون و بۆی ئاشنان و نەعەیبە و نە هەڵە.

---

[1] ـ لە دێری سێهەم هەتا پێنجەمی ئەو کۆپلە شێعرەی سەرەوەدا بەبڕوای من شاعیر یەکێك لە جوانترین وێنەکانی شێعری نوێی کوردی خوڵقاندووە بەڵام چونکە ڕەخنەکانی باوکی تارا تەنیا لە ناوەرۆکی شێعرەکەیە و ئەوەی دووپات کردۆتەوە منیش لە سەرەتاوە باسی "لایەنەکانی دیکەی ئەو شێعرەم نەکردووە بەڵام هیوادارم ڕۆژێك ئەو کارەش بکرێ و لە بابەت زمان و هەست و وەزن و تایبەتمەندی‌یەکانی دیکەی ئەو شێعرەش بە وردی قسە بکرێ هەتا گەورەیی ئەو شێعر و شاعیرە زیاتر وەروو بخا. لێرەدا تەنیا ئاشێرە بە یەك شت دەکەم و ئەویش ئەوەیە کە شێعری شار لە حاڵێکدا کە لە سەر شێوەی نوێ داڕێژراوە وەزنی عەرووزە و لە سەر وەزنی "مفاعلن، مفاعلن"ە و هەتا کۆتایی شێعرەکە ئەو وەزنە پارێزراوە کە ئەوە گەورەیی سوارە لەو بابەتەوە دەگەیەنێ کە نەیویستووە پێوەندی نێوان شێعری کلاسیك و شێعری نوێ بە شێوەیەك بپچڕێتەوە کە خوێنەر و شاعیرەکان تووشی سەرلێشێواوی بکا. داڕشتنی شێعری نوێ لە سەر وەزنی عەرووز کاری کەم کەسانە.

وەڵامی ڕەخنە

عەلی ڕێبوار

پێشەکی

کوا قەرەتاژدین، چەکۆ و عەرفۆ لە کوێن

بێنە ها نام وەک پڵینگی چنگ بە خوێن

"هێمن"

لە وڵاتی ئێمە ئەدیبان (بەگشتی) و شاعیران (بەتایبەتی) لە ڕەخنەگرتن دڕدۆنگن. پێشینیان کووتوویانە: "پیاو ئەگەر زاری بە شیری سووتا فوو لە دۆش دەکا"! بەداخەوە لە نێو ئێمەشدا ڕەخنە ئەو شیرە کوڵیوەیە کە نووسەر و شاعیران لە دۆش دەترسێنێ. نامەوێ پاکانە بۆ بەرهەمی کز و لاوازی ئەو شاعیر و نووسەرە

بێبەهرانــە بــکەم کــە لەمــەوپێش گێــژداخ کــراون و لــە داهــاتووش دا دەکــرێن. نەقــد یــا ڕەخنــەی بــاش شــاعیر و نووســەر ئــەغیار دەکاتــەوە و ڕادەی چــاوەدێــری خــوێنەران دەباتــە ســەر. یاســای سروشــتی ـگوڵبژێر ـ (انتخـاب اصـلح) دەبێتــە هــۆی وەســتانی لــەڕ و لاوازەکـان و پێشکەوتنی پیتۆڵ و زۆرزانەکان.

ئــیتر بەرخۆڵــەی چــڵمنی نێــو تێــڕی ســەر پــشتی کــەری شــوانان، ڕەنگــە بگەنــە هــەواری هــەزار بــە هــەزاری ئــەدەبیاتی گــەلان بــەلاّم بەرگــەی تــەزووی ســەرمای شــەوانی کوێــستان نــاگرن و شــەکە خــەزالاّن بــە بۆنــەی خــەزالاّن تێــر و تەســەل نــابن! ئــەدی بــۆ شــاعیر و نووســەری ئــــــێمە لـــــە ڕەخـــنەی تۆقیـــون؟ چــون بــە داخــەوە لێــرە لــە پــێش دا کــەوڵیان دەکــەن دوایــە قەباڵــەیان دەخوێننــەوە! جــا حەقیانــە فــوو لــە دۆی نەقــدی بــاش بکــەن و کــەوڵیان نەدەنــە بــەر دەســت "قەباڵــە وەخوێنــان" ئــەوەتا شــك دەبــەم هــەن ســواری لــە ئەســپی دادەبــەزێنن، کەوڵی لە حاجەت دەخەن و قەباڵەکەشیان پێ ناخوێندرێتەوە!

باوکی تارا کێیە؟ لە چ تەمەنێكدایــە؟ جگــە لــە ڕەخنــە نووســین چ چالاکییەکی دیکەی هەیە؟ و مەبەستی لە ڕەخنە نووسین چیە؟

جــوابی ئــەو پرســیار گەلــە بــە بــڕوای مــن بــۆ هــەموو خوێنــەرانی دەســتە گــوڵی ئــەمجارەی بــاوکی تــارا پێویــستە. لــە چــاو خــشاندنێك بــە ســەر شــێعری شــاری ســوارەدا (ســروەی ٥٥) ئــەو بــرادەرە کــارێکی کــردووە ســەرما بــە هــەتیو ــ بــا بــە دەواری شــڕی ناکــا. کــاکم بــۆ ڕەخنــە کــردن! لــە جامخانــەی! شــێعری شــاردا پاچــی هــەڵگرتووە و خــشت بــە

خــشت دەیهێنێتــەوە خــوار و وەك بــاری بووكــێ بــە چــاومانی دادەدا. بەلاَم ئەو بەربووكە لە پیكیش دەدا و لە ماپیكیش!

ڕەخنــەی دەگــرێ و لــە پــەنادا هــەر چەشــنە ڕەخنەیــەك لــە ســەر نووســراوەكەی خــۆی بــە تــیر و تانــەی نازانــستانە! لــە قەلــەم دەدا. بــە بــڕوای كــاكم ئەوانــەی باوەڕیــان بــە پێوانــەی زانــستی هەیــە بــە چــاوی وردەوە دەڕوانن‌ــە ڕەخنــە و بــە هــیچ جــۆرێ بــیر و ڕای تایبــەتی و غەرەز و مەسەلەكەسی‌یــەكان تێكــەلاَو ڕەخنــە ناكــەن. قــسە لــە ســەر وەیــە ڕەخنــەی بــاوكی تــارا نــەزۆر زانــستانەیە و نــە بێغــەرەز. هیــوا دارم بەڕێوەبــەرانی ســروە ئــەو مافــەی بــۆ بێحورمــەتی بــە ســوارە داویانــە بــە بــاوكی تــارا ـــ بــۆ روونكردنــەوەی هێنــدێك ڕاســتی و پــێ شــێل نــەكرانی حــەق بیــدەن بــە منــیش. جــا لــە شــەش لاپــەڕەی ســروەی پتر گرت باقیەكەی بۆ خۆیان وەكیل بن...

★★★

"لاسە شۆڕێك بووم غەنیمی دوژمنان
ئێستــە ئــەنگواوم بــە تیــری چڵكنان"
"هێمن"

"چاوخشاندنێك بە سەر شێعری ـ شار ـ ی ســـوارە" ســـەر دێـــڕی ڕەخنەیـــەكی دوور و درێـــژە، لـــە ســـەر ئـــەو شـــێعرە، لـــە نووســـینی "بــاوكی تــارا" ناوێــك. ڕەخنــەی بــاوكی تــارا شــەش لاپــەڕەی ســروەی ٥٥ی داگــیر كــردووە تــا پێمــان بلــێ ســوارە (بــە بــڕوای وی!) لەگــەلّ شارســتانییەت دژایــەتی هــەبووە و لــەو شــێعرەدا گەڕانــەوەی ســەر لادێ و ژیــان و داب و نــەریتی كــۆنی كۆمەلاَیــەتی پێــشنیار كــردووە! كــاكڵی

مەبەستی باوکی تارا هەر ئەوەندەیە! باقیەکەی درێژدادڕییەکی بێکەلك و پڕ غەرەزە لەگەڵ کەسایەتی شاعیر. نیازم نەبوو بە شێوەی ئەو برادەرە شەش لاپەڕەی سروە ــ بۆ سەپاندنی خۆم ــ داگیر بکەم. بەڵام "حافز" کوتەنی:

جای آنستکه خون موج زند در دل لعل
زین تغابن که خزف میشکند بازارش

باوکی تارا لە سەرەتای ڕەخنەکەی دا بە گفت و لفتێکی حەسرەتاوی دەڵێ "ماوەیەکی زۆر بوو کە ناوبانگی ئەو هۆنراوەیەی کاك سوارەم بیستبوو. لە هەر کەس باسی ئەم هۆنراوەیەی کاك سوارەم دەپرسی بە تام و چێژێکی تایبەتی و زۆرەوە بۆی باس دەکردم و لێی دەدوا..." "بەم بۆنەیەوە تاپۆیەکی گەلێك مەزن و دیمەنێکی زۆر جوان و ڕازاوە لە بارەی ئەم هۆنراوەیەوە لە بیرمدا نەخشی بەستبوو..." گوایە ئەو کەسانە کڵاوێکی گەورەیان ناوەتە سەر باوکی تارا یا خود هیچ لە شێعر نەگەیشتوون، بەداخەوە باوکی تاراش درەنگی پێ زانیوە تا بەرگری لە ناوبانگی بەناحەقی! ئەو شێعرە بکات و سەمی قاتڵی ئەو شێعرە بە خەڵکی بناسێنێ! ئیتر بۆ چ درەنگی پێ زانیوە دەکرێ چەند هۆی هەبێ: یا تازە فێری کوردی و شێعری کوردی بووە یا لە هەندەران ڕا هاتووە و تازە تووشی "شار"ی بووە.! (چونکە ئەو شێعرە پێش ١٣٥٤ دانراوە. لە ژمارەی ٤ی سروەی ساڵی ١٣٦٤یشدا بە ژیاننامەی شاعیرەوە چاپ کراوە. ئەی بۆچی باوکی تارا وا درەنگ تووشی "شار"ی بووە؟ خوا دەزانێ). بەڵام زەرەر لە نیوەش ڕا

بگەڕێتــەوە هــەر قازانجــە هــەر بۆیــە بــاوکی تــاراش قــۆڵی هــەڵکردووە تــا ئــەو کۆمەڵــە کــوردی نەزانــە لــە شــێعر ناحاڵیــە (کــە بــە فریویــان بردبــوو) ڕێنــوێنی بکــا و ببێتــە چاوســاغیان بــۆ کۆڵانــەکانی شــاری ســوارە. دەرکــا و دەرکیــان پــێ بکــا و بۆیــان لــە بــنی کوولەکــەی دا تــا حاڵی بن ئەو "تاپۆگەلێك مەزنە" چ مۆتەیەکە.

ئــــەنجا بـــا بـــزانین پێوانـــەی بـــاوەڕپێکراوی (زانـــستانەی!) چاوســـاغەکەمان چـــیە؟ و بـــۆ دەدرێتـــە بـــەر گوللـــەی تاوانبـــاری و بوختان؟ (از کرامات شیخ ما اینست)!

پێوانــەی (زانــستی) بــاوەڕپێکڕاوی بــاوکی تــارا بــە قــسەی خــۆی خڕکە بەردێکی لە دەستان خۆشە!

"ئەوانــەی باوەڕیــان بــە پێوانــەی زانــستی هەیــە و باوەڕەکانیــان جــام خانــە! نیــە و لــەوەی ناترســن کــە پێوانــەی زانــستی وەك بــەرد بیــشکێنێ و لــە نــاوی بــەرێ. کەواتــە شــار لێــرەدا جامخانەیــە (خــوالــێخــۆشــبــوو مــامــۆســتا هــەژار بــە ــ کۆشــکی بلــوورین ــ ی تــەعبیری" قــــصر آبـگـیـنـــــە"ی ڕازانــدەوە تــا بــاوکی تــارا بیکاتــە جــام + خانــە و باســی ڕەســەن نــەبوونی و شــەش بکــا!) و نەقــدی ئــەوتۆش بەردێکــە و ئەوجامخانەیــە دەڕووخێنــێ! جــا کــابرا؛ لــەو ڕووخاندنــە چ ئامــانجێکی هەیــە و دەیــەوێ لــە جیاتیــانی چ ســازکا خۆی دەزانێ!

ئیــزن بــدەن لــە بــەر تیــشکی لێکۆڵینــەوەی! بــاوکی تــارا لــەو شــارەدا بگــەڕێین و وشــیار بــین چاوســاغەکەمان لــە لایــەن لایــەنگرانی ســوارەوە نەکرێتــە نیــشانەی تــیر و تانــەی نازانــستانە! (لــێش دەدا و هــاواریش

دەکا)!؟ خـوا یـار بـێ و بـاوکی تـارا داواکـار لـەوتارێکی دیکـەدا دێـڕ بـە دێـڕ شـوێنی هەڵـدەگرم و تـەواوی هەڵـەکانی ئـەو چاوسـاغە بـە چـاوی دادەدەمــەوە. بـەڵام لێـرەدا تـەنیا دەمـەوێ لەسـەر مەبەسـت و ئامـانجی باوکی تارا لەو گێرە شێوێنیە بدوێم:

★★★

باوکی تارا لە وتارەکەی خۆیدا نوێنـــەری پرۆلتاریـــای مـــەزن و شۆرشـــگێڕی! شـــارییە لـــە بەرانبـــەری شـــاعیرێکی بـــورژوای تێـــر و تەســـەلی لادێیـــی. ئـــەو بـــاوەڕە وای شاگەشـــکە کـــردووە کـــە "دۆن کیـشۆت" ئاسـا لێـی سـواری کەرەشـەلەی مانیفێـستی! خـۆی بـووە و هەڵیکوتاوەتـــە ســـەر ئـــەو "شـــوالیە" دەرەبەگـــە "دێخـــوازەی ڕۆژی شـاری پێچـڵکن و نەخۆشـە و شـاری پـێ قـاتڵی هـەژارە. ڕۆیـشتنی شـاعیر لـەو شـارە ـــ بـەڕاکردن لـە قەڵـەم دەدا و حـەقی پێنـادا لـەو شـــارەی ـــــ بـــچێتـــە دەر (لـــــە بیـــــرلەنی ناوەنـــدی ئالـــمانی ڕۆژهـەڵاتی"شدا برادەرانـی هـاوبیری بـاوکی تـارا سـی سـاڵی ڕەبـەق دیواریـان کێـشا و بـە توورەییـەوە هاواریـان دەکـرد. خەڵکینـە دووکەڵـە هەتانە! کەرەسە و مەکینەیە هەتانە ـ هۆیـــەکانی بەرهـــەم هێنـــان و ئـابووری شـارە، هەتانـە (ل ١٨ی سـروە)بـەرەو لـە نـاوبردنی تـاروپۆی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی و ئیستیکباریش! دەڕۆن ـ ئـــیتر بـــۆ چ لـــەو شـارەی هەڵـدێن؟ برایـانی بـاوکی تـاراش تـەنیا بـەوە تـووڕە بـوون سـوارە قـۆڵ لـە قـۆڵی دڵدارەکـەی لـە شـاردا پیاسـە بکـا. (ل ١٨) خـوا لـێیان خـۆش نـەبێ "جـاڕەگوڵ"یـان هـەبوو و نەیانـدەزانی بـە کـاری چ دێ؟ چـەند و چـوونی ئـەو شـارە بـچن لـە بـاوکی تـارا یـا "ئێـریش

هــۆنێکێر" (دیکتــاتۆری پرۆلتاریــای ئەلــمان) بپرســن کــە چــل‌وپێنج ساڵ لە بێرلین داسی بە چەکوچی ڕەقاندەوە!

تا ئێرە تایبەتمەندی‌یــەکانی شــاری پەســندی بــاوکی تارامــان ناســی: شــاری پێــشکەوتنی مەکینــە! چــین و توێــژە کۆمەڵایەتیــەکان ــ هــەژار و چەوساوە ـ سامان‌دار و کەرەســــە، مەکینــــەی پێــــشکەوتوو، چــــەکی زۆرداری و قــــەڵای چەوســــانەوە. شــــاری پاکانــــە بــــۆ ڕۆژی چــــڵکن و دووکــەڵ (ل ١٦) ســەرمایە و خــەبات... هەڵبــەت لــەو شــارەدا دەبیــنن مــەلی ئــەوین غەوارەیــە! خوێنــەرانی بــەڕێز خــواوەکیلی ئــەو شــارە لەگــەڵ بێــرلینی "هــۆنێکێر" پێــك بگــرن (لــە مجلــەی کهکــشان ــ ژمــارە ٩ ـ ل ١٠ تا ١٣ ـ یا هەر سەرچاوەیەکی ئەوتۆی دی.) تا بزانن:

دانــەي فلفــــل ســــياه و خــــال مهرويــــان سياه
هــر دو جانــسوزنــد امــــا ايــن كجــا وآن كجا

بــە بــڕوای بــاوکی تــارا: "هۆنــەر بــە چــاوێکی تیــژ و زانــستانەوە! ناڕوانێتــە کۆمــەڵگای شــــار و ژیــــانی شارنــــشینی و پەیوەنــــدەکانی نێوانیــــان ناناســــێ و تێیــــان ناگــــا... هۆنــــەر تووڕەیــــە لــــە هــــەموو نیــــشانەکانی شــــار و شارنــــشینی. کەرەســــە و مەکینــــە و هۆیــــەکانی گەشــەکردنی شــار و شارنــشینی بــە دوژمــنی خــۆی دەزانــێ و لــە هــەر کــوێ بــۆی بلــوێ بــە گۆچــانی تــووڕەیی وردیــان دەکــا و لــە ناویــان دەبــا. و لــە هــەر کــوێدا بــۆی نــەلوا وا دەزانــێ قــول و زنجــیرن (یــانی غــل و زنجــیری فارســی)... و ئــەوەیان بەســتۆتەوە. تــۆ بڵــەی ئەوانــەی لــە وڵاتانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتدا شووشــــــان دەشــــــکێنن و ماشــــــێنان

دەسـوووتێنن و دیـواران دەڕووخێـنن، خـۆ پێـشاندان و مـان گـرتن سـاز دەکـەن و تێـل و تـان و ڕایـەڵ هـەڵدەبـڕن (وەك بێرلینەکـەت ـ تـەواوی یـەکیەتـی سـۆڤیەت ـ چـین ـ ژاپۆن ـ فـەلـەستینی داگیرکراو ـ ئافریقـای جنـووبی و...) هـەمووان هـەر لـە قوماشـی سـوارەن و هەڵـەن؟ یـا خـود دوژمـنی شـار و شارنـشینی و شارسـتانیەتن؟ ڕەنگـە ئـەوانیش بەچـکە فیئـۆدال بـن و بـۆ بەردەوارەکەی عەشیرەت "خۆ بکوتن؟

★★★

کـورتی ببڕینـەوە: بـاوکی تـارا بـە پێـچەوانەی دروشمـی خـۆی وتارەکـەی پـڕە لـە "بـیروڕای تایبـەتی و غـەرەز و مەسـەلە کەسـی یەکان" باوکی تارا لە تەواوی وتارەکەیدا شـوعاری پـڕ و پـووچ و منـداڵ هەڵخەڵـەتێنی چـەپیە نەخۆشـەکان بـۆ لایـەنگری لـە کرێکـار و چەوسـاوە و دژایـەتی لەگـەڵ چەوسـێنەر و سـەرمایە! بـەڕەڵڵا دەکـا. ئـەو شـوعارانەی سـاڵەهای سـاڵ بنێـشتەخۆشکەی هـونێکێر چائۆشێـسکۆ، برژنێـف و سـتالین و... بـوون و هـەزاران کەسـیان لـە خـاك ڕاکـرد تـا ئێـستا بـە سـەر شـۆڕی دوکانەکـەیان تەختـە کـەن و خـڕی کەنـەوە و بـە زینـدوویی کونەمـشکیان لـێ ببێتـە قەیـسەری و بـە مـردووی گۆڕەوشـاریان دەن و گـۆڕ بـە گۆڕیـان کـەن و لـە زبڵـدانی مێـژوویان بـاوێن. (ئـاوا دەبـێ شـوعار!) ئەوانـە بـوو بـیروڕا تایبەتیەکـەی کـە بـاوکی تـارا حاشـای لێـدەکا. (دیـارە ئاشـەکەی زۆر سوێرە!).

غـەرەزی هەیـە: غـەرەز لەگـەڵ کەسـایەتی شـاعیر: پێـی وایـە نـاکرێ کــوڕی دەرەبــەگێك لایــەنگری زانــست و پێــشکەوتن بێــت و حەتمــەن شــێعرەکەی بــە دژی چــینی چەوســاوەی وەك بــاوکی تارایــە! مەســەلە کەسی‌یــەکان تێکــەڵ دەکــا: (مــەنزووری "مــسائل شخــصی"یــە!): ئــارەزووی مرۆڤێــك، شــاعیرێك، بــۆ چــوونەوەی باوەشــی سروشــت و دیمــەنی جــوانی لادێ دەکــرێ مەســەلەیەکی کەســی بــێ. شــاعیرێکی خۆشـی نـەدیتووی بەنـدی کـراو ــ دوورخـراوە ــ بێکـار ــ نائومێـد لـە دوایین مانگەکانی ژیانی‌دا ئارەزوو دەکا بچێتــەوە ئــــەو جێیــــــــەی باشترین بیرەوەری‌یــەکانی ژیــانی کــورت و خــەمباری لــێ هــەلگرتووە تا لەوێ بمرێ:

شنیدم که چون قوي زیبا بمیرد
فــریــبنــده زاد و فــریــبا بــمیرد
شب مرگ تـنها نـشیند بـه موجي
رود گــوشه‌اي دور و تـنها بمیرد
گروهي برآنـند کـاین مرغ شیـدا
کـجا عـاشـقي کـرد آنجـا بمیرد

بــەلاٌم مامۆســتا هــێمن گوتــەنی: " بــەمردووییش نیــشانەی گوللەیە ئەو کەللە پڕ شۆڕە"

ئــەو شــاعیرە حــەقی نیــە بــۆ یارەکــەی خــۆی ڕوون کاتــەوە بــۆ بــەجێی دهێڵــێ و دەچــێتەوە دێــی؟ هــەموو ڕۆیــشتنێك ڕاکردنــە؟ (بــۆریس پاسـترناکی دەناسـی؟) بـرا تـۆ خـۆت پـاش سـێزدە سـاڵ لـە سـەرکەوتنی شۆرشـی ئیـسلامی و تێکـچوونی ڕژێمـی شـای نیگـریس زاتـت نیـە نـاوت لـە پـای نووسـراوەی خـۆت بـە تـەواوی و دروسـتی

بنووسی تا خەڵك بتناسیٚ و بزانیٚ كردەوە و وتارت چەند لێك نزیكن یا دوور؟ (یا نازناوتە؟!)

سوارە ئەو شێعرەی لە تاریكترین ساڵەكانی دەسەڵاتی ڕژیمی شای فەوتاوا داناوە. شاری سوارەی "بێرلینی" تۆ نیە. ڕۆژی ئەو "شارە" بە دووكەڵی بەرهەم هێنان (تولید) چڵكن نەبووە. شاری سوارە شاری خەسارکردنە. گزەی ئەو شارە لە چەپ و ڕاستەوە قۆڵی پیاوی دەگرن و بیٚ سەر و شوێنی دەکەن. تاو و یاو و چرای نێئۆنی شەوەکانی هینی "کابارەکانی تارانن. هارە هاڕی ماشێنی دەوڵەمەندەکانە لە شەقام. تێل و تان و ڕایەڵی، هەر ماڵە و سیخوڕێکی، ساواکی‌یە. دووکەڵەکەی لە ماڵی دەوڵەمەندەوە هەڵدەستیٚ نەك لە کارخانەی پرۆلتاریای ڕۆژهەڵاتی! شێرە زەلیلەکەی شاعیرێکی نەقوستانی دڵپاك بوو باوی ڕێوی سرمەخۆری ڕژیمی شای بوو.

شاری سوارەی هەرێمی زۆنگ و زەلی کابارە و کازینۆ و تریا و ترياك و هیرۆئین و فەساد و بیٚبەند و باری بەردەم و سەردەمی خۆی بوو. قۆندەرەی دراو پووڵ و پارتی بوو و زیندانی ئینفرادی‌یەکان بۆ ئەوین تەسك و بۆ خەفەت هەراو بوون. سوارەی بێچارە جاڕە گوڵی بێرلینی نەدیبوو تا ئاواتی بۆ بخوازیٚ. هەر بە وڵاتی خۆی دەزانی و ڕووی لە قوبلەی ڕۆژهەڵات وەر سووڕاندبوو.

ئەوەیە شاری سوارەی کاکی برا. شارە بەقوڕیٚ گیراوەکەی بەرهەمی بیری تۆ پەسندی هیچ کەسێکی ئاقڵ نیە و مەلی ئەوین لێی غەوارەیە. جا تۆ کە ڕێگای ئەو دوو شارەت لیٚ گۆڕاوە ئەو

هــەراو و هەنگەمەیــە چــیە ســازت کــردووە و ئــەو کۆشــکە بلوورینــە (جامخانەکەت) بۆ دەڕووخێنی؟

ئــــەمــــــن وەك تــۆ نامــەوێ بیــــروڕای خــۆم داســەپێنم بــە ســەر خوێنەراندا. بـــەردی پێوانـــەی زانـــستانەش! ناهاوێمـــە جامخانـــەی "شــار"ان. چــون تەنانــەت ئەگــەر جامخانــەش بــن ئێــستا "مــوزە"ی ناســاندنی چــاخێك لــە مێــژووی ئــەو وڵاتــەن. تــۆ حــەقت نیــە بــۆ هــەڵکردنی ئــاڵای بــڕوای خــۆت ئــاڵای خـــەڵکی بهێنیـــە خـــوارەوە. ئــەمنیش بۆیــە ئــەو زوڵمــەت لــێ دووپــات دەکەمــەوە تــا بزانــی چــەند کارێکی ناشیرنە!

بەڵام چەند ڕەخنەیەك لە وتارەکەت:

١ـ لە تەواوی ئـەو وتـارەدا "سـوارە"ت بـە زەمـانی حـاڵ دوانـدووە. وەك پێــت وابــێ ســوارە ئێــستاش مــاوە! ئــەگینا دەکــرا و دەبــوا فێعلــەکانت "گـذشـتـە" یا ڕابردوو بوایەن. وەك: ئایا هۆنەر نازانــێ... بێگومـان ئـەوە چاك دەزانــێ...(ل ١٥٦)... چونکە خـۆی لـە لووتکـەی خۆبـەزل زانـین و لـە دیوانی لە ناو خۆدا ژیانا دەژی و دەترسـێ... (ل ١٦). سـوارە لـە ١٣٥٤ کۆچـی دوایی کردووە.

٢ـ پێــت وایــە تــووڕەیی مرۆڤـــ لــە چــەند شــت "ضـــــــد و نــقــیض"ە؟ بۆ پیاو ناکرێ لە چەند شت تووڕەیی؟

٣ـ لــە تــەواوی ئــەو شــێعرەدا ســوارە بــە دڵدارەکــەی پێــشنیار ناکــا دەگــەڵی کــەوێ. یــا خــود ناگەیــەنێ یارەکــەی ئــەو چــوار چــێوەی هەڵبژاردبێ و . (ل ١٥ ـ ستوونی ١ و ٢)).

٤ـ لــە ســتوونی ٢ی ل ١٧دا فەرمووتــە: هۆنــەر توورەیــە لــە هــەموو نیــشانەكانی شــار و شارنــشینی و كەرەســە و مەكینــە بــە دوژمــنی خــۆی دەزانــێ... بــۆی بلــوێ لــە ناویــان دەبــا... بــرا بــەوكارەی تــۆ دەڵــێن "تــەحریف"! لــە كــوێی شــێعری شــاردا باســی مەكینــە و كەرەســە و شــتی وا كــراوە. بــۆ چــوونی تــۆ هەڵەیــە و دەیدەیــە پــاڵ ســوارەوە. هیوادارم قەت نەبیتە مێژوونووس!

لــــە بابــەت بۆچوونــــی هــەڵــەوە تكایــە پێــشەكی "رازی تــەنیایی ـ ئەحمەد هەردی ـ چــاپی دووهــــەم" بخوێنــــەوە تــــا بزانــــی بــــە زینــدووی ســەری هاوبیرێكــت چــی لــێ كــردووە. هــەروەها مامۆســتای كورد ـ ژمارە ٦ـ بلوێر ژەنی بۆ كێ؟.

٥ـ باســی ئــەركی سەرشــانی هونەرمەنــدت كردبــووو؟ ئــەركی تــۆ چیە وەك رەخنەگرێك؟

٦ـ لــە بــاری رەســەن نــەبوونی وشــەوە ســەیری "شــار"ت كــردووە. ســەیرێكی نــووســراوەكەی خــۆشــت بكە! چونكە ـ نموونە ـ كــــــــە دەلــەنگێ؟ نــەخــشی بەستبوو ـ زانستانە! ـ هەستیار!! ـ مەكینــــــــــە "رەنگە پێت ـ كــوردی بــێ" ســەرمایەداران؟ واقعیــە، لــە هــەموانیش ســەیرتر جامخانەكــەت. تــازە پێویــستە بزانــی نەســری تــۆ هــی ســاڵی ٦٩یە شێعری سوارەی هی پێش ٥٤.

٧ـ لـــە ســـتوونی ٢ی ل ١٥دا فەرمووتـــە: ئـــەم جـــۆرە هۆنراوەیـــە زۆرتــر بــە شــێوەی كلاســیكە (چــەند بــە ڤێــز و بێــزەوە) و نیــشانەی كــەم هێــزی هۆنــەرە لــە شــێوەی دارشــتنی هــۆنراوەی نــوێدا! لــە مامۆســتا، هــێمنی خوالێخۆشــبوویان پرســی فــەرمووی: شــێعر ئەگــەر

شتێکی تازەی پێ بێ با کلاسیکیش بێ نوێیە و..." ئەوە لە بابەت شێوەی دارشتنەوە. خەریك بووم داوای شێعرێکی نوێت لێ بکەم، بەڵام ئەو شێعرەی "ئاراستەی"! وتارەکەت کردبوو وەبەر چاوم هات و حەیفم دێ دووپاتی نەکەمەوە:

ئاخۆ کەی بێ سۆزی دەروون بە خاتری پارووبە نان

نەسووتێت و بۆ کرووزی نەگرێ ئاسمان

مەولەوی دەڵێ: آفتاب آمد دلیل آفتاب.

نازانم ئەو هینە هی خۆتە یا شاعیرێکی پەسندت بەڵام پیاو لە بەیتێك شێعردا قورووپێوە داوە! سوارەش نەماوە تا بزانێ سۆزی دەروون چۆن دەسووتێ؟ ـ بە خاتری پاروویە نان؟ ـ خوا هەڵناگرێ بۆ کرووزی ئەو شێعرەش گەیوەتە ئاسمان! وشەی ڕەسەنیش هەر باسی ناکرێ سۆز ـ دەروون ـ بە خاتری ـ نان ـ ئاسمان... جا هەتا ئەو شێعرەی تۆ لەوێ بێ کێ "گوێ دەداتە ئایەتی پەراوی دڵ"؟ کەس!.

ئەدی وەزنەکەی؟

٨ـ زروفی زەمانی و مەکانی شێعری سوارەت بە تێکڕا لەبەر چاو نەبووە.

هیوادارم بە چاوێکی پڕ سەرنجەوە بڕوانیتە "طرح"ی پاڵ نووسراوەکەت تا بزانی ئەو ئینسانە بە بڕوای تۆ قەڵای خشت چنی کام بیری کۆن و ویشکە؟ و لە شوێن پەپوولەی کام ئاواتا وێڵە؟ خۆزگە "طر ا ح" چالاوێکشی لەبەر پێی کێشابایەوە.

٩ـ ڕەخنەم لە سەر دێڕ بە دێڕی نووسراوەکەت هەیە ئەگەر داوا کاری هەبوو دەینووسم دەنا پێم وایە ئەوەندە بەس بێ.

سوارە یا هەر شاعیرێکی دی لە ڕادەی توانینی خۆیدا کاری کردووە و بەرهەمی ماوە. مەمانان ئەگەر پێمان وایە کاری ئەوان هەڵەیە یا کەم و کووری تێدایە دەکرێ قۆڵ هەڵکەین و تەواوی کەین.

١٠ـ ئەگەر بەراستی پێت وایە: هەڵبەستی شاری کاك سوارەش تێڕوانینێکی گشتی و هەموو لایەنەیە بۆ ژیانی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگای شار و لادێ، لە ڕوانگە و بۆچوونی تایبەتی شاعیرەوە (ل ـ ١٥) یا "هۆنراوەکەی کاك سوارە لە جێگای خۆیدا جوانە و خاوەن هێندێك تایبەتمەندی چاکی خۆیەتی" ئەی چۆنە هەر یەك لایەنە هەڵت سەنگاندووە و لە باری ئابووریەوە بۆی چووی؟ چۆنە هێندێك لە تایبەتمەندیە چاکەکانیت نیشان خوێنەر نەداوە تا بیر لە غەرەز و مەرەزی تۆ نەکاتەوە؟!

بەرەو شار

سەلاح عەرەبی (سەلاحەددین ئاشتی)

هەر لە کۆنەوە کوتوویانە: "مانای شێعر وا لە دەروونی شاعیرا: واتە واتای ڕاست و دروستی شێعر بە تەواوی هەر ئەو کەسە دەیزانێ کە دەیهۆنێتەوە.

من لام وایە ئەم وتەیە هەر لە زمانی شاعیرانەوە داکەوتووە و بڵاو بۆتەوە و بە بەرژەوەندی خۆیان کەڵکیان لێ وەرگرتووە و ئێستاش هەر دەیڵێن و دەیڵێنەوە و کردوویانەتە "بنێشتە خۆشکە".

بەڵام ئەو مەبەستە نابێتە بەڵگە بۆ ئەوە کە کەس مانای شێعر نازانێ یاخۆ هەقی لێکدانەوەی نیە. دیارە بە درێژایی مێژووی ئەدەب، شێعرناس

و شێعرنەناس هۆنراوەیان شی کردۆتەوە و بە پێو دانی زانستی یا خۆ بە پێچەوانە بیروڕایان دەربڕیوە. جا بە حەق یا ناحەق. بەراست یا بە هەڵە!

ڕاستییەکەی ئەوەیە لەم وڵاتەی ئێمە کاتێك شاعیر زیندووە. لێکدانەوە و شی کردنەوەی شێعرەکانی باش و قڕە و دمەتەقەیان کەمتر لە سەرە، ئەمما هەر کە شاعیر سەری نایەوە، بەتایبەت ئەو کەسەی کە پێشمەرگی، بە هۆی هەل و مەرجی دژوار و ئەستەم، بواری چاپ و دەرفەتی بڵاو کردنەوەی هۆنراوەکانی، ئەویش دوور لە هەڵە و پەڵە نەبووبێ، توێژینەران و ڕەخنەگران تووشی سەر لێ شێواوی دەکا و هەلیش بۆ هەلپەرەستان دەڕەخسێنێ.

کاك سوارە یەکێك لەم نامرادانە بوو کە تەنیا بە دەسنووس و بە هەڵکەوت و لە کەلێندا لە تریبوونی ڕادیۆوە شێعرەکانی خۆی بڵاو دەکردەوە.

جا بەختەوەرانە کاکە سوار بۆخۆی، بە دەسخەت و قەڵەمی خۆی، لێکدانەوەیەکی لە سەر شێعری "شار" کردووە و ساڵی ١٣٥١ی کۆچی لە بەرنامەی "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا کە لە ڕادیۆ تارانەوە تۆمار دەکرا. بڵاوی کردۆتەوە[1].

ئەمما بە ڕاشکاوی دەتوانم بڵێم "کاك سوارە بە پێی قۆناخی ئاستەنکی ئەو سەردەمە زیاتر کۆبە و پەراوێزی لێ ناوە و "گەلێکی ریس و کوریس بۆ هێناوەتەوە".

"ماڵم قەبرە" سەرەڕای ئەمەش نووسراوەکە بەڵگەنامەیەکی بەکەڵکە و دەتوانێ زۆر لایەنی هۆنراوەکە دەربخا و لە پەردەدا زۆر مەبەستی گرینگی نواندووە و دەکرێ وڵامێکی کەم و پوختی ڕەخنەگری بەڕێزی بێ.

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێش. بۆ كاك سوار وا كەم و پوخت لە سەری دواوە؟ وا خۆم وڵامی دەدەمەوە.

"چونكە وەك ئاگامان لێیە، لەم سەردەمەی ژیانی سوارە، قارەمانی پێشووی "سورە قەڵا"دا، "كەڵ بەموو بەند بوو". هەر بۆیە مەبەست ڕوون و ئاشكرا نەدەكوترا و دەكەوتە ژێر پەردەی ڕەمز و ڕازەوە، زمان و شێوەی سەمبولیك دەهاتە كایە و تەنیا پیاوی وریا و زیرەك دەیتوانی "موو لە ماست دەركێشێ"

جا هەر بۆیە هاتمە سەر ئەو باوەڕەكە ڕوون كردنەوەیەكی سیاسی ـ ئەدەبی و ئەدەبی ـ میژوویی بكەم، بەڵكوو بتوانم بە دەرخستنی زەمان و زمانی شێعرەكە وەڵامێكی هەموو لایەنەی ڕەخنەگری خۆشەویست بدەمەوە و تا ڕادەیەكی تەواویش خۆێنەری خۆشەویست لە شك و دوودڵی ڕزگار كەم و بە شنەبای حەقیقەت هەور و هەڵا ڕادرێ و خۆرەتاوی پاك دەركەوێ.

لێرەدا بە پێویستی دەزانم پوختەی مەبەستەكانی ڕەخنەگری هێژا وەبیر بێنمەوە. بڕوانە "سروە"ی ژمارە ٥٥، لاپەڕەی ١٩، ١٤... شاعیر تووڕەیە لە شێوەی تازەی شارنشینی! هەوڵ و خەبات بۆ بەرەو پێش چوونی كۆمەڵی بە لاوە خراپ و نەنگە! خۆ بە زل زان و كوڕە عەشیرەت و ترسەنۆكە! دوورە پەرێزە و لە گەلەكەی تاق بۆتەوە" و هتد...

ئازیزان!

ڕەخنەگری دەروەست دەبێ هەمیشە لە سەرەخۆ و بە پارێز هەنگاو هەڵێنێتەوە و ورد بڕوانێ. لێكدانەوەی زانستی بكا و بە سەر ویستی دەروونی خۆیا زاڵ بێ و بە مەیلی خۆی مانا دانەتاشێ، ئالێرەدا دەبێ

بزانێ کە شێعر دەگەڵ نووسراوە یا خۆ مەقالەیەکی تەواو سیاسی جیاوازی هەیە. شێعر پەیڕەوی لە مەنتیقی تایبەتی خۆی دەکا و بریتی‌یە لە ئیحساس و هەستی دەروونی شاعیر بەرامبەر بە ڕووداوەکانی دەوروبەر، کە بە گوێرەی بۆ چوون و توانا و ئاوەز و تێگەیشتنی شاعیر دەهۆندرێتەوە.

شێعر فۆرمۆلێکی ڕامیاری و ئابووری نیە و ئەم جەغزە بەرتەسك و بەرتەنگانەی هەڵبواردووە و ڕێ و شوێنێکی تایبەت بە خۆی گرتۆتەبەر.

بەڵام بەداخەوە ڕەخنەگری بەڕێز ئەو مەبەستەی لە بیر کردووە و تەنیا لایەنێکی شێعرەکەی وەك هەڵوێستێکی تەواو سیاسی خستۆتە بەرباس، ئەویش بە پێی بۆچوونی خۆی! ڕەخنەگر ئەگەر بیهەوێ بیانوو بگرێ، پەڕەکایەك دەکا بە کێوێك و بە پێچەوانە!

شێعرناس دەبێ قازی و داوەرێکی دادپەروەربێ، یانی لایەنی بەهێز و جوان و ڕازاوە و لایەنی کز و دزێو و ساکاری کارەکە دەربخا و سەرجەم تێکوڵ و کاکڵ لێك جیا کاتەوە و ئەوسا هەڵوێست بگرێ و حوکم بدا.

بیروڕای تایبەتی و غەرەز هەر ئەو کارە دەکا کە تەنانەت، "سەرما بە هەتیو، با بە دەواری شڕی ناکا"، بۆیە سوارە فریارەسێکی دەوێ کە ئەم شێعرەی لەباتی وەخوێنێ:

لە جگەر گۆشەیی شێعرم مەدە مەعنایی خەراپ
بێ خەتا کەس نیە ڕازی کە لە ئەو لادی درێ

جا ئەگەر وایە با لە پێشا سەرنجێك بدەینە سەردێری ڕەخنەکە:

"چاوخشاندنێك بە سەر شێعری "شار"ی سوارە"

ئەم ڕستەیە لە باری ڕێزمانی کوردیەوە ناتەواوە.

لە زمانی کوردیدا فێعلی "چاو پێخشاندن" یا "چاو بەسەر خشاندن" مان نیە. کورد دەڵێ: "چاو پێداخشاندن". "چاو بەسەرداخشاندن"یش دەڵێن و ئەگەر نەڵێین هەڵەیە دەتوانین بێژین کەمتەر خەمی نووسەر یا وێژەرە. وەهەر حاڵ ئەگەر نووسەر ئاوڕێکی لە ڕێزمانی کوردی دابایەوە تووشی هەڵەی ئاوا زەق و بەرچاو نەدەبوو و دەینووسی:

"چاو خشاندنێك بە شێعری "شار"ی سوارەدا" یا وەك ئیشارەی پێکرا دەیتوانی ئا بەم شێوەیش بنووسێ:

"چاو خشاندنێك بە سەر شێعری "شار"ی سوارەدا".

ئەگەر چی ڕەخنەگر ـ ڕەخنەگری ڕاستەقینە ـ هەرگیز ئیزنی ئەوە نادا بە خۆی کە بە سووك بڕوانێتە "شێعر" و لەباتی لێکۆڵینەوە و ورد بوونەوە و هەڵسەنگاندنی زانستی تەنیا چاوێکی پێدا بخشێنێ و پاشانیش بێترس و پارێز حوکمی لە سەر دەربڕێ.

ڕەخنەگر دەبوو لە پێشدا بۆ شی کردنەوەی ئەم شێعرە دوو کاری بنەڕەتی بکردایە: یەکەم: سەردەم و هەلومەرج ئەو قۆناخەی شێعرەکەی تیا وتراوە و بڵاو کراوەتەوە ڕوون کاتەوە، دووهەم: زمان و کێشی شێعرەکە بخاتە ڕوو، جا پاشان بچێتە سەر مانا و مەبەستی ئاشکرا و ونی هۆنراوەکە ـ بەتایبەت کە فەرموویەتی: "... تاکوو سەرەنجام ئەم کارەی سوارەم دیت و پاش ورد بوونەوەیەکی زۆر هاتمە سەر ئەو بڕوایە کە ئەم هۆنراوەیەی کاك سوارە بخەمە بەرباس و لێکۆڵینەوە و بە پێوانەیەکی باوەڕ پێکراوی جێگیر بیپێوم". کە چی بەداخەوە خۆی لەم کارانەی

سـەرەوە پاراسـتووە و کـەمتر خـۆی لـە قـەرەی پێوانـەی بـاوەڕ پێکـراوی جێگیرداوە.

وەك لــــە بــــەیاز و دەسنووســــەکان دەردەکـــەوێ. شــــێعرەکە لـە نێوان ساڵەکانی ١٣٥١ ـ ١٣٥٠ی کۆچی هۆنراوەتەوە و بڵاو بۆتەوە.

ئەم ساڵانە سەردەمی چاكهەڵــدان و گەشـــە کردنـــی سیـــستمی سـەرمایەداری لـە ئێـران بـوو... تـا زەمـان پـتر بـەرەوپێش دەڕوا، سیـستم گەلیش زۆرتر تووشی ئاڵوگۆڕ دەبن، تەنانەت خێراتر لە پێشوو، ئـەویش بە هۆی وریایی و چوونە سەری پلەی زانیاری کۆمەڵ.

ڕەخنەگر لای وایە سوارە تێپەڕ بوونی قۆنـاخی دەرەبـەگی بـۆ قۆنـاخی سـەرمایەداری کـە یـەکێك لـە پێویـستەکانی زەمانـە بـە خـراپ و هەڵـە و چەوت دەزانێ. بەڵام لە ڕاستیدا دەتـوانین بێـژین: "ئـەو، گەشـە کردنـی سیستمی سەرمایەدارییە بە نیـشان دان و دەرخـستنی مەزهەرەکانیـەوە کـە بریتین لە: چرای نێئـۆن، دارتێـل و دووکـەڵی کارگـاە گـەورەکانی و هتـد... دەخاتــە ڕوو. لــە پێــشەسازی تــووڕە نیــە، بــەڵکوو بێــزاروە لــە بەشــێکی فەرهەنگی سەرمایەداری.

شەوو ڕۆژ خەڵك خەریکی کار و کوێرەوەرین و دێـن و دەچـن، مانـدوو، شـەکەت، لەبـەر هـاڕە هـاڕ ئاگایـان لـە یـەکتر نـەماوە. "ورکـە بـورژوا" خـۆ دەکوتێ و پەلەیەتی بۆ بوون بە "کەڵـە بـورژوا". کرێکـار ڕۆژ بـە ڕوژ پـتر دەچەوسـێتەوە و گیرفـانی سـاماندارەکان بـەحری بێبنــە. لـەم قۆناخـە ئاسـتەنگەدا کـەس کرێکـاری مـسکین و هـەژار بەسـەر ناکاتـەوە و توێـژی ڕۆشـنبیر بـەکردەوە جووڵـەی لـێ بـڕاوە و "هـەر شـەویلکەی لـە کارایـە" دیسانیش شاعیر هەر تووڕە نەبێ؟ ژیان و ئینـسان و ئـەوین مانـای خۆیـان

لـەدەس داوە. شـاعیر دەژی، ئینـسانە و ئەوینـدار. بـەڵام گوڵەکـەی پـەیمان شکێنە و هەموو شتێك لە زێڕ و جل و خشڵ و دراو دا دەبینـێ. چاوی بـە شەوارە کەوتووە و شۆقی چرای نێئۆن چورتەی لـێ بڕیوە. گۆی هـەتاو کـە گەرما و ڕووناکی ڕاستەقینە دەبەخـشێ لای ئـەو بـزرە بـەڵێ، شـاعیر دەبـێ ڕقی هەڵستێ ئەویش لە تاقە گوڵەکەی کـە نەهاتۆتـە جـێ ژوان و پـەیمانی بەجێ نەهێناوە. یاخۆ بەڕواڵەت هاتووە. بەڵام بـەدڵ لەتـەك ئەویندارانیـە شاعیر بیانوو بە یار دەگرێ و کوڵ و کۆی دەروونـی وەك تاوەبـارانی بـەهار هەڵدەڕێژێ، بەڵام نەك بەراشـکاوی، یـار دەترسـێنێ، بێتـوو ئـەمجار پـێ لـە بەڵێنی خۆت بنێـی دەڕۆم دەڕۆم. جێـت دێڵـم کەچـی نـا، دڵنیـا نیـە، بـیری تـەنوورە دەکـا، چەواشـەیە، ناسـك خـەیاڵی دڵناسـك، دڵـی هـەر ئاورینگـان دەدا. ئای کوڕە حەیرانی مـاڵوێران، نابـێ یـار کۆڵـێ لـە خـۆ بکـەی. ئەگـەر گراوی بتۆرێ، دەتارێ. کە تۆراش!؟

شاعیر ما و دنیایەك غەم و پەژارە، ئەو جار خۆی کام داوی پـێ نەپساو بۆ نەگەڕایەوە دێ؟ خۆ ئەو کوڕە عەشیرەت بوو، کۆچ کراوی تـاوی گـەرمی بەردەوارەکەی گەورەماڵ!!

داخوا گەڕانەوە بۆ گوند هەر خـەون و خـەیاڵ نـەبوو؟ بـۆ چـما شـاعیر نەیـدەزانی زەمـان گـۆڕاوە؟ یـان نـەخێر، پاشـی ئـەم گـشتە ئـەزموون و چەرمەسەرییە هێشتا لـە دەروونیـا سـاغ نـەببۆوە و بـە تـەواوی نـەخش و کری دەرەبەگی وەلا نەنابوو؟!

چما ئاوای لێك بدەینەوە ڕەخنەی تێ ئەچێ! کاکە سوارە دەبوو بەرە و پێش چوونی ڕەوڕەوەی مێژوو فەرامۆش بەکا و پێ بە پێی ئەم فکری پێ بگا و ئیتر بە چادر و چیغ و ڕەشماڵی دەورانی دەرەبەگی نەنازێ! بۆچی؟

بۆ وڵامی ئەو پرسیارە پێویستە ئاوڕێك لە قۆناخی ژیانی شاعیر پێش وتن و بڵاو کردنەوەی شێعرەکە بدەینەوە. سوارەی کوڕە عەشیرەت، وەك شاعیرێکی پێشڕەوی نوێ وێژی نوێخواز هەستی نیشتمانپەرەری هانی دا و کەوتە ریزی شۆڕشگێڕان، بە نەهێنی کاری کرد و هەوڵی دا و پاش ماوەیەك وێڕای هاواڵەکانی کەوتە بەندیخانە، ئەشکەنجە درا، بێ حورمەتی پێ کرا، بەڵام سوارەی بە زیپك و زاکوون بوو بە قارەمانی "سوورە قەڵا"[1]. دەگێڕنەوە: "... بەڵێ، تەنانەت پیاو کوژان و ئەشکەنجەکەرانی "ساواك"[2] دانیان بە جوانمێری و ئازایەتی ئەم شاعیرە شۆڕشگێڕە دا دێنا و ئەیانوت: سوارە نموونەی غیرەت و ئازایەتی و خۆڕاگرییە" ئەو ماوەیەش تێپەڕی، سوارە دەگەڵ زۆربەی ئاواڵەکانی لە بەندیخانە ڕزگاریان هات! هاتەوە، دیسان زەمان ئاژوای...!

هەتا ڕۆژێك کە سوارە شینی "شەنکە سواری"[3]ی گێڕا، شینێکی ڕووە و شۆڕشگێڕی، شێعرێکی بەهێز و پتەوی ئەدەبی

کە لە خەمی "ڕووباری چووکی بە فیڕۆ چوو"دا هۆنییەوە و پتر تووشی قەیرانی ڕووحی و تووڕەیی مەیلە و شۆڕشگێرانە بوو. خۆ گنخاندنی ئاواڵەکانی و گوێ نەدان بە هاواری "شەنگەسوار" بوو بە بیانوویەك کە بێژێ:

ئەمڕۆ هەر شەویلکە لە کارایە

دەس پیرەڵۆکی ئارەقی بەرپشتێن

دڵ هەمانەی کۆلوانە

سەر گرکەتاڵە

دەمار بێ خوێن!

سوارە تاق بۆوە. لە "خێڵی درۆ"[٤] هەڵبڕا. بەڵام سەرگەردان. قەیرانی فکری بەرە و هەڵدێری برد و بەداخەوە سەرەنگرێی پێدا؟ بەڵام هیچ بەڵگەیەك بۆ هەڵدێران و کەوتنی بە دەستەوە نیە...؟

بۆیە سوارەی پێشکەوتنخۆاز نەدەبوو. کای کۆن بە با بکا، چونکە تازە قۆناخی دەرەبەگی تێپەڕیبوو.

دیسان ئەگەر لە ڕوانگەیەکی دیکەوە بڕوانینە مەسەلەکە بۆمان هەیە بڵێین لەو سەردەمە دا دەکرێ کاکە سوار بڕوای بە خەباتی چینی کرێکار نەبووبێ و زیاتر بڕوای بە خەبات و تێکۆشانی شان بە شانی دێ نشینان و جووتیاران بووبێ".

لە لایەکی ترەوە دەکرێ بێژین: "شار ناوەندی دەسەڵاتداری ناحەزانی کاك سوارە بووە و بۆیە لە دەروونا هێزێك، هێزی ویستنی نیشتمان هانی داوەبەرە وزێدەکەی، بەتایبەت کە لای وابووە: "گوندەکانی وڵاتەکەی بنکە

و لانی شۆڕشگێڕین ئاوایی کانگای وەفا و خۆشەویستین و فڕ و فێڵ باوی نیە".

دێم بەرە و هۆبە و هەواری با سەفا

دێم بەرە و لادێ، بەرە و کانگەی وەفا

"هێمن" ساڵی ۱۳۵۳ی هەتاوی

تەنانەت ئەو شێعرەی مامۆستای نەمر "هێمن" پاش "شار" هۆنراوەتەوە.

باراستیەکی دیکەش لە بیر نەکەین. ئەویش ئەوەیە کە ئەو کات کوڕە عەشیرەت ئەگەر بە تەواوی قافڵەساڵاری شۆڕش نەبووبن. لە ڕیزی کاروان دابوون و دەم دەسیاسەت وەردان و خەباتیان بەلاوە شانازی بووە.

خەڵکی هەژار و چەوساوە لەبەر کار و بێگار و چرووسان و سەرکوت کران بە دەستی کۆنەپەرەستان و لە ئاکام دا دواکەوتوویی فەرهەنگی زۆر بە کەمی دەیانتوانی ڕوو لە خوێندن بکەن، بەڵام کوڕە عەشیرەت بە پێچەوانە پێیان دەخوێندرا و مامۆستای تایبەتیان بۆ دەگیرا و سەرەنجام وریاتر و بە دم و دوودتر بوون و تەنانەت لێرەش‌دا پێشبڕکێی خەڵکیان دابۆوە. جا دەکرێ کاک سوارە داخ و مەغابەت و خەفەتی ئەو سای خواردبێ و بەلای منەوە ئاوا تاوانێکی ڕەپاڵ نادرێ بەڵکوو چا و نووقاندن لە ئاست حەقیقەتێکی مێژوویی تاوانە، ئەویش کە بتهەوێ کەسایەتی ئەدەبی ـ سیاسی کەسێك هەڵسەنگێنی.

ئینجا با بێینە سەر باسی زمان و کێشی شێعرەکە.

زمانی شێعرەکە، سەمبولیکە و باشترین بەیانی مەبەست بۆ ئەوسایە.

هۆنینەوە و داڕشتنی بەزاراوەی سۆرانی ڕەسەن تێکەڵاو بە وشەی ئاومالەکانە. با بڕوانین: وەرەز، هارە هاڕ، تاوویاو، بزە، زۆنگ و زەڵ، جاڕەگوڵ، تەسك، ئەوین، کەش، غەوارە و هتد...

دیسانەوە سەرنج بدەین: عەلاج، نێئۆن، مەزهەر، میسال، عاتیفە، ئینتزار و هتد...

سەرەڕای ئەوانەش، کاك سوارە وێنە و تەعبیری نوێ و تایبەت بە خۆشی داڕشتووە و بە کاری هێناوە، جێگای سەرنجن، ئێ با بڕوانین، ڕۆژی چڵکن، تاو و یاوی شەو، چاو لەبەر چرای نێئۆن شەوارە، بزێتە ناو بزەم، دژی گزەم، پەیکەری میسالی داوەڵ، کەمەندی دووکەڵ، شەپۆلی شین، کۆچی تاوی گەرم، دارە تەرمی کووچەی تەنگ، بناری پڕ بەهار و هتد....

زمانی هۆنراوەکە پێوەندی ڕاستەوخۆی بە زەمانی شێعرەکەوە هەیە. ئەو دەم خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی لە کوردستانی ئێران نەك باو نەبوو، دەکرێ بڵێین، یا ساغیش بوو، ئەوە کە هێندێك لە واژەکان کوردی نەبن شتێکی سەیر نیە. کاکە سوار لە ئێران ژیاوە و زمانی فارسی تێکەڵ بە عەرەبی خوێندوە و ناکرێ ئەو دوو زمانانە شوێنی لە سەر دانەنێن و ئەوە مەسەلەیەکی زانستی‌یە، کە چی ڕەخنەگر دەنووسێ:

"هەر چەندە کە لە باری زمان و ڕواڵەت و ڕەسەن بوونی وشەکانیەوە بێ کەم و کووڕی نیە. بۆ نموونە ئەگەر سەیرێکی ئەم بەشەی هۆنراوەکە بە وردی بکەین. دەبینین کە دەلەنگێ و بە تەواوی مانا نابەخشێ و وشەیەك کە هەڵبژاردراوە لاواز و بێ دەسەلاتە لە گەیاندنی مانادا، وەك دەڵێ:

بە هەر نیگایەك و پەتایەكا

ئەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم

وە ئێرە کە دەڵێ:

لە شاری تۆ لە بانی عەرشە قۆندەرەی دراو

دیار نیە کە قۆندەرەی دراو لە سەر عەرشە یا وەکوو هینی خاوەن دراو؟"

باسی وشەی ڕەسەن و نارەسەنمان کرد و بەڵگەشکان هێنایەوە، بەڵام ئەوەی کە فەرموویە شێعرەکە مانا نابەخشێ، ڕاستە و وەباڵی بۆ دەکێشم، چونکە شێعرەکە بە هەڵە چاپ کراوە و ڕاستیەکەی ئاوایە:

بە هەر نیگایە کو پەتایە کە

دەڵێم بڕۆم لە شارەکەت گوڵم

مانای بەیتەکە:

هەر جارێك دەڕوانم، هەر کە چاو هەڵدێنم، تووشی دەرد و پەتایەك دێم، چونکە چاوم بە تەواوی ئەو شتانە دەکەوێ کە وەبیر هێنەوەی سیستمی ناخۆشەویستی منن، هەر بۆیە دەڵێم بار کەم و بڕۆم

بەڵام ئەوە کە فەرموویە ئەو بەیتە لەنگە، وانیە، بڕوانین:

بە هەر نیگا یەکو پەتا یەکە

مَفاعِلُنْ مَفاعِلُنْ فَعَلّ

فەرموویانە:

لە شاری تۆ

لە بانی عەرشە قۆندەرەی دراو

مانای روون نیە".

من نازانم ئەو پرسیارەی بۆ کردووە؟ خۆ ئەگەر تەنانەت بە بۆچوونی تەواو سیاسی خۆشی لێکدابایەوە مانای هەبوو. واتە: ئەمڕۆ، لەم سەردەمەدا قۆناغ قۆناغی سەرمایەدارییە و ئەوە کەوش و پێڵاوی سیستمی سەرمایەدارییە کە لە سەر سەرانە و پێی سەرمایەداریشی تێدایە. سەرمایەدار گەیوەتە عەرش و وەپای پەتی نەچووگە و پێڵاوەکانی وا لەپێیا. قۆندەرەبەری پێی سەرمایەدار و نەدار ڕادەمووسێ... کەوشی زێڕین لە پەڕ پەڕۆچکەی ئاسمانە، نەخێر هەر لە سەر هەردە، بەڵام تۆ بڵێی ئەم قۆندەرانە هی پیاوێکی ڕووتی نەدار بن؟ دیارە نا، ئەوانە ئیچەوسێنەری ساماندارن؟ کورد دەڵێ:

بەخێر بێی پێڵاوەکانت سەر چاوم.

بەخێر بێی پێڵاوت سەر سەران، سەرچاوان.

دەکرێ مەبەستی وێژەر لە جووتێك پێڵاوی تازەی دەپێ نەکراو بێ کە کابرا لە ژێر هەنگڵی ناوە؟!

ئەمجا با بێینە سەر کێشی شێعرەکە:

شێعرەکە لە سەر کێشی عەرووزییە و لە بەحری "هَزَج مَقْبوُض مجبوب"**دا هۆنراوەتەوە.**

وەزنەکەی ئاوایە: (مَفاعِلُن مَفاعِلُن) (مَفاعِلُن فَعَلْ) **و چونکە "شار" بە شێوەی نوێ هۆنراوەتەوە دەکرێ ژمارەی مەفاعیلی عەرووزی بە هۆی کورتی و درێژی میسراعەکان بە یەك ئەندازە نەبن، یا** (مَفاعِلُن)، (فَعَلْ)**ی لە تەکا بێ. بۆ وێنە:**

گوڵم! دڵم پڕە لە دەرد و کوڵ
مَفاعِلُن مَفاعِلُن فَعل

دەڵێم بڕۆم   لە شارەکەت

مَفاعِلُنٌ   /   مَفاعِلُنْ

ئـەمما ڕاستی‌یـەکـەی ئـەوەیە لـەم شـێعرەی "شار"ەدا جار جار وەزن شکاوە و دەگەڵ ئەو مەفاعیلەی باسی کرا هاوسەنگ نین و پارسەنگیان دەویَ. بۆ وێنە:

دەستی گەرمی ئاشنا   نییە کە ئەیگوشم

فاعِلُنْ / مَفاعِلَنْ / مَفاعِلُنْ / فَعَلْ

یا:

کێ لە شاری تۆ لە شاری قاتڵی   هەژار

فاعِلُنْ / مَفاعِلَنْ / مَفاعِلُنْ / فَعَلْ

یانی لە هەوەڵی هەر میسراعێکا هیجایەکی کورت کەمە، بۆ وێنە دەکریَ لە هەوەڵی هەر کام لەم میسرەعانە: "وە" زیاد بکریَ و ماناش کورت و درێژ نابیَ

ئەشکریَ بە راوەستان لە سەر میسراعەکان یان خێرا خوێندنەوەیان هەر "شیرن شەل" بن.

جگە لەمەش بە ڕاشکاوی دەڵێم:

"شێعرەکە دەروژووری وەك یەکە، ڕازاوە و پتەو ـ پتەو و ڕازاوە".

"لە ئاخری ڕەخنەکەدا هاتووە:

"لە کۆتایی‌دا پێویستە بڵێم کە هۆنراوەکەی کاك سوارە لە جێگای خۆی‌دا جوانە و خاوەن هێندێك تایبەتمەندی چاکی خۆیەتی:"

کوێی هۆنراوەکە جوان‌بوو؟ تایبەتمەندی چاك چی لێهات؟ دەبیَ بڵێم زۆر بەداخەوە ئەم ڕستەیە تەنیا بۆ دڵنوایی و دڵدانەوەی خوێنەر

نووسراوە، ئەگینا بۆچی باسی نەکراوە؟ کوا ئینسانی وردبین و بەئینساف ئەو وتەیە دەسەلمێنێ؟ بەلام وایە "ئەو هەویرە ئاو زۆر دەبا"!

ئەوەش پەخشانێکە کە کاك سوارە لە سەر شێعری "شار"ی نووسیوە:

لاوێکی دێهاتی ڕەنگاورەنگی بەهارانەی هەواری چیای بەرزی دیوە و هەمیشە چاوی بە ڕوانگەی بەرین و ڕاخراوی دەشتی بە گوڵ و گیا خەملێو ڕاهاتووە دێتە شار، کۆلانی تەنگ و درێژ وەك تابووت لەشی ئازادی ئەو لاوە ئەکوشێ. هەزاران بەندی ڕەسم و یاسا لە دەوری دەست و پێی هۆگری ڕزگاری ئەو ئەبێتە کەلەبچە. ڕوانینی شار جیاوازی هەیە، لەگەڵ نیگای مێهرەبانی دێ. لە شار ژیان چەشنی پیاز هەموو تێکوڵە و کاکڵی نیە. ڕواڵەتی ژیان ڕازاوە و شکۆدار بەلام ڕەنگێ ئەو ژیانە ڕەنگی دەسکرە هەر وەك ڕەنگی کەلێو و گۆنای ئافرەتانی شار سوور ئەکا، بەلام لە دێ هەمووشت سروشتییە تەنانەت سووراییی نیوەڕەنگی لێوی بزە تێزاوی کچێ کە لە ژێر گەرمای ڕوانینی لاوێکی ئەویندار شەونمی شەرم ئەکەوێتە سەر گوڵی گۆنای و خوێنی هەستی پاکی کچانە بە پێستی نەرمی دەم و چاویا ئەگەڕێ، ڕەنگێکی سروشتییە، لاوی دێنشین بە هەزار هەودای ئاوریشمین بە ڕابوردووی خۆیەوە بەستراوە، فێر نەبووە کۆشکی دەنەهۆمی سەر لە ئاسمان ببینێ و بۆ ئەوەی تەماشای بکا کلاوی سەری بەربێتەوە. لە دێ خانووبەرەی لار و کۆمی دیوە بەلام هەنگاوی لاری لە ڕێگا لادەری نەدیوە.

لەو حاڵەدا دەڵی ئەدا بە کچێك کە وەك گوڵی لەیلووپەڕی ئاوی لە ناو زەلکاوی شارا پشکووتووە. دوو هێزی کێشەر بۆ دوو لای جیاوازی ئەکێشن. هێزی ئەوین فەرمانی مانەوەی دەداتێ لە شارێکا کە چەشنی پێلاوی

تەنگ پێی ڕێبواری ئەوین ئازار ئەدا و هێزی دەرچوون و ڕزگار بوون لە کەمەندی دووکەڵ و دراو و گەڕانەوە بۆ دێ و دیسانەوە دەستەملان بوونەوەی بیرەوەری خەیاڵ وورووژێنی هەست بزوێنی سەردەمی منالّی و گەنجی لە لادێ و ئەم شێعرانە ئاکامی بەرەنگاری ئەو دوو هێزەن لە هەناوی لاوەکەدا و ئەبینین کە تەنانەت زنجیری زێڕینی ئەوینیش پێی رەوەکی لاوەکە نابەستێ و ئەچێنەوە دێ کە ڕەنگی سوور و شینی بەهاری بنار لە عاتیفەی گەشی بدا.

١ـ وێنەی تێکستی ئەم بەرنامەیەم لای حاجی عومەر ئاغا ئێلخانی، برا گەورەی خوالێخۆشبوو کاك سوارە دەس کەوت و پڕ بە دڵ سپاسی دەکەم.

٢ـ سوورە قەڵا: زیندانی قزڵ قەڵا (قزل قلعه) لە تاران، ناوی شێعرێکی کاك سوارەشە.

٣ـ ساواك: (سازمان امنیت کشور) دەزگای سیخوڕی ئێران لە زەمانی پەهلەویدا.

٤ـ شەنگە سوار: ناوی شێعرێکی کاك سوارە.

٥ـ خێڵی درۆ: ناوی شێعرێکی کاکە سوارە.

ژیاننامەی سوارە

عومەر ئێلخانی

تامی دەچێ واتە کە دەیچووی بەزار
جوانە لەڕێی دیدەوە بتکێتە خوار
بۆوتەو هەستی دەروون چاوەڕێم
بەستەڵە کە گیانە هەرێمی وتار

محەممەد نووری

من ئێستاش هەر کاتێك سوارەم دێتەوەبیر یا لە نووسراوەیەکا یادنامەیەکی دەخوێنمەوە یا گاهێ دۆست و ڕەفیقێکی باسێکی ئەوم بۆ دەگێڕنەوە دڵم پڕ دەبێ لە دەردو کوڵ.

ویستم بۆ پێشەکی ئەم دیوانە بە وەزن سووك و بەقیمەت گرانە چەند فرمێسکێکی گەرم و گەش لە دیدە هەڵوەرێنم و بیکەم بە دیاری بۆخوێنەری خۆشەویست و هەستیار بەڵام بە قەولی مامۆستای نەمر هێمن کە لە پێشەکی تاریكورِوونە جوانەکەی دادە فەرمووێ "کێ من لە خۆم باشتر دەناسێ" لە لایەکەوە و لە لایەکی کەشەوە بۆ ڕاست کردنەوەی هەڵەی چەند نووسەرێکی بەڕێز کە هەر کامێکیان لە نووسراوەکانیاندا بە چەشنێك هەڵەیان لە سەر ژیانی "سوارە" هەیە، قەولمدا ئەو بێدەنگی یە بشکێنم و هەرێمی سپی و بێگەردی خامۆشی بە تیخی تیژی وشە هەڵبڕم و بە وتارێك ژیان نامەی سوارە بگێرمەوە و لە چاوانیش داوا دەکەم بۆ بەیانی ئەوهەستە دەروونی‌یە بە ئاهەنگی دڵۆپەی ئەسرین یارمەتیم بدەن، ئەم نووسراوەیە نایەوێ؟ "سوارە" لەباری هۆنەری‌یەوە بناسێنێ، چونکە "سوارە" ئەستێرەیەکی پڕشنگداری عاسمانی ئەدەبی کوردی و فارسی‌یە و ناوەخۆش و لە سەر زمانان سووك و لەدڵادن چەسپەکەی "سوارە" بە تایبەت بەناوبانگی کاك "سوارە" زۆر ناسراوترو بەرزترە کە نیازی بە ناساندنی من هەبێ، ناوی "سوارە" وەك پەڕی سەری ئەسپی "شەنگە سوار"[1] ئەدرەوشێتەوە و بیری تلووعی شێوازێکی ئەدەبی نوێ و تایبەت ئەخاتە ناومێشکی هەموو ئەو کەسانە کە بە جوورێك دڵ بەستەگیان بە فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی‌یەوە هەیە، هەروەها ویست و مەبەستیش ئەوە نیە کە بیروباوەڕی"سوارە" بۆ خوێنەر ڕوون بکاتەوە. کەوا بوو ئەو پێشەکی‌یە هەوڵ ئەدا ژیان نامەیەکی کورت لە ژیانی کورتی سوارەبخاتە بەرچاوی خوێنەرە بەڕێزەکان و بەس.

جا ئێستا من وێڕای سپاسێکی گەرم و گوڕ و ڕێز و ئیحترام بۆ هەموو ئەو مامۆستا و نووسەرانەی چ لەو دیوی سنوورەوە و چ لە ژوورەوەی وڵات و چ لەدەرەوە لە سەر "سوارەیان" نووسیوە وشینیان بۆ گێڕاوە و تەنانەت ئەوانەش کە ڕەخنەیان لە شێعرەکانی گرتووە و بەتایبەت ئەوانە کە جوابی ڕەخنەکانیان داوەتەوە. دەمەوێ بەو مەرجە کە لێم دڵمەند نەبن هەڵەکانیان باس بکەم.

١ـ کاک عەبدوڵڵا مەردووخ کە یەکێك لە دۆست و هاوکارەکانی نزیکی "سوارە" بوو لە گۆڤاری ژومارە ٤٨ی "قاصدك" ساڵی ١٣٥٤ی هەتاویدا "ساڵی کۆچی دوایی سوارە" سەر وەدەنگ و ڕەنگی میللی ئێران لە ژێر سەردێڕی "سرسلامتی" دەنووسێ "سوارە" لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی لە شاری سەقز هاتۆتە دنیاوە و پۆلی سەرەتایی و ناوەندی لە بۆکان و سەقز خوێندووە.

٢ـ "گروه لهجەهای اطلاعات و اخبار سازمان رادیوتلویزیون ملی ایران": کە من لام وایە هەر کاک عەبدوڵڵا مەردووخ نووسیویەتی لەژێر سەردێری" در سوگ دوستی از دست رفتە، انسانی پاك اندیش و شاعری حساس" لە گۆڤاری "تەماشا" لە ساڵی ١٣٥٤ی هەتاوی دەنووسێ"سوارە" لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی لە شاری سەقز لە دایك بووە و خوێندنی سەرەتایی و چەند ساڵێکی لە پۆلی ناوەندیش لە سەقز بووە و دوایی بۆ تەواوکردن چۆتە تاران.

٣ــ کاک ئەحمەدی شەریفی لە گۆڤارە هیوای ژومارە ٣ شوباتی ١٩٨٥ سەروە ئەنستیتوی کورددا دەڵێ "سوارە" لە شاری سەقز لە دایك بووە و خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە سەقز و بۆکان تەواو کردووە و کاك

ئەحمەدی شەریفی لە گۆڤاری ژمارە ٥/٤ی مامۆستای کورددا لە سالّی ١٣٦٦ هەتاوی لە ژێر سەردێڕی سوارە لەبەر تیشکی نووسراوەکانیدا تەنیا دەلّیٚ "سوارە" لە سالّی ١٣٢٠ی هەتاوی لە دایك بووە و زیاتر لە سەر ئەم باسە ناڕوا.

٤ـ کاك عەزیزی کەیخوسرەوی لە گۆڤاری ژمارە ٤ی سروە، سەروە ئینتشاراتی سەلاحەددین لە ورمیٚ دەنووسیٚ سوارە لە تەمەنی سێزدەوچاردە سالّەییدا تووشی فەلەجی ڤاچی بووە و خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە بۆکان وتاران تەواو کردووە و لە لای مامۆستا مەلا حەمەدەمینی ئەشعەری خوێندوویەتی.

٥ـ کاك ح ـ بەفرین لە گۆڤاری سروەی ژمارە ١٢ لە ژێر سەردێڕی "ئاوڕێك وە سەر سوارە"دا دەنووسیٚ سەبارەت بەوەکە سوارەی ئێلخانی بەجیٚیە یا سوارەی ئێلخانیزادە و من پێم وایە سوارەی ئێلخانی دروستە و زۆر لە نووسەر و شاعیرانی کوردی ئێران کە من دیومن "ئێلخانی" بە ڕاست دەزانن"، ئەبیٚ بنەمالّەی شاعیر ڕایان بەرامبەر بەوشتەچی بیٚ "وەکاك بەفرین ئەلّیٚ" ڕوون بوونەوەی ئەمەش زۆر پێویستە لە مەسەلّەی ئەدەبدا، و هەروەها شتێکی سەرپیٚیی نیە".

٦ـ کاك "نیازی" لەرانیەی عێراقەوە لە گۆڤاری ژمارە....ی تەموزی سالّی ١٩٨٤ لەژێر سەردێڕی "با سوارە باشتر بناسریٚ" دا دەلّیٚ "لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ٩٠، ئەیلوولی ١٩٨٣ لە لاپەڕەی ٦١ ـ ٥٧دا مامۆستا ئەسعەد نەقشبەندی وتارێکی لە ژێر سەردێڕی "سوارە بناسن"دا بلاّوکردۆتەوە و خوێنەر هەست بەوە دەکا کە مامۆستا ئەسعەد لەگەلّ "سوارەی" شاعیردا نزیکی هەبووە" و هەروەها کاك نیازی ئەم حەقە ئەدا بە خۆی کە پرسیار

بکا ئەی بۆ لەگەڵ ئەو دۆستایەتی‌یەش‌دا مامۆستا ئەسعەد نەیتوانیوە بزانێ چ ساڵێك و لە چ شوێنێك لە دایك بووە و بە چ نەخۆشی‌یەك و لە ساڵی چەند کۆچی دوایی کردووە. کاك نیازی دەڵێ" بەتایبەت کە مامۆستا ئەسعەد ئارەزوویەکی فەراوانی ئەدەبی هەیە و ئەم شتانەش زانینیان بایەخێکی گرنگیان هەیە بۆ ئەمڕۆ کە ویستوویەتی ئەو بابەتانە لە فەوتان ڕزگار بکات " کاك نیازی دەڵێ "مامۆستا نەقشبەندی لە لاپەڕەی ٥٧دا نووسیویە: نازانم چ ساڵێ هاتە دونیا بەڵام ئەزانم کە نەخۆشی زەردوویی بووە بە زەردی و خەزانی عومری لە ساڵی (١٣٥٣)دا"جا ئەمجا مامۆستا نیازی باسەکەی خۆی درێژە پێ دەدا و دەڵێ "سوارە" لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی ١٩٤١ زایینی لە شارە خۆڕاگرەکەی سەقز لە دایك بووە.

٧ـ کاك عەبدولقادری دەباغی لە سەر سنوورەوە لەژێر سەردێڕی "بەڵێ با سوارە باشتر بناسین" دەڵێ من لە گۆڤاری کاروان‌دا نووسراوەکەی کاك نیازیم چاوپێکەوت" و تەنیا دەڵێ مامۆستا ئەسعەد بەهەڵە چووە" شێعری کاك "سوارە" قەل و هەڵۆ نیە" و "پیرە هەڵۆیە" و لەبارەی ژیانی ئەوەوە نەینووسیوە و بۆچی نەینووسیوە سەیرە و ئەگەر کاك قادری دەباغی ئاوا دوورە پارێزی لە مەسەلەکە کردووە ئەی بۆچی دەڵێ" با سوارە باشتر بناسین"، چونکە کاك عەبدولقادر زۆر لە ماڵی بابی شاعیر بووە و دەگەڵ بنەماڵەی "سوارە" دۆستایەتی وهات وچۆی گەرم و گوڕی هەبووە و لەگەڵ ئەو شارەزایی‌یەش بە پێچەوانەی سەردێڕی نووسراوەکەی نەکەم و نەزۆر و نەباشتر و نەخراپتر نەیناساندووە.

٨ـ بەڕێزێکیتریش لە ژێر سەردێڕی "ناوبژی لە نێوانی برایان نیازی و نەقشبەندیدا" کە بە نێوی ــ نووسینی ئاشنا ــ لە گۆڤارێکی تـرا دەنووسێ "سوارەی ئێلخانی لە بنەماڵەی ئێلخانی شاری بۆکانە "باوکی" "سوارە" سەرهەنگی بازنشستە "عەقید، موتەقاعید" بوو ناویم لەبیر نیە وابزانم "عەبدوڵڵا"، بوو "سوارە" لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی لە شاری سەقزی نەبەرد لە دایك بووە" ئەوبرا ئاشنایە کە لە نووسراوەکەیدا وا دەردەکەوێ زۆرئاگای لە حاڵ و باڵی "سوارە" و دۆستەکانی "سوارە" بووە و زۆر قسەیان لێ دەگێڕێتەوە و ئەو سەردێڕە جوانەی هەڵبژاردووە بۆ نووسراوەکەی بە ڕاستی ناوبژییەکی باشی کردووە و بە قەولی خۆی "کاك نیازی و کاك ئەسعەد ڕاستییەکەیان بۆ دەرکەوت.

٩ـ بەڕێزکاك سەلاحی موهتەدی لەژێر سەردێڕی "دەساڵ دوای کاك سوارە" لە مامۆستای کوردی ژمارەی ٣دا دەڵێ "سوارە لە گوندی قەرەگوێز لە دایك بووە". هەڵبەت خوێنەری بەڕێز و خۆشەویست" مەبەستی ئێمە لەوبەشەدا تەحلیل و لێکۆڵینەوە و یاناساندنی "سوارە" لە باری ڕێبازی ئەدەبی و فەرهەنگی و هونەرییەوە نیە کە ئەو مامۆستایانە لێی دواون "ئەوبەشە، بۆچوون و بۆ نە چوونەکە بۆخۆیان".

ئەم نووسراوەیە ڕەخنە ئەگرێ و دەڵێ ئەم مامۆستا بەڕێزانە کە بە دڵێکی پڕ لە خۆشەویستی "سوارە"وە، ویستوویانە لەسەر ژیانی سوارە تەحقیق بکەن و کاتێ خۆیان دەڵێن "شتەکە هەروا سەرپێیی نیە و لە مەسەلەی ئەدەب دا گرنگە" و ناوبژی ئەکەن و شەڕ ئەکوژێننەوە" و "ئیراد لە یەکتر ئەگرن و بۆ نەزانینی ساڵی لەدایك بوون و کۆچی دوایی"، "دەس لە بەڵەدی ئەکوتن" وئیزهاری ئاشنایی و هاوکاربوون

ئەکەن" و "لايان وايە شارەزايی ئەم زانياری يانە پێويستیيـەکی بايـەخی بۆ ئـەمرۆ هەيـە" و دەڵێن "بـەڵێ باسوارە باشـتر بناسـين" و کەچـێ لـەو بابەتەوە مۆری بێدەنگی لە لێويان ئەدەن".

ئەبوايـە لـە ئـەم و ئـەو باشـتر و ڕوون تـر و بـەربلاوتر پرسـياريان بکردايە جا ئەمجا دەستياندا بايە قەڵەم، دەنا هەر بە باسی بەشـە ئـەدەبی و لێکدانەوەی شێعرەکان ڕازی ببوايەن.

بـەڵام ديـسانەوەش مـن بەبەشـی خـۆم لـە هـەموو ئەوبەڕێزانـە گـەلێك مەمنوونم و هيوام وايە ئەو باسانەی من گەردێك ناوێتە سەر دڵی ناسـك و بێ گەرديان و ئێستا دێينە سەر ژيان نامەکە بە کورتی.

سـالێ ١٣١٦ هـەتاوی تـازە گـزنگ لـە سـەرانی دابـوو، زاقـە و دەنگـی منالێکی ئێسك سووك لە ئەندەروونی ماڵەوە پێکەنين و خۆشی خستە نـاو تالاری ديوەخانێکی گەورە لە گوندی تورجان.

کوڕێك چاوی لە سەر دنيـای ڕوون هـەڵێنا و بەشـيری دايكێكـی بنـەماڵ گەورە لە تايفەی بداغ سوڵتان ڕۆژووی کراوە، لەگـەڵ ئەوەشـا کـە ئـەوکوڕە دووهەم کوڕی ئەو ماڵەيە بەڵام بە گوێرەی ياسای سـەردەم خەڵـکی ئـاوايی يەکە و دەوروبەر و خزم و قەوم دەستە دەستە دەهاتنە پـيرۆزبـايی بـاوکی ئەم کوڕە، کۆڕی گوێزەبانە لە ديوەخانا هەرگەرمتر و گەورەتر دەبوو، ئەو کوڕەيان ناونا "سوارە" و بانگيان بە گوێی دادا.

"سوارە" کوڕی ئەحمەدئاغای ئێلخانیزادە کـوڕی حـاجی بايزئاغـای حاجی ئێلخانی لە عەشيرەتی "دێبۆکریيە" باب و باپيرانی سـەرۆك عێـل بوون.

ژیانی شیرەخۆری "سوارە" بەشنە با فێنك و خۆشەكانی كوێستان یەك ڕۆژەی دوو ڕۆژەبـوو و ئـەتكوت بـە گوێیـانی هەڵدەكێـشی گـەورەتر ئەبوو."سوارە" ئەوەندە لە منالیدا قەڵەو و گوشـتن بـوو زۆر كـەس لایـان وابوو دەستی گۆجەو بۆ پشتەوە چۆتەوە، دایكی زۆری خەم پێوە دەخـوارد "سوارە" هێشتا یەكسالانە بوو باوكی گوندی تورجانی گۆڕیـەوە بـە ئـاوایی قەرەگوێز لە سەرچۆمی "تەتەهوو" چۆمە زێوینە" و مالی چووبۆ ئـەوێ. "سوارە" لەو دێیە پێی هەڵگرت و بەدابی ئـەودەم بۆبـەخێو كـردن درایـە دەس "دایەن" و لە مـالی دایـەن ڕەفیقەكایـەی پەیـدا كـرد و هـەموو ڕۆژێ "لە ناو خاك و خۆڵ عەینی بێخەیالی[٢]" تەپ و تۆزاوی دەیان بـردەوە لای دایكی. "سوارە" هەر لە كاتی زۆرمنالیدا فێری مەلە بـوو. ڕۆژهـەتا ئێـوارە لەگەڵ منالی ناو دێ لە چۆم و كێـو و سـەحرا بـوو، "سـوارە" ڕاوەمـاری لـە هەموو شتێكیتر لە كاتی مندالی و لاویدا پێخۆشتربوو، لـە ناوزەمەنـدو و كەژوكێو لە قرچەقرچە گەرمای هاوینیدا دەگەڕاوماری "سوجە"ی سوور و شینی گایەنكیۆی ئەدیەوە و بـە زینـدوویی دەیگـرت و دەیهێنـاوە نـاو دێ و هاوپاریپەكانی پێ دەترساند، "سوارە" زۆر خەسـڵەتی تایبەتمەنـدی عێلـی و دێنشینی وەرگرت و لەگەڵ خۆشی بردنیە ناو گۆڕەوە.

ئـەم كـوڕە خـوێن شـیرین و چاوشـین و سـپیلكەلانەیە كـەتازە هـاتبوو تێبگا و خۆشەویستی دایك بزانێ، باوەشـی ئاواڵـە و گـەرمی دایكـی لێسارد بۆوە و ئەم هەموو ئاوت و ئومێد و خۆشەویستیـیـە ڕۆهێــژرا نــاوگۆڕی تـەنگ و تاریكـەوە. ئـەم "پەپوولـە بـاڵ سـەوز و سـوورەفڕی"[٣] وزەردەی مەرگ كەوتەسەرلێوی ناسك و كوڕێكی لە "سوارە" گـەورەتر و كـچێكی لـە

"سـوارە" بـچووکتری دڵ بریـان و چـاوبەگریان لـەناو دەریـای خـەیاڵات و خەمان بەجیٚهێشت، بـەڵام فرشـتەیەکی ڕەحمـەت باوەشـی گـەرم و پـڕ لـە خۆشەویستی دایکانەی بۆ کردنەوە.

ئەم ئامێزە هی باوەژنێکیان بـوو کـە بـۆنی زڕدایکـی لیٚ نـەدەهات، ژنـی مـامێکی خۆیـان بـوو کـە باوکیـان پـاش بەرەحمـەت چـوونی ئـەومارەی کردبـۆوە و "سـوارە لـەو باوەشـە گەرمـەدا پـەروەردەبوو"سـوارە" یـان زۆر زوو لە قەرەگوێز لە مەکتەب خانەی تایبەت لە لای مامۆستایەکی دڵسۆز و زانـا بـە نـاوی مامۆسـتا "شـێخ ئەحمـەدی کـەس نـەزانی" وەبـەر خوێنـدن نا."سوارە" زۆر زێرەك بوو و هەرچـی مامۆسـتاکەی بـەدەرس پێـی دەکوت زۆر زوو ڕەوانـی دەکـرد و ئەهاتەبـەری. لەگـەڵ ئەوەشـا لەبـەر بـزۆزی و بێعـاری خـۆی زۆری لێـدان ئـەخوارد، "سـوارە" زۆری لـە لای ئـەم مامۆسـتا گـــەورە و پیاوچـــاکە نەخوێنـــد و وەك کـــوڕی عەشـــیرەت ڕۆیـــە ناوهاوتەمەنەکانی خۆی لە ئاوایی‌یەکە، کە هەر لە منداڵی‌یـەوە زۆر خـوو و ئولفەتی پێوەگرتبوون.

"سـوارە" شـاخ و داخ و هـەرد و بـەرد و چـۆم و دەشـتی "سەرسـەوزی بـــەهاران" و "ســـوورەوەبووی هـــاوین" و "بەگێژەڵۆکـــەی پـــاییزان" مانگەشـەوی خـەم ڕەوێـن و تاریکـە شـەوی خەفـەت هـێن، کێوەوانـانی پـڕ تەجرەبـە و چروسـاوی بەرگـەمای هـاوین و سـڕماوی بەسـەرمای زسـتان، شۆڕەسـوارانی تەقڵـەباز و ڕاوچـی عەشـیرەت، پـیرە پیـاوانی بـەیت بێـژ و حەکایەت خوێن، گەنج و لاوانی "دروێنـەوان و مانـدوو، فـەقێی حـوجرە و مامۆستای ئـایینی لادیٚ و گونـدی کـردە زانکـۆو مامۆسـتای خـۆی و دەرسـی پیاوەتی و جوانمێری، ئازایەتی و نەبەزی، ڕاستی و پاکی و ڕق و تـووڕەیی،

بە ڕەحم و مێهرەبانیـان لێفێر بـوو و ئامـادەکرا بۆ سـازان لەگـەڵ هـەموو بارودۆخێکی جوان و ناحەزی ژیان کە چاوەڕوانی لێئەکرا.

هەوای گیان پـەروەری کوێـستانەکانی پـڕ بـەفر و گـەردن کەشـی وەسـتا مستەفای تورجان[٤]، خوڕە و قەڵپەزەی چۆمی بـەهاران و دەشـتی پڕداهـاتی قەرەگوێز لەشی "سوارە"ی گەورە کردبوو، چوونە مەڕی شەنگەبێری یـان، شیووکوڵی کچان و چاوبڕکێنەی ڕێگای کانی، مەڕومالات، خانووی لاروکـۆم، بـۆنی سەرسـەکۆی بـە کاگـڵ ئاوپـژا و، هەڵپـەرکێ و زەماوەنـد، جـۆرابێن و پشکیلان، گورزی کوێری و پشکۆ بەفوو، شـەڕەکەڵ و کەڵـەباب، ڕاوەتـاژی و ئەسـپ، سـواری و ڕمبـازی، زۆران بـازی و چنگەپڵماسـە، قـاڕی فـەقێیان و شەڕەتۆپی بەفروقۆچەقانی بەن، گەڕان لە نـاوهۆز و عەشـیرەت، ئەوانـە و زۆر شتیتریش بوونە هەوێن و ئەوین و ڕێگا و شوێن لـە تەمـەنی کـوردتی "سوارە"دا. "سوارە" هەربۆیە لە شاریش ئەوبیرەوەرییانـەی گونـدوژیانی عەشـیرەتـی هـەرگیز فـەرامۆش نـەکرد و لـە هـەموو شـوێنەوارەکانی بـە جوانی دەردەکەوێ کە هەر لە بیری سورشت و خۆشەویستی کـاتی منـاڵی و لاویدا نوقم بوو و هـەر بۆیـەش گوڵەکـەی لـە شـاری قـاتڵی هـەژار[٥] بـەجێ دەهێڵێ و دەڕواتە بەردەواری عەشیرەتەکەی. "سوارە" هەر لە مناڵییـەوە توێشووی شێعر و نووسینی لە دێوەخانی ئەدەب پەروەر و پڕ لـە زانـست و ئـەدەبی بنەماڵـەی خـۆی وەرگرتبـوو. زۆرکـاتی شـەو و ڕۆژانـی لەگـەڵ مامۆستاکانی حوجرەی فەقێیان دەکەوتە جەدەل و باسەوە لە سـەر مانـای شێعر بەتایبەت شێعرەکانی "حافزی شیرازی" . "سوارە" هەر لەو دەمـەوە مایـەی تەسـەلی دوایـی وەرگـرت و جارجـار وەك شـایەری بـاش شـێعرێکی جەفەنگی دەگوت.

باوکی "سوارە" لە هاوینی ساڵی ١٣٣٣ی هەتاوی ماڵی لە قەرەگوێزەوە چووە "بۆکان" و "سوارە" دڵی تا سەباری لەو دێیە بەجێهێشت.

بای پایزی تووش و بێفەڕ وەك لوورەی گورگێکی بێچوو خورا و بە گوێ ئەگەیی، سەرو گوێلاکی داروگیای تێك دەکردەوە، دەنگ و ڕەنگی ئەو پاییزە بەڕاستی دزێوو ناخۆش ئەهاتنە بەر چاووگوێیان.

کزەی ساردی پاییزی ١٣٣٣ بۆ ژینی تاڵ و دژواری "سوارە" کات بوو بۆ "گریان"[٦] "ئەو پاییزە سەرەتای ڕۆژەڕەشی و کلۆڵی لاوێکی تازە پێگەیشتوو، جوانچاك و خاوەن هەست بوو.

لاوێك کە تازە ئەهات شیرنایی ژیان بچێژێ و دڵی کانگای خۆشەویستی و هیواداری بوو، لەو پاییزە شوومەدا تێك هەڵگلاو و کەوتە دەریای بێ بن و تاڵ و سوێری نەگبەتییەوە.

"سوارە" کە نەیئەزانی چارەنووس چ خەونێکی بۆ دیوە، ڕۆژێك لەو ڕۆژە ساردانەی پاییزدا دەچێتە مەڕشوتنی کاك سەعدی مامی لە چۆمی بۆکانێ. لەبەر شەرم و عەیبە بەجلەوە دەڕواتە ناوئاو و دوای مەڕ شوتنیش هەر لەرووی هەڵنایە جلەتەڕەکانی داکەنێ و بەبەرگە تەڕەکەوە دێتەوە ماڵی مامی، شەوێ دەنیوەشەودا چریکەیەك لەرانی دەوەستێ و ناتوانێ قاچی ببزێوێ و نۆبەتێ دایدەگرێ.

ئەو نەخۆشییە کوت و پڕ و دەرداویە بە قەولی دوکتۆرە ئاڵمانی یەکە میکرۆبێکی پەراوازەی ئورووپایی بوو کە بە هەموو ئێش و ئۆفە بێسنوور و میزانەکەیەوە بۆ "سوارە"ی خۆشی نەدیو بەدیاری هات.

"سواره"ی ڕانەوەستاو، قەت دانەنیشتوو، زۆر زەردوزەعیف و لێو بەبار لەسەر دۆشەکی هەرزن و لەسەر گازەرای پشت هەر ئەبوو چاو ببڕێتە بن میچی خانووەکە و خەفەت بۆ لەشی ساغ و لاوچاکی خۆی بخوا و بۆ ئەوهەموو ئێش و دەردە گرانەش ددان بەجەرگی داگرێ.

"سواره" لە هەڕەتی لاوی و دڵ بەدنیاییدا چەرخی چەپ گەرد لەگەڵی کەوتە دژایەتی و ژینی لێ تاڵ کرد و بەدبەختی و نەهاتی سەرەتاکەی ئاوا و بەو چەشنە ناحەزە دامەزراند. زۆرکات خۆی ئەم شێعرەی بەسۆز و بەدەنگە خۆشەکەی خۆی ئەخوێندەوە.

"پەژارە و مەینەت ودەردو نەهاتی

هەموو هاتن ئەجەل هەرتۆ نەهاتی"

بەڕاستی شکۆی ژیان بۆ هەموو زانایەك و هونەرمەندێك هەر دەبێ ئەمەبێ، دەنا پێچەوانەی سورشت وەدیدێ، "سواره"ش وەك ئەو هەموو شاعیرە بەرز و پیاوەگەورە و بلێمەتانەی دنیای زانست دێوی دزێوی نەهاتی ڕووپەڕەی ڕەشی ژیانی بۆ لێك کردەوە و نیشانیدا. "سواره" دوای ماوەیەك لە سەر قسەی دوکتۆرە ئاڵمانییەکە بۆ دەواو دەرمان لە نەخۆش خانەی ئەمریکاییەکان لە تەورێزخستیان و دەرمان ئەکرا."سواره" زۆربەی لەشی لەناو گەچ دابوو بەهیچ لایەکا جووڵانەوەی نەبوو بێخەوی و ئێش و ژانی بێوچان، نەخواردنی هیچ چەشنە بژیوێك، نەگەڕان و خەم و خەفەت وای جاڕز کردبوو تا ڕادەی بێزاری لە ژین، ئەو"سواره"ی کە ئەتکوت کاسەیەکی جوانی لەهیوا لێوانە، مەرگی بە ئاوت دەخواست. "سواره" کەوتبۆوە ناو تاوێری نەهاتی و کلۆڵی وتلار ئەبۆوە. لەو کاتەدا

کیسەی سەفراشی چڵکی کردو ئەبوو هەڵبدرێ و عەمەل بکرێ ئەو لەشە زاماروبێتینە ئایا چەقۆی دوکتۆری جەڕڕاح هەڵدەگری؟ دوکتۆر بڕوای وابوو ئاوا بمێنێتەوە دەمرێ و تابشی بێهۆش کردنیشی نیە، ئەی چی بکرێ؟ وەڵامی ئەو پرسیارە حاجی ڕەحمان ئاغای موهتەدی مامی "سوارە" دایەوە و فەرمووی لەسەر خودا عەمەل بکرێ، عەمەل کرا و لەژێر کێردی تیژی جەڕڕاح هاتە دەرێ و پاش چوار مانگ لە تەورێز مانەوە ئەندامی بریندا روژان تێوەستاو و بێحەرەکە و تووانی "سوارە" گەڕایەوە بۆکان، دوای سێساڵ لەجێ داکەوتن وەك منداڵی تازە پێگرتوو وەدارە دارەکەوت و هەستایەوە بەڵام گۆچانێك بەدەستەوە و تەنیا ئێسك و پێست. "سوارە" سێ کەلاسی هەوەڵی ناوەندی لە ساڵی ۱۳۳۶ ـ ۱۳۳۷ ـ ۱۳۳۸ واتە سیکلی هەر لە بۆکان وەرگرت و بۆ تەواوکردنی ناوەندی چوو بۆ تەورێز و لە ساڵی ۱۳۴۱ ـ ی هەتاوی دیپلۆمی لە دەبیرستانی لوقمانی ـ تەورێز وەرگرت هەر لەو ساڵەدا "سوارە" لە تاقیکردنەوەی زانستگەی تاران بەشداری کرد و وەرگیرا و لە زانکۆی حقووق بەشی قەزایی دەستی بەدەرس خوێندن کرد.

"سوارە" هەر لە ساڵی ۱۳۴۱ی هەتاویدا بە دوای بسکی کچێکی ئازەرییەوە بوو ئەو "سوارە"ی عاشقی بەرموور و خشڵ و مێخەکبەندی کچی کورد، وابە تەڵەوە بوو کە ڕەسم و یاسای عەشیرەتی تێك شکاندو بێ ئیجازەی کەسوکار بە دزی و بە پەلە زەماوەندی لەگەڵ کرد و بردیە تاران و دڵی پڕ لە ئەوینی کچی لەباری لادێیی دابەو کیژە نامۆو شارستانییە.

حکوومەتی شا لەو ساڵانەدا لەبەر ئەو هەموو زوڵم و ستەمەی کە لە خەڵکی ئەکرد تەنانەت سێبەری خۆشی لێ ببووبە دوژمن و لەدارو و بەرد ئەترسا، لە ساڵی ۱۳۴۳ی هەتاوی پەلامارێکی دڕندانە بۆ خەڵك گرتن و کوشتن کرایە سەر خەڵکی ئێران بەتایبەت ڕووناکبیران و سوارەش کەوتە بەر ئەم هرووژمەو لەبەندی خانەی "قزلقلعه"ی تاران بۆ ماوەی شەش مانگ لەژێر بێڕەحمانەترین ئەشکەنجە و ئازاری ساواکدا خۆی پاڵەوانانە ڕاگرت و شێعرە مەشهوورەکەی "سوورەقەڵا دایکی بەڵای" گوت کەبەداخەوە من تا ئێستا کە خەریکی کۆکردنەوەی ئاساری "سوارەم" وەدەستم نەکەوتووە، لە لای هەر خۆشەویستێك هەبێ و بۆم بنێرێ مەمنوونی ئەبم "سوارە" لە هەموو بەندییەکانی ئەو بەندیخانەیە زیاتر ئەشکەنجەوزەجری لەسەر بوو، بە مشاری بەرقی داغیان دەکرد و تا سەر ئێسکی گۆشت و پێستی ئەسووتا و ئەقرچا، وای لێهاتبوو بەهەر هۆیەکەوە بانگیان ئەکرد ئەڕشایەوە و "خودا عالمە ئەونەخۆشیەی مەعدەی لەودەمەوە پێوەنووسا" و ناوبانگی خۆڕاگری و ئازایەتی دەرکرد.

"سوارە" لە زیندان هاتەدەرێ و زەردو لاواز و بێواز خوێندنی دانشگای درێژە پێدا و لە ساڵی ۱۳۴۷ی هەتاوی خوێندنی زانسگەی تەواو کرد بەڵام هەر وەك هەموو کارەکانی‌تری بۆ وەرگرتنی "دانشنامە" کە ئەبووایە شتێك بەناوی (تێز) بنووسێ کەمتەر خەمی لێ کرد و پاش چەند ساڵ وەریگرت.

"سوارە" سەرەڕای ئەوهەموو ناڵەبارییانەی کە ڕوویان لە ژیانی ئەو کردبوو دەس کورتی و نەبوونیش لەوێ بوێستێ، باوکی سوارە کەماڵی هاتە بۆکان بەهۆی نەمانی ماڵ و سامانەوەبوو لەبەر ئەوەش کە خۆی زۆر

پڕخێزان بوو نەیدەتوانی یارمەتی پێویست بە "سوارە" بکا. مامەکانی بەتایبەت خودا لێخۆشبوو حاجی ڕەحمان ئاغای موهتەدی و کاك سەعدی موهتەدی یارمەتیيان دەدا و ئامۆزایەکی لەخۆی گەورەتر هەبوو بەناوی "حەسەن" کەیەکێك لە پیاوە باش و بەکەڵکەکانی بنەماڵەی شاعیر بوو و بەداخەوە لە ساڵی ١٣٦٣ی هەتاوی لە شاری کەرەج کۆچی دوایی کرد، زۆرتر لە هەمووان یارمەتی ئەدا و جێگای خۆیەتی یادێکی لێبکەین و ڕەحمەتی بۆ بنێرین، کاك حەسەن ڕووبەڕووی "سوارە" ئەیگوت "سوارە" هەرکات نامەم بۆبنووسێ ئەگەر دەنووسێ ــ برادر محترم کاکە حسن ــ ئەوە دەزانم هێشتا پووڵی ماوە بەلاَم ئەگەر بنووسێ ـ کاکە حەسەن بسیار عزیزم ـ تێئەگەم بێپووڵەو دەبێ بۆی بنێرم "سوارە"ش بەپێکەنین ئەم قسەیەی تەسدیق دەکرد.

سوارە لە سەر ماڵی دۆست و ئاشنا و خزم زۆر بێتەعاروف و خۆماڵی بوو، ماڵی خۆشی بێ موزایەقە هی ئەوان بوو.

سوارە لە ساڵی ١٣٤٦ی هەتاوی لە ڕادیۆبەشی کوردی دەستی بەکار کرد و بوو بە مووچەخۆری حکوومەت.

"سوارە" تەواوی ژیانی بەناخۆشی و تاڵی بردەسەر. زۆرجار کە دەڕشایەوە خوێن بوو و خۆی بەشۆخییەوە دەیکوت لەداخی ئەم ژینە تاڵەخوێن دەڕشێمەوە. تەنگ و چەڵەمە لە ژیانی ئەودا ببووە ڕەفیقی گیانی وساتێك بەجێی نەدەهێشت.

"سوارە" لە پەخشانی "زوڵاڵترین پێکەنینی جیهان"دا دەڵێ":"من پەروەردەی چیاوکەژم" و هەروەها لەوپەخشانەدا دەڵێ:" دڵم پارچەیەکە لە بەیانی پڕ زەردەخەنەی ئاواییيە بچووکەکەمان کە لەباوەشی چیایەکی

بەرزا ئارامی گرتووە". "سوارە" لە یەکێکی‌تر لە پەخشانەکانی‌دا دەڵێ: "بێدەنگی باوەشی چیا بیربزوێنە هەموو ئەوبیرەوەری‌یانەی کاتی منداڵی و دەورانی ژیانی لە لادێ لەگەڵ هەموو کوێرەوەری‌یەکانی زەمانی نەخۆشی و گاڵتەی گەردوون لە دوای نەخۆشی یەکەشی، لەش بەباری و تاڵ و سوێری ژیان و گۆچان بەدەستی وشەلی، هیوا و ئاواتی خنکاوی دڵی بەکوڵی، هەموو ئەبوونە ئیلهام بۆ شێعر و شوێنەوارەکانی. "سوارە" وەك پۆلووی ئاگری ناوژیلەمۆ جاربەجارێك بە کوتنی شێعرێك ئەگەشایەوە و نالەباری‌یەکی ژیان دایدەمرکاندەوە، نەدامەتی ئەتگوت بە بەژنی ئەوبڕاوە. لە دەورانی کارمەندیشی‌دا هەرتووشی تووشی و نەیاری بوو. "سوارە" بۆ پلەوپایەی کارمەندی نەیدەویست" نزم و نەوی بژێ"[٧] و "بۆ مەبەست سەردانەوێنێ[٨]" تەنانەت بۆ "تاوێکیش" و ئەو لای وابوو ژینی بێ فیز[٩] یانی نەمان، هەر بۆیەش بووکە تەعزیم و کورنۆشی لەبەر ئەم و ئەو نەدەکرد ولەگەڵ بەڕێوەبەرایەتی و بەرپرسی ڕادیۆ بەشی کوردی ملەبەملە ڕائەوەستا و قسەی نارەوای لێ قەبووڵ نەدەکردن و لەوکاتانەدا پاشەڕۆژی نەدەدی. "سوارە" لە دووری لە ناو خەڵك و گۆشەگیری ڕەنجی ئەبرد و بەهۆی کەم تاقەت و توانی، کەمتر لە ئەملا و ئەولا ئەبینرا، بەڵام ڕۆح ورەرانی "سوارە" نە ئەسرەوتن و ناوگەل و جەماوەریان دەویست، جا بۆیە "سوارە" شێعر و نووسراوەکانی بە نوێنەری خۆی ناردە نا و خەڵك و بەم چەشنە هەم لەشی بیماری ڕازی کرد و هەم گیانی نەسرەوتووی ئارام کردەوە.

زستانێکی سارد و بەفراوی لە شاری بۆکان خەبەری نەخۆشی "سوارە" وەك برێشکەی سەرساج هەڵی بەزاندم، دوایی خەبەری خەماوی تر

گەیشت و هەموو بەرەو تاران وەڕێ کەوتین، لە تەورێز خەبەر بە هەموو قورسایی و دزێوی خۆی ئامبازم بوو و نەمانی "سوارە"ی پێکوتین، چاوم تارمایی بەسەرکشاو لاقم یارمەتی ڕۆینی نەدەدام" ڕۆح لە جێیەکی سەختە و نایەتە دەرێ". ڕێگای تاران درێژ و درێژتر بوو لە جاران. لام وابوو چەند ڕۆژێکە بەڕێوەم، گاهێك پەلەم بوو بۆ گەیشتن چونکە دڵم مەرگی "سوارە"ی بۆ وەرنەدەگیرا، گاهێکیش پێم خۆش بوو ئەو ڕێگایە هەرگیز نەبڕێتەوە و ڕاستی ڕووداوە کە هەر ڕوون نەبێتەوە. نەخۆش خانەی "میساقیەی" تاران کە لەبەر کوردەکانی دانیشتووی تاران مۆنجی ئەدایەوە، وەك دێوەزمە و هەیولایەکی بترسێن ئەهاتە بەرچاوم. لەبەر خۆمەوە کوتم هەیاران ڕاستە ڕووداوبڕست بڕەوسەرلێ شێوێنە بەڵام مەگەر من برای "سوارە" نیم، ئەبێ لەبەرامبەر ئەو ڕووداوە تاڵ و دڵتەزێنە و ئەو هەموو جەماعەتەدا خۆڕاگری نیشان بدەم بە شوکرویادێکی "خوڵقێنەری زەمین و زەمان" سکنایی و هێزم دابە دڵی سووتاوم.

ڕۆحی بەرزەفڕی[١٠] بەرزەمژی سوارە جێی گرت لە توێی شێعر و لە لەشی زاماری ماڵ ئاوایی خواست و ڕۆیە ناو شێعر و نووسراوەکانییەوە و گیانێکی تازەی پێدان. تەرمی "سوارە" کە هەڵی ئەگرت هەڵی گرن بە شانان، هاتەوە گۆڕستانی پیرۆزی بنەماڵەی خۆمان لە ئاوایی حەمامیان ناوچەی بۆکان و لەشی بێ تینی کە خۆی ئەپرسێ ـ تۆ بڵێی: بۆ لەشی ساردەوە[١١] بوو تینێ بێ" ڕۆیشتە ئەو دنیای نەمان کە" تۆ بڵێی پاشی نەمان ژینێ بێ[١٢] "دڵێك لە تەپین کەوت و هەزاران دڵ خۆرپەی کەوتێ.

ئەتگوت سروشت و خیلقەت لەژیانی "سواره"دا هەرگیز نەیتوانیبوو گەرمایی و تین بخوڵقێنێ هەر ساردوسڕی بوو، لە سەرمایەکی پاییزیدا لەشی بووبە ئامانجی نەخۆشیەك کە هەموو خێروخۆشی ژیانی لێستاندەوە و لە زستانێکی ساردوسەهۆڵ بەندان مۆتەی مەرگ سواری بوو و هیچ بەزەیی بەگەنجی ولاوی ئەودا نەهات و گیانی لێساند. ڕۆژێك لە ڕۆژە ساردەکانی هەوەڵ مانگی زستانی ۱۳۵۴ی هەتاوی "سواره" کاتێ بەرەومالْ ئەگەڕێتەوە وەبەر ماشێنی یەکێك لە هاوکارەکانی خۆی دەکەوێ و ئەیبەنەوە بۆ مالێ، قاچی بە قەولی خۆی کە لەنامەیەکدا[۱۳] بۆ بەرپرسی" زاراوەکانی ئێرانی ڕادێو دەنووسێ" پایم بە اندازە یك متکا ورم کرده" ئەستوور بوو و ڕەنگی زەرد هەڵ گەڕا و بە واتەی خۆی کە هەردەونامەیەدا نووسیویەتی" در خانە مور شبنمي طوفان است" ئەوەندە بەس بوو بۆ کولانەوەی برین و بووژانەوەی کلۆڵی ئەو.

سواره پاش دوو ڕوژان دەبەنە نەخۆشخانەی" میساقیه"ی تاران وزەردوویی ئەگرێ. دوکتۆرەکان دەڵێن سەرەتانە و عەمەلی دەکەن و مەعلووم بوو کە ئەو سەرەتانە کەم کار و بێدەنگ بووەو بەو تەسادوفی ماشێنە وەجووڵە کەوت و مەرگی پێوەبوو. مامۆستا ڕۆژبەیانی زانای بلێمەت و ئاگا کە یەکێك لەدۆستە باشەکانی "سواره" بوو وزۆر شۆخی و گاڵتەی ناسکی لەگەڵ ئەکرد گۆیا دەڵێ هەر ئەوڕۆژە کە "سواره"ی لاو و خۆشەویست کۆچی کرد، من لە لای بووم. کچە پەرستارێکی جوانکیلەی خشپیلانە هاتە لای بە کوردی کە پەرستارەکە تێ نەدەگەیشت کوتم، کوڕە خۆ تۆ دەتگوت من عەشیرەتم و قەت ناترسێم نەتزانی ئەوە عیسا مەسیح بوو، مردوو زیندوو ئەکاتەوە "سواره"ی بەش بڕاو لەژین و دەس

داشتوولەمان تەنیا بە بزەیەکی خەفەت هێن و مەرگاوی دەم و لێوی جوانی کە لەگۆ کەوتبوون ڕازاندەوە و وڵامی دامەوە.

شاعیری پایەبەرزی کورد مامۆستا حەقیقی لە شینی "سوارە"دا دەفەرموێ:

لە دڵی باب و برا غەم بارە

لە هەموو شوێنەوە جێی تۆ دیارە

چیە ئەو شین و هەراوهاوارە

کۆچی بێ وادەی " کاکە سوارە"

بەڵێ"سوارە"ی سەحەت سووك و دەنگ خۆش بە کۆچی بێ وادەی خۆی خەم و پەژارەیەکی زۆری لە سەر باب و برا و کەس و کار بار کرد.

مامۆستا کە بە دوو هۆی خزمایەتی و شاعیری سوارەوە مەرگی شاعیر، ڕۆژی ڕوونی لێکردۆتە شەوی دەیجوور دەڵێ:

ڕۆژی ڕوونم بە شەوی دیجوورە

سوارە دیداری قیامەت دوورە

چیمەنی تافی جوانیت شین بوو

هەرەتی ژین بوو،چ وادەی شین بوو

زانا و مامۆستایەکی دیکەش بەڕێز "کاك یۆسفی کورد نەژاد" بە پارچە شێعرێکی فارسی مەرگی"سوارە" ماتەم و شین ئەگێڕێ و دەڵێ:

سواره نو گل خندان باغ کردستان

بدست جور فلك پژمرید و پرپر شد

عقاب اوج شهامت بخاك درغلطید

ولی عقاب بیانش به آسمان بر شد

ادیب و شاعر درد آشنای ملت را

دردا کە زیر خاک تیرە بستر شد
تـوای کە خاک سیەروی دل پر از گنجی
تـو ای کە ظاهرت هر دم برنگ دیگر شد
کنون کە گنج هنر را گرفتەای در بر
عزیزوار بنوازش کە این مقدر شد:

ئەگەر بمەوێ داخی مەرگی سوارە لە زمان خۆم و دۆست و ئاشنا و ڕێبوارانی ڕێگای ئەوەوە بڵێم نووسینەکە لە پێشەکی دەردەچێ و دەبێتە کتێبێکی ئەستوور و منیش نە دەمەوێ و نە دەتوانم کتێب نووس بم کە وابوو لێرەدا دەیبڕمەوە و دەڵێم ئەمە بوو ژیان نامەیەکی کورت لە ژینی بێ تینی "سوارە ئێلخانیزادە".

---

[١]ـ ئیشارە بە شێعری "شەنگەسواری"سوارە.

[٢]ـ "یادی منداڵی" شێعری سوارە.

[٣]ـ "کچی بەیان" شێعری سوارە.

[٤]ـ وەستا مستەفا کێوێکی بەرزە کە گوندی تورجانی لە ئامێز گرتووە.

[٥]ـ شێعری "شار"ی سوارە .

[٦]ـ شێعری "هەڵۆ"ی سوارە.

[٧] و [٨] ـ شێعری مامۆستا و زانای نەمری کورد هەژار ـ "هەڵۆ".

[٩]ـ هەژار "هەڵۆ".

[١٠]و [١١]و [١٢]ـ"هەڵۆ" سوارە.

١٣ـ ئەو نامە ئێستا لای منە.

سواره بوت نیه!

جەلال مەلەکشا

ڕەخنەی ئەدەبی، لە کوردستانی ئێراندا نەك هەر ڕەگ ئاژۆی نەکردووە، بەڵکوو بۆتە بازاڕێکی ئاڵۆز و بێ سەروبن... لە ڕاستیدا، ئەوانەی خۆیان وەك ڕەخنەگر لە قەڵەم دەدەن، جگە لە جنێوفرۆشی و نان بەیەك بەقەرزدان و دارکاری یەکتر، هیچی تر لە بەر چاو ناگرن. و لەم بەینەدا، ئەوەی کە مەترەح ناکرێ بابەتە ڕەخنەییەکەیە. ڕەخنەگری بەڕێز، بە جێگەی ڕەخنەی ماقووڵانە و بنەڕەتی دەست دەکاتەوە، بە جێی گەلاڵەی مەبەستەکە، لە لایەنە شەخسیەکان دەکۆڵێتەوە، بارودۆخی ژیانی تایبەتی یەکتر دەخەنە ژێر تیخی قەڵەم. کەرامەت و حورمەتی قەڵەم پێشێل دەکەن و زار بە تەشەر و تانووت و جنێو ــ کە دوور لە شەڕافەتی خاوەنی قەڵەمە دەکەنەوە... ئەمانەش هەمووی بەو بۆنەوەیە

كه ڕەخنەگره بەڕێزەكانمان فارس گوتەنی (كونی دوعایان ون كردووه). نازانن له كوێویەوه له غاوی كەن. له سەرەتاییترین بابەتە بنەڕەتی یەكانی ڕەخنە بێخەبەرن. ئەركی سەرشانی ڕەخنەگرێكی لێزان و بە ئەدەب ئەوەیه بابەتەكه بخاته ژێر موتالاّ و لێكۆڵینەوه. بەڵام ڕەخنەگرانی ئێمه یان تەنیا لایەنه سستەكان لەبەر چاو دەگرن. یان ئامانجیان وێران كردن و ڕووحاندنی كەسایەتی غەنیمەكەیانە!! ئەركی ڕەخنەگر چیه؟ غەیری ئەوەیه وەك سەر پشكێكی به ئاوەز و پسپۆڕ و داوەرێكی بێ لایەن بابەتەكە هەللاجی بكات؟ خاڵە سستەكان نیشان بدا و لە بەرانبەردا لایەنە بەقەوەتەكانی بابەتەكەش لەبەر چاو بگرێ و ئەگەریش بتوانێ خاوەنی بەرهەم ڕێنموونی بكات؟ من كارم بە ڕۆژنامە و گۆڤارەكانی ترەوه نیه. ئەو بەرهەمانەی تا ئێستا وەك ڕەخنه له گۆڤاری سروەدا چاپ كراون. بۆ جارێكی تر چاوێكی پێدابخشێنن. بزانن جگە چەند بەرهەمی قاملەژمێر، شتێك وەك ڕەخنە دەبینن. ڕەخنەگر یا مەنززری خۆهەڵكێشان بووه، یا نان قەرزدان، یان گۆپاڵ وەشاندن و تەمێ كردن و تەسفیه حیسابی شەخسی...

ئێمه هێشتا تا گەیشتن بە ڕەخنەی عیلمی مەودایەكی زۆرمان ماوه، ئەوانەی كە خورجێنی ڕەخنەیان لە كۆڵ ناوه و ئیدعای ڕەخنەگری دەكەن. لەسەر یەكەم پلەی پەیجەی ڕەخنەگری ڕاوەستاون و بۆ ئاسمان دەڕوانن. قەڵەمەكانیان بەرەوناخی مەبەست شۆڕ نابێتەوه. هێندێ جار تەنانەت بێ ئەوەی بزانن خاوەنی بەرهەم چی گوتووه و چی دەڵێ دەست بەجێ تیخی قەڵەم له كالان هەڵدەكێشن ویاڵلا، كێ پیاوی شەڕه... ئەوه مەیدان و ئەوەش شیری من!!!

پەتایەکە و تووشی بووین پەتای (بوت تاشین) چ بکەین عادەتمانە. دێین و لە یەکێك بوت دەتاشین. دەیکەینە بوت و لە بەرامبەریەوە چۆك دادەدەین و سوجدەی بۆ دەبەین بێ ئەوەی هێندێ تەنانەت شیاوی ئەوە بن، ببن بە بوت!! کاتێ بوتەکەمان تاشی. جا ئیتر پیاومان دەوێ بڵێ لەل! پیاومان دەوێ، جورعەت بە خۆی بدا و زبانم لاڵ، بڵێ کوڕە خۆ تاڵەموویەکی سەری ئەو بوتە لارە! جا ئێرە دیار تیر و شیر هەڵکێشان. دەبێتە گەلەکۆمە. خوێن بەرچاوان دەگرێ، بە کورتی کارێ دەکەن ئیتر کەس لەم جۆرە غەڵەتانە نەکا و خوانەخواستە، چەپ تەماشای بوتەکە نەکا! هەموو چەشنە تۆمەت و بوختان بۆ کابرای فزوول ڕێز دەگرێ. هەر دەیهاڕن. گۆڤاری سروەش چونکە ڕەوشتێکی ئازاد و دیموکراتێکی هەیە و بە هەموو قەڵەمێ مەیدان دەدا، هەموو ئەو بوختان و تۆمەت و تانە و تەشەرانە چاپ دەکا. هەرچەند من بۆ خۆم وەك یەکێك لە ئەندامانی دەستەی نووسەران بڕوای پتەوم بە ئازادی قەلەم هەیە و پێم وایە دەبێ بە هەموو قەڵەمێك بە هەر بیر و بڕوایەکەوە مەیدان بدرێ. ئێستا بەو عەقیدە گەیشتووم دەبێ لەمەو لا، قەڵەمە دەم هەراش و جنێوفرۆش و بۆختان کەرەکان نەختێك بەر بەست بکرێن. چونکە ئەم جۆرە قەڵەمانە کەرامەتی نووسەر لەکەدار دەکەن و شەرافەتیان دەخەنە ژێر پرسیار.

عەرزم کردی. کاتێ یەکێك، بوو بە بوت، ئیتر، هیچ قەڵەمێ حەقی ئەوەی نیە ئەو ئاخڵە پیرۆزەی وا بە دەوریدا کێشراوە بشکێنێ. یان زاتی ئەوەی ببێ لایەنێکی بخاتە ژێر ڕەخنە و پرسیار، ئەم شێوە نادروستە، سوننەتێکی ڕووخێنەرە. راوەستان و ئیستێکی ئەدەبییە.

هێندێ کەس، سوارەی ئیلخانیزادەیـان کـردووه بـه بـوت و هێنـدیکێش وەك مجێـوری مـەزاری ئـەدەبی سـواره گۆپـاڵ بــه دەسـت لــه چـەقی ئاستانەکەیدا ڕاوەستاون. لە پشتی کێلی قەبرەکەیەوە سەنگەریان گرتـووه و بـه ئەسڵەحەی قەڵەمـەکانیان بـه کـەس ئیزنـی ئـەوەش نـادەن تەنانـەت بڵێ: کاکـه گیـان لـه کـن گوڵـەکانی سـەر مـەزاری سـوارەوە دڕوویـەك شـین بـووه! نـەخێر، دڕوو غەڵـەت دەکـا بـه خـۆی ئیزنـی شـین بـوون لـه سـەر مـەزاری سـواره بـدا. چـاوی ئێـوه کـوێره و بـه جێگـەی گـوڵ دڕك دەبیـنن! ئاخه مەگەر دڕك دەتوانێ لە گوڵستانی سوارەدا بڕۆێ. بەڕاسـتی بـڕێ جـار ئەم مجێورانه دەبن به دەستەیەکی لاتی چەقۆکێش و...

من به گوێرەی تەمەنم، سوارەم دەناسی لە نیزیکـەوە دەمناسـی. چـەند جارێکیش پێکەوە دانیشتووین. لانی کەم بەرهەمـەکانم خوێنـدۆتـەوە. یـان گـوێم لــێبووه، هـەموو بەرنامـەکانی تـاپۆ بوومـەلێڵم بیـستووه. لـه زۆر لایەنی ژیانی سواره خەبەرم هەیه کـه تەنانـەت مجێورەکـانی ئێـستا نـەیان بیـستووه. پـێم وایـه لـه قـووڵایی دڵمـەوه دەڵـێم سـواره یـەکێ لـه باشـترین شـاعیرانی کـوردی کوردسـتانی ئێرانـه. چـەند پارچـەیەك لـه شـێعرەکانی بەڕاسـتی شـاکارن. هەرچـەند زۆربـەی لــه پەخـشانەکانی وەرگـیراو و وەرگێڕدراون، بەڵام شـاکار و بێهاوتـان. شـێعری خەوەبەردینـه، هەرچـەند ئیلهامەکـەی لـه ماسیەڕەشـه چـکۆڵەی سـەمەدی بـەهرەنگی وەرگرتـووه بۆخۆی شاکارێکه. وەك شاعیرێکی بەهرەدار، شێعری نویی کوردی له ئـێران دا ڕەواجدا، جێگایەکی تایبەتی بۆخـۆی هەیـه "هەرچـەند پـێش لـه سـواره عـەلی حەسـەنیانی و چـاوه شـێعری نـوێی کوردیـان دەسـت پـێکرد" بـەڵام شێعره فارسییەکانی سواره (جگەیەك دوانیان) لـه ڕەدیفـی شـێعره دەرجـه

سێهەمەکانی فارسی دان و هەر ناویان لێ نەبرێ باشترە! من هەرگیز ناتوانم سوارە وەك شاعیرێکی باشی فارسیوێژ ناو ببەم. بەڵێ دەتوانین سوارەی ئیلخانیزادە وەك باشترین و گەورەترین شاعیری نوێخوازی کوردستانی ئێران بناسین و بناسێنین. بەلام ئەوەش نابێتە دەلیل ئیتر کەس نەتوانێ رەخنە لە سوارە بگرێ. ئەوە نابێتە دەلیل ئیتر کەسێ بە خۆی ئیزن نەدا بڵێ فلانە واژەی لە فلانە شێعری سوارەدا سست و نارەسنە یان فلانە شێعری زەعیفە! ئێوە هیچ شاعیرێکی گەورە نادۆزنەوە هەموو شێعرەکانی شاکار بن و رەخنەیان لێ نەگیرێ. نازانم هێندێ کەس بۆ دەیانەوێ سوارە بکەنە بوت؟ ئایا هۆیەکەی بەزەییە؟ چونکە سوارە ماڵئاوایی لە دنیا کردووە؟ یان ئەوەی کە سوارە لە شەوەزەنگی رەژیمی شاهەنشاهیدا بەستەڵەکی شکاندووە و لە رادیۆدا تاپۆ بوومەلێڵی بلاو کردۆتەوە؟ هەرگیز ئەم هۆیانە مەکەن بە خاڵی موسبەتی سوارە. چونکە بێئەوەی خۆتان بزانن چ دەکەن لە باری سیاسییەوە سوارە دەخەنە ژێر پرسیاری نالەبار! خۆ سوارە ئاشیلی روویینتەن نەبوو بتوانێ بە زۆری شان و باهۆ ترۆوای رادیۆ داگیر بکات و هیلنی زمانی کوردی رزگار بکات. ئاخە پاژنەپای ئاشیل...!!

کوتم سوارە شاعیرێکی گەورەیە. چەند شاکاری خستە سەر گەنجینەی ئەدەبیاتی کورد. بەلام بوت نیە. زۆر لە بەرهەمەکانی چ پەخشان و چ شێعر شیاوی رەخنەن. لە ئەدەبیاتی فارسیدا نیما یووشیج وەك باوکی شێعری نوێ جێگایەکی بەنرخ و تایبەتی هەیە بنەرەتدانەری شێعری نوێی ئێرانە. شاکاری هەرمانی زۆرە. شێعری زۆر خراپیشی هەیە. ئەوەش قەبووڵ کەن هەرگیز ناتوانین سوارە لەگەڵ نیما هەڵسەنگێنین. بەم

حاڵەشـەوە نیمایـان نـەکردووە بـە بـوت. هـەزاران ڕەخنـەیان لـە سـەر بەرهەمـەکانی نووسـیوە. مجێوەرەکانیـشی قەمـە و ڕەمیـان هەڵنەکێـشاوە، بەرهەمەکانیان هەللاجی کردووە، ڕێرەوانی شێعری نوێی تەنانەت دۆستان و یارانی خودی نیما، لە شاملووەوە بگرە تا بەراهەنی و حقـووقی و دەسـت غـەیب لایەنـە سـستەکانی. شـێعرییان خـستۆتە بـەر چـاوی خوێنـەر و شاعیرانی لاو. کەسیش سـەرکوتیانی نـەکردووە. بەراسـتی ئەگـەر شـاعیرانی وەك لۆرکا نێرەوەدا هۆگرانی وەك سـوارەیان ببایـە خـۆ دنیـا نـوقمی خـوێن دەبوو.

مەبەستم لەو هەموو درێژدادڕییە ڕەخنەیەك بوو، باوکی تارا، لـە سـەر شێعری (شاری) سوارە نووسی. یاخوا ئەوەی ئێمە دیتمان ئێـوە نـەی بیـنن، لـە هـەموو لایەکـەوە قرمـژنی جنێـو داباری. لـە ناکـاو بـەرقی شمـشێرەکان چاوی ئاسمانی مۆڵەق کرد. ئاخە مەگـەر دەبـێ؟ ئـەوە کـام کـافری بـێدینی لامەزهەبـە کـە بـەخۆی ئیجـازەی داوە بـە سـوارە بڵـێ (بـالای چـشمت ابروسـت!) جگـە مـارفی ئاغـایی کـە ڕەخنەیـەکی ماقووڵانـەی لـە جـوابی ڕەخنـەی بـاوکی تـارا دا نووسـی، دیـتران هـەموو بەگەلەکۆمـە و جنێـودان دەستیان کردە خۆ پێشاندانێکی مەسـتانە و هـەراو هوریـا. مـن نامـەوێ لـە بـاوکی تـارا دیفـاع کـەم. ئایـا بەراسـتی ئـەم گەلەکۆمـە، گەلەکۆمەیـەکی ناوچـەیی نـەبوو؟ کاکـە گیـان لـە زەمـانی ئێمـەدا (شـەڕەگەڕەك) نـەماوە. ئەمجۆرە شەڕانە یادگاری دەربەگایەتی و عەشیرە و عەشیرەتبازییـــــــــە. زەمان، زەمانی لۆجیك و مەنتیقە. ڕەنگە بـاوکی تـارا، لـە هـەمووان زۆرتـر هۆگری سوارە و بـەرهەمەکانی بێ.

تەنیا تاوانی جەلیل ئەوەیە کە قسەی دڵی ناشارێتەوە. روك و ڕاستە. تارا، ناوی کچەکەیەتی و خۆیشی باوکی تارایە. تاوانەکانی دیکەی جەلیل ئەوەیە کە لە سەر بیروبڕوای تایبەتی خۆی ڕەخنەی لە شێعرەکەی سوارەی گرتووە. لەم دنیایە هەر کەس بە پێی بیروبڕوای خۆی لە دیاردەکان دەڕوانێ. دەرەبەگ وەك دەرەبەگ، بورژوا وەك بورژوا و مەلایەك وەك خۆی و... ئەوەش سووچ و تاوان نیە. هەروا کە ئێوەش لەسەر عەقیدەی خۆتان بە جنێو و بوختان! ئەنگۆ کە خۆتان بە ڕاژەگەرانی فەرهەنگ و ئەدەبیاتی کوردی دەزانن بەجێ ئەوەی تالانە بۆ رواندنی شەتڵی گوڵ خۆش بگەن، گوڵ دەپڕووکێنن، کارتان وێرانکارییە. بهێڵین با قەڵەمەکان بێسام و سڵ لایەنەکانی بەرهەمی سوارە شی بکەنەوە. سوارەش وەك هەموو شاعیرێك هەم شێعری چاکی هەیە و هەم شێعری خراپ. بە شانتاژ و هەرەشە دەمی قەڵەمەکان مەبەستن بهێڵێن با قەڵەمە بەهرەدارەکان سەمەر بگرن. سوارە نیازی بە مجێور و ئەسکۆرت نیە. بەرهەمەکانی سوارە ناسێنەری هونەری سوارەن، بە داکۆکی نەفامانە لە سوارە بەرهەمەکانی ئاڵوودە مەکەن!

کێ کوتوویە "سوارە بوتە"..؟

حاجی عومەر ئێلخانی

ڕۆژێك بە شەقامی شارەکەماندا دەگەڕام لە بەرامبەر کتێب فرۆشی یەك چاوم کەوت بە نووسراوەیەك بە شیشەی پەنجەرەکەوە درابوو مەتڵەب و عنوانەکانی سروەی ژمارە "٧٥"ی تێدا بوو، یەکێکیان سرنجی ڕاکێشام "سوارە بوت نیە".

ئێستا گۆڤارەکەم نەخوێندبۆوە زۆر سەرم سوڕما و کوتمداخۆ دەبێ "سوارە" کێ بێ و کێ "سوارە"ی کردووە بە بوت، زۆر بە پەلە چوومە ژوورەوە و ژمارەیەکم وەرگرت و هەر لە شەقامەکەوە تا گەیشتمەوەماڵەوە جارێکم خوێندەوە و لە ماڵەوەش جارێکیتر خوێندەوە کە دەروانم نووسەرەکە یەکێکە لە مامۆستا ئەدیب و شاعیرە باشەکان "کاك جەلالی مەلەکشا" ئەو مامۆستایە کە لەپلەیەکی بەرزی ئەدەبیدا جێگای

هەیـە یـا کۆتـایی کردبـوو لـە باشـتر نووسـینی مەتڵەبەکـە یـا هەرچـی، نووسراوەکەی نەیتوانیبوو حەقی مەتڵەب ئەدا بکا.

منـیش ویـستم نووسـراوەکەی ئـەوان بکەمـە دوو بـەش و لەسـەریان بدوێم ئەگەر دەڵێم بۆیەیە هەروەك دەگەڵ خۆی قسە بکەم ئاوایـە نـەك مەقاڵەنووسین.

یەکەم بەش: کاك جەلال لە بارەی چەشنی "ڕەخنەگریەوە" بـاس دەکـا و دەڵـێ "لـە ڕاسـتییدا ئەوانـە کـە خۆیـان وەك ڕەخنـەگر لـە قەڵـەم دەدەن جگە جنیۆفرۆشی و نان بە قەرزدان بەیەکتر هیچی‌تر لەبەر چاو نـاگرن" دیـارە کـاك جـەلال زۆر تووڕەیـە لـە جنێـوفرۆش و کـوتنی قـسەی سـووك بەتایبـەت بـە قەڵـەم. ئـەو لای واە (بـە تەشـەر و تـانوت زار دەکەنـەوە و حورمـەتی قەڵـەم پێشـێل دەکـەن و بـە جێگـەی، ماقووولانـە لـە لایەنـە شەخسییەکان دەکۆڵنەوە)

مامۆستا جەلال دە ڕەخنەکەی خۆیدا دەڵـــێ (ڕەخنـــەگر یــــاخۆ هەڵکێـشانی مـەنزورە یـا نـان بـە قـەرز دەدا بـە ئـەم و ئـەو و یـا دەیـەوێ تەسفیەحیسابی شەخسی بکا و گۆپـاڵ بوەشـێنێ و تـەمێ بکـا) و هـەروەها دەفـەرمێ (ڕەخنــەگرەکانی ئێمـە لـە یەکـەم پلـەی پەنجـەی ڕەخنــەگری ڕاوستاون و بۆ ئاسمان دەڕوانن و قەڵەمیان بەرەومەبەست شـۆڕ ناکەنـەوە بێ ئەوەی بزانن خاوەن مەبەست چی دەڵـێ قەڵـەم وەك شمـشیر لـە کـالان دەردەکێشن و دەڵێن یاڵڵاکێ پیاوی شەڕە ئەوە مەیـدان) جـا زۆر باشـە مـن لەگەڵ کاك جەلال هــاودەنگ دەبم و دەڵــێم زار و قەڵــەمت خــۆش کــەوا ڕێوشـوێنی ڕەخنـەگری لـە کوردسـتانی ئێـران بـە ڕەخنـەگرەکان نیـشان دەدەی بـەلام براکـەم تـۆ ئـەم مەسـەلە فارسـییەت نەبیـستووە کـە دەڵـێ: "رطب خورده منع رطب چون کند" تۆ خۆت زۆرت جنێوداوە. وەك عـالمێکی بلاعەمـەل کوتووتـە و عەمـەلت پـێ نـەکردووە، ئـەی ئـەو کەســەی نووســراوەکەی تــۆ دەخوێنێتــەوە ناڵێکاکــە تۆخــۆت چــوویە

سەرمینبەر مەوعیزە دەکەی بۆچی ئەوشێعرە بەرزە فارسییەت لەبیر چۆتەوە کە حافز دەڵێ:

مشکلي دارم ز دانشمند مجلس بازپرس
توبه فرمايان چراخود توبه كمتر ميكنند

تۆ خۆت بە هەموو هێز و توانات بەربویە سەروگوێلاکی ڕەخنەگرەکان چما کوێندەرت دێشێ خوری شۆر کوتاوتن و هەموو گیانت شەلاڵی خوێن کردوون ئەوە نیە دەفەرمووی:(بەداکۆکی نەفامانە لە سوارە، بەرهەمەکانی ئالۆودە مەکەن) یا فەرمووتە" برێك جار ئەم مجێورانە دەبن بەدەستەیەکی لاتی چەقۆکێش" بەڕاستی کاکە تو ڕەنگە "نەفام" و "لات و چەقۆکێشت" پێجنێو نەبێ.

کاك جەلال تۆشەڕە گەڕەکەت زۆرتر بەر بلاّوکردۆتەوە لە گەڕەکێکی شاری "سنە"وە کوتەکێکی بزمارڕێژت بەدەستەوە گرتووە و لەسەر گەڕەکێکی شاری "مەریوان" وەجواب هاتووی و لەبناگوێی خەڵکی گەڕەکێکی شاری "سابلاّغت" ڕاکێشاوە. ئەی کاکەگیان بە بڕوای جەنابتان شەڕەگەڕەك یانی چی، دەمەوێ عەزرت بکەم ئەوە تۆی کەنانت بە قەرز داوە بە شاعیر و نووسەری گەنج کاك مارفی ئاغایی و ڕەخنەکەی خۆتت لە سیحری قەڵەمی ئەو پاراستووە، دەبێ دووبراکەی دیکە کە جووابی "باوکی تارا"یان داوەتەوە نانیان بەکێ بەقەرزدابێ. خۆ"سوارە خۆی نەماوە تا دووقات قەرزەکەی لێ وەرگرنەوە:

تۆ فەرمووتە (بەگەلەکۆمەو جنێودان دەسیان کردووە بە خۆ پێشان دانێکی مەستانە و هەراوهوریا) و تەنانەت تۆ ئەم شتەت بە گەلە کۆمەیەکی ناوچەیی داناوە، کاکەگیان هەر ئەوە کە تۆ باسی ناوچەت کردووە و سنوورەت جیاکردۆتەوە خۆت دێیە ژێر پرسیارەوەکە تەعەسوبی ناوچە هەڵیگرتووی و بە پێچەوانەی ئەوەی کە فەرمووتە (نامەوێ لە باوکی تارا دیفاع بکەم) لەسەری هەڵ بەزیویەوە. ئەی ماڵی

دیفاعم بە قورِ گرت. دیفاع چۆنە؟ و هەروەها دەردەکەوێ جەنابت تۆمەتی عەربەدەکیشان و خۆپێشان دانی مەستانەت بە نووسەرێك بەلاوە تەوهین نەبێ.

فەرمووتە (یاخوا ئەوەی ئێمە دیتمان ئێوە نەیبینن. لە هەموو لایەکەوە قرمژنی جنێودباری لەناکا و بەرقی شمشێرەکان چاوی ئاسمانی مۆڵەق کرد) کاکە بەو فەرمایشەتدا مەعلووم دەبێ کە جگە لەم سێ کەسە کە نووسراوەکانیان لەسروەدا بڵاو بۆتەوە زۆرکەسی تریش لەم بارەوە نووسیویانە بەڵام گۆڤاری سروە نەیدا وەتەدەرێ بێئەوەی خۆت بزانی و بەپێچەوانەی تاریفێك‌وا لە گۆڤاری سروەت کردووە لەباری ئازادی قەڵەمەوە هێناوتە ژێر ڕەخنەوە، یا هەر خۆت پێت خۆش بووە، شتەکە گەورە کەیەوە و وەك فیرەدەرسی بە وشەی جوان و ڕازاوە دوو لەشکرت لە بەرامبەریەکەوە ڕاگرتووە دەنا ئاورەکە کووژابۆوە و تۆخۆت فووت لێکرد و گەشاندتەوە و دەبێ چاوەڕوانی جوابی ئەم و ئەویش بی.

لە ئامۆژگاری‌یەکانتدا فەرمووتە (بهێڵن با قەڵەمە بەهرەدارەکان سەمەر بگرن و بە شانتاژو هەڕەشە دەمی قەڵەمەکان مەبەستن) کاکە من وەختی خۆی سێ نووسراوەم لە ژمارەکانی ٦٣ و ٦٦ و ٦٨ی سروەدا خوێندبۆوە هەڕەشەم تێدا نەدیبوون بەڕاستی کەوتمە شکەوە دووبارە هەرسێکم خوێندنەوە و هەڕەشەیەکم وەبەر چاو نەهات، ئەوەش خۆی بوختانێك.

جا مەگەر لە نووسراوەی بە قەوڵی جەنابتان عەرەبەدەکێشەکان‌دا کە گۆڤاری سروە نووسراوەکەی چاپ نەکردوون هەڕەشە کرابێ. ئێمە نەماندیتوون، بەڵام جەنابت کە دیوتن حەقی خۆتە لەبەرقی ئەم هەموو شمشێرە زوموڕڕەد نیگارە ترسابی.

ئێستا کاکە من بە تۆ عەرز بکەم لە شێعرەکانی "سوارە"باش تێناگەی، مەگەر ئەوە شەڕەگەڕەکە یاخوا نەخواستە جنێوە بە جەنابت و یا

بۆخوشم نەفامی و لاتی و چەقۆ کێشییە، ئاخر برالە گیان ئەوانیش هەر ئەوەندیان کوتووە کە تۆ خوێنت دە تەشتێ کردوون، جا تۆ ئەگەر نووسراوەکەی خۆت و ئەوان بە تەرازوویەکی میزان و بێ غەرەز هەڵسەنگێنی دەیسەلمێنی کە قەڵەمی تۆ زۆر شەڕانیتر هاتۆتە مەیدان و گەلێ دڕتر دەمی کردۆتەوە، جا دەفەرمووی دەبوایە زمانی قەڵەمیان لەوەش پاکتر و بە عەدەبتر بێ منیش هەر پێم وایە هەروەك جەنابت دەتتوانی تۆمەتی لات و چەقۆکێشی و مجێوری و نەفامی و شەڕەگەڕەك و بووژاندنەوەی عەشیرەت و دەربەگایەتی لەکەس نەدەی و مەتڵەبەکەشت بگەیەنی.

کاك جەلال گیان دە کوێی نووسراوەی ئەم دووبرا نووسەرەدا دەبیندرێ کە گوتبێتیان "سوارە"کەس حەقی نیە باسی بکا و هەر کەس باسی بکا غەڵەت دەکا، ئەوان بە لێکدانەوەی خۆیان لایەنگرییان لە ڕاستەقینەیەك کردووە، جا ئەگەر ئەمەگوناحە، بەڵێ.

کاك جەلال دەفەرمێ (پەتایەکە تووشی بووین، پەتای بوت تا شین، چ بکەین عادتمانە دێین و لە یەکێك بوت دەتاشین و دەیکەینە بوت و لە بەرامبەریەوە چوك دادەدەین و سوجدەی بۆ دەبەین بێ ئەوەی هێندێ شیاوی ئەوەش بن کە ببنە بوت) بەبڕوای ئێوە وا دیارە هێندێ شیاوی ئەوە هەن ببنە بوت بەڵام "سوارە" نا. بەڕاستی ڕاست دەفەرمووی پەتایەکی پیسە تووشی بووین کە بوت دروست دەکەین ئەوە نیە زانایەکی وەك جەنابیشت خۆت پێ نەپارێزراوە و هێندێ کەس بۆ بوت بوون بە شیاو دەزانی.

فەرمووتە:"هێندێ کەس" سوارەی ئیلخانیزادەیان کردۆتە بوت و هێندێکیش وەك مجێوری مەزاری ئەدەبی "سوارە" گۆپاڵ بەدەست لە چەقی ئاستانەکەی ڕاوەستاون) کاکە لە "هێندێ کەس" و "هێندێك" مەنزوورت کێ و چی بووە؟ ئەگەر مەنزوور ئەو سێ کەسەیە کە جوابی

باوکی تارایان داوتەوە یەکیان تۆ خۆت جیات کردۆتەوە و سەهلە نان، کولێرە چەوریشت بە قەرز داوەتێ. دەمێنێتەوە دوانەکەی‌تر ئایا وشەی "هێندێ کەس" و "هێندێکیش" بۆ دوو کەس بەکار دەبرێ یان دەنا ئەو دووبرا نووسەرەیەك بە هەزارن.

کاکەگیان فەرمووتە(گۆڤاری سروەش چۆنکە ڕەوشتێکی ئازاد و دیمۆکراسی هەیە بە هەموو قەڵەمێ مەیدان دەدا ... هەر چەند من بۆ خۆم وەك یەکێك لە ئەندامانی دەستەی نووسەران بڕوای پتەوم بە ئازادی قەڵەم هەیە. ... ئێستا بەو عەقیدەیە گەیشتووم دەبێ لەمەولا قەڵەمە دەم هەراش و جنێوفرۆش و بوختان کەرەکان نەختێك بەربەست بکرێن چونکە ئەم جۆرە قەڵەمانە کەرامەتی نووسەر لەکەدار دەکەن و شەڕافەتیان دەخەنە ژێر پرسیار) کاکەگیان لەمن دەبیستی ئەو کارە مەکە، بە دوو دەلیل یەکەمیان ئەوەیە ئازادی قەڵەم و دیمۆکراسی لە گۆڤاری سروە دەستێنیەوە و ئەوە دۆستایەتی نیە، دووهەمیان ئەوەیە کاك ئەحمەدی قازی زۆر وشیاروزنایە و ددانی ماری دەردێنێ و لە هووی مووی دەکاتەوە هەر فەوری سروەی ژومارە"٧٥"ی لەبەر دەست دادەنێ و دەڵێ:" کوێخا خۆی مەشموولە"، کەوابوو مامۆستا گیان تۆ واباشە هەر ئامۆژگاری بکەی بۆ ئەوەی نووسەرە لاوەکانی ئێمە قەڵەم خاوێنتر بهێننەکایەوە و خۆشت بە قەڵەمی شۆڕاوە بە گوڵاوی کەرامەت ئەم جار وەرە مەیدان و لە نووکی خامەی بەهێزت گەوهەر بڕژێنە ناو خەزێنەی ئەدەبی کوردی‌یەوە و بەو شێعرە تەڕ و پاراو و نووسراوە بەهرەدارانەت فەرهەنگی زك برسی و زار تینووی ئێمەی کورد تێر و تەسەل بکە تا ئێمەش بڵێین:

مریزاد دستي كەمردوستانرا
دواي دل و مرهم جان فرستد

کاتی ئەوە گەیشتووە بچینەسەر بەشی دووهەمی نووسراوەکە:

دەگەڵ دۆستێکی ئەدیبم باسی نووسراوەکەی کاك جەلالم کرد (کوتی بەڵێ خوێندوومەتەوە بە قەولی مەنشوور کوتەنی کاك جەلال قسەی دڵی بۆ من بێ ئەویش بڕوای هەروەك باوکی تارایە. ئەو دۆستە دەیکوت زۆرکەس لایان وایە بەرەخنە لە نووسەرێك یا شاعیرێکی گەورە و بەناوبانگ پلەی خۆیان دەبەنە سەرێ و نێو و شۆرەت دەردەکەن، من گوتم خەیاڵم هەیە شتێك بۆ کاك جەلال بنووسم ئەو دۆستە کوتی خۆ کاك‌جەلال هیچی نەکوتووە تا جوابێك هەڵگرێ.

کاك جەلال گیان، ئەوە قسەی دۆستەکەی من بوو و ڕەنگە خۆم هاوفکری ئەو نەبم هەڵبەت من "باوکی تارا" ناناسم بەلام تۆ لە شێعر و نووسراوەکانت ڕا دەناسم لام وایە تەنیا تەعەسوب و غیرەتی ناوچەیی هەڵگیرتووی و هیچی‌تر.

ئەمما کاکە لەباری "سوارە"وە کەمێك تێکەڵ و پێکەڵت کردووە و هەزارە و دوولایی ڕۆیشتووی و سەرت لە خوێنەر شێواندووە، لە لایەکەوە دەفەرمووی (زۆربەی پەخشانەکانی وەرگیرا و یا وەرگێڕدراون) و دەشفەرمووی: (بەلام شاکار و بێوێنەن) هەر لە خۆت دەپرسم هیچ بیرت لێکردووتەوە هیچ کات شتی "وەرگیراو" بێوێنە و شتی "وەرگێڕدراو" شاکارنیە، جەنابت دەفەرمووی (چەندپارچە شێعرێکی بەڕاستی شاکارن) تۆ بۆ خەوەبەردینە"کە ئەسەری هەرە بەرزی"سوارە"یە دەفەرمووی ئیلهامە لە "ماسییە ڕەشە چکۆڵە"ی "سەمەدی بەهرەنگی" ئەی شاکاری یەکەی لە کوێی دایە،" وەرگێراو" کەنگێ شاکاری وەرگرەکەیە ئەگەر شاکاربێ هی هەوەڵ نووسەکەیە، من عەرزت دەکەم "خەوەبەردینە "کوێی وەك"ماسییە ڕەشە" دەچێ بەڕاستی ئەگەر هیچ ئینسافمان هەبێ ئەوەش دەزانین گەشەپێدان و ڕێبازدانەری شێعری نوێی کوردی لە ئێران"سوارە" بوو و جەنابت تەنانەت لەو "وەرگیراو"و "وەرگێڕدراوانە" نموونەیەکت باس نەکردووە فەرمووتە (شێعرە فارسی‌یەکانی "سوارە" جگە یەك

دووانیا له رەدیفی شێعره دەرەجه سێهەمەکانی فارسی‌دان مـــن هـــەرگیز نـاتوانم "سـواره" وەك شـاعێرێکی باشـی فارسـی ناوببـەم) هەڵبـەت ئەمـە قوبووڵە کە هیچ کەس وەك بەزمانی دایك و بابی خۆی قسە دەکا ناتوانـێ بەزمانێکی تـر ئـاوا ڕێـك و پێـك و بـێ گـرێ و گـۆڵ شـێعر بڵـێ و بنووسـێ ڕەنگە ئەگەر فەرمووبایەت "سواره" له ڕەدیفی شـاعیره هـەره بـەرزەکانی فارسی زمان دا نیه باشتر لێت وەرگیرابایـە، بـەڵام جـەنابت چ بتـوانی و چ نەتوانی "سواره" وەك شاعیرێکی زۆر باشی فارسی ناسراوه و دەوری خـۆی گێڕاوه وتەنانەت زۆر کەس شێعره فارسیەکانی ئەویان له کوردی‌یـەکانی لا نزمتر نین.

دەفەرمووی (نازانم هێندێ کەس بۆ دەیانەوێ سواره بکەنـە بـوت ئایـا هۆیەکەی بەزەیی‌یه چونکه "سواره" ماڵئاوایی له دنیا کـردووه) جـا کاکـه خۆ بوت دەبێ بەزەیی به خەڵك دابێ و ڕەحـم و چـاکه بکـا نـەك ئەوانـەی سوجده دەبەن بەزەییان به بوتەکه دابێ!!

فەرمووته (یان ئەوەی که "سواره" له شەوەزەنگی ڕژێمی شاهەنشاهیدا بەستەڵەکی شکاندووه و لـه ڕادیـۆدا" تـاپۆ و بوومـەلێل"ی بڵاوکردوتـەوه) کاکی خۆم کێ ئەو باسەی کردووه و لەچ نووسراوەیەکدا دیوتــه و لــەکێت بیـستووه پەخـشانی تـاپۆی "سـواره" ڕەمـز و ڕازی موبـارەزه و دژایـەتی دەگەڵ ڕژێمی شا بووه، فەرمووته (ئەو هۆیانه مەکەنه خـاڵی موسـبەت بـۆ "سواره" چونکه بێ ئەوەی خۆتان بزانن چی دەکەن له باری سیاسی‌یـــەوه "سواره" دەخەنه ژێر پرسیاری نالـەبارەوه. خـۆ "سـواره" ئـاشیلی ڕوویـین تەن نەبووه که بتوانێ به زۆری شـان و بـاهۆ تـرۆوای ڕادیـۆ داگیـر بکـات و هیلنی زمانی کوردی ڕزگار بکات.)

کـاك جـەلالی بـەڕێز ئـەوەتۆی خـۆت دەزانـی چ دەکـەی و ئـەو قـسەیه خەریکی دێنیته گۆڕێ.

ئەوەڵەن کاکەگیان تازە ئەو خەنەیە ڕەنگی نەماوە و قارەمانی "سوورە قەڵا" کە ئەودەم ئێمەمانان کونی مشکێمان پێ قەیسەری بوو لە ژێر ئەشکەنجە و ئازاری بێ ئەمان دا هەڵیاندەقرچاند لەباری سیاسی‌یەوە بەو قسانە ناچێتە ژێر پرسیاری نالەبار.

دووهەمەن ئێمە بۆمان ڕوون نەبۆوە تۆ یەکێك لەهۆگرەکانی "سوارە"ی یا ڕەخنەگری؟ چونکە دەو نووسراوەتدا زۆرجار لە پیکیش دراوە و لە ماپیکیش".

فەرمووتە (کوتم سوارە شاعیرێکی گەورەیە چەند شاکاری خستە سەر گەنجینەی ئەدەبیاتی کوردی بەڵام بوت نیە) بە بڕوایەکت پەخشانەکانی یا "وەرگێڕدراو یا وەرگیراون" و شێعرە بەرزەکەی ئیلهامە لە شاعیرێکی بێگانە. بە بڕوایەکت شاعیرێکی گەورەیە، لەبەرامبەر ئەم دوو بڕوا جیاوازە خوێنەر چی بڵێ و لەبارەی نووسراوەی شاعیرێکی پایەبەرز و نووسەرێکی بە دەسەڵاتی وەك جەنابت چلۆن داوەری بکا! من لام وایە خوێنەر دەڵێ دەونووسراوە پیچەڵ پلۆوچەدا دڵ و زمان جیران نەبوون و قەڵەم سەرپێچی لە هەستی دەروون کردووە.

پاش تاریف وسەنایەکی زۆر بۆ "نیما یووشیج" کە بەڕاستی جێی خۆیەتی فەرمووتە (شاکاری هەرمانی زۆرە و شێعری خراپیشی هەیە ئەوەش قوبوولڵ بکەن کە هەرگیز ناتوانین"سوارە" لەگەڵ "نیما" هەڵسەنگێین بەم حاڵەشەوە نەیانکردووە بە بوت) بەچی بزانین "نیما" ئەگەر ڕەخنەی لێگیرابێ دیفاعیشی لێ نەکرابێ دەیجا ئەوەنیە جەنابت ئیراد و ڕەخنەت لە "خەوەبەرینە" هەیە و ئەرزش و قەدری کارەکەی "سوارە"ت داوەبە "سەمەدی بەهرەنگی" ئەوەنیە باوکی تاراش لەسەر یەکێك لە شێعرەباشەکانی "سوارە" "شار" ڕەخنەی هەبووە و ئاویش لەئاوتەکانی نەخواردووە بەڵام کاکە جەلال گیان" از ما است کە بر ما است" دەڵێن "گوێلکی خوماڵی بە گا نابێ" لە تۆی کوردی زانی کوردناسی

شـاعیر و نووسـەر دوور بـوو هـەرگیز نـەتوانی سـوارەی دەگـەڵ "نیمـا" هەڵسەنگێنی و زۆربێترس و خۆف لـە وجدانی ئـەدەبی خەوەبەردینـە و مـاسیـیە ڕەشـە"ش ئیـلهـام لـەیـەك بـزانی لـە كـاتێكا بـە جاڕێكیشدا نەرۆیشتوون، دەگێڕنەوە مەلایەك لە كوردستانی ئێرانـەوە دەچێتە شـاری "بەغـدا" دەگـەڵ ئیمـامی غـەزالی دەكەوێتـە مونـازەرە و قـسەو و لـەوێڕا دەگەڕێتـەوە دەچـتە "دینـەوەر" كـە یـا شـارێكی چكۆڵە یـا گوندێكـە لـە ناوچەی كرماشان و دەگـەڵ مـەلای "دینـەوەریش "وتوویـژ دەكا و دوایـی مەلای میوان لە مەلای خانەخوێ دەپرسێ تۆ زۆر لـە "غـەزالی" عـالمتر و زاناتری ئەی بۆ ناووشۆرەت هی ئەوە. مەلای "دینەوەر" دە وەلامدا دەڵـێ ئەو بەغدا گەورەی كردووە و منیش دینەوەر چكۆڵەی كردوومەوە، دێـرەدا مـەنزوور ئـەوە نیـە كـە گوێـا "سـوارە" بـەرزترە لـە "نیمـا" بـەلام بـە هەڵسەنگاندنیان عاسمان ناڕووخێ. كاكە تـۆ زۆرت بۆخـۆت هێنـاوە كـە بـە زمـانی ناوچـەی "سـوارە" قـسە بكـەی و "جورئـەتت" بـە "جورعـەت" نووسیوە خـۆ لـە موكریـان و هـەموو ئـەو ولاتـە هـەردەڵێن "جورئـەت" و نـووسیـوتـە "بـالای چشمت ابرو است" مـەگـەر ئـێـمـە خۆمـان لە كوردیدا نیمانە كە دەڵێ كە كەس ناوێرێ پێی بڵێ پشتی چاوت برۆیە.

لێکدانەوەی خەوە بەردینە

(١)

مارف ئاغایی

پێشەکی:

کاک "سوارە ئێلخانیزادە" یەکێك لەو گەورە شاعیرانەیە کە هەڵدەگرێ زۆری قسە لە سەر بکرێ. لە نێو بەرهەمەکانی ئەو شاعیرەدا شێعری "خەوەبەردینە" جێگایەکی تایبەتی هەیە. دوای بڵاو بوونەوەی ئەم شێعرە لە زۆر شوێناندا قسەی لە سەر کراوە بەڵام بەداخەوە کەس هیچی لە سەر نەنووسیوە. گوایە لە یەکێك لە ژمارەکانی نووسەری کوردستان (کە لە شاخ بڵاو بۆتەوە) کورتە باسێك لە سەر ئەم شێعرە نووسراوە کە

بەداخـەوە مـن ئـەم ژمارەیـەم وەدەسـت نەکـەوت و مـەمنوون دەبم ئەگـەر کەسێك هەیبێ و بۆم بنێرێ.

ئەم لێکدانـەوەی لەم دوو ژمارەی سروەدا لەمەودوا دەیبینن بۆچوونێکە سەبارەت بەم شێعرە بەرزە. من دڵنیام زۆرن ئەو کەسانەی ئەو شێعرەی لە مـن باشـتر دەناسـن بـەڵام بەداخـەوە کـەس تـا ئێـستا دەسـتی بـۆ قەڵـەم نەبردووە، هەرچەند ئێستاش درەنگ نیە. دەڵێن هونەرمەنـدی دەنگخۆش سەییدعەلی ئەسغەر لە دوو حاڵەتدا هونەرەکـــەی گـــوڵی دەکـــرد وتێیدەچـریکاند یەکـەمیان ئەودەمـەی بـوو کـە کیـژێکی جوانی دەدیـت و دووهەمیان ئەو کاتەی کـە کەسـێکی دەنـگ نـاخۆش گـۆرانی ئـەوی تەقلیـد کردبا. هیـوادارم ئـەمنیش وام بـە سـەر بـێ و ئەوانـەی دەزانـن مـن دەنگـم لـەوان ناخۆشـترە لـێم وەدەنـگ بـێن و نـەهێڵن کـاك سـوارەی خۆشـەویـست غەدری لـێ بکرێ.

بـەر لـەوەی کـە بـچمە سـەر باسـەکە دەبـێ چـەند مەسـەلەیەك ڕوون بکەمەوە:

مـن تـەنیا لـە بـاری مانـا کردنـەوە لـەم شـێعرە دواوم هەرچـەند دەزانم دەتوانێ لەگەڵ بارودۆخی سیاسی ئەوسای ئێران هەڵبسەنگێنرێ و... بەڵام پێم خۆش نیە شێعرێکی ئاوا پڕمانا بە مانایەکی تەسکی سیاسیـــــەوە ببەستمەوە، با لەو بارەدا خوێنەر بۆخۆی نەزەر بدا.

لە پێشدا سەنعەتی شێعری و باری فەننی شێعرەکەشی باسی لێکرابوو، بۆ وێنە ئەگەر لە وێنەیەکدا جینـاس، تەناسـوب، تــەزاد، شـوبهاندن و... هەبوو شیکرابۆوە بەڵام لە سەر پێشنیاری برایانی دەستەی نووسەران ئـەم بەشەم قرتاند هەتا باسەکە تێکەڵ نەبێ.

ـ ناچار بووم بۆ لێكدانەوەی شێعرەكان بەند بەند لێكیان هەڵبڕم و هەر وێنەیەك كە تەواو دەبێ لە وێنەیەكەی دیكەی جوێ كەمەوە، هەرچەند ئەم شێوە لێكدانەوەیە لە شێعری نوێدا باو نیە چونكە شێعری نوێ لە باری ماناوە لە میحوەرێكی ئەستوونی (عەموودی) دایە و ماناكان بەیەكەوە دەبەسترێنەوە. بەڵام "چ بكەم چارم ناچارە".

ـ ئەم شێعرە لە سەر وەزنی عەرووز داڕێژراوە. وەزنەكەشی "فعولن"ی عەرەبیيە. بۆ وێنە:

لە چەشــنی گە ڕووی كەو

فە عوو لوون فە عوو لون

و هەتا دوایی هەر بەم وەزنە دەچێتە پێش:

كەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری،

فەعوولون فەعوولون فەعوولون فەعوولون

ــ كاك سوارە لە لاپەڕەی ٢٠٨ی كتێبی "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا كە هیوادارم بەم زوانە چاپ بكرێ، سووژەی "خەوە بەردینە" لە قاڵبی نەسردا بەم شێوەیە دووپات دەكاتەوە: (جۆشی هەستی شاعیرانە لە نهادی "پترۆس دووریانی" تازەگەنجدا لە هەڵقوڵینی كانیيەكی ژێر گاشەبەردێكی زل ئەچوو كە بە هیچ بارێك ڕێگای نەبوو بۆ زەریەوزێ و نەدەزاندرا كە ئەو ئاوەروون و پاكە لە و شكارۆی دەشتێكی قاقڕولە ژێر لەشی قورس و ڕەقی ئەو گاشەبەردەدا چۆن ئەجۆشێ و بناوانی ئەگاتەوە كام ڕووباری خورۆشان.)

لە چەشنی گەرووی كەو،

كەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری،

پڕی سەوزەبەستەی خرۆشانی باڕی

تەرەی باوەشی تاسەباری بناری

<u>**زینـدانی داری**</u>: زینـدانێك کـە لـە دار سـاز کرابـێ. مەبەسـت ڕکـە و قەفەسە.

<u>**بەستە**</u>: گۆرانی سووك و لەبار کە هەوا و شێعرەکانی مایەی فۆلکلۆریان هەبێ ـ مەقام.

<u>**سەوزە بەستە**</u>: سەوزە، ڕەنگی ژیانـە، کـەویش بـۆ سـەوزایی دەخوێنـێ. بەستەیەك کە سەوزایی و ژیانی لێدەبارێ یـا بەسـتەیەك کـە بـۆ سـەوزایی دەخوێنرێ. لێرەدا ئاوازێکە کە بۆ ئازادی دەخوێنرێ.

<u>**بـاڕ**</u>: باڵندەیـەك کـە دەوری زەرنەقووتـەیی تـەواو کردبـێ بـەڵام هێـشتا نەبووبێتە باڵندەیەکی کامل و سەر.

<u>**باڕەکەو**</u>: بەچکەی کەو کە هێشتا سەر نەبووبێ.

<u>**تەرە**</u>: لە لانە تۆراو ـ ئەو باڵندەی هێلانەکەی جێ هێشتبێ.

<u>**دۆم**</u>: هۆزێکی کۆچەریـیە کە باشترین خاسەکەویان هەیە.

پێشتر پێویستە مەسەلەیەك ڕوون بکرێتەوە. شاعیر لە سەرەتاوە دەیـەوێ لـە تـامـەزرۆیـی‌یـەکـی قـووڵ بـدوێ. بـۆ دەربـڕینی ڕادەی ئەو تامەزرۆیی‌یە چـەنـد وێنەیەك دەخـاتـە بـەر چـاو. کاتێك کە بە تەواوی خـوێنـەر کـەوتە سـەر ڕەوتـی شێعرەکـە و تـوانی ئەوهـەموو ئـیشـتیا و تامەزرۆیی‌یە بێنێتە بەرچاو، ئەوجار ئەسڵی بابەتەکە دەکوترێ. پێویستە ئـەوەمـان لـەبیـر بـێ کـە دوازدە دێڕی سـەرەتـای شـێعـرەکـە کـە لەم لێکدانەوەیەدا بـە چـوار بـەش نـووسراوە دەگـەڕێتەوە سەر دێڕی سێزدە و چواردە واتە بەشی پێنجەم.

پوختەی مانا:

وەكوو گەرووی كەو، كەوێك كە بە دەستی دۆم خرابێتە نێو قەفەس و لە كاتی بارِی و سەرەتای بلووغیدا كە هەزاران ئاهەنگی خۆش و دڵبزوێنی لە دەروونەدایە و دەیەوێ لە ڕێگای گەرووییەوە دەریانبڕێ، لە باوەشی زەمەند و سەرسەوزی بنار دوور خرابێتەوە.

كاك سوارە كاتێك ویستوویە "بەستەی كەو" بە نموونە بێنێتەوە بە كەوی ئاسایی ڕازی نەبووە، بەڵكوو "كەوی دۆمی" هەڵبژاردووە، چونكە دۆم كەوناسترین هۆزن كە هەموو دەم باشترین خاسەكەویان هەیە. ئەم كەوە كە بە دەستی دۆم ئەسیر كراوە، خراوەتە نێو ركەش. ئەوسا سەردەمی بارِی بۆ كەو هەڵدەبژێرێ كە گەرووی پڕە لەو سەوزە بەستانەی كە دەبوایە بە ئازادی بۆ شینایی و سەوزایی بخوێنێ بەڵام ئێستا كە لە نێو قەفەسدایە و لە بناریش هەڵبڕاوە تەواوی جۆش و خرۆش و تامەزرۆیییەكەی دەكاتە بەستە و لە گەرووییەوە دەیداتە دەر.

كاك سوارە لە شێعرە نوێیەكانیدا هەرگیز بە شوێن قافیەدا نەچووە بەڵام هێندێك جار كە قافیە بەرەوپیری شێعرەكە هاتووە دەستی بەروویەوە نەناوە. لەم شێعرەدا "زیندانی داری" و "تاسەباری بناری" قیافەن. هێنانەوەی "خرۆشانی بارِی"ش بە قافیە دادەنرێ هەرچەند "ر"ێ "لە بارِی"دا قەڵەوەوە و لەگەڵ پیتی "ر"ێ لە وشەی "دار" و "بنار" یەكدەنگ نیە، بەڵام ئەم شێوە قافیەیە جار و بار لە حەیرانی كوردیشدا كەلكی لێ وەرگیراوە.

شەپۆلی لە گوێن خوێنی شەرمی كچانە

لە سەر ڕوومەتی ماتی بووكی ڕەزاسووك

بەتینی بتاوێنی ڕوانینی زاوا

گەرمتر لە پڕشنگی تاوی بەهاری

گوێن: لەرەنگ، وەك، بە وێنەی

بتاوێن: سیفەتی فاعیلی‌یە بۆ "تاوێن" ئەوەی دەتوێنێتەوە.

شەپۆلێك وەك ئەو ڕەگە خوێنەی کە لە ئاکام شەرمێکی کچانەوە لە سەر کوڵمەی بووکێك دەنیشێ کە بۆ یەکەم جار گەرمای ڕوانینی زاوا لەسەر ڕوومەتی هەست پێدەکا. بە واتەیەکی تر کاتێك بووکێکی جوانی لەبەردڵان هەست دەکا کە زاوا چاوی تێبڕیوە، بەتینی ئەو نیگایە کە لە ڕوانگەی کێژەکەوە لە پڕشنگی تاوی بەهاریش بەتینترە، شەرم دایدەگرێ و سوور هەڵدەگەڕێ تا ئەو جێگایەی کە شەپۆل و رەگەیەکی خوێن لە سەر ڕوومەتی خۆدەنوێنێ.

کاك سوارە لە لاپەڕەی ٨٢ی کتێبی "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا ئەم وێنەیە لە پەخشانێك‌دا کە بۆ پێشەکی شێعری "شار"ی نووسیوە بەم شێوەیە شی دەکاتەوە:

"بەڵام لە دێ هەموو شت سروشتی‌یە. تەنانەت سوورایی نیوەرەنگی لێوی بزەتێزاوی کچێ کە لە ژێر گەرمای ڕوانینی لاوێکی ئەویندار شەونەمی شەرم ئەکەوێتە سەر گوڵی گۆنای و خوێنی هەستی پاکی کچانە بە پێستی نەرمی دەم و چاویا ئەگەڕێ، ڕەنگێکی سروشتی‌یە."

وەکوو نەرمەهەنگاوی لاوی بەرەو ژوان

لە جێژوانی زیندوو بەگیانی کچی جوان

★ **نەرمەهەنگاو**: هەنگاوێك کە بە پێدزکێ و بە دزی هەڵگیرێ.

لـەم دوو دێـڕەدا شـاعیـر دەیـەوێ تـامەزرۆیـیـەکـە بـە "هـەنگـاو"ی لاوێك بشوبهێنێ، بەڵام چ هەنگاوێك؟ هەنگاوێك کە بەرەو جێژوان دەچێ. جێژوانێك بە هۆی بوونی یارەوە گیانی وەبەر هاتووە. لێرەدا شـوێنەکـە زیندووە. یـــار کــە گـیـانی بە جێژوان بەخشیوە و "شوێن"ی زیندوو کردووە دەبێ چ قیامەتێکی لە دەروونی لاودا ساز کردبێ، بەڵام سەرەڕای ئەم جۆش و خرۆشە، ڕۆیشتن بەرەو جێژوان چەشنێك ترسی لەگەڵە. دەبێ هەنگاوەکان نەرم بن. ئەڵبەت نەرم نەك بەو مانایە کە زۆر سەبر بڕوا بەڵکوو بەو مانایە کە کەس دەنگی پێ نەبیسێ، لە لایەکەوە لاو دەیەوێ زوو بگاتە جێژوان و لە لایەکی ترەوە دەبێ بێهەست و خوست بڕوا کە ئەم دوو حاڵەتە گوڕوتێنێکی تایبەتی دەدەن بە هەنگاو.

تەنیا یەك نوسخە لە نێو تەواوی ئەو نوسخانەی لە لای ئێمە هەیە، گەرمە هەنگاوی "لە جیاتی "نەرمەهەنگاو" نووسیبوو. "گەرمەهەنگاو" ئەوپەڕی تامەزرۆیی و گوڕی لاوی نیشان دەدا و لەگەڵ فەزای شێعرەکەش بە باشی دەخوێنێتەوە بەڵام زۆربـەی بـەڕێزانـێ کـە شـێعرەکـەیـان لـە کـاك سـوارە بـیسـتبـوو ڕایـان لـە سـەر "نەرمەهەنگاو" بوو.

وەکوو گەرمەیاوی قەشەی دەستی تارا و

لە بژوێنی دەریای بلووریـنی بەروێ

یاو: تاو تەب

گەرمەیاو: ئەوپەڕی یاو، یاوێکی بەگوڕوتین.

قەشە: ماسی (چەشنێك ماسییە)

تاراو: تۆریا و ـ ڕۆیشتوو، زیز بوو

بژوێن: زەمەند ـ ئەو شیناوەردەی تازە بێ و مەڕی وێنەکەوتبێ. (لەم شێعرەدا بژوێن مانایەکی مەجازی هەیە).

بەروێ: بەرۆك.

بلوور: جۆرێ شیشەی جوان و ئەستوورە.

بلوورین: بلوورئاسا ـ وەك بلوور. لێرەدا مەبەست سینگی وەك بلوورە، لە کوردیدا باوە کە سینگ بە کەشەف دەشوبهێنن، پێشتر پێویستە ئاشیرە بکەین کە لەم شێعرەدا دەست بە قەشە یا ماسی شوبهێندرا و سینگ و بەرۆکی یاریش بە دەریا. بە کورتی یانی وەك ماسی دەستێك کە لە دەریای سینگ و بەرۆك تۆریابێ. ماسییەك کە لە دەریا تۆرابێ یا تۆراندرابێ هەتا ئەودەم کە لە پەلەقاژە دەکەوێ، هەر خۆ دەکوتێ بۆ گەیشتنەوە بۆ نێو زەریا و دەکرێ ئەوپەڕی تامەزرۆیی لەو تەب و تابەدا ببینین. ئێستا لەم شێعرەدا ماسییەکە دەستە و دەریاکەش بەرۆك.

بەخوڕ خۆ بە دیواری کێوا ئەدا ئاو

لەگەڵ گاشەبەردا سەر ئەسوێ، سەرئەسوێ.

بەخوڕ: بە تەوژم ـ دەنگی خرۆشی ئاو

تا ئێستا هەر وێنەیەکی شاعیر هێنابووی هەموویان دەگەڕێنەوە سەر ئەم دوو دێڕە. تەواوی وێنەکانی پێشوو حاڵەتی ئەم ئاوەیان نیشان دەدا. کەوابوو ئەم ئاوە وەك "گەرووی کەوەکە"، وەك "شەپۆلی خوێنەکە"، وەك "نەرمەهەنگاوی لاوەکە" و وەك "دەستە تاراوەکە" خۆ بە دیواری ئەو کێوەدا دەدا کە تێیدا یەخسیرە. لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە شاعیر دەیەوێ لە ئاوێك بدوێ کە یەخسیری دەستی قووڵکە و ئەشکەوتێکە لە کێودا و بە تەوژم و تینەوە دەیەوێ خۆی ڕزگار بکا.

شاعیر کاتێك دەیەوێ خۆی زەربەی کۆتایی وینەکە بوەشێنێ بەوپەڕی زانایی‌یەوە دوو جار لەدوای یەك "سەرئەسوێ" بەکاردێنێ کە کار تێکردنێکی سەیری هەیە لە سەر خوێنەر. شاعیر لە حاڵێکدا ئەم کارەی کردووە کە لە باری وەزنیشەوە پێویستی بە دووپات کردنەوە نەبوو، یانی بەتاڵایی وەزنی پێ‌پڕ نەکردۆتەوە بەڵکوو مەبەستی شێعری باشتر نواندووە.

کچی نوور قەتیسی دەستی دێوی کێوە

لە ئەنگوستەچاوی دڵی خێوی کێوا

بەرەو دەر بەرەو شاری دەریا بەرێوە.

قەتیس: گیرکردوو، پەنگ خواردوو (زۆرتر بۆ فرمێسك و ئاوو...)

ئەنگوستەچاو: زۆر تاریك ـ شەو کە زۆر تاریك بوو، تا ئەنگوست (قامك) لە چاوی یەکتر ڕۆنەکەن، کەس کەس نابینێ، ڕەنگە "ئەنگوستەچاو" مەبەست لەو حاڵەتەبێ.

خێوی کێو:

لە فۆلکلۆردا زۆر شتی وەك کانی و کێو خێویان هەیە و بۆ وێنە دڵێن مەچۆ سەر فلان کانی‌یە چونکە خێوی هەیە و دەس دەوەشێنێ. لە ئەسڵدا خێو یانی ساحێب و خاوەند و...

زۆریەك لە وێنە شێعری‌یەکانی "خەوە بەردینە" دوو یا چەند مانا هەڵدەگرن. ئەم کۆپلەی سەرەوە یەکێك لەوانەیە. "کچی نوور" دەتوانێ هەم "مانگ" بێ، هەم ئەو "کانیاوە"ی کە لەبەر ڕوونی و زولالی بە کچی نوور شوبهێنرابێ. ئەگەر بە مانگی دابنێین مەبەست ئەوەیە کە مانگ

ئەسیری دەستی کێوە، یانی لە پشت کێودا ماوەتەوە و ئاوەکە لە تاریکایی شەودا بەرەو شاری دەریا رێ دەپێوێ.

من پێم وایە "کچی نوور" مەبەست لە ئاوەکەیە و ماناکەی ئاوایە:

ئەو کانیاوەی کە لە ڕوونیدا وەك کیژی نوور وایە، بە دەستی دێوی کێو ئەسیر کراوە و خراوەتە نێو ئەشکەوتێك، لەو تاریکایی و ئەنگوستەچاوییەی کە لە نێو دڵی کێودا بە سەریدا سەپاوە خۆی ڕزگار دەکا و دێتەدەر هەتا بەرەو شاری دەریا بڕوا. هێنانەوەی شاری دەریاش بەڵگەیەکی دیکەیە بۆ سەلماندنی ئەم مەسەلەیە، کانی کە هەمان "کچی نوورە" بەرەو دەریا دەچێ شاعیر بۆ نیشاندانی بچووکی ئەو لەبەرانبەر گەورەیی دەریا "شاری دەریا"ی هێناوە. یانی کانی یا کچی نوور بەشێکە لە شاری دەریا.

جگە لەوانەش بەڵگەی دیکەی ئەوەیە کە شاعیر لە چەند دێڕی دواییدا دیسان ئاوەکە بە نوور دەشوبهێنێ و دەڵێ:

شەتی نوور بەرووی مانگی عەرزا کشاوە

دیارە ئەوە هەمان نوورە یەخسیرەکەیە کە ئێستا ڕزگار بووە.

بەڵگەی تریش ئەوەیە کە شاعیر دەڵێ کچی نوور بەرەو دەر، بەرەو شاری دەریا بەڕێوە. ئەم ڕستەیە دوو مانا دەگەیەنێ یەکەم ئەوەیکە بەرەودەر بەڕێوە، یانی هێشتا وەدەرنەکەوتووە، وەڕێکەوتووە بەڵام نەگەیشتۆتە "دەرێ" کە ئەو دەم ناتوانێ ئەو "کچی نوورە" مانگ بێ چونکە لە چەند دێڕ دواییدا هاتووە:

لەبەر پێی حەریری کەوەی سێوەرە

بە پۆی مانگەشەو چندراوە

لە حاڵێکدا هیچ بوارێك بۆ ئازاد بوونی مانگ ساز نەکراوە و لە شێعرەکەدا زەمینەی ئەم وێنەیە وجوودی نیە.

ئەگەر نا، مەبەست "لەبەرێوە" ئەوەبێ کە وەدەرکەوتووە، ئەودەم شاعیر نالێ "لە ئەنگوستەچاوی..." چونکە "مانگەشەو" و "ئەنگوستەچاو"یەك ناگرنەوە.

هەروەها قەتیس بۆ فرمێسك و شتی ئاوەکی دەکار دەکرێ بۆ وێنە فرمێسك لە چاودا قەتیس دەمێنێ کە لێرەشدا ئەم ئاوە فرمێسکێکە کە لە چاوی کێودا قەتیس ماوە و دەیەوێ ڕزگار بێ.

گەرووی وشك و چاوی سپی چاوەکانی

دەرووی ڕوونی ئاوە

دەروو: دەروون

هەرچەند کە ئەم سەرچاوەیە ئاوێکی کەمی تێدایە و ڕەنگی مردوو لە سەر چاوەکانی نیشتووە (چاو سپی هەڵگەران حاڵەتی مردنە) بەڵام هیوا و هومێدی دەروونی کە پڕ لە ئاوە ڕوون و بەکەیف و زیندووی ڕاگرتووە. لێرەدا شاعیر دەچێتە ناخی قارەمانی شێعرەکە (ئاو) بە خوێنەر دەڵێ کە ئەم چاوە بە ڕواڵەت کەم ئاوە لە دەروونDا هیوایەکی گەورە و ڕوونی هەیە کە ئەوی هان دەدا بۆ ڕۆیشتن.

بە فانووسی ئەستێرە بەرچاوی ڕوونە

لەبەر پێی حەریری کەوەی سێوەرە

بە پۆی مانگەشەو چەندراوە

حەریر: پارچەی ئاوریشم

کەوە: کەوگ ـ شینی ئاچخ.

سێوەڕە: سێپەڕە ـ سێپەلگە ـ گیایەکی سێ بەرگە و تارادەیەك وەك وێنجە دەچێ، لە قەراخ ئاو و ڕووباریش دەڕوێ.

پۆ: تێوەردانی تەون (لەگەڵ ڕایەڵ دێ، ڕایەڵ و پۆ)

لێرەدا شاعیر دەیەوێ لە پێشوازی سروشت لە لایەك و کارتێکردنی ئەم ئاوە لە سەر سروشت لە لایەکی ترەوە بدوێ.

دەڵێ: بەرچاوی ئەم ئاوە بەو ئەستێرانە ڕووناك کراوەتەوە کە وەك فانووس داگیرساون. هەروەها گیای شینی سێوەڕە بە جوانی‌یەك لە ژێر پێی کانیاوەکە ڕاکشاوە کە دەڵێی قوماشێکی شینی ئاوریشمە و بە پۆی مانگەشەو چندراوە هەتا ئەم پێی نازی بخاتە سەر.

ئەڵێی بورجی خاپووری مێژووی لەمێژین

لە درزی هەزار خشتی ڕۆژ و شەوانی

دڵۆپەی چپەی پۆلی پەریانی دادا

خاپوور: وێران

درز: شکاف ـ قەڵشت

چپە: سرتە

لەم وێنەیەدا شاعیر لە چۆنیەتی دەنگەکە دەدوێ:

دەنگێك دێ بەڵام ئەو دەنگە وەك چی دەچێ:

دەبێ پێشتر ئەوەمان لەبیر بێ کە ئەگەر مێژوو بە "بورج" دابنێین دەبێ لە جیاتی "خشت"یش لە "ڕۆژ" و "شەو" کەلك وەرگرین. چونکە بۆ ساز کردنی بورج و قەڵا دەبێ خشت لە سەر یەك بچندرێ و بۆ ساز بوونی مێژووش دەبێ "شەو" و "ڕۆژ" تێپەڕ ببن. شەو و ڕۆژ هەمان پێوانەی زەمانن، زەمانیش دایکی مێژووە.

کـاك ســوارە کـە دەیــەوێ ئــەو دەنــگــە لــەو پەڕی خۆشیدا بنوێنێ. ئەنگوست دادەنێتە سەر مێژوو. بۆ گەلێك کە بورجی مێژوویەکەی تا ڕادەیەك ڕووخانراوە و ئاگاداریەکی زۆری لە سەر مێژووی کۆنی خۆی نیە خۆشترین دەنگ ئەو دەنگەیە کە لە زمان ئەم دیاردەیەوە بێ. شاعیر دەڵێ ئــەم دەنگــە وەك چــپە و ســرتەی خــۆش و ڕوح سووکی دەستەیەك پــەریــە، کـە لــە نێو درز و قــەڵشــتی نـێوان خـشتە ڕووخـاوەکـانی (کە مەبەست شەو و ڕۆژە) قەڵای مێژوووەوە بە گوێ دەگا.

کەوابوو تا ئێرە ئەوە ڕوون بۆوە کە لە مانگەشەوێکی خۆشی بەهار یا هــاوینـدا (کە وڵات سەرسەوزە) ئــاوێك لـــە دەســتــی کـێو ڕزگــار بــووە و وڕێکەوتووە ئەم ئاوە، وەك چپەی پەریان دەچێ (لە دەنگدا):

هەروەها کاك سوارە لە لاپەڕی ٢٤٩ی کتێبی تاپۆ و بوومەلێڵدا کاتێك دەنــگێــکی بــە گــۆی دەگــا دەڵێ (چــپــەی پــۆلــی پەریانە، لە کۆڕی جێگا کۆنەکانا.)

ئەڵێی پێکەنینی کچی سەرگورشتەی قەدیمی

لە ئەندامی تاپۆی وەکوو بوومەلێڵی

سنووری شەوی دوێنێ، ئەورۆی بەیانی

پەچەی قورسی نیسیانی ئینسانی لادا

سەرگورشتە: چیرۆکی ڕابردوو، هەمان سەرگوزەشتە.

تاپۆ: تارمایی ـ ئەو ڕەشاییەی لە دوورەوە لە چاو دەدا و وەك شەبەح دەبینرێ.

بوومەلێڵ: بوومەلێڵە ـ شەوەکی ـ سەرەتای بەربەیانی کە دنیا تاریك و ڕوونە.

سنوور: حدوود ـ هێڵی نێوان دوو زەوی.

پەچە: ڕووبەندی ژنان.

نیسیان: فەرامۆشی.

ئەم دەنگە وەك پێکەنینی کیژی سەرگوزەشت دەچێ (لێرەدا ڕابردوو گیانی وەبەرهاتووە و بووە بە کیژ و کیژەکە پێدەکەنێ) کە لە تاریك و ڕوونی نێوان شەو و ڕۆژی ئەمڕۆدا، ڕووبەندی قورس و گرانی، فەرامۆشی ئینسانی وەلاداوە. مەبەست ئەوەیە کە ئەم دەنگە مرۆڤی وشیار کردۆتەوە و لە فەرامۆشی دەریهێناوە. وەك چۆن ئینسان بە دەنگێکی لە پڕ وەخۆدێتەوە ئەم دەنگەش بەم شێوەیە مرۆڤی وەخۆ هێناوەتەوە.

کاك سوارە لە لاپەڕەی ١٨٦ی "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا دەڵێ:

ئادەمیزاد بریتی‌یە لە دوێنێ و ئەمڕۆ و بەیانی

بە سرنج دان بەم بۆچوونە دەکرێ دێڕی سێهەمی شێعری سەرەوە. ئاوا لێك بدەینەوە:

سنووری شەوی دوێنێ، سنووری شەوی ئەوڕۆ و سنووری شەوی بەیانی. بە واتەیەکی تر ئەم تاپۆیە لە ڕابردوو و ئیستا و داهاتوودا وەبەر چاو دەکەوێ. ئەڵبەتە ئەودەم لە جیاتی "ئەوڕۆی بەیانی" "ئەوڕۆ، بەیانی" جوانترە.

١ـ ئەڵێی دەنگی شمشاڵە ڕەشماڵی دۆڵی دڕیوە

٢ـ شەماڵی دەرەی دوورە شاری

پشوومی پڕ لە عەتری بەهاری کچی کورد

بە بلوێری شووشی گەرووی زەرد و زۆڵی

لە زەنوێری زێوئاژنی سای زرینگانەوەی شەو

بە خوڕ زەمزەمەی هەڵبڕیوە.

ڕەشماڵ: چادر

دەرە: دۆڵ و دەرە ـ دۆڵ

زەرد و زۆڵ: وشە دوانەیە بە مانای زۆر زەرد و ناسك. (لەم وشە دوانــەیەدا "زۆڵ" بە تەنیایی مانای نیە و ئەگەر لەگەڵ زەرد بێ ئەم مانایە دەبەخشێ).

زەنوێر: بە شوێنی بڵیند و بەرز دەڵێن کە هەوایەکی خۆش و سازگاری هەبێ.

زێوئاژن: "دەرزی ئاژن" هەیە، کە بە مانای زۆر دەرزی تێڕاکردنە، زێوئاژن بۆچوونێکی شاعیرانەیە بە مانای ئەوەی کە ڕەنگی زێوئاسا هەموو لایەکی داگرت، ـ زێوکاری کراو ـ بە زێو کێڵدراو.

سا: کات، دەم، زەمان.

زرینگانەوەی شەو: ئــەودەم کــە شــەو زۆر درەنــگ بــێ دەڵــێــن شــەو زرینگاوەتەوە.

خوڕ: هوروژم ـ تاوتین.

هەڵبڕین: بڵند کردن (لێرەدا)

١ـ لێرەدا دەنگی ئاو بە دەنگی شمشاڵ شوبهێنراوە و دۆڵ و دەرەش بە چادر و ڕەشماڵ، کەوابوو ئەم دەنگە وەك دەنگی شمشاڵە کە بە چادری دۆڵ و دەرەدا تێپەڕێ.

٢ـ یا دەڵێی بای شەماڵە کە لە دۆڵ و دەرەی دوور لە شارەوە هەناسەی پڕ کردووە لە بۆن و بەرامەی بەهاری کیژی کورد کە لە گەردنی زەرد و ناسکی بلوێرئاسایەوە، لــە کاتێكدا کـــە ئـــەستێرە وەك زێـــو بـــە ســـینگی

ئاسمانێوە دەزریوێنەوە و شەو زرینگاوەتەوە (مەبەست ئەوەیە کە دنیا بێدەنگە و هیچ دەنگێك بە گوێ ناگا) بە تەوژم و هەیبەتەوە ئاهەنگ و زەمزەمەی هەڵبڕیوە.

شاعیــر لــە ســەرەتــای ئەم وێنەیەدا باسی "ڕەشماڵ" و "دۆڵ" دەکا و پاشان باسی "عەتری بەهاری کچی کورد" دەکا.

ئــەم کێژە کــوردەی کــە ســوارە هێناویەتە دنیای شێعرەکەی کیژی عەشیرەتە و هـەموو دەم لــە نێو سروشــتدا ژیــاوە و بــە بــۆنی بــەهــاری ژیاوەتەوە. بۆیە ئەم کیژە بۆنی بەهاری لێوەدێ. هەروەها گەرووی زەرد و باریك و ناسکی کیژ بە بلوێر شوبهێندراوە. ئاسمانیش لە نیوەشەوێکی پڕ ئەستێرەدا بە "زەنوێری زێوئاژن" نێو براوە.

ئەڵبەتە زەنوێری زێۆئاژن دەتوانێ مەبەست لەو شیناوەردەش بێ کە بە نووری وەك زێوی مانگ ڕازاوەتەوە بەڵام پێم وایە مەبەستی ئەسڵی شاعیر ئاسمانە کە بە ئەستێرە زێوئاژن کراوە چونکە لە وێنەی پێشوودا کوتبووی کە کەوەی سێوەڕە بە پۆی مانگەشەو چندراوە و دووپاتی ئەم وێنەیە لێرەدا جوان نیە.

کاك سوارە لە لاپەڕەی ٢٤٩ی کتێبی "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا بەم شـێوەیە لــە دەنگــی شمشاڵ دەدوێ: "سکاڵای ئەوینی لاوێك، سکاڵایەك کە چەشنی زایەڵەی دوورەدەستی دەنگی شمشاڵێکە لە بەربەیانی‌یەکی زرنگاودا".

١ـ بە ئیعجازی ئەنگوستی پاکی موحەممەد

شەتی نوور بەرووی مانگی عەرزا کشاوە

٢ـ ترووسکەی برووسکەی شەوی دەم بەهاری بەهەورە

لە سەر عاسمانی زەوی ڕاخوشاوە

ئیعجاز: موعجزە كردن

ئەنگوست: قامك ـ تپل.

شەت: زێ، چەمی گەورە ـ

ترووسكە: بریقە.

١ـ ئیشارەیە بە موعجزەی حەزرەتی محەممەد (د.خ) كە ئیشارەتی بە مانگ كرد و شەقی كرد.

لەم وێنەیەدا زەوی بە مانگ شوبهێنراوە و ئەم موعجزەیە لە سەر زەوییەك ڕوودەدا كە حوكمی مانگی پێدراوە. واتە ئەم ئاوەی كە وەك ڕووباری نوور بەسەر زەویدا دەكشێ و زەوی كردۆتە دوو بەش (بەشێكیان كەوتۆتە ئەوبەری ئاوەكە و بەشێكی دیكەی كەوتۆتە ئەمبەری ئاوەكە) وەك موعجزەی حەزرەتی محەممەدە كە ئەو مانگی كردە دوو بەش. بە واتەیەكی دیكە ئەم ئاوە كە لەبەر ڕوونی وەك ڕووباری نوور دەچێ وەك موعجزەیەكی تازەیە كە لە سەر زەوی ڕووی دابێ.

٢ـ یا زەوی وەكوو ئاسمانێك دەچێ كە لە شەوێكی پڕ لە هەوری بەهاریدا بە بریقە و ترووسكانەوەی برووسكێك بڕازێتەوە. واتە ئەم ئاوە ڕوونە لە سەرزەوی بە چەشنێك دەبریقێتەوە كە دەڵێی زەوی برووسكی لێداوە و ترووسكەی دێ.

دیارە كە شاعیر بە ئانقەست لە برووسكی شەوی بەهاری پڕ هەوری ناوبردووە چونكە برووسكی بەهاری بەتایبەت لە شەوێكی پڕ هەوردا لە هەموو كاتێك پڕنوورتر و توندترە و ئەمە ورد بینی شاعیر دەگەیەنێ. كاك سوارە لە سەنعەتی ئیغراقی كەلك وەرگرتووە بۆ ئەوەی ئەم ئاوە بە

برووسك یـا نـوور بـشوبهێنێ و هـەروەهـا مـوعـجـزەی پێکردووە هەتا حاڵەتێکی تەقەددوسی پێ بدا.

لە هەر گاز و ڕێبازێ واگازی ئاوی ئەگاتێ

نیازی هەزاران گەزیزەی بەنازی وەدی دێ

ئەبووژێتەوە داری چاکی بە ودمی هەناسەی

شنەی نەرمەلاوێنی دەمبای ئەخاتێ

گاز: ئەم وشەیە مانای زۆرە کە لێرەدا "گاز"ی یەکەم دەتوانێ ئەم مانایانەی هەبێ: ١ـ شیو و دۆڵی تەنگ و باریك ٢ـ لا، ئالی.

هەروەها "گاز"ی دووهەمیش بە مانای "بانگ" و "دەنگ"ە.

گـەزیزە: بـلازیـز ـ بـەلازیـز ـ گـوڵێکـی کـورتـەبالای خەت خەتی ڕەنگارەنگە کـە هـەوەڵی نەورۆزێ دەپشـکوێ و پـاش ماوەیەکی کورت دەژاکـێ. بـە کـوردی شیـمال "جـانەمـەرگـیـشـی پێـدەڵێن، کە هەمان "جوانەمەرگ"ە و بە هۆی زوو ژاکان و مردنی گوڵەکەوە وای پێدەڵێن.

ودم: نەفەسی مبارەك

داری چـاکی: ئـەم دارە ویـشـکـەیـە کە لـە سـەر مەزاری پیاوچاکان دەحـەرزی ڕۆدەکـەن و شـاڵی پێوەیـە و خـەڵك بـۆ مـبارەکـی شاڵەکەی لێدەکەنەوە.

هـەر شوێن و ڕێبازێك کە دەنگ و خرۆشی ئەم ئاوەی پێدەگا دەبێتە هۆی گەشانەوە و بە ئاوات گەیشتنی هەزاران گوڵەگەزیزەی بەناز.

تەنانەت ئەم ئاوە ودمی بەدەستە و بە ودمی هەناسەی داری ویشکی سەرچاکی دەبووژێنێتەوە و سەوزی دەکاتەوە و سۆزە و شنەبای بۆ ڕەوانە دەکا هەتا بیلاوێنێتەوە و بە نێو لك و گەڵاکانیدا ڕابرێ.

کە هیچ ئاسەوارێکی لە ژیان دەبەردا نەماوە بەڵام دەنگ و خرۆش ودمی هەناسەی ئەم ئاوە دەیبووژێنێتەوە.

پێشتـر وتمان "بەهار" یا "هاوین" بەڵام لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە ئەو وەرزەی ئاوەکەی پێدا دەڕوا بەهارە. چونکە شاعیر دەڵێ "نیازی گەزیزە وەدی دێ" و گەزیزەش گوڵێکە کە تەنیا لە سەرەتای بەهاردا دەڕوێ و بە قسەی شاعیر بە ئاوات دەگا.

درێژەی هەیە

لێكدانەوەی خەوە بەردینە

(٢)

مارف ئاغایی

پێشەکی:

لـە ژمـارەی پێـشووی سـروەدا، شـەرحی بەشـێك لـە شـێعری بـەرزی "خەوەبەردینە"تان چاوپێکەوت. لـەم ژمارەیـەدا دووهـەمین و دواهـەمین بەشی ئەم شەرحە دەخوێنینەوە.

"سروە"

١ـ ئەڵێن تاجی زمرووتی دورگەی لە سەر ناوە دەریا

هەتا چاو هەتەرکا شەپۆلە، شەپۆلە،

لەبوونا، لە چوونا

بە ئاهەنگە سەربەندی بزوێنی خۆشی

٢ـ لەبەر خۆرەتاوا ئەڵێی سنگی ژینە ئەهاژێ

ئەڵێی: هانی هەستانە دەنگی خرۆشی

زەمرووت: گەوهەرێکی بەنرخی زۆر کەسکە

دورگە: جەزیرە

هەتەر: مەودای حوکمی چاو

سەربەند: لە گۆرانیدا بەو بەندە دەکوترێ کە پاش چەند شێعرێك دەگەڕێنەوە سەری ـ چەند وشەیەك کە سەرەتای گۆرانییە.

بزوێن: ئەو شتەی کە ئینسان دەبزوێنێ و وەجۆشی دێنێ.

هان: دنە

شاعیر لە زمان ئاوەکە قسە دەکا. ئەم ئاوەی کە بەرەو دەریا دەڕوا، ئاواڵە دەریا دەدوێ: دەڵێن دەریا تاجێکی کەسکی لە سەر ناوە کە ناوی دورگەیە. واتە دورگە کە لە نێو دەریادا دەبێ بووە بە تاجێك بۆ پادشای دەریا. لە دێڕی دووهەمەوە هەتا دێڕی ئاخری ئەم وێنەیە، باس باسی "نەوەستان" و "هاژین" و "خرۆشین"ە واتە ئەم ئاوە لە خیاڵیدا دەریا وەك سەمبولی بزووتنەوە و شەپۆل و... دەناسێ و دەڵێ: تا چاو بڕ دەکا لە دەریادا شەپۆل دەبینرێ کە هێندێك تازە ساز دەبن و هێندێك لە حاڵی چوون دان و ئەو ئاهەنگەی کە لە ئەنجامی خرۆشانی ئەم شەپۆلانەوە ساز دەبن سەربەندێکی خۆش و بزوێنەر ساز دەکەن.

٢ـ ئەم دەریایە لەبەرانبەر نووری هەتاودا، وەك سینگی ژیان دەچێ. مرۆڤــ کە زیندووبێ و گیانی دەبەردابێ سینگی دەهاژێ، بۆ؟ چونکە قەلبی لێدەدا و ئێستاش لە ڕوانگەی شاعیرەوە دەریا زیندووە و خرۆشانی شەپۆلەکانیشی بە لێدانی دڵی دەریا شوبهاندووە. لە دێڕی ئاخریدا دەڵــێ ئەو دەنگەی کە لە ئەنجام خرۆشی دەریاوە ساز دەبێ وەك ئەوەیە کە هانت بدا بۆ ڕاپەڕین و هەستان.

١ـ سروودی خوناوەی بەهارە لە گوێما

لە هەر شیوە جۆبارێ هەر دەشتە چۆمێ

٢ـ لە دڵمایە بڕوای بەرینی بە دەریا گەیشتن

لە تاریکە تارا و گەکەم وا بەسەر چوو

زەمانی تەریکیم

ئیتر خێر و خۆشی لە ڕێما

خۆناو: شەونەم ـ خوناف ـ پرپیشکە بارانی زۆر ورد و لەسەرەخۆ ـ ئەو دلۆپە ئاوەی بەیانان لە سەر گوڵ دەنیشێ.

شیو: دۆڵ و دەرەی تەنگ

تاراوگە: ئەو شوێنەی کە تاراوی لێیە.

تەریکی: تەنیایی ـ بێلایەنی.

١ـ بەهار وەرزی زیندوو بوونەوەیە. ئاوەکەش کە لە تاراوگەکەی ڕەهابووە دەڵێ گوێم لە دەنگی پرپیشکە بارانی وردی بەهاری (خوناوە) دەبێ. لەهەر دۆڵ و شیوێك جۆبارێك بەرێوەیە و هەر دەشتێك چۆمێکی پێدا دەڕوا.

٢ـ لە دڵی مندا، بۆ گەیشتن بە دەریا بڕوا و ئیمانێكی گەورە هەیە، سەردەمی تەنیایی و دوور كەوتەیی من، بە سەر چوو، ئەو سەردەمەی كە لە شوێنێكی تاریك و دوور كەوتەدا زیندانی بووم. ئیتر لەمەودوا خێر و خۆشی چاوەڕوانمە.

١ـ وەهایە:

كە كانی بە هیوا

بەهارانە لووزە و ئەبەستن بەرەو شاری دەریا

٢ـ بەڵام داخی جەرگم لەگەڵ هەر بەهارێ

كە رائەچڵەكن سەوزەڵانی

لە خاكینە خەونی گرانا

لە دڵما خەم و داخی ئەم دەردە سەوزە:

كە دەردی گرانی هەموو ڕێبوارێ و نەوزە.

لووزەو: شۆڕ بوونەوەی ئاو بە تاو.

خاكینە خەون: لەو تەركیبانەیە كە كاك سوارە بە شارەزاییـیەكی زۆرەوە سازی كردوون. چونكە لە سەوزەڵانی قسەی كردووە و گیا و سەوزەش لە نێو خاك دان، ئەو قۆناخەی كە ئەوان لە ژێر خاكن بە "خاكینەخەون"ی ناو ناوە. واتە خەونی خاكی.

وەنەوز: چۆرت ـ خەو بردنەوە ـ خەونووچكە.

١ـ لێرە بەدواوە دیسان شاعیر قسە دەكا، نەك ئاوەكە. شاعیر دوای ئەوەی كە لە دەروونی ئاوەكەوە ڕوانیە دەریا ئەوجار دەڵێ: بەم شێوەیە كە كانی

به هیوا و ئاواتەوە لەوەرزی بەهاردا، بە تەوژم و تینێکی زۆرەوە بەرەو شاری دەریا ڕێگە دەبڕن.

٢ـ بەڵام سەد حەیف و مەخابن هەر کە بەهار هات و شینایی و سەوزەڵانی لەو خاکینەخەونەی (کە لە پاییز و زستاندا هەیانبوو) ڕاچڵەکین (وەخەبەر هاتن)، لە دڵی منیشدا غەم و حەسرەتی دەردێك سەوز دەبێ، دەردەکەشی ئەوەیە کە: دەردی گرانی هەموو ڕێبوارێکی، وەنەوز و خەونووچکەیە. بە واتەیەکی تر، شاعیر ئەو ئاوە بە ڕێبواری ڕێگای دەریا دەزانێ بەڵام لە غەمی ئەوەیدایە کە لە نیوەی ڕێگادا لە ڕۆیشتن و لووزە و بەستن بکەوێ و نەتوانێ ڕێگاکەی درێژە پێبدا. شاعیر ئەم ڕاوەستانەی بەوەنەوز ناو بردووە.

١ـ لەبەر نووری خۆرا

گەلێ کوێرەکانی شەوارەن

٢ـ زنەی دەم بە هاواری هاری درۆزن هەزارن

کە تەسلیمی سیحر و تەسلیمی بنارن

بەبێ هەوڵی هەڵدان و چارانی چارن

کوێرەکانی: ئەوکانیيەی کە تەنیا بەهاران ئاوی هەبێ و پاشان کوێر بێتەوە.

شەوارە: ئەم وشەیە لە ئەسڵدا بە مانای ڕاوی باڵندەیە لە شەودا بەچرا. کاتێك: نووری چرا دەچاوی باڵندە دەگرن، باڵندە چاوی نابینێ و

دەڵێن چاوی بەشەوارە گیراوە. لێرەدا کاك سوارە کوێرەکانی بە باڵندە داناوە و چراکەش بە خۆر.

تەسلیم: شوێنی جادووکراو

چار: چارە ـ عیلاج ـ دەرەتان

چارانی چار: دۆزینەوەی عیلاج.

١ـ گەلێك لە کوێرەکانی‌یەکان کە نووری خۆریان وێکەوتووە، چاویان بەشەوارە کەوتووە (هەرچەند دەبوایە لەبەر نووری خۆر جوانتر ڕێگا بدۆزنەوە)

٢ـ زۆرن زنەی فریوکار و درۆزن کە وادەنوێنن دەیانەوێ هاوار بکەن (ڕێ بکەون) بەڵام لە حەقیقەتدا لە بناری کێودا دەستەوەستان مانەوە و تەسلیمی جادووی بناربوونە کە تەنانەت بۆ ڕزگاری و دۆزینەوەی ڕێگای ڕەهایی هەوڵیش نادەن.

١ـ بە هیوان بگرمێنێ هەوری بەهاری

ڕهابن

لە زیندانی بەردینی غارا.

٢ـ کەچی وا کەوی و دەستەمۆی دەستەڵاتی ڕکەی دۆڵ و شیون

لەبەر سامی ڕێ وا بەزیو و تەزیون

لەگەڵ گۆچی کردن گزنگێ،

چەواشەن لە پێچی نزارا

دەستەمۆ: ڕام

گۆچ کردن: فرچك دان.

چەواشە: سەرگەردان. سەرلـێشێواو

نزار: جێگایەك لە بەرزی شاخ و کێودا کە بـەر سێبەرە و کـەمتر تـاوی لـێ دەدا.

ئەوەش هەر درێژەی وێنەکەی پێشووە. دەڵێ:

١ـ کوێرەکانی‌یە یەخسیرەکان، بەو هیوایەن کە هەوری بەهاری گرمـەی بـێ (گرمەی هەوری بەهاری بارینی بارانی پێوەیە و کوێرەکانی بەتـەمان دوای گرمـەی هـەور، بـاران ببـارێ و ئـەوان ڕەگـەڵ بـاران بکـەون) و لـە زینـدانی بـەردینی ئەشـکەوت ڕەهـا بـن. (دیـارە کـە ئەشـکەوت لەبـەردەو کـە بـە زیندانیش دانرا دەبێتە زیندانی بەردین).

٢ـ ئەگەرچی ئەم ئاوانە بە شێوەیەك کەوتوونەتە ژێر دەسـت قەفەسـی دۆڵ و دەرە و تەسـلیم بوونـە و لـە ترسـی دژواری ڕێگـا ئەوەنـدە خۆیـان شـکاندووە و بـەزیون، هـەر کـە تیـشکی ڕۆژیـان لـە سـەر نیـشت نـووری هومێدیان لـێ‌پەیدا بوو، (لە جیات ئەوەی بـە باشـی کـەلکی لێـوەرگرن) لـە پێچی نزاردا سەریان لـێ دەشێوێ. (وەك باڵندەیە کیان لێدێ کە چاوی بـە شەوارە کەوتووە).

١ـ هەتا بیری تاڵی گرِاوێ

بە دڵما گەڕاوە

هەتا یاد ئەکەم ئاوە بەو ورمە بەردینە کاری کراوە

ئەڵێم سەد مەغابن

وەجاخـێ کـە ڕووگـەی هـەزاران نـزای شـینە بـاهۆی بەتاسەن

٢ـ وەبوو ژینەوەی هەست و هان و هەناسەن

چلۆنە کە بێژووی گڕاوان ئەبینن

لە نێو چاوی ئەو خانەدانە

لە هی چۆنە پیتی بڕاوە؟

گڕاو: ئاوێکی مەعدەنی‌یە کە گازی هەیە و گەرمە و بۆ دەرد بەکار دێ، ئاوی گڕاو زۆرتر وەك ئاوێکی گەنیو دەچێ کە لە شوێنێك‌دا پـــــەنگ بخواتەوە.

ورم: خەو (لەزاراوەی هەورامیدا) ــ رووخان ــ ڕمان ــ لەم شێعرەدا مەبەست خەوە.

مەغابن: مەخابن ـ حەسرەت ـ حەیف ـ مخابن ـ(وشەیەکە لە زاراوەی کرمانجی ژووروودا)

وەجاخ: وجاخ ـ خانەدانی بەمیوان ـ مرۆڤی ڕەسەن و نەجیم.

ڕووگە: قوبلە ـ ئەو شوێنەی کە زۆر کەس ڕووی تێدەکەن.

نزا: دوعا ـ داوا لە خوا

باهۆ: شان و پیل.

شینەباهۆ: مەبەست لەو شیناوەردەیە کە لە سەر زەوی ڕواوە و وەك ئەوەیە کە باهۆیەکی شین بێ.

لەهی: لافاو ـ سێلاو ـ (وشەیەکی زاراوەی کرمانجی ژوورووە).

پێت: بەرەکەت ـ خێر ـ لێرەدا بایەخ و ئەرزش مانا دەدا.

١ـ هەر کاتێك بیرم لە چارەنووسی تاڵی گڕاو کردوتەوە و یادی ئەو بەدڵما تێپەڕیوە، هەرکاتێك کە وەبیرم دێتەوە. ئاوە تەسلیمی خەوێکی بەردین (لە نێو ئەشکەوت واتا بەرددا بووە، دەڵێم سەد حەیف بۆ

خانەدانی ئاو کە وەك قوبڵەیەك بوون بۆ هەزاران پاڕانەوەی بازووی شینی بـە تاسـەی شـیناوەرد. مرۆڤـــ کـە دەپاڕێتـەوە دەسـتی بـەرز دەکاتـەوە، ئێستاش کە باس لە پاڕانـەوەی شـیناوەردە، "شـینەباهۆ" بـەکار هێنـراوە و چون گیا بێ ئاو ناژی بۆیە لەبەر خاندانی ئاو دەپاڕێتەوە کە ئاودێری بکا و گیانی پێ ببەخشێ.

٢ـ وە ئەو خانەدانەی کە هەست و ئەنگیزە و هەناسەیان دەبووژانـدەوە (خانـەدانی ئـاو) ئێـستا چـلۆنە چاویان بەرەدایـە دەدا هـەتا گـڕاوی بیـژوو ببینن (گڕاو کە وتمان زۆرتـر وەك ئـاوێکی گـەنیو دەچـێ، لەگـەڵ ئـاو بـەو واتەیەی کە شاعیر بـە سـەمبولی جووڵانـەوە و بـەرەوپێش چوونی دانـاوە یەك ناگرنەوە، بۆیە شاعیر گڕاو بە بیژوو ناو دەبات). لـە نێـو چاوی ئـەو خانەدانەدا چلۆنە کە سێڵاو لە بیر کراوە. واتە بۆ سێڵاو هەڵناستێ تا ئـەو گڕاوانە ڕامالێ و لەو حاڵەتەیان وەدەرخا.

نە سۆزەی بلاوێنی میری، خوناوەی بەهاری

نە تووکی برای ڕێبواری

لە کاسی خەوا، فێری ڕاسانی ناکەن

لە مانا، بە ئامان و بریا

پەشیمانی هەرمانی ناکەن

سۆزە: سروەبا ـ شنەبا ـ گۆرانی بەدەنگی نزم ـ سۆز

تووك: نزای خەراپ ـ نەفرین.

کاس: گێژ ـ وڕ ـ سەرتاساو

هەرمان: جاودانە ـ هەرگیز نەفەوتان.

نە شنەی خۆش و دڵبزوێنی میری بەهار، نەدوعالێکردنی هاوڕێی، ئەم گڕاوە لەو حاڵەتە کاس و گێژیەی کە بە سەریدا هاتووە، وەدەرناخەن و دەرسی هەستانی فێر ناکەن. هەروەها هیچکام لەوانە، بە هیچ شێوەیەك ناتوانن کە ئەو گڕاوانە لە ژیاندا، بۆ هەرمان و جاودانە بوون پەشیمان بکەنەوە (یانی ناتوانن بە هیچ کلۆجێ، تێیان بگەیەنن کە لە جێگایەکدا مانەوە و گەنین مانای ژیان نیە، بەڵکوو دەبێ وەڕێ بکەون و هەرمان و نەفەوتانی خۆتان لە بەرەوپێش چووندا ببیننەوە)

١ـ وەها گەی لەشی بەوگە بەردینە گاوی دراوە

کە حێلێکە، کۆرژن و حیلەی نەماوە

٢ـ وەهایە کە هەر گیایە لەو دەشتە شینن

لە سەر ماتەمی ئاوەبەردینە، سەر شین و سەرگەرمی شینن

گە: (مەفسەلی ئێسك).

گاودان: پێکەوە لکاندن.

کەحێل: کەحلان ـ ئەسپی نەجیب

کۆڕژن: حیلەی توورەییانەی ئەسپ

درێژەی بەندی پێشووە، دەڵێ: ئەم گڕاوە (ئەڵبەتە مەبەست تەنیا یەك گڕاو بە تەنیا نیە بەڵکوو هەموو گڕاوێك دەگەرێتەوە) بە شێوەیەك گە و مەفسلی لەشی بەو مەفسەلە بەردینانە جۆش دراوە و بەشێوەیەك دەباڵ یەك چوونە کە وەك ئەسپێکی لێهاتوو کە نەتوانێ بحیلێنێ و کۆڕژنی نەمابێ. (شاعیر لەو وێنەیەدا ئەوەی گەیاندووە کە ئاو بە حەڕەکەتەوە جوانە و ئەسپ بە کۆڕژنەوە، وە ئاوێك کە لە جێگایەکیدا قەتیس بێ، دەنگی نیە و وەك ئەسپێکە کە حیلەی نەمابێ).

٢ـ لەبەر ئەومەبەستانەی سەرەوەیە کە هەر گیایەکی کە لەو دەشتەدا شین بووە، لە غەم و ماتەمی ئەو ئاوەی کە لە نێو دیواری بەردین‌دا زیندانی‌یە، سەری بە نیشانەی تازیەباری شینە و خەریکی شین گێڕی‌یە.

١ـ گەلێ گۆلە لەو چۆلە یەخسیری خاکن

بە ڕوویا گەلا وەك چەمۆڵەی کلۆڵی وەریون

٢ـ گەمارۆی زەلی نێزە، واتەنگی پێ هەڵچنیون

کەبێدەرفەتی پێکەنین بە سەد بەرزگی زەردەماسی

٣ـ لق و پوپ و هەشگەڵ

وەها دەور و پشتی تەنیون

کە بێ فرسەتی چاوەبرکێ

لەگەڵ عەرشی پاکن

چەمۆڵە: چەمبۆڵە ـ پووکاوڵە ـ پەنجە بە بڵاوی ـ کاتێك دوعا لە کەسێك دەکەن چەمۆڵەی لێدەنێن کە چەشنێك بە سووك گرتنە.

کلۆڵی: چارەڕەشی

زەل: قامیش ـ چیت ـ چیتك ٢ ـ باتلاغ ـ هەردی تەڕی شل

تەنگ پێ هەڵچنین: خستنە ژێر فشار

هەشگەڵ: چاوبرکە ـ بە چاو یەکتر حاڵی کردن ـ تێگەیشتن بە تماشا ـ چاوچاوێن.

١ـ زۆرن ئەو گۆلاوانەی کە لەو چۆلایی‌یەدا (ئەو شوێنەیە کە ئاوەکە پێیدا دەڕوا) ئەسیری خاکن، ناتوانن، ڕێگە ببڕن. گەلا بە سەریان‌دا وەریوە و ئەو گەلایانە بە شێوەیەك لە سەر ئاوەکە نیشتوون کە وەك ئەوەیە چەمۆڵەی چارەڕەشی لە ئاوەکە بنێن.

٢ـ بە شێوەیەك لە لایەن قامیشی نێزە ئاساوە دەورە دراون ــ (دەور و بەری گۆلەکان قامیشی لێ رواوە) کە دەرفەتی پێکەنینیان نیە، ئەڵبەتە چ پێکەنینێك:

ماسی کاتێك دێتە سەر رووی ئاو وەردەگەڕێتە سەر پشت و بەرزگی ــ کە ڕەنگی سپی‌یە ـ وەدیار دەکەوێ. کاك سوارە ئەم حاڵەتەی بە پێکەنینی گوڵ داناوە کە لە حەقیقەتدا ئەو بەرزگە سپی‌یانە کە وەدەر دەکەون وەك ددانی گۆل دەچن کە لە کاتی پێکەنیندا خۆ دەنوێنن. ئێستا لەو وێنەیەدا دەڵێ کە ئەو گۆلانە بەشێوەیەك دەورە دەراون کە ماسی‌یەکان لە ترسان دەرفەتی ئەو کارەیان نیە، یا ڕەنگە مەبەست ئەوەبێ کە هەر ماسی تێدانیە کە ئەو دیمەنە بخولقێنن.

٣ـ گەڵا و ورکەداری ویشك بوو و پووش و پەڵاش بە شێوەیەك دەور و پشتی ئەو گۆمانەیان گرتووە کە گۆمەکان فرسەتی ئەوەیان نیە کە تەنانەت لەگەڵ ئاسمانی پاکیش چاوچاوێنێ بکەن. واتە ئەم ئاوانە یەخسیری خاکن، بە نێزەی قامیش دەوریان دراوە و بە لق و هەشگەڵ سەریان پۆشراوە.

هەتا جۆگە ئاوێ بە وشکی دەبینم
ئەڵێی مێرگی ڕوخساری کیژێکی کاڵ و مناڵە
بە کووزی تەمەن جاڕە جوانێکی پڕ خەوش و خاڵە،
تەشەنداره جەرگی برینم.

مێرگ: چیمەن ــ گیاجاڕ ــ بەڵام لێرەدا وەك کینایە کەلکی لێ وەرگیراوە.

کووز: تەختەی باریك لە شۆ کردنی زەوی.

کووزی تەمەن: مەبەست سەرەتای تەمەنە، ئەودەم کە تازە زەوی تەمەن دەکێڵدرێ و کووزی لێدەدرێ.

جاڕ: شوێنی گیایەکی تایبەتی: نەرگزجاڕ ـ لەوەڕگە ـ زەوی نەکێڵدراو ـ پەرێز.

خەوش: عەیب ـ کەمایەسی.

هەتا جۆگە ئاوێکی بە ویشکی دەبینم هەر پێم وایە کە مێرگی ڕوخساری (ڕوخسارێك کە گیانی تێدابێ و...) کچێکی مندالکارە کە لە سەرەتای تەمەندا جارێکە جوان بەلام پڕ لە خاڵ و لەککە. بە دیتنی ئەو دیمەنە جەرگی برینم تەشەندار دەبێ و زووخاو دێنێتەوە.

★

بەڵێ: دوورە گەرمێنی دەریا

بەڵێ: وایە کانی هەژارن

ئەزانم

ئەوانەی کە پاراوی ئاون بژارن.

ئەزانم لە ڕێگا،

مەترسی گەلێ ژەنگ و ژاون.

پاراو: تێراو

بەڵێ ڕاستە کە گەرمێنی دەریا دوورە و ئەوەش ڕاستە کە کانی هەژارن (واتە کەم ئاون و بە زەحمەت دەتوانن بگەن بە دەریا) هەروەها دەشزانم کە لە ڕێگای دەریادا زۆر مەترسی وەك مانەوە (ژەنگ هێنان) و لە ناو چوون، چاوەڕوانی ئاوەکانە.

بەڵام کاکە ئەو گشتە عەقڵی خەسارن

لە ناو ئەو هەموو ئاوە هەر چاوەیەك
باوی هەنگاوی خۆشە
بە تەنیا ئەوە شارەزای كۆسپ و كەندالّی رێیە
هەوەڵ مەنزلّی زێیە، ئاواتی بەرزی زرێیە

باوی هەنگاو خۆش بوون: باش ڕۆیشتن ـ لە سەر ڕەوت بوون.

زێ: چۆمی گەورە ـ ڕووبار.

زرێ: دەریا.

بەلاّم كاكە تەواوی ئەو ئاوانە بە فێرۆدەچن و عەقلّی خەسارن (عەقلّێك كە لە ڕێگای ڕاست كەلكی لێوەرناگیرێ) لە نێو ئەو هەموو ئاوانەدا تەنیا یەك چاوە ئاو، بە تەوژم و تینە و تەنیا ئەویشە كە هەموو هەوراز و نشێوی ڕێگا بە باشی دەناسێ و ڕێگا دەپێوێ. هەوەڵ مەنزلّێك كە ئەم ئاوە دەیەوێ پێی بگا، ڕووبارە و ئاواتی هەرەگەورەشی (كە دەبێتە دووهەم مەنزلّی) گەیشتن بە دەریایە.

ئەزانێ لە هەڵدێرە هانی بە هێزی
لە ئەسكوند و چالاّیە هەڵدان و گێژی
پەرۆی شینی سەرشانی دەریایە ژینی كەرێزی

ئەسكوند: ئەسقوند ـ حالّەتێك لە جگ كاتێك كە لە سەر نووكەكەی دەچەقێ ـ لێرەدا مەبەستی شاعیر بلّیندایی واتە ئەسكوند و چالّ كەوتوونەتە بەرابەر یەك.

هەڵدان: بەرە و بەرزی فڕێدان یا روشد كردن.

هەڵدێر: لێرەدا مەبەست تاڤگەیە.

گێژ خواردن: سووڕانی باو ئاو بە دەوری خۆیاندا.

پەڕۆی شینی سەرشانی بوون: مایەی ماتەم و غەم بوون. قەدیم لە کاتی تازیە و ناڕەحەتیدا پەڕۆیەکی شینیان لە سەر شان دەبەست.

کەرێز: ڕێگە ئاوی بە ژێر زەویدا کێشراو ـ قەنات.

تەنیا ئەویەك ئاوەیە کە دەزانێ بۆ ئەوەی بەوپەڕی هێزی خۆی بگا دەبێ کەند و لەند ببڕێ و هەروەها دەشزانێ کە ئەگەر ئاوێك بە شێوەی کەرێز بژی، لە حەقیقەتدا وەك پەڕۆی شینی سەر شانی دەریای لێدێ، واتە دەبێتە مایەی ناڕەحەتی و پەژارە و نەنگی دەریا.

ئەزانێ لە پێناکەوێ پێیە پێڵاوی تا سەی پیاسەی لە پێ بێ

نەوەستان ئەوەستێ بە دەستێ

کە خاراوی ئیش و سواوی سوێ بێ

پێڵاو: کەوش. پیتاو.

پیاسە: گەشت و گەڕانی بە پێیان.

خاراو: ڕاهاتوو لە کار

سواو: ساویاگ.

سوێ: ئازار و ژان ـ داخ و عەزرەت ـ تاسە.

ئەزانێ ئەو پێیەی کە تامەزرۆی گەڕان و ڕۆیشتن بێ و کەوشی حەزی ڕۆیشتنی دەپێ کردبێ هەرگیز ناوەستێ. نەوەستان (ڕۆیشتنێکی هەمیشەیی) بە دەستێك پێکدێ کە لە کار کردندا خارابێ و بە ئازار و ژان سوابێ.

لە هەر شوێنێ ڕاماوە، داماوە، کاری تەواوە

ئەزانێ ئەبێ هەر بژی و باژوێ، تا بژی تا بمێنێ

هەناوی بە هەنگاوە، نەسرەوتنە کوولەکەی ڕووحی ئاوە

ڕامان: دەبیرەوە چوون ـ مات بوون و بیر کردنەوە.

دامان: تێمان ـ ماتی و سەرگەردانی.

ئاژۆتن: لێخوڕین.

باژوێ: لێخۆڕێ ـ تاوبدا.

لەهەر جێگایەك کە ئیستێك بمێنێتەوە یا بۆ شتێك تێبمێنێ ئیتر کاری تەواو دەبێ، و دەبێتە ئاوێکی ڕاوەستاوی گەنیو. ئەم ئاوە ئەزانێ کە بۆ ئەوەی بمێنێ دەبێ هەر لە حالی ڕۆیشتن دابێ و بەرەوپێش باژوێ چونکە نەفەسی ئاو لەگەڵ هەنگاوەکانیەتی و کوولەکە[١]ی ڕووحی ئاو، ئارام نەگرتن و بەرەوپێش چوونە.

١ـ ئەو قسەیە دەگەڕێتەوە سەر ئەفسانەی کوردی کە لە هێندێك لە چیرۆکەکاندا ئــاوای باس لێدەکرێ: رووحی دێو لە نێو کوولەکەیەکدایە، ئەو دێوە دەسەلاتی بە سەر هەموو شتێك دەشکێ، قارەمانی چیرۆك تا ڕادەیەکی زۆر جەزرەبە دەدا، تەنیا ڕێگای بەزاندنی ئەو دێوە ئەوەیە کە کوولەکەی رووحی بشکێنی یا بیدڕێ چونکە هەرکاتێك کوولەکە بشکێ رووحی دێوەکەش دەفڕێ و ئیتر دێوەکە دەمرێ. لەم شێعرەدا کاك سوارە دەڵێ "نەسرەوتن" کوولەکەی رووحی ئاوە، واتە هەرکات نەسرەوتن لە ناوبچێ وەك ئەوەیە رووحی ئاوەکە فڕیوە و خۆیشی مردووە.

تێبینی:

مانای زۆریەك لە وشەکانم ڕاستەوخۆ لە "هەنبانە بۆرینە"ی مامۆستای خۆشەویستم "هەژار" وەرگرتووە.

سواره

محەممەد حەمەباقی

"تێبینی":

ئەم وتارەی کە لە ژێرەوە دەیخوێننـەوە لـە ژمـارەی دووهـەمی گۆواری "نووسـەری کوردسـتان" لـە سـاڵی ١٩٨١ی زایـینی و بـە قەڵـەمی کـاك "محەممـەد حەمـەباقی" بڵاو کرابۆوە. کاتێـك چاومان بـەم وتـارە کـەوت خۆشحاڵ بووین کە بینیمان سێزدە ساڵ لەمەوبەر، کاکە حەمەباقی ئاوڕی وە سوارە ئیلْخانیزادە داوەتـەوە. ئێـستا کـە لـە ژمارەکـانی تـازەی سـروەدا باسـی کـاك سـوارە هاتۆتـە گـۆڕێ، بـە پێویـستمان زانـی کـە ئـەم وتـارەش بخەینە بەرچاوی خوێنەران.

دەستەی نووسەران

ئەگەرچی ڕووناکبیرانی کوردستان بە گشتی، هێشتا تەواوی ئەو چەند شێعرەکەمەی سوارە ئیلخانیزادەیان نەدیوە، بەڵام لە ڕوانگەی ئەو مشتەوە، کە نموونەی خەروارێکە، (سوارە) سەرەتای سەرهەڵدانی ڕێبازێکی تازە بوو لە شێعری کوردیدا. ئەو شێعرەی لە کوردستانی ئێراندا باو بووە و، ئێستاش لە دنیای شێعری (هێمن) و (هەژار)ەوە ئەبینرێ، لەسەر دەستی (سوارە)دا، لە ساڵانی پەنجاکانەوە بەدواوە، سەروبن هەموو بناغەکانی هەڵوەشایەوە و، لەهەموو ڕووەکانی تەکنیك و کێش و سەروا و، مەودای وشەوە، شەقلێ تازەی بە سەردا هێنا...

ئەم شاعیرە، بۆ یەکەم جار لە کوردستانی ئێراندا، ڕچەی لاسایی و چاولێکەری شکاند و ئاڵای دەست پێکردنی تازەبوونەوەی شێعری هەڵکرد... تازە کردنەوەی شێعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا، ئەگەرچی لەچاو تازە کردنەوەی شێعری کوردی لە کوردستانی عێراقدا، بەدواترە، بەڵام بۆ کوردستانی ئێران، کە شێعری فارسی، زۆر دەمێك بوو، شاعیرانی فارس، شۆڕشی شێعرییان تیاکردبوو، ئەبوایە شێعری کوردیش، لەو پارچەیەدا، شتێك بکات. (سوارە)ش بەو هۆیەوە کە لە کۆلیژی (حقوق)ی تاران ئەیخوێند و، ڕووناکبیرێکی هۆشیار بووە، ئاگاداری شۆڕشە ئەدەبییەکانی گەلانی دوور و نزیك بووە، و زور زیرەکانە لە شێعر ئەگەیشت.

ئەو ساڵانەی سوارە، ئەم ئەرکەی تیاگرتە ئەستۆ، دڕندەیەتی ڕژیمی دیکتاتۆری شای ئێران، لە لوتکە دابوو... بۆیە شێعرەکانی سوارە، پڕن لە وێنە و ڕەمزی شاراوە... ئەمجۆرە شێعرەش کە لە یەك کاتدا، دوو نیشان ئەپێکێ: یەکەمیان شکاندنی ڕچەی شێعری پێش خۆی و، دووهەمیان لە

ئـامێز گـرتنی ئـەو هـەموو مەبەسـتانەی لـە چوارچـێوەی ڕەمـز و هێمـا و ئیشاراتی شاراوەدا، شێعرێکی قـووڵ داڕێـژراو و پـڕنهێنی ئـەبن... شـێعرێك کـە بـە ڕاگوزاریانــە و بــە ســەر پێــی و خێــرا نەخوێندرێتــەوە و لایەنــە جوانەکانی، بە پەلە، خۆیان نەدەن بە دەستەوە... شێعرێك کە بە پێوانەی دڕندەیەتی سەردەمەکە، ئەبێ بە شێعرەکەشدا شۆڕبێتەوە... شـۆڕبوونەوە بۆ ناو بێـشە چـڕو تـەنگ و ئاخنراوەکـانی ئـەو ڕەمـز و نیـشانانە... لەبـەر ئـەوە لـە خوێندنـەوەی هـەموو شـێعری (سـوارە)دا، وا هەسـت ئەکـەیت کـە وشـەکان زۆر تونـدوتۆڵ، خراونەتـە پـاڵ یـەك و ڕسـتەکانیش توونـدتر بـە یەکەوە نووسێنراون کە بەم کارە، تێکڕای هەموو شێعرەکە، شێوەی پتـەوی و تونـدوتۆڵی پێـوە ئـەبینرێ... شـێوەیەك (ئـەدۆنیس) واتـەنی: تـەکنیکی شــێعرەکە ئەوەنــدە تونــدوتۆڵ بێــت، وەك پایــەی خانوویــەك، کــە ئەگــەر خــشتێك یــان بــەردێکی لــێ دەربهێنــرێ، ســەرتاپای خانووەکــە ئەڕووخێ...

به کورتی شێعری سواره، دیاردەیەکی تازه و تایبەتی‌یــــە و مــــۆرکی (سوارەیەتی) پێوه دیاره...

من لام وایه، ئەگەر ئەم شاعێره، لەو تەمەنەدا (٣٨) ساڵ، جوانەمـەرگ نەبوایــە، تــازه بوونــەوەی شــێعری کــوردی کوردســتانی ئێــرانیش، وا زوو جوانەمــەرگ نــەدەبوو... چــونکه ئــەوەی ئــەم جوانەمــەرگ بوونــە، ئەسەلمێنێ، کپبوونەوەی تازه بوونەوەکەی سوارەیه...

ئێستا، ئەگەر له کوردستانی ئێراندا چەند دەنگێکیتــری جیــاواز لــە دەنگی (هێمن و هـەژار) هـەبن، هـەر هـەمان ڕێـچکەی سـوارەن و هیـچیان نوقلانەی درێژەپێدانی تازه کردنەوەکەی سواره، به گوێی شێعری کوردیدا

ناچـرپێنن... بـە پێـچەوانەی ئـەو دیـاردە و شـوێن پەنجەیـەی کـە شـێعری (گۆران)، لە سەر شێعری سەردەمی خۆی و دوای خـۆی لـە سـەر شـێعری تـا ئێستای شاعیرانی کورد، بەجێهێشت...

لێرەدا، ئەگەر لەنگـەرێك بگـرین و بڵـێین: بۆچـی شـێعری (گـۆران)، لـە سەردەمی (گۆران) خۆیدا و، تا ئێستاش، شوێن پەنجـە و تارمـایی بـە سـەر شێعر و تاقی کردنەوەی (سوارە)، بە سەر شێعری کوردی و شـاعیرانی دوای خۆیەوە، دیار نیە!؟!

لە وەڵامدا ئەڵێین:

١ـ تاقی کردنەوەی تازەگەرییەکەی (گۆران)، تاقی کردنەوەیەکی ئاوەکی و نـامۆ نـەبوو، لـە ئـەدەبی کوردیـا. چـونکە (گـۆران) ئەگـەر هەنـدێ چاولێکەری و تاقیکردنەوەی شـاعیرانی ئـەو سـەردەمەی (تـورك)ی پـەیڕەو کردبێ... بەڵام لە بنەڕەتدا (گۆران)، ئاوڕی لە ئەدەبی فۆلکلۆری کـوردی و کێش ـ ە خۆماڵی‌یـەکانمان دایـەوە... کـە بـیر هێنانـەوەی ئـەمجۆرە تاقیکردنەوانـە، گەڕانـەوە بـوو، بـۆ سەرچـاوە ڕوونـەکانی دێرینـەمان و جەماوەری خوێنەرانیش پێیان خۆش و چاك بوو.

٢ـ تاقیکردنـەوەی (گـۆران)، تاقیکردنەوەیـەکی تاکـە کەسـی و تاقانـە و تایبـەت بـە (گـۆران)ەوە نـەبوو، چـونکە ئەگـەر ئاگـامی سـەرومڕی تاقیکردنەوە شێعری‌یـەکانی ئـەو سـاڵانەی (گـۆران)ی تیـا درەوشـایەوە و (گۆران) لـە چـاو دەسـتە شـاعیرە هاوڕێکانیـا، زیـاتر دەرکـەوت... بـەڵام لـە ڕاستی‌دا تاقیکردنەوەکە، تەقەللایـەکی هـەرەوەزی و بـە کۆمـەڵ بـوو... لـە بەر ئەوەی لەهەمان سەردەمدا و، بگرە پـێش (گـۆران)یـش، شـاعیرانی تـری وەك: پیرەمێرد، شـێخ نووری، شـێخ سـاڵح، ئـەوڕەحمان بـەگی بابـان (کاتـب

نفوس)، ڕەمزی مەلا مارف... کە جگە لەمی دواییان، ئەوانی تریان، تەمەن و تاقیکردنەوەی شێعرییان، پێش (گۆران)یش بوو... لەمەش تایبەتیتـــر، ئاوڕدانەوە و دەسپێشکەریی دێرینە و زیرەکانەی (پیرەمێرد) لە کێش ــ ە خۆماڵییەکانمان و گەنجینەی شێعری دەوڵەمەند و تەمەن درێژی شێعری شێوەی (گۆرانی)، کە ئەم شێوە زمانە، لە چاو شێوەکانی تری زمانی کوردیدا، بەتەمەنتر و ڕەگ داکوتاوتر بوو...

٣ـ لـــە ئاکـــامی تاقیکردنـــەوەی وا گـــەورە و بەکۆمەڵـــدا، خـــەرمانی تاقیکردنەوەکەش، گەورە ئەبێ... بۆیە جێ پەنجەی چەند شاعیرێکی ئاوا گـەورە و بـە توانـا و پڕتاقیکردنـەوە، کـە هـەموویان پـێش تەقـەللای تازەگەری، شێعری کلاسیکی ـ یـــشیان پـــەیرەو کـــردووە، لـــە ســـەر سەردەمەکەو، دوای خۆیشیان و ڕەنگە تا درەنگانێکی تریش هەر بمێنێ...

بەڵام تاقیکردنەوە شێعرییـــەی کـــەی (ســـوارە)، ئاکـــامی بـــەمجۆرە نەشکایەوە، چونکە:

١ـ ئەو گەنجینە شێعرییەی کە (سوارە) تیایدا تەقەللای دۆزینـەوەی کیشوەرێکی تری ئەدا، هەر بە تەنیا گەنجینەی شێعری کوردی نەبوو... بـەڵکوو چـەند پەنجەرەیـەکی تیـا بـوو، کـە هـەر یـەکیان، بـە سـەر تاقیکردنەوەی تردا ئەیانڕوانی، وەك تاقیکردنەوەی دەوڵەمەند و دێرینەی شێعـــر و ئـەدەبی فـــارسی و هـەر لـە ڕێگـەی ئەدەبـــی فارسیـشەوە، پەنجەرەی تر بۆ سەر تاقیکردنەوەی ئەدەبی هەمە جۆرەی گەلانی دنیا...

٢ـ تاقیکردنەوەی (سوارە)، تاقیکردنەوەیەکی تاکە کەسی و تاقانە بوو، کە لە تەمەنێکی ئاوا کورتدا خـــەرمانی گـــەورە و دەوڵەمەنـــدی وەك سەردەمەکەی (گۆران) لەدوای خۆی بەجێ ناهێڵێ. کە نموونەکانی ئەم

بەڵگەیـەمان، تاقیکردنـەوەی (هـەردی)یـە، لای خۆمـان و تاقیکردنـەوەی (ڕامبۆ)یە، لە فەرەنسا.

٣ـ ئەو ڕۆژگار و سەردەمەی (سـواره)، ئەم تاقیکردنەوە شێعریـیـەی تیا ئەنجامدا، بـە بـەراورد لەگـەڵ ڕۆژگـار و سـەردەمی (گـۆران) و دەستە هاوڕێکانیا، دوو ڕۆژگار و سەردەمی جیاواز بوون، چونکە ڕۆژگاری گۆران و پیرەمێـرد و هاوڕێکانیـان، ڕۆژگـاری ڕاپـەڕین و هەڵـسانەوەی بـیری نەتەوایـەتی و زمـان و ئـەدەبی کـوردی و هاتنـە دنیـای چـەندان و بـە یەکـەوەی ڕۆژنامـە و گۆڤـاری کوردی بـووە و بەرهـەمی تازەگەرییەکـەیان هـەر خێـرا و بەندازەیـەکی بـەرین و بـەربلاو، بەچـاپکراوی، بەسـەر خۆینەراندا بـڵاو بۆتـەوە... بـەڵام ڕۆژگـار و سـەردەمی تازەگەریەکـەی (سواره)، ڕۆژگاری گەمارۆدانی بیری نەتەوایـەتی و قـات و قـڕی ڕۆژنامـە و گۆڤاری کوردی بووە. و لە هەمان کاتیشدا، ژمـارەی خوێنـەرانی ئـەدەب و فەرهـەنگی کـوردی، لـە هـەر دوو سـەردەمەکەدا، جیـاوازی نێـوان ئاسمـان و ڕیسمانە... لە بەر ئـەوەی ڕۆژگـاری تاقیکردنـەوەی پیرەمێـرد و گـۆران لـە ژێر سێبەری یەکـەمین دەسەڵاتداریەتی کوردیدا، بەرابەرایـەتی (شـێخ مـەحموود) بـووە، کـە خوێنـدنی کـوردی، کرایـە زمـانی ڕەسمـی دەوڵـەت و دواتریش و دوای تێکچوونی دەسەڵاتە کوردییەکـەش، نـەتوانرا زمـانی کوردی قەدەغە بکرێ... بۆیە ژمارەی خوێنەرانی تازەگەرییەکەی گۆران و هاوڕێکـانی تـا هـاتووە بـەربڵاوتر بـووە. بـەڵام بـە پێـچەوانە، ژمـارەی خوێنەرانی زمان و ئەدەبی کوردی و لە هەمان کاتیشدا، شـێعری (سـواره)، تـا ئێـستاش ڕەنگدانـەوەی دژواری، لـە نیـشتمانی (سـواره)دا، لـە سـەر پەرەپێدانی زمان و فەرهەنگی کوردی هەیە...

لەبەر ئەوە، لەم هەموو گەمارۆدانەی (سوارە)دا، گەورەیەتی (سوارە)، لەوەدا دەرئەکەوێ، کە لەشەوەزەنگێکی تاریك و سامناکدا، بە تەنیا و تاکە کەسی، ڕچەو ڕێبازێکی تایبەتی شکاند... کە بە دڵنیاییەوە، ئەتوانین بڵێین: تازەگەری (سوارە) یان بە واتەیەکی تر، ئەتوانین بڵێین: چەند مەزنە (سوارە)، ئەو شاعیرەی لە یەکەمین تەقەللای تاقیکردنەوەی داهێنانێکی تردا، بازنەی شێعری چاولێکەری و یەکتر جوونەوە و، باوی بەجێهێشت و لە دەرەوەی ئەو بازنەیەدا بانگەوازی دۆزینەوەی نیشتمانێکی جیاواز و تایبەتمەندی ڕاهێشت و نەخشەیەکی تازەی خستە سەر جۆگرافیای شێعری هاوچەرخی کوردی... و بە تەنیا و لە دەرفەتێکی کورتدا، چەپکە گوڵی شێعری خۆی، لە گوڵدانی شێعری کوردی یا داناوە، بۆن و بەرامە و تایبەتمەندی خۆی پێشکەش سەردەمەکەی کرد... کەدڵنیاین سەردەمەکانی داهاتووش، دەستاودەست و پشتاوپشت، بۆ یەکتری ئەگوێزنەوە...

ئەم شێعرەی سوارە (خەوەبەردینە)، وەك کاك سەلاحەدین پێشەکی بۆ نووسیوە[1]: (سەرگوزشتەی ئەو ئاو و سەرچاوانەیە، کە بە هیوای یەکتر گرتنەوە، بوون بە چۆم و ڕێ دەکەوتن و بە تەمان بگەن بە دەریا... بەڵام لە ڕێگا، هەرکام بە دەردێك دەچن و هەر یەك بە لایەکا، لادەدەن... تەنانەت ئاوی وا هەیە، ڕاستەوخۆ دەبێتە دژی خۆی، دەبێتە بەرد... خەونی بەردین دەبینێ. تەنیا سەرچاوەیەك تەواو شارەزایە، هەم ڕێگای دۆزیوەتەوە و هەم ورە و باوەڕی بەتینە، ئەزانێ لە پێشا لەگەڵ جۆگە و جۆباری لە یەك نزیك ئەبێ یەك بگرێتەوە وببێ بە چۆم ـ زێیەکی گەورە

ـ، کە گەلەکەی خۆیـەتی... پاشـان هـەموو چۆمەکان پێکـەوە بـچنەوە، تـا دەریای بەشەریەت...

ئەگەر ئەو پێشەکی‌یەی کاك سەلاح، کلیلـی کردنـەوەی دەرگـای ڕەمـز و هیماکان بێت بۆ تێگەیشتن و شەرحی شـێعرەکە. مـن هەنـدێ لایـەنی تـری شێعرەکەم مەبەستە:

شێعرەکە بە پێشەکی‌یەکی درێژ دەست پێ‌ئەکات. پێشەکی‌یـــەکی پـــڕ وێنە و دیمەنی شاعیرانە. ئەم دەست پێکردنانە، بەو جۆرە پێشەکی‌یانە لە شێعری داستان و بەیتە فۆلکلۆری‌یە کوردی‌یەکان‌دا بـەکار هێنـراون. گەلـێ شاعیری تریشمان وەك: مەولەوی و پیرەمێرد وکامەران، بۆ شێعری کورت و ئێستاش زۆر و کەم و جاروبار، شاعیرانمان، ئەم کارە ئەکەن... لە ڕاستی‌دا پەیرەو کردنی ئەم پێشەکی نووسینانە، ئەگەر بـۆ هێنـدێ بابـەتی شـێعری پێویست بکات، لە شێعری تازەی جیهان‌دا، بـەکار هێنـانی زۆر کـەم بۆتـەوە، بە شێوەیەك کە شێعرەکە ڕاستەوخۆ و برووسکە ئاسایی، دەست پێ‌ئـەکات، بە کەمترین وشە و ڕستە، مەبەستەکان ئەوترێن.

٢ـ ئەوەی جێی سـەرنجە، ئـەم شـێعرە، سـەرومڕ سـیمای ڕۆمانـسییانەی پێـوە دیـارە. کـە ئـەم سـیمایە، بـۆ شـێعری ڕەمـزی زۆر ناتـەبان... شـاعیرە ڕۆمانسییەکان کەمتر توخنی بابەتی ڕەمزی ئەکـەون و، بـە پێـچەوانەشەوە شاعیرە ڕەمزی‌یەکان، لە ڕۆمانسییەت دوور ئەکەونـەوە... (سـوارە) لەگـەلێ شێعری تری‌دا، ئەم توێژاڵی ڕۆمانسییە بە سەر شـێعرەکانیا زاڵـە و هەنـدێ جار تارمایی و جێ پەنجەی شـێعرە ڕۆمانـسییەکانی مەولـەوی تـاوەگۆزی و هەندێ جاری تریش بۆن و بەرامەی (دوو هاوینە گەشتەکەی ـ گۆران) لـە شێعری سوارە ـ دا هەست پێ ئەکرێ:

وەکوو نەرمە هەنگاوی لاوی بەرەو ژووان
لەجێ ژووانی زیندوو بە گیانی کچی جوان
وەکوو گەرمەیاوی قەشەی دەستی تاراو
لە بزوێنی دەریای بلوورینی بەروێ
بەخوڕ خۆ بە دیواری کێوا ئەدا ئاو
لەگەڵ گاشە بەردا، سەر ئەسوێ، سەر ئەسوێ...

یان

ئەڵێن تاجی زمرِوتی دوورِگەی لە سەر ناوە دەریا
هەتا چاو هەتەر کا شەپۆلە، لە بوونا... لە چوونا
بە ئاهەنگە سەربەندی بزوێنی خۆشی
لەبەر خۆرەتاوا ئەڵێی سینگی ژینە ئەهاژێ
ئەڵێی هانی هەستانە دەنگی خرۆشی...

٣ـ بەڵام لە تەکنیکدا، لە مەولەوی و گۆران جیاوازترە مەودای وشە، ڕەت و بڵاوە. لە پشتی وشەکانیەوە، چەند دنیا و مانای تر هەن... ئەمە ڕەگەزێکی شێعری تازەیە، وشە لەو جێگایە گەورەترە، کە تیای دا دائەنرێ... لەم بارەیاندا قایل نابێ ئەوەندەی خۆی بێ... حەز ئەکات لەو جێگایە گەورەتر بێ کە تیایدا دانراوە. حەز ئەکات لە یەك مانا و زاراوە گەورەتر بێ... بەڵکوو چەند مانا یان چەند مەودایەك لە خۆیدا کۆ بکاتەوە... بە جۆرێك ئەگەر تێکڕای شێعرێك لەم بابەتە بخوێنیتەوە، هەست ئەکەیت تێکڕای شێعرەکە چەند مانایەکی هەیە و هەمووشیان

جوان و شیاون، بە پێچەوانەی شێعری مەولەوی و گۆران ـ ەوە، کە (وشـە) هەر مانا فەرهەنگی‌یەکەی هەیە... با سەیری ئەم دوو وێنەیـەی مەولـەوی و گۆران بکەین:

مەولەوی:

بۆی باڵات هەرزان وە دەشت و هەردان

نـمـەز ڕای لای تــۆم وەکـام گــوزەردان؟

گۆران:

قــژ کاڵی لێو ئـاڵی پـڕشـنـگـی نـیـگـا کـاڵ

ئەی کچە جوانەکەی سەر گۆنا نەختێ ئاڵ

لای هـەر دووکیـان (وشـە) کـوت و مـت، هـەر ئـەو مانایـە بـە دەسـتەوە ئەدات کە لە دێڕەکاندا نووسراون. مانایەکی‌تـر لـە پـشتیانەوە نیـە کەچـی لای (سوارە)، بەمجۆرەیە:

بەڵێ، دوورە گەرمێنی دەریا

بەڵێ، وایە کانی هەژارن

ئەزانم، ئەوانەی کە پاراوی ئاون، بژارن

ئەزانم، لە ڕێگا مەترسی گەلێ زەنگ و ژارن

٤ـ سەرەڕای ئەو توێژاڵە ڕۆمانسییەش کە بە سەر شێعرەکەدا زاڵە، ئەبوایە ناوەڕۆکی شێعرەکە لەوە ڕوونتـر بـوایە کـە چاوەڕوان ئەکرێ. کەچی لە هەمان کاتدا جۆرە تەمێك بە سەر مانای شێعرەکەوەیە... واتا هەرچەندە شێعرەکە ڕۆمانسییە، بەڵام ئەبێ زۆر لە سەر دێرەکان ڕابوەستیت و ورد ببیتەوە، ئەوسا دوای شی کردنەوەی دێڕەکان، لە مانای شێعرەکە ئەگەیت. ئەمجۆرە شێعرانە، لەو بابەتانەن کە زوو دەستەمۆ نابن، سرکن... ئەبێ ماندووت بکەن. ڕەنگە ئەم سرکی و دەستەمۆ نەبوونە، هۆی مانا فەلسەفی‌یەکەی بێت کە تێکڕای شێعرەکەی لە ئامێز گرتووە.

جیا لەم سەرنجانەش، ئەوەی جێی دڵخۆشی‌یە، لەم شێعرە و ئەو چەند شێعرەی (سوارە)، کە من دیومن، ئاسۆی بیری نەتەواویەتی و نیشتمانی سوارە، بەرینترە لە ئاسۆی تەسکی نەتەوایەتی ئەو شێعرە کوردی‌یەی لە کوردستانی ئێراندا باو بووە. بەتایبەتی لە شێعرەکانی (هێمن) و (هەژار)دا... ئەم شێعرە بەڵگەیەکی گەورەی ئەو دڵخۆشی‌یەیە، چونکە ئەو (چۆم)ەی سوارە لەم شێعرەدا مەبەستێتی، نەتەوەی کوردە. بەڵام ئەم چۆمە، چۆمی تری وەك خۆی ناسیوە و لەگەڵی تێکەڵ بووە و بە تێکەڵ بوونیان ڕووبارێکی گەورە دروست ئەکەن و بەرەو دەریا هەنگاو ئەنێن. کە قۆناغی دوایی (دەریا)کە، مەبەست لە هەموو مرۆڤایەتی‌یە... ئەم بازدانە، بە سەر سنووری تەسك و داخراوی نەتەوایەتی‌داو، پەڕینەوە بۆ تێکەڵبوون لەگەڵ نەتەوە و گەلانی‌تردا، نەك هەر مرۆڤایەتی کورد دەرئەخا، بەڵکوو حەقیقەتی مەسەلەی کورد ئەسەلمێنێ. بۆیە ئەمەی سوارە لەم شێعرەدا کردوویەتی، جگە لەو سنوور شکاندنەش، ڕاچەنینی

شێعری نەتەوایەتی کوردی‌یـــە، بـــۆ خۆناســـاندنی بـــە شـــێعری جیهـــانی و شانازی کردن بەوەوە کە نەتەوەی کوردیش چۆمێکی نەسرەوتەو، ئەڕژێتـە دەریای گەورەی مرۆڤایەتی‌یەوە.

(١) کـاتی نووسـینی ئـەم وتـارە، شـێعری خەوەبەردینـەش لـە ژمـارەی پێـشتر یـانی ژمـارەی یەکەمی نووسەری کوردستان‌دا بڵاوکرابۆوە.

هێندێك تێبینی لە سەر لێكدانەوەی خەوە بەردینە

ئەحمەد قازی

نالی بە داوە شەعری دەقیقی خەیاڵی شێعر
بۆ ئەو كەسەی كە شاعیرە سەد داوی نایەوە
نالی

دەق و دۆغـری دەڵـێم شـێعری خـەوە بەردینـەش كـە لـە سـەرجەمی دیوانی شاعیردا وەك دوندێكی بەرزی سەرسەوزی زەنوێر دێتە بەر چاو لە بـاری ئاقـار و ئـاو و هـەواوە هـەمان حـاڵ و هـەوای مەڵبەنـدی شـێعرەكانی دیكەی شاعیری هەیە و دەكەوێتە جـەغزی جوغرافیـایی بیروبـاوەڕی بـاقی

شـێعرەكانی سـوارەوە. بـەڵام لـە بـاری زمـان و كەرەسـەوە شـاعیر تێكۆشـاوە خۆی لە "شێعری موتلەق" نزیك كاتەوە و لەم مەبەستەشدا سـەركەوتووە. هـەر لەبـەر ئەوەشـە كـە هـەر كەسـێك دەتوانـێ بـە قـازانجی بیروبۆچـوونی خـۆی شـێعرەكە لێكداتـەوە. واتێدەگـەم سـوارە لێـرەدا ڕەوشـتی نـالی دەكـار هێنـاوە و لـە زۆر جێگـا داوی بـۆ خوێنـەران ناوەتـەوە كـە لـە بـاری مانـای ڕواڵەتی و ناوەرۆكەوە سەرپشك بن لە هەڵبژاردنی مانادا.

خـەوە بەردینـە لـەم ڕوانگـەوە لـە نێـو ئاسـەواری شـاعیردا مومتـازە. كموونیـستەكان دەیـانگوت سـوارە لـەو شـێعرەدا باسـی گەیـشتنی كۆمـەڵگای دواكەوتوو، بەڵام تێكۆشەر، بە سۆسیالیزم دەكا. عاریفەكان لێكدانەوەیەكی دیكـەیان لـە شـێعرەكە بەدەسـتەوە دەدا و پـێیـان وابـوو باسـی گەیـشتن بـە خودا و "فنا فی الله"ی تێـدا كـراوە. بێلایەنـەكان دەیـانگوت شـاعیر تـەنیا ویستوویەتی بڵێ "لیس للانسان الا ما سعی،" ئادەمیزاد تەنیا بـە تێكۆشـان و ڕانەوەسـتان پێـدەگا و سـەردەكەوێ. هـەمووی ئەوانـەش حـەقیان بـوو چـونكە شـێعرەكە وەهـا "موتلـەق" بـوو كـە دەكـرا ئـەو مانایەنـەی لـێ هەڵبكرێنی.

كـاك مـارف لـە مانـا كردنـەوەی یەكـەم كۆپلـەدا لـە ژێـر سـەردێڕی "پوختەی مانادا" بە كورتی و لە سـەریەك مانـای كۆپلەكـەی بـە دەسـتەوە داوە كـە لەكۆپلـەكانی داوییـدا تـا ئەندازەیـەك ئـەو ئوسلووبەی لـە دەسـت دەردەچـێ و دەسـت دەكـا بـە لێكدانـەوەی دوور و درێـژتر و چـیدیكە ڕێكەوەندی "پوختەی مانا" دەكار ناهێنێ و ئازادییـەكی زۆرتـر بـەخۆی دەدا و لـە "پوختـەی مانـا" دەست هەڵدەگرێ. ئـەوەش بـە لای منـەوە لـە

هێـزی شـێعرەکەوە سەرچـاوە دەگـرێ کـە نووسـەری وتـار ناچـار دەکـا بـۆ بەدەستەوە دانی مانایەکی تێروتەسەل، زیاتر پەلەقاژە بکا و باڵ بکوتێ.

با ئێستا شێعر بە شێعر و کۆپلە بە کۆپلە بـە شـێعرەکەدا بـچینەوە و کەم و کووڕیەکان باس بکەین.

١ـ لە کۆپلـەی یەکەمـدا مانـای "سـەوزە بەسـتە" ئـەوە نیـە کـە ئاغـایی گوتوویـەتی کـەو بـۆ سـەوزایی ناخوێنـێ. مەبەسـت لـە "سـەوزە بەسـتە"، بەسـتەی شـاد و دڵبزوێنـە و هیـچی دیکـە. ئـەوەش لـە "پوختـەی مانـا"دا ئیشارەی پێکراوە.

٢ـ لە دێڕی "تەرەی باوەشی تا سەباری بنـاری"دا "تـەرە" بێجگـە لـەو مانایـە کـە نووسـراوە مانایـەکی دیکەشـی هەیـە. "تـەرە" بەوقوولکەیـە دەگـوترێ کـە گـەڵاتووتن یـا میـوەی نەگەیـشتووی تێـدا لـە تـەرە دەدەن تـا زەردبێ و ڕەنگ هەڵبێنێ. لە سەر یەك بە جێگاکـە و ئەوشـتەی تێـی دایـە دەڵێن "تەرە" هەروەك گوتمان کاك سوارە لـە بـاری واژە و ڕێکخـستنەوەش وەك نالی کارێکی وای کردووە شێعرەکان مانای جیاواز بـدەن. ئەگـەر تـەرە بەو مانایە بگرین مانای ئەو دێڕە دەبێتە:

" لـە باوەشـی یـا سـینگی کەوەکـەدا تـا سـەباری و مـەیلی چوونەوە بـۆ بناری کێوی تەرە بووە و کۆبۆتەوە "ئەوەش لە باری تـەرکیبی واژەی دێـڕە شێعرەکەوە مانایەکی دروستترە.

٣ـ لێکدانەوەی کـاك مـارف کـە دەڵـێ "ئـەو کـەوە لـە ڕاسـتیدا دوو جـار ئەسـیرە چـونکە بـە دەسـتی دۆم گـیراوە و خراوەتـە ناوڕکـەش!" لێکدانەوەیەکی نادروستە. دیارە هەر کەس کەو بگرێ ئەگەر سەری نەبڕێ

بە هەر حاڵ دەیخاتە ناوڕکە. جا چ دۆم بێ و چ بابایەکی دیکە! ئەسیری و لەڕکەدا بوون هەردووك یەکن و ئەم زێدە مانایە لازم نەبوو.

٤ـ لەم کۆپلەدا تەنیا باسی ئەو تاسەباری‌یە کراوە کە دەگەرووی کەوی دۆمدا قەتیس ماوە و باسی ئەوەی ناکا کە کاك مارف گوتەنی "بەڵام ئێستا لە نێو قەفەسدایە و لە بناریش هەڵبڕاوە تەواوی جۆش و خرۆش و تامەزرۆیی‌یەکەی دەکاتە بەستەو لە گەرووویەوە دەیداتە دەر".

٥ـ لە کۆپلەی دووهەم دا کە کوڵمەی کیژ لە ژێر نیگای گەرمی زاوادا سوور هەڵدەگەڕێ، کاك مارف دەڵێ "شەپۆلێك وەك ئەو ڕەگە خوێنەی کە لەسەر کوڵمەی بووکێك دەنیشێ." ڕەگە خوێن لە سەر کوڵمە نانیشێ و وەك جۆگەلەیەك بە بن پێستدا تێدەپەڕێ و ئەگەر هەر ئەو ڕەگە خوێنە سوور هەڵگەڕێ بووك دەبێتە پیرێژنی چرچ و چۆل کە ڕەگی هەڵدەستێ و تووڕە دەبێ. مەبەستی شاعیر سوورهەڵگەڕانی سەر کوڵمەی بووکی ڕەزاسووکە و بەس کە شێوەی سوورە گوڵ دەدا.

٦ـ لە کۆپلەی سێهەمدا بۆ "گەرمەیاو" نووسراوە "یاوی بە گوڕوتین" سیفەتی یاوی بە گوڕ و تین هەرگیز بۆ "یاو" یا هیچ نەخۆشی‌یەك دەکار ناکرێ و زۆرتر مانای چالاك و ئازایەتی دەدا.

کەوابوو ئەگەر لە ماناکردنەوەی "گەرمە یاو"دا گوترابا "تەبی زۆر" یا حاڵەتێك کە نەخۆش لەبەر یاو "وەك ئاور دایسێ" باشتر بوو:

٧ـ بە بڕوای من ئەگەر لەم دێڕە شێعرەدا "لەگەڵ گاشەبەردا سەر ئەسوێ، سەر ئەسوێ" "سەر ئەسوێ" دووپات نەکرێتەوە وەزنی شێعرەکە تێکدەچێ و لەنەکا دەبڕێتەوە و لەنگی و سەکتە پێك دێنێ.

٨ـ گەرووی وشك و چاوی سپی چاوەکانی دەرووی ڕوونی ئاوە.

کاك مارف دە لێکدانەوەی ئەم دوو دێڕەدا مانای نەپێکاوە و تەفرەمان دەدا و بە لێکدانەوەیەکی گشتی و دوورە زەین بە سەر شێعرەکەدا تێپەڕیوە. شاعیر دەڵێ: دەرووی ڕوونی ئاو، یانی کەلێن و دەرفەتی ڕزگار بوون بریتی‌یە لە گەرووی وشك و چاوی سپی چاوەکانی یەك کە بەوێدا دێتە دەرەوە. لێرەدا شیکردنەوەیەك لازمە. "دەرووی ڕوون." یانی هیوا یا دەرفەتی ڕزگار بوون. یەك بە یەکێ دەڵێ هیچ دەرووی ڕوونم نیە، کە بە هەڵە لە هێندێك شوێن‌دا بۆتە "هیچ دەراوی ڕوونم" یانی هیچ ڕێگەی ڕزگار بوون یا دەرباز بوونم نیە کەوابوو مانای ئەم دوو دێڕە شێعرە ئەوەیە: "گەرووی وشك و چاوی سپی بووی (مردووی) چاوەکانی ڕێگەی دەرباز بوونی ئاوە. بە پێچەوانەی بۆچوونی کاك مارف لە هیچ جێگای شێعرەکەدا باسێك لە کەمی ئاوەکە دەگۆڕێ‌دا نیە.

٩ـ ئەڵێی بورجی خاپووری مێژووی لەمێژین.

ئەم دێڕە شێعرە وێنەی ئەم چیا و ئەشکەوت ورەوەزە بە دەستەوە دەدا کە ئاوەکەی پێدا دێتە دەر و هەڵدەڕژێتە خوار، لە دێڕی دووهەم‌دا ئەوجار باسی زەمان دەکا و لە مەکان و زەمان‌دا دەنگی ئاو وەك "دڵۆپەی چپەی پۆلی پەریان" بە گوێ دەگا.

١٠ـ سیفەتی "روح سووك" بۆ چپە و سرتە دروست نیە.

١١ـ لە کۆتایی ئەم کۆپلەیەدا نووسیویەتی: "کەوابوو ئاوێك کە لە مانگە شەوێکی خۆشی بەهار یا هاوین‌دا (کە وڵات سەرسەوزە) ئاوێك لە دەستی کێو ڕزگار بووە." هیچ ئاوێك بە هاوین (کە وڵات زەرد و سووتاوە)

له ئەشكەوت و چاوەكانی نایەته دەرەوه. چونكه هاوین وەرزی هەڵچۆڕانی كانیاو و چۆماو و ئاوەكانه. ئەوجار ئەگەر سەرتاسەری شێعرەكه چاو لێبكەین هەمووی هەر باسی بەهاره: (تروسكەی بروسكەی شەوی دەم بەهاری به هەوره... یا "دەگەڵ هەر بەهارێك كه ڕادەچڵەكن سەوزەڵانی... له هەر گاز و ڕێبازێ وا گازی ئاوی دەگاتێ... نیازی هەزاران گەزیزەی بەنازی وەدی دێ) وەك بزانین گەزیزه یەكەم گوڵی سەره بەهاره و... كەوابوو باسی هاوین كردن دژایەتی دەگەڵ گیانی سەوز و زەنوێر و بەهارانەی شێعرەكه هەیه.

١٢ـ ئەم دێڕه شێعره "سنووری شەوی دوێنێ ئەوڕۆی بەیانی" دەبێ بخرێته نێو دوو كورته هێڵەوه و ئاوا بنووسرێ:

ـ سنووری شەوی دوێنێ، ئەمڕۆ بەیانی ـ

لام وانیه (ئەوڕۆی ـ) دروست بێ. پیتی (ی) زیادی‌یه و به هەڵەی دەستنووسی دەزانم.

لێرەدا باسێك له داهاتوو نیه سواره دەڵێ له مەرزی دوێنێ شەو (كه لەبەر وەزنی شێعر كردوویەته "شەوی دوێنێ") و ئەمڕۆ بەیانیدا. یانی له نێوان شەو و ڕۆژ دا یا له تاریك و ڕوونی بەیانی‌دا.

١٣ـ ڕێكەوەندی "زێو ئاژن" دەسكردی سواره نیه و له زبانی كوردی‌دا زۆر دەكار دەكرێ. قەدیم مۆدنه سیغاری زێو ئاژن زۆر هەبوو.

١٤ـ ده لێكدانەوەی ئەم دێڕەدا "به خوڕ زەمزەمەی هەڵبڕیوه" نووسراوه "به تەوژم و هەیبەتەوه ئاهەنگ و زەمزەمەی هەڵبڕیوه". لێرەدا به بڕوای من ڕێكەوەندی "به تەوژم و هەیبەتەوه" لێكدانەوەیەكی جوان نیه. واژەی "هەیبەت" بۆ دەنگ كەمتر دەكار دەكرێ. زۆرتر بۆ

دیمەن و دیتنە. باشتر بوو لە واژەگەلێك وەك "گشت، گوڕ، گەرم و گوڕ" کەڵك وەربگیرێ.

١٥ـ لەم دوو دێڕە شێعرەدا کە دەڵێ:

ئەبووژێتەوە داری چاکی بەودمی هەناسەی

شـنـەی نـەرمـە لاوێـنـی دەمـبـای ئـەخـاتـێ

کاك مارف، داری چاکی بەو "دارە ویشکە کە لە سەر مەزرای پیاوچاکان دەعـەرزی ڕۆدەکـەن و شـاڵی پێوەیـە..." مانـا کردۆتـەوە. مـن ئـەوە ڕەد ناکەمەوە بەڵام ئەوە دەڵێم لە کوردستانی ئێمەدا داری چاکی، بریتیـە لـە دار بووز یا دار بەروو یا دار بنێشتێك،دارە بەنیك کە لەبن سەری پیاوچاك دەچەقێندرێ. ئەم دارانە ئەغلەب کـەم گـەڵا و بێگەشـە و نەشـەن چونکە جێگەکەیان وشك و بێئاوە بـەڵام زینـدوون. سوارە دەڵـێ ئـەم دارە تینـووە کەم گەڵایانە بـە ودمـی هەناسـەی ئـاو دەبووژێنـەوە و لـق و پـۆپی نـەرم و شلکی تازە دەرکەن.

کـاك مـارف لـەم لێکدانەوەیـەدا بەسـەر ڕێکەوەنـدی "نەرمـە لاوێـن"دا تێپەڕیوە. لە قەراغ چۆمەکانی موکریاندا چەشـنێك "بـی" هەیـە کـە پێـی دەڵێن "لاوێن". ئەم چەشنە "بی"یە زۆر ئەستوور نابـێ و دەیکەنـە سـەلە و سەوەتە. دارێکی ناسك و نەرمە و لە قەراغ چۆمان بـە دەم ئـاوەوە شـین دەبـێ و وڵات دادەگـرێ و بـە شـنەی بـا دەشـنێتەوەو کەروێـشکە دەکا. ئـەم چەشـنە "بـی"یـە لـە قـەراغ تەتـەهوو و جـەغتووی نیزیـك بۆکـان زۆرە و سوارەی سروشت پەرست ئەم تەرکیبەی لێـرەوە دەسـت کـەوتووە. کـەوابوو لە ماناکردنەوەی ئەم دوو دێڕە شێعرەدا دەڵێین:

" داری چاکی بە ودمی هەناسەی ئاوەکە دەبووژێتەوە و

لق و پۆی وەك نەرمە لاوێنی دەم شنە با ئەشنێتەوە."

كاك مارف "لاوێن" بە لاواندنەوە مانا دەكاتەوە.

١٦ـ لە مەڕ ئەم دێڕە شێعرەوە: "لەبەر خۆرەتاوا ئەڵێی سینگی ژینە ئەهاژێ." نووسەر كە دەگاتە لێكدانەوەی "ئەهاژێ" دەڵێ "مروڤ كە زیندووبێ و گیانی دەبەر دابێ سینگی دەهاژێ، بۆ؟ چونكە قەلبی لێدەدا. و ئێستاش لە ڕوانگەی شاعیرەوە دەریا زیندووە و خرۆشانی شەپۆلەكانیشی بەلێدانی دڵی دەریا شوبهاندووە".

بە پێچەوانەی ئەم بۆچوونە "هاژان یا هاژین" بۆ لێدانی قەلب و دڵەكوتە دەكار ناكرێ و بەتایبەتی بۆ نەفەس كێشانی بە پەلە و كورت دەكار دەكرێ. دیارە كاتێك پیاو ماندوو دەبێ و توند، توند، نەفەس دەكێشێ دڵەكوتەشی وێدەكەوێ بەڵام هاژان كاری بەدڵ نیە و تەنیا بۆ هەناسەكێشان دەكار دەكرێ.

كەوابوو بۆ لێكدانەوەی شێعرەكە دەبێ بێژین:

دەریا وەك سینەی ژیان دەهاژێ، هەڵدەستێ و دەنیشێتەوە. چونكە شەپۆلان دەدا.

١٧ـ "كوێرەكانی" یانی كانی كەم ئاو.

١٨ـ بۆ "شەوارە" لێرەدا مانای "سەرلێشێواو" پڕ بە پێستە.

١٩ـ "بە هیوان بگرمێنێ هەوری بەهاری " دەگەڕێتەوە سەر "زنە دەم بە هاوارە درۆزنەكان" نەك كوێرە كانی‌یەكان.

٢٠ـ ڕێكەوەندی "كەچی" مانای "ئەگەرچی" نادا. زۆرتر هاومانای "در حالیكە"ی فارسی‌یە لێرەدا باشتر بوو "بەڵام" مانا بكرێتەوە.

٢١ـ هەتا بیری تاڵی گڕاوێ
بە دڵما گەڕاوە،
هەتا یاد ئەکەم ئاوە بەو ورمە بەردینە کاری کراوە.
ئەڵێم سەت مەخابن
وەجاغێ کە ڕووگەی هەزاران نزای شینە باهۆی بەتاسەن
وەبووژێنەوەی هەست و هان و هەناسەن.
چلۆنە کە بیژووی گڕاوان ئەبینن.
لە نێو چاوی ئەو خانەدانە
لە هی بۆچی پیتی بڕاوە؟

دە لێکدانەوەی ئەم شێعرەدا ئەگەرچی نووسەر زۆری هەوڵ داوە مانایەکی تێر و تەسەل بە دەستەوە بدا و چی تێدا نەهێڵێتەوە بەڵام بە تەواوی سەرنەکەوتووە و هێندێکیش لە ماناکانی دروست نین.

گڕاو بەو ئاوە مەعدەنی‌یە دەڵێن کە تامێکی تاڵ و سوێری هەیە و ئاوەکە پڕە لە خوێی جۆراوجۆر (املاح) و پاش ئەوەی وەرێکەوت ئەم خوێ گەلە دەبنە بەرد و چین چین دەکەونە سەریەك و نایەڵن ئاوەکە کۆبێتەوە سەریەك و جاری بێ. مەبەست لە "ورمە بەردینە" دە شێعرەکەدا هەر ئەم خوێ گەلەن کە دەبنە بەرد و ئاوەکە بڵاو دەکەنەوە و کاری دەکەن یانی لە ناوی دەبەن. شاعیر شکایەت لەم ورمە بەردینەیە دەکا کە ئاوی لە تایبەتمەندی ئاو بوون، کە وەرێکەوتن و مەزرا و شیناوەرد تێراو کردنە، بێبەش کردووە. کاك مارف ورمە بەردینەی بە "ئەشکەوتی بەردین" مانا کردۆتەوە کە هیچ پێوەندی بە گڕاوەوە نیە.

واژەی "وەجاغ" بێجگە لەو مانایانە کە ئاغایی بەدەستیەوە داوە زورتر مانای خانەدانی شێخ و سەید و پیاوچاکان دەدا. دەڵێن فلان کەس وەجاغە جنێوی پێمەدە. یانی لە بنەماڵەیەکی سەیدە، یا نەوە شێخ و شتی وایە. کەوابوو باری مەزهەبیش لە "وەجاغ"دا هەیە. بەتایبەتی کە باسی دوعاونزا و ڕووگەش لە شێعرەکەدا ئەو زەمینەیە بەدەستەوە دەدا.

لێکدانەوەی "بیژووی گڕاوان دەبینن" ئەوە نیە کە ئاغایی گوتوویەتی. لێرەدا مەبەست لە "بینین" خستنەوە و زانە. دەڵێن فلانە ژن دوو منداڵی دیوە یانی دوو زگ زاوە. لە فۆلکلۆردا دەڵێ: (بانە و مەریوان ئەو دیوە و دیوە ـ ڕەحمەت لەو دایکەی تۆی بۆ من دیوە). یانی ڕەحمەت لەو دایکەی تۆی بۆ من هاوردە سەر دنیا. دیارە لازمە ئەوەش بێژم کە زۆرتر بۆ ماڵات ئەوە دەڵێن لە شێعرەکە دا شاعیر دەڵێ سەد مەخابن چ قەوماوە کە بنەماڵەی ڕەسەن و پیرۆزی ئاو لە جیات ڕۆڵەی ڕەسەن بیژوویان دەبێ؟! بیژووی گڕاو.

٢٢ـ لەو شێعرەدا:

وەهایە کە هەر گیایە لەو دەشتە شینن

لە سەر ماتەمی ئاوە بەردینە، سەر شین و سەرگەرمی شینن

لێرەشدا ئەم هەڵەیە دووپات بۆتەوە کە "ئاوە بەردینە" بە ئاوی نێو دیواری بەردین یا ئەشکەوت مانا کراوەتەوە. کەچی مەبەست ئاوی گڕاوە کە لەبەر ئەملاحی زۆر ناتوانێ بڕواو لە جێگاوە دەبێتە بەرد و ئەلحەق ڕێکەوەندی "ئاوە بەردینە" داهێنانێکی هونەرمەندانەیە.

٢٣ـ لەم دێڕە شێعرەدا:

کە بێ دەرفەتی پێکەنین بە سەد بەرزگی زەردە ماسی؛

کاك مارف دەڵێ "ماسی کاتێك دێتە سەر ڕووی ئاو وەردەگەڕێتە سەر پشت. و بەرزگی کە ڕەنگی سپی‌یە وەدەردەکەوێ". پێویستە بگوترێ کە زەردە ماسی هەرگیز نایەتە سەر ئاو. زۆرتر بە بنی چۆمەوە دەنووسێ و دێت و دەچێ و لە تەنکاوان دەلەوەڕێ. ئەم خۆ وەرگێرانەش هەر لە بن ئاودا دەکا و پێی دەڵێن سپیاو کردن (ماسی سپیاو دەکا). ڕەنگە هۆی ئەم کارە خۆ ڕزگار کردن لە چەنگ ملۆزم (ئەنگەل) بێ، چونکە ماسی خۆی ڕەبەرد و خیزی بن ئاو دەخشێنێ، یا گەرادانان بێ کە ماسی دەیەوێ گەراکان وەبن خیز بدا.

٢٤ـ لە کۆپلەی ژێرەوەدا:

بەڵێ؛ دوورە گەرمێنی دەریا

ئەزانم،

ئەوانەی کە پاراوی ئاون بژارن.

ئەزانم لە ڕێگا،

مەترسی گەلێ ژەنگ و ژارن.

لەم کۆپلەیەدا شاعیر سەرجەمی باسەکە وێك دێنێتەوە بۆ مەبەستی ئاخر (نتیجەگیری) و دەیەوێ پەیامی خۆی بدا بە خوێنەر و پێی دەڵێ:

بەڵێ ڕاستە دەریا دوورە و ئەوەش ڕاستە کە کانی هەژار و بە قەولی کاك مارف ئاویان زۆر نیە و بژارەکان لەو ئاوە بەناحەق پاراو دەبن (ئەم دێڕە دە لێکدانەوەکەدا لە قەڵەم کەوتووە) دیسان ئەوەش ڕاستە کە لە

ڕێگای گەیشتن بە ئاواتدا (دەریا) مەترسی تاڵ و تیـژ و ڕزا و تـۆقێن زۆرە بەڵام:

کاکە ئەو گشتە عەقڵی خەسارن

"عەقڵی خەسار" ئەوە نیە کە کاك مارف گوتوویەتی، مەبەست عـەقڵ و تەجرەبەیەکە کە پاش زەرەر کردن وەدەست دەکـەوێ. یـانی ئـەزموون و تەجرەبەیەکە کە پاش خەسارەت و زیان دیتن. یانی دەبێ لـە چارەنووسـی گـڕاو یـا گۆلـە قـەتیس ماوەکـان و درۆزنــە دەم بــە هـاوارە، چەواشــەکان تەجرەبە وەربگیرێ کە ئەو کانی‌یەی وا باوی هەنگاوی خۆشە، چارەنووسی ئەوان دەزانێ و تەجرەبە وەردەگرێ و بەرە و دەریا خۆ دەکوتێ.

٢٥ـ ئەزانێ لەپێ ناکەوێ پێیە پێڵاوی تاسەی پیاسەی لەپێ بێ
نەوەستان ئەوەستێ بە دەستێ
کە خاراوی ئێش و سواوی سوێ بێ.

من، پێم وایە ئەم کۆپلەیە شێعری سوارەی نەمر نیە، باشم لەبیرە کاك سوارە کە ئەو شێعرەی بڵاو کردەوە و نوسخەیەکیشی بـە مـن گەیـشت ئـەو کۆپلەیەی تێدا نەبوو. ڕەنگە دوایی خۆی لێی زیاد کردبێ. یا کەسێك ئـەو کارەی کردبێ.

سەبك و شێوەی ئەم کۆپلەیە لە باری وەزن و هۆنینـەوە و هەڵبـژاردنی واژە زۆر وەشــێعرەکانــی دیــکــە دەچــن، بــەڵام لـە دێڕی دووهەمدا واژەی "نـەوەستان" ئەگـەر بـە مانـای کۆڵنـەدان و مانـدوو نـەبوون بـێ، شـێعرەکە مانــای دروســتی نابــێ، بەداخــەوە هــەموو ئــەو نوســخانەی بەدەســتمان گەیـشتوون "نـەوەسـتان"یـان نووسـیوە. ئەگـەر "نـەوەسـتان" بکەینـە "کـە،

وەستان" شێعرەکە مانای دروست بەدەستەوە دەدا. یانی دەبێتە ئەوە کە کانی‌یە بە هیوا کە ئەزانێ:

لەپێ ناکەوێ...

کە وەستان ئەوەستێ بە دەستێ کە خاراو بێ

لە کۆتایی ئەم وتارەدا، تکام لە دۆستان و شێعر ناسانی خۆشەویست ئەوەیە ئەگەر بیرورا و بۆچوونی تایبەتی‌یان هەیە، یا پێیان وایە هەڵەیەك لەباری لێکدانەوە و ماناکردنەوە لەم وتارەدا ڕووی داوە. پێمان ڕابگەیەنن. مەبەست لەم نووسین و لێکدانەوە تەنیا ناسینی باشتر و زانینی هەراوتری شاکاری "خەوە بەردینە"ی سوارەی نەمرە و بەس.

وڵامی ڕەخنە

مارف ئاغایی

تێبینی:

لـە ژمـارە ٨٤ و ٨٥ی گۆڤـاری سـروەدا، وتارێـك بـە نـاوی "لێكدانـەوەی خەوەبەردینـە" (مـارف ئاغـایی) بـڵاو كرایـەوە. لـە سـروەی ژمـارە ٩٤دا بیروڕای كاك "ئەحمـەد قـازی" مـان سـەبارەت بـەم وتـارە خوێنـدەوە. لـەم ژمارەیەش‌دا وەڵامی كاك مارف دەخوێنینەوە.

(دەستەی نووسەران)

كاتێك كاك ئەحمەدی قازی وەك نووسەری گۆواری سروە، "لێكدانەوەی خەوەبەردینە"ی خوێندەوە بانگی كردم و فەرمووی: لێكدانەوەكەم زۆر

پێجوانە بەڵام لە چەند شوێندا پێم وایە بە هەڵەچووی، پێت خۆشە وتارەکەت ئیسلاح بکەم یا وتارێکی سەربەخۆی، وەکوو ڕەخنە، لە سەر بنووسم. منیش داوام لێکرد کە بە شێوەی ڕەخنە بینووسێ و ئەویش وتی بە یەك شەرت کە ئەگەر ئەتۆش وڵامێکت هەبێ بینووسی‌یەوە، بۆ ئەوەی نەهێڵین باسی "سوارە" لە سروەدا جێگای بەتاڵ بێ.

کاك ئەحمەد وڵامەکانی خۆی ژمارە لێدابوو کە منیش بە پێی ئەژمارانە زۆر بە کورتی بیروڕای خۆم دەنووسمەوە.

١ـ من بە سرنج دان بە فەزای شێعرەکە هێندێك لە وشەکانم مانا کردۆتەوە. لە پێشدا وتوومە بەستە یانی گۆرانی سووك و لەبار کە... پاشانیش وتوومە سەوزەبەستە یانی ئەو بەستەیەی کە سەوزایی و ژیانی لێدەبارێ. بۆ سەوزایی دەخوێنرێ. بۆ؟ چونکە کەو لە بەهاردا کە لە سەوزایی دوور کەوتۆتەوە ئەو بەستەیە دەخوێنێ. کاك ئەحمەد بۆخۆشی بەم شێوەیە هەر لەم وتارەدا "شەوارە"ی مانا کردۆتەوە. نووسیویە لێرەدا "شەوارە" یانی "سەرلێ شێواو". کە من پێم وایە دروستە، هەرچەند ئەوە مانای مەجازی شەوارەیە و مانای فەرهەنگی‌یەکەی شتێکی دیکەیە.

٢ـ کاك ئەحمەد مانایەکی دیکەشی پێ زیاد کردووە کە جوانە.

٣ـ کاك سوارە دەڵێ "کەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری". دەیتوانی باسی دۆم نەکا، چونکە وەك کاك ئەحمەد وتوویە کەوی یەخسیر هەر یەخسیرە. بەدەست هەر کەسێك بێ، بەڵام کاك سوارە تەئکید لە سەر ئەو قسەیە دەکا... کە من پێم وایە بە عەمد ئەو کارەی کردبێ.

٤ـ لە بەندی چواردا کاك ئەحمەد دەڵێ کاك سوارە تەنیا باسی ئەو تاسەباری‌یەی کردووە کە لە گەرووی کەوی دۆمدا. قەتیس ماوە و باسی

ئەوەی ناکا کە مارف گوتەنی: "بەڵام ئێستا لە نێو قەفەسدایـــــە و لـــــە بناریش هەڵبڕاوە و تەواوی جۆش و خرۆش و تامەزرۆیی‌یەکـــەی دەکاتـــە بەستە و لە گەرووییەوە دەیداتە دەر."

مـن دەڵـێم تـەواوی ئـەو شـتانەی نووسـیومە لـە زمـان شـێعرەکەوەیە و هیچم لە خۆمەوە نەنووسـیوە. دەلیلیـشم ئەوەیـە کـە کـاك سـوارە لـە (نێـو قەفەسدایە)، پاشان دەڵێ "پڕی سەوزە بەستەی خرۆشانی باڕی" کەوابوو جۆش و خرۆش و تامەزرۆیی هەیە تا بیکا بـە سەوزەبەسـتە، پاشـان دەڵـێ "تەرەی باوەشی تا سەباری بناری" دیارە کە لە بناریش هەڵبڕاوە.

٥ـ کاك ئەحمەد دەنووسێ: "ڕەگەخوێن لـە سـەر کوڵمـە نانیـشێ و وەك جۆگەیەك بە بن پێستدا تێدەپەڕێ و ئەگەر هـەر ئـەو ڕەگەخوێنـە سـوور هەلگەڕێ بووك دەبێتە پیرێژنی چرچ و چۆل کە ڕەگی هەڵدەستێ و تووڕە دەبێ."

من دەڵێم: مەبەست لە ڕەگەخوێن ئەو ڕایەڵە باریك وسـوورەیە کـە بـە سەر کوڵمدا دەگەڕێ، ئەم شتانە مەجازین. من پرسیارێك لە کـاك ئەحمـەد دەکەم: ئەگەر ڕەگەخوێن بووك بکا بە پیرێژن، ئەدی جۆگەخوێن (کە کاك ئەحمـەد وتوویـە) و شـەپۆلی خـوێن کـە کـاك سـوارە وتوویـە چ لـە گۆنـای بووك دەکەن؟!

٦ـ ئێمە دەڵێین فلانی یاوێکی توندی هەیە. بۆ نـاتوانین بڵـێین یـاوێکی بەگوڕ و تین فلانکەسی داگرتووە؟

٧ـ کاك ئەحمەد دەفەرموێ ئەگەر لەم دێرەدا:

لەگـەڵ گاشـەبەردا سـەر ئەسـوێ، سـەر ئەسـوێ "سـەر ئەسـوێ"یـەك لابەرین وەزنی شـێعرەکە تێکدەچـێ. بـەڵام مـن دەڵـێم وەزنـی ئـەم شـێعرە

"فەعوولون"ە و"سەرئەسوێ" بە تەنیایی یەك "فەعوولون" و لە شێعری نوێ لە سەر وەزنی عەرووزدا هیچ قەراردادێك نیە بۆ ئەوەی کە لە دێرێكدا بۆ وێنە دەبێ چەند "فەعوولون" هەبێ، کە وابوو بە لابردنی ئەم "فەعوولون"ەوەزنەکە تێك ناچێ.

٨ـ بۆچوونەکەی کاك ئەحمەد دروستە.

٩ـ بەم شێوەیە شەرحەکە کاملتر دەبێ.

١٠ـ سیفەتی "ڕۆح سووك" بۆ چپە و سرتە دروستە. تەعبیری بەم شێوەیە لە شێعری کوردیدا زۆرە. چپە و سرتە دەتوانێ ڕۆحی هەبێ. چونکە زۆر جار دەڵێین لە ڕۆحی ئەو بابەتە یا ئەو قسەیە نەگەیشتم. هەر شتێکیش کە موجازەن ڕۆحی پێ بدرێ دەکرێ بڵێی ڕۆح سووکە یا نا...

١١ـ لەم کۆپلەیەدا کاك ئەحمەد پەلەی کردووە. سابیتی کردووە کە وەرزەکە هاوین نەبووە بەڵکوو بەهار بووە. ئەوە هەمان شتە کە هەر لەو وتاریدا بەڵام چەند ستوون دواتر من بەم شێوەیە باسم کردووە: "پێشتر وتمان بەهار یا هاوین، بەڵام لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە ئەو وەرزەی ئاوەکەی پێدا دەڕوا بەهارە. چونکە شاعیر دەڵێ نیازی گەزیزەی وەدی دێ و گەزیزەش گوڵێکە کە تەنیا لە سەرەتای بەهار دەڕوێ".

١٢ـ ئەم بەندە دەگەڕێتەوە سەر جیاوازی نوسخەکان کە بیروڕای کاك ئەحمەد دروستە.

١٣ـ کاك ئەحمەد فەرموویە" ڕێکەوەندی زێوئاژن دەسکردی سوارەی نیە". منیش نەموتووە دەسکردی سوارەیە وتوومە: "دەرزی ئاژن مان هەیە کە بە مانای زۆر دەرزی تێڕا کردنە، زێوئاژن بۆچوونێکی

شاعیرانەیە بە مانای ئەوەی کە ڕەنگی زێوئاسا هەموو لایەکی داگرت، زێوکاری کراو.

١٤ـ لەم بەندەدا بۆ سێهەمین جار، یەك مەسەلە دێتە گۆڕێ و ئەویش ئەوەی کە من وتوومە بە تەوژم و هەیبەتەوە ئاهەنگ و زەمزەمەی هەڵبڕیوە "کاك ئەحمەد وتوویە تەوژم و هەیبەت بۆ دەنگ، لێکدانەوەیەی جوان نیە." کە وەك وتم من پێم وایە دروستە.

١٥ـ ئەو شەرحە دووهەمەی کاك ئەحمەدیش پێویستە.

١٦ـ بۆچوونەکەی من هەڵە بوو.

١٧ـ لەم بەندەدا قسەی من و کاك ئەحمەد هەر یەکە.

١٨ـ لە پێشداش وتم کە "سەر لێ‌شێواو" لێرەدا مانای مەجازی شەوارەیە.

١٩ـ پێم وایە دەگەڕێتەوە سەر هەردووکیان (هەم زنەی ... و هەم کوێرەکانی)

٢٠ـ بۆ مانای "کەچی" بۆچوونەکەی کاك ئەحمەد دروستە.

٢١ـ کاك ئەحمەد دەڵێ "مەبەست لە ورمەبەردینە دە شێعرەکەدا هەر ئەم خوێ گەلەن کە دەبنە بەرد و ئاوەکە بڵاو دەکەنەوە و کاری دەکەن یانی لە ناوی دەبەن."

من دیسان دەڵێمەوە کەورم یانی خەو (بە زاراوەی هەورامی) ورمە بەردینە یانی خەوە بەردینە و ئەویش یانی خەوێکی وەك بەرد بێ (بەردین). من ورمە بەردینەم بە ئەشکەوتی بەردین مانا نەکردۆتەوە.

بۆ بیژووی گراوان پێم وایە هەر دوو مانا دروستن.

٢٢ـ پـێم وایـه ئاوەبەردینـه، زۆرتـر مەبەسـتی ئـەو ئاوەبـێ کـە لـە نێـو ئەشکەوتدایە. فەزای شێعرەکە لە خـەو دەدوێ. ئاوێـك کـە بووبێتـه بـەرد نەخەوتووە, بەڵکوو مردووە، بەڵام ئاوێك کە لە ئەشکەوتدا یەخـــــسیر بووبێ، خەوتووە، چونکە جارێ ماهییەتی خۆی لە دەست نەداوە.

دروشانەوەی سوارە

شەماڵ

هەرکات دەمهەوێ بڵێم خزمینە بۆ پێشەوە!؟ خێرا بیری خلیسکان، لارێ بوون، تلاسکە بەستن و هەڵنەستانەوە وەکوو تەزێك لە بەری پێم را دەس پێدەکا و لە تۆقی سەرم دەچێتە دەر!

دەڵێـی هـەنگاو دەنـێم ڕووە و چـڕێك، بـەرەو ڕەهـۆڵ و بوودڕیـك، بـۆ دۆزینەوەی سەرێك و سوڕێك! دەترسم پوختەی مەبەستم، ببنە پۆلـوو لـە سەر دەستم، بمخەنە گەرداوی پەلە و داغم کەن و نەساغم کەن...!؟

ئەو کەسانەی بەرەو ئاسۆی بـە هـەودای ترووسـکە چـندراو بـەرێوەن و چـاویان بڕیوەتـە دیمـەنی بیربـزوێنی بـەیانی کـە داوێـنی پـاك و سـاکاری کردۆتە پایەندازی ڕۆژێکی نوێ و ژیانێکی تازە، هەڤیانـە ترسـیان ڕێنیـشێ و تـۆزی پـەژارەیان لێنیـشێ! ئـاخر ڕۆژداهـاتن تـەنیا ڕواڵـەتی هەڵسووڕانی

دەفـە بێدەنگەکـەی خـۆر نیـە!؟ وا هەیـە ڕۆژیـش داهـاتووە، بـەڵام ژیـان پێڕاهاتووە و برستی بە تیخی جەللادی زەمان داهاتووە!

جـا بۆیـــە تـــاقمی خـــەنیم و جـــەردە، فریـــودەر و هەڵخەڵـــەتێن و گێڕەشیۆێن هەردەم بۆ سـەیان ناوەتـەوە و مەترسـیان لـە کوێستانی ڕوحـا دەنگی داوەتەوە!

نامهـەوێ پێـشەنگی کـاروانی پێـشکەوتن هەڵـە و سـڵکەم و لـە کـار و کردەوەی دوودڵ کەم، بەڵام دەڵێم بۆ بڕینی ئەو ڕێیە نوێیە ئاوڕدانەوە بـۆ دەسکەوتی مێژوو پێویستە! مل پێوەنان ناشیرن و نادروستە!

ڕابردوو ئەزموونە، ئەزموونی تاڵ، ئەزموونی شیرن! وەلانـانی شـەرم و شوورەییە و ڕێز لـێ گرتنی مەزنیە. کاکڵی بە کەڵکی مێژوو خەزێنەیـەکی هەرگیز نەبڕاوەیە و محەکێکی پەسند و جێی متمانەیە!

ئەگەر بخوازین لـە بەسـتێنی ئـەدەبی ئـەمڕۆی دنیـادا کـە وا تێکـەڵاوی سیاسەت بووە، خەریکە نەیناسینەوە و ڕێی تێبەرین، دەبێ ئاگادار بـین لـە بـارودۆخ، قۆنـاخی ژیـن، ژیـنی گـەلان! ئەوسـا لـە خۆمـان ڕامێـنین، ئاسـتی بوونمان هەڵسەنگێنین، دوایە حوکمی بەرەوپێش و بەرەودوا، لە بـان کڵاو ڕۆژنەی تەنگەبەری زەمانیمان را داتەکێنین!؟

لە ئەدەبیاتی وڵاتانی ئوڕووپایی دا، لە ناو گـەلانی لـە خۆبـایی دا، هـەر ڕۆژەی شێوە و شێوازێك هەیە، سەیر و سەمەرە، چـاك و جێـی سـرنـج، بـێ سـەرە و بـەرە، بـەڵام قـەت نـەبووە ئـەدەبیاتی کـۆن، شـرت و گـوم کـرێ و "دیـزە بـە دەرخـۆن"! هـەر داهێنانێـك بـە ئامیـانی پـاکی ڕابـردوو هـەوێن

نەکرابێ، سست و بێپێزە و بۆیان چا نابێ، با هەزار مت و موور و سلسلە و خشلی پێ هەڵوا سرابێ!

بۆیە باسی هەندەران دەکەم هەتا خۆمانم وەبیر بێتەوە و بە نێوی ڕووناکبیری، دەسکری جوان و نەخشینی خۆن لە بیر نەچێتەوە!

هەبوو نەبوو، شاعیرێ بوو، نووسەرێ بوو، خاوەن هەست و شعوور و بیر، پیاوێ ئازا و بە وەج و ژیر، لە هەرێمی هونەروەری و ئەدەبیاتا جێی ڕاوتەگبیر!

ئەو توانی کەوڵی "گۆران"ی لێرە بخاتە سەرشانی، بیباتە نێو تویی شێعرەوە و بیکاتە کری پەخشانی و تەنانەت پتریش پێهەڵاچێ، ببێتە نوور، باڵ بگرێ و لە دەواری شەوگاری پشووبڕ ڕاچێ!

یەکێ هەبوو، یەکێ نەبوو، شاسوارێ بوو، کاسوارێ بوو، سەحەت سووک و لەبەر دڵان، کەلامی لە پەلکی گوڵان، کەچی بێناز و پەڕیوەی مەڵبەندی قەتیسی بێدەنگی!

نازانم بۆ هەرکات دەمهەوێ باسی شێعر یا کورتە چیرۆك و پەخشانی کاك سوارە ئێلخانیزادە بکەم، باڵ دەگرم و دەڵێی بە مەڵبەندی ئەفسانەدا ڕادەبورم. لە ڕێوە خواوەندی شێعری یۆنانییەکانم دێتەوە یاد و هەرا و گرمەی ورووژانی عالەمم لا زیندوو دەبێتەوە!؟

بڵێی چ ڕازێك بێ، چ تەلیسمێك بێ و تا ئێستا نەشکابێ؟! بۆچی سوارە چەند دەیە پاش ماڵاوایی ئێستاش هەر تاقەسواری مەیدانی شێعری نوێیە؟! خۆ ئەو لە ڕاستە ڕێیانی لانەداوە، کەچی چۆکی بە وشە داداوە و

بە ویستی خۆی تەقڵە و جلیتێنی پێکـردوون و بـەرەو قۆنـاخێکی تـری بردوون.

تۆ بڵێی سوارە هەڵکەوتەی دەور و زەمان نەبێ؟ چما ئەگەر وا نیـە، بـۆ کەس زات ناکا بە ئاشکرا خۆ لە قەرەی بدا!؟

چما چ شتێك غەیری زمان و بـیری تیـژ دەسـتاوێژی وێژەوانـە؟! زمـانی پاراو، بۆچوون و لێکدانەوەی نوێ و دڵگر و بیر کردنـەوەی فەیلەسـووفانە، دیاردەی هەرە بەرز و بەرچاوی قەڵەمی سوارەن.

ئەوی ڕاستی بێ ئەو باش وەستای زەمانە بوو کە تـوانی وشـە بـە وردی تیـف تیفـەدا و لـە شـوێنی خـۆی دەکـاری کـا، کەسـایەتی و دەمـار بـدا بـە هێندیکان و ڕووحیان وەبەر بێنێ و لە خەمیان بڕەخسێنێ!

کەلامی سەربەخۆ، وێنەی ئاشنا بۆ زەین، وێنواندنی تایبەت و خەیاڵی ناسـك بوونـە ڕایـەڵ و پـۆی شـوێنەوارەکانی، کـە دەتـوانین بڵێن زۆربـەیان خۆماڵی و خۆشەویستن.

گەرچـی لـە نێـو ئـەدەبی کـوردی دا پـتر بـە شـاعیرێکی بـەرز و خـاوەن شێوازی سەربەخۆ ناسراوە، بەڵام ئەوەی جێگەی شانازی و ڕەزامەندییـە و بۆ سرنج دەبێ، پەخشان و داستانی کەم وێنەیەتی!

ئەو شـوێنەوارانەی کـە لـە پەنجـەرەی نیوەتـاکی "تـاپۆ و بوومـەلێڵ"ی بەیانا پێشکەشی کردون، گەرچی بەرنامەیـەك بـوون بـۆ ڕادیـۆ نوسـراون و هەر لە وێوە بڵاو کراونەوە، بەڵان زۆربەیان نوسراوەیەکی سووك و بـازاڕی نین و نەبوون!؟

گەر بمهەوێ بۆ هەریەك لە بەرنامـەکانی شـتێك بنووسـم، دەبـێ چـەند هێندی نووسراوەکەی کۆبە و پەڕاوێز لـێ بنێم و هێشتاش ناتەواوە؟!

خوێنەری چاوەڕوان و تامەزرۆ!

بۆ ئەوەی لەگەڵم هاودەنگ و هەنگاو بی ئومێدم وایە بە یارمەتی یەزدان و خزمان و دۆستانی کاکە سوارە هەر وا لەبەرەوە، بۆ دەوڵەمەندتر کردنی ئەدەبەکەمان و ڕێنوێنی نووسەران، چەند نموونە کورتە چیرۆك و پەخشان و لێکدانەوەی ئەدەبی لێ بڵاو کەینەوە.

لام وایە ئیتر حەشار دانیان گوناهێکی ڕۆژ گەورەیە و قەڵەمی شاعیران و نووسەرانی دەروەست هی گەلە و ملکی تایبەتی کەسێ نیە و دەبێ بێتەوە نێوە گەلێ!

سبەی چۆن دەبێ و چ دەقەومێ، نازانین!؟

هەتا دەرفەت لە کیس نەچووە و مەبەستەکانیش ڕەنگیان نەگۆڕاوە، دەی با دەس بە کار بین و تەیار بین!

دو صمیمی

صلاح‌الدین عربي (آشتی)

میتوان هرگونه کشتي راند بر دریا.
میتوان مستانه با یاری بَلَم در خلوت آرام دریا راند.
میتوان زیر نگاه ماه با آواز قایقران سه تاری زد، لبي بوسید.

شاملو

بدون تردید «فروغ فرخزاد» (۱۳۱۳ ـ ۱۳۴۵) را میتوان یکي از سرایندگان برجسته شعر معاصر ایران قلمداد کرد و در مورد تعابیر، تصاویر، پیامها و دیدگاههای وی پس از یک انقلاب فکری و دروني ـ از سال ۱۳۳۹ به بعد ـ به عنوان یک پدیده خاص به بحث و تبادل نظر پرداخت.

به نظر آقای محمّد حقوقی، ـ «فروغ یک چهره دارد با دو نیمرخ. نیمرخی که آینه شاعر «اسیر»، «دیوار» و «عصیان» است و نیمرخی که آینه چهره شاعر «تولدی دیگر» و «ایمان بیاوریم»!»

«آینه نیمرخ اول، آینه‌ای کوچک در خانه‌ای محدود، نماینده زنی تنها و معترض، با تموج و تلاطم احساسات زنانه و مادرانه در قیام در برابر آداب و سنن معمول و معهود خانوادگی...!»

«و آینه نیمرخ دوم، آینه‌ای است در جهانی نامحدود، نماینده زنی همچنان با سریان و جریان تخیل و تفکری جهانی، در شعرهایي آزاد و با خط محتوایی که در عمق حرکت دارد...!»

من در اینجا قصد روانکاوی واژه‌ها و یا بررسی عناصر بسامدی اشعار فروغ را ندارم و تنها و تنها برآنم که در حد توان به مقایسه یکی از سروده‌های آن شاعر «لُر» بنام عروسک «کوکي» و شعر «یک صمیمي» از سروده‌هاي فارسی «سواره ایلخانی‌زاده» (۱۳۱۶ ـ ۱۳۵۴) شاعر توانمند کُرد، باعتبار تفکرات عمیق فلسفی، سیاسی و جامعه‌شناسی وی بپردازم.

شاعری که به سبب ذوق و سلیقه و استعداد فطری و خاستگاه اجتماعی، با سپری شدن بیش از دو دهه از کوچ نابهنگامش, باید هنوز وی را در کردستان یکی از چهره‌های درخشان شعر امروز کُردی پنداشت.

گرچه آفتاب شعر نو کُردی نه چندان دیرتر از شعر فارسی طلوع کرده بود، اما این روند تنها زمانی تعالی یافت که سواره و هم قطارانش با بهره‌گیری از انقلاب شعر فارسی و تلفیق آن با ادبیات کُردی در راستای تجددگرایی پا به عرصه وجود نهادند، و بر آن

بودند که جریانی اصیل، پویا و بالنده پدید آورند.

ولی با کمال تأسف این روند دیری نپایید و میتوان گفت با مرگ سواره در کردستان ایران سیر نزولی پیمود و هنوز هم بدان جایگاه رفیع دوران طلایی گذشته خویش صعود نکرده و اکنون به واسطه یک رشته از مسائل مهم در حیطه ادبیات و نوع نگرش سطحی مدّعیان شعر، همچو شعر فارسی در حال گذر از یک بحران است!

خواننده عزیز!

این پیش درآمد تنها زمینه آشنایي مختصری بود جهت برخورد منطقی یا دیدگاه‌های فردی و غیرکلاسیک در این برآورد.

شکی نیست که سواره نیز همانند «فروغ» دارای دو نیمرخ کاملاً متفاوت و متمایز است. او در نیمرخ اول جوانی است پرشور، حساس و دنباله‌رو و تحت تأثیر اشعار کلاسیک کُردی با دیدی محدود...!

در نیمرخ دوم، او انسانی است با بینشی عمیق، آزاداندیش و متأثر از جریانات و تحولات خاص سیاسی جهان، ایران و کردستان. این انقلاب درونی در بافت کارهای این دوره یعنی اشعاری که از سال ۱۳۴۱ به بعد سروده, به خوبی نمایان است.

آشنایی سواره با دیدگاهها و اشعار نغز پدر شعر نو کُردی «گۆران» و تحولات شعر کلاسیک فارسی که توسط «نیما» پایه‌ریزی و از سوی «شاملو»، «اخوان»، «فروغ» و دیگران دنبال شده بود، او را در دنیایي تازه و پر از اعجاب و اعجاز قرار داد.

« گۆران » با گام نهادن در راه یک نوع نوگرایی ویژه که میتوان آنرا اساساً گونه‌ای «بازگشت به خویشتن» دانست، با درآویختن به

دامن شعر هجایی و به کنار گذاردن اوزان عروضی و همچنین ایجاد فضایی کاملاً ملموس در اشعار شاملو از تصاویر و تعابیر تازه میتوانست برای سواره «کُرد» یگانه سرمشق و راهنما باشد...

اما از سوی دیگر «نیما» و پیروانش نیز در تأثیرگذاری بر ساختار، تعابیر و تصاویر اشعار سواره نقش بسزایي داشتند، خصوصاً که دانش آموختن وی به زبان فارسی بود! سواره با اینکه نسبت به تحول شعر در کردستان عراق کاملاً آگاه بود و نیک میدانست که وزن هجایی یکی از بارزترین خصیصه‌های داستانهای منظوم فولکلوری کُردی است و حتی در چندین مقاله تحلیلی در خصوص ادبیات کُردی وقوف خویش را بر لزوم رهایی از وزن عروضی اظهار میدارد و ضرورت بازگشت به آن وزن اصیل را امری طبیعی، منطقی و اجتناب ناپذیر میداند، اما باز در این راه گام برنداشت و سرودن شعر در قالب «عروض نیمایی» را نتوانست رها کند.

***

چنانکه قبلاً اشاره شد «فروغ» با انتشار مجموعه «تولدی دیگر» که شامل سروده‌های سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۲ میباشد و شعر «عروسک کوکی» نیز در آن به چاپ رسیده است، دریچه‌ای به سوی جهانی دیگر گشود و به جانب جاودانگی گام برداشت.

«عروسک کوکی» که با کلامی آمیخته به طنز سروده شده و یکی از شاخص‌ترین اشعار مجموعه مذبور است، با تعابیر ملموس و شاعرانه، بیانگر دیدگاه انسانی ملتهب، ناراضی و عاصی است. فروغ در این شعر با تکرار فعل «میتوان» که ذهن خواننده را هرچه بیشتر به جانب خویش معطوف میدارد، با بیانی شیوا،

انسان را به وادی «توانستن» دعوت مینماید. «توانستنی که بیشتر نمایانگر حرکت غریزی خواستههای آدمی و در جهت نمایاندن مظاهر مادی و حسی زندگی پیش میرود و در انتها به سوی بازگشایی دریچههای معنوی در حرکت است...

او زندگی را با غم خاموشی میآغازد و با نگاههای خیره و بدون هدف مشخص گام برمیدارد و در کنار پنجرهای باز میایستد، اما بسان کوران و کران.

دوباره در این طریق، پرخاشگر و خشمگین و آزرده فریاد کاذب بودن «دوست داشتن» های آنی را سر میدهد و آلودن دامن عفیف عشق را در یک همآغوشی گذرا، یک نوع حرکت چندشآور میپندارد. نفسهای هوسانگیز و تنهای پژمرده در این گونه فضاهای ممکن و متعفن برای او کاملاً آشنا هستند. گوش فرا دادن به این نوع اکاذیب حیلهگرانه در نظرش نوعی پستی بشمار میآیند...

و آیا این طنین همان صدای کاذبی نیست که فروغ را با اینهمه درک و فهم به زندان تاریک تنهایی و پوسیدن در پیله بیهودگی سوق میدهد و او را به نوشتن غمنامه اعمال و افعال خویش و بیگانگان وا میدارد.

فروغ میداند که رخنهها و شکافهای موجود در زندگی محصور را میتوان با صورتکها و نقشهای رنگین پوچ پوشانید و خود را بیخبر از درزهای واقعی نشان داد، اما آیا این «خود فریبی» میتواند رضایت خاطر وی را جلب نماید؟!

او آگاه است که میتواند همانند یک عروسک کوکی بدون درک و فهم و احساس سراز هر ناکجاآبادی درآورد، اما آیا این «بودن» این «فریاد خوشبختی» زهرخندی نیست بر تار و پود

این بازیهای تکراری و چندش‌آور؟! چرا، به نظر من این همان «بودنی» است که تعدادی از هنرمندان ما را بارها و بارها و بارها دچار تزلزلات فکری کرده و به جانب تردید و سردرگمی سوق داده است...!

شعر «عروسک کوکی» عصیان است علیه جبری تصنعی که روح و روان جامعه را درنوردیده و همین امر است که «سواره» را بر آن داشته که به «استقبال»، «تکمیل» و یا «تفسیر» آن بپردازد.

گرچه جای هیچگونه بحث و گمانی نیست که فکر اولیه توسط فروغ ابراز و انتشار یافته و حتی انعکاس برخی از تصاویر وی در شعر «یک صمیمی» کاملاً مشهود است، اما به جرأت میتوان گفت که چگونگی پرداخت و تعابیر و نتیجه‌گیری «سواره» چنان رساست که یک قدم پا فراتر نهاده، یعنی میتوان گفت «سواره» در برخی از تصاویر به تفسیر و تکمیل تفکرات فروغ پرداخته و دیوار بلند این زندان ملال‌آور را درهم ریخته و مخاطب را آسوده‌تر با مسئله «بودن» آشنا ساخته است.

«فروغ» برای القاء پیام خویش چندان سر در پی کلام کاملاً ادبی ننهاده و بسیار ساده و بی پیرایه سخن میراند، گو اینکه در محفلی قصه میگوید، در حالی که سواره به دنبال تصاویر کاملاً بدیع و شاعرانه مرکب میراند و چابک سواری است آشنا در سرزمین «بودن».

«میتوان
خط غباری کز سم اسب
سوار رفته‌ای برخاست
سالها و سالها و سالها
چون سفر عودت خواند!»

«سواره»

گرچه تصاویر و گرته برداریها گاهی آنچنان آنی است که ممکن است انسان متوجه این قضیه نشود، ولی استثمار فعل «توانستن» در یک وزن و بحر مشترك، این راه را هموار میسازد. حتی در پارەای موارد تکرار کلمات و ترکیبات بسیار آشکار است،

«میتوان گودال بارانهای دوشین را
با صفای بچه معصوم
گفت:
اقیانوس
یا که چشم میشی مغموم
در واپسین نگاه انگاشت.»

«سواره»

«میتوان چون آب در گودال خود خشکید.»

«فروغ»

«میتوان
در کوچەهای خاکی مهتاب
بازتاب سکەای را
کز میان کیسه چرکین کور عابری
افتاده در راه
قرص مه پنداشت.»

«سواره»

«میتوان با سکەای ناچیز ایمان یافت.»

«فروغ»

«سواره» با پیروی از فروغ نیش طنز را در پیکر بی‌تفکر و پوسیده جامعه‌ای مملو از پوچی و پوچگرایی فرو میبرد که تا شاید بتواند رعشه‌ای بر آن وارد سازد و یا تعبیری عمیق از «زیستن» و «جاودانه بودن» و «جاودانه ماندن» را ارائه نماید.

سواره، زندگی را با نشان دادن اولین تصویر که همان کور عابری است آغاز میکند. انسانی که نعمت و لذت دیدن زیبایی و زشتیها را باخته و حتی از توان دوباره برداشتن سکه سعادت تکدیگری بهره‌ور نیست. سکه بی‌ارزشی که میتوان در نظر آدمهای خیالباف همچو «قرص ماه» چهره بنمایاند...!

این کیست که مرتکب چنین تصوری میشود؟

آیا این تنها همان انسان نابیناست که بواسطه بخت برگشتگی بازتاب و انعکاس صدای چندین سکه برای او بهتر از درخشش مهتاب است یا اکثر قریب به اتفاق افراد ساده‌اندیش و ساده‌لوح جامعه نیز چنین فکر میکنند؟!...

تصور این نکته هرچه که باشد، این آغاز راه است، آغازی بسیار تلخ...!

او در ادامه به دنبال توانستنها در خیال خود بر مزار نیک‌نامان تأملی دارد و معنویت و پاکی را برای هر دو جهان توصیه میکند، ولی با تمسخر آن «اندیشه کلیشه‌ای» را که میتواند یکی از عوامل انحراف جامعه باشد، به باد انتقاد میگیرد.

«سواره» در سراسر این راه گاه سهل و کوتاه و گاه سخت و طولانی به دنبال گمشده‌ای است که در عبور دادن خواننده از پیچ و خمها و فراز و نشیبها میخواهد به او بفهماند که فکر کند و از چالشها، لذات جسمانی و تصورات مادی به گونه‌ای محسوس بکاهد و رهسپار دنیای معنویات که همانا یافتن «یک

صمیمی» است، گردد...! این همان تصور متعالی است که «سواره» با استقبال از «فروغ» بر پرده اذهان عموم ترسیم مینماید، تصوری متعالی و روحانی از عالم وجود.

«سواره» تنها با طرح صورت مسئله جواب را که یافتن یک صمیمی باشد، بعنوان یک هدیه غیرمنتظره و مقدس تقدیم میدارد، هدیه‌ای که خود او در یافتنش تردید دارد، اما این گمان، خود، پیدا کردن شاهراه یک زندگی کاملاً روشن و آسودگی خاطر از دغدغه تنها بودن را درپی دارد...

کوا شەنگەسوار؟

سەلاحەددین عەڕەبی (ئاشتی)

کوا شەنگەسوار؟
کە درەوشانەوەی پەڕی سەری ئەسپی
چاوێك بخاتە بیری تلووعێ!

بەرەبەیانێك، مرۆڤێكی ڕووناكبیر، لە پەنا پەسارێك بە تەنیایی دانیشتووە و بیر دەكاتەوە. خەیاڵی زەمانێك هەڵیدەگرێ كە ئادەمیزادێ شاباڵی باڵندان شەڵاڵی كانیاوی هەتاو دەكا و مزگێنی ئەنگووتنی بەیانی پێیە!

بە بۆچوونی شاعیر، ئەو ئینسانە، ڕەمزی بزووتنەوەیەکە کە دەتوانێ لە زەمانێکی ئەنگوستەچاو دا، تیشك و سۆمایی بێ بۆ نیگای باوەڕێکی پیرۆز.

ئەندێشەیەکی ڕوون و نەسرەوتوو، بۆ دەربڕینی هەستی پاك و بەسۆز، دەسەوداوێنی مێژوو دەبێ و بە کووچە و کۆڵان و شەقامی هەزار بە هەزاریدا دێتە خوار و شوێنی سەمبولی جووڵانەوە و پێشکەوت ـ کە شۆڕەسوارێکی بە دەمارە ـ هەڵدەگرێ!

لێرەدا باس باسی ئاسۆ و دەروویەکی ڕوونە لە تاریکستانی ژیانی گەلێکی کۆن و چەوساوە و دواکەوتوودا. وا دیارە نەبوون یا دیار نەبوونی ئاڵاهەڵگری کاروان، کۆست و قۆرتێکی گەورەیە، بۆیە شاعیر وا گەرم و پەژار دەلاڵێتەوە و لە قووڵایی بیریدا بە شوێنیا دەگەڕێ؛ دەگەڕێ بەڵکوو داشدار وەدۆزێتەوە! بەڵام هەزار مخابن، لە مەیدانی ژیاندا سۆراغی ناکا!

شەپۆل و لەرەی دەنگی دوورە متمانە و هەور و هەلای ڕووحی دانەسەکنیوی شاعیر، لە دەماری کەلامی گەڕاوە و زەین لە ڕێوە وەریدەگرێ و تویژێك تۆڕی نیگەرانی بە سەر دەکشێ!

بەڵام با دیسانیش هەست ڕاگرین و بزانین ئەو شێعرە بۆ ڕسکاوە!؟ تۆزێك بەرەو دوا دەبینەوە!

ـ کوا "شەنگەسوار"؟

کامە سوار؟ شەنگەسوار کێیە؟ داخوا هەر خەیاڵ و زیندەخەوێکە باسی دەکرێ، یا نا، مەبەست تەواو خۆیایە و ڕاستەوخۆ باسی قارەمانێکی ناسیاوە و هاتووە و تیژ تێپەڕیوە و داخی لە سەر دڵی شاعیر داناوە! وا

دەردەکەوێ قەدەر حەیامێك بە سەر کۆچی سووری سوارا گوزەراوە و ئێستا هونەروەر کۆنە برینی کولاونەوە و تاسەی دەکا!

باسی پەیامی تاقانەکەی ـ کە ترووسکە و ڕووناکی‌یە ـ بۆ کۆمەڵ دەکا. کۆمەڵێکی کە خۆی ڕێگای تێداچوون لەوی تەخت کرد! بۆیە ئەوین و دڵەڕواکەیەکی نەهێنی کە سەرەتای شێعرەکەی پێداگیرساوە، دەگۆڕێ و دەتەقێتەوە و دەبێتە ڕق و تووڕەیی:

ـ ئەی سەرزەوی پڕوپووچ

ئەی هەر هەنایەسەك نەفەسی دواییت!

تەرمێ ئەچێ!

ژنێ ژانی منالی پێیا دێ!

ئاخۆ هەموو ئەمەبوو ئەمبیست؟!

دامێنی ژینی ئادەمیزاد

هەڵناتەکێ لە منال

لە ژیانی کرچ و کاڵ!

وڵات یەکسەر مژوتەمە، ژیان هەڵدێر و ئەستەمە! مرۆڤ هەتا ملان بە زەلکاوی نەزانی و نەفامی‌دا ڕۆچووە و خەریکە تێدا دەچێ و سوڕی ون دەبێ! کۆمەڵ بە دەستی خۆی هەڵکەوتەیەك دەناخێ ڕۆدەکا و مچوڕکیشی پێدا نایا!!

ڕۆشنبیرێك لە نێو ئەو جەغزەدا دەسووڕێتەوە، دڵتەنگ و ئاگادارە و ناتوانێ بێدەنگ بێ.

چاوسووری چوو. چ بکا؟ روو دەچی کا غەیری فەلسەفەی بوون و نەبوون؟! بۆ ئەوەی دیق نەکا دەبێ بە جۆرێك دڵنوایی بکا. ددان بە

جەرگی دادەگرێ و ئارامی‌یەك بە سەری دەكشێ. پشوویەك نوێ دەكاتەوە و ئەهوەن دەبێتەوە و دەڵێ: ـ كاتێك مەرگ هەیە و بە بەر چاومانەوە تەرمی خۆشەویستێك دەبەن، بزانن ژیانیش هەیە و وەجاخ هەروا بە هاسانی كوێر نابێتەوە. ئەوەتا، "ژنێ ژانی منالی پێیا دێ"! ژان ژانی گەلە و ژیان لە شوێنێكی دیكەوە دەست پێدەكاتەوە و نابڕێتەوە؛ بەڵام ژیانێكی "كرچ و كاڵ"، هەبوونێكی نوێ و ساوا، كە پێویستی بە زەمان و كامڵ بوون هەیە.

شەنگەسوار لە تەنگەژەی قۆناخی تاریك و نووتەكدا بووژەڵە بووە و لە كڵ هاتۆتەدەر! لە خۆوە سەری هەڵنەداوە و هەروا "لە پڕێ، نەبووە بە كوڕێ"!

شاعیر ڕاز و نیاز دەكا و بڕەتینێك لە دەروونی گەڕاوە. بە خەیاڵی روانی داری هیواوە كەیف خۆشە، ئەمما هێندە نابا و لە پڕ دەنگێك وەخۆی دێنێتەوە.

ـ دیتم كە پڕمە دێ!

من گەرمی بیر و هیوا بووم!

پڕمەی كەحێلی سواری مەریوانە؟!

بێچارە خۆم!

پڕمەی گرینی گەنجی عەشیرەت بوو!

هەر بە خەیاڵی ئارەزووی زێڕینەوە ڕادەپەڕێ، ئۆقژنێك بەناخیدا ڕادەبرێ و ئوستوورەی ئازایەتی و پیاوچاكی ــ كە دوانزە سوارەی "مەریوان"ن ـ دێنە یادی! های لەو خۆشی‌یە، وەی لەم بەختەوەری‌یە! وا دیارە هەلی دەرباز بوون لە زیندانی محاڵاتیش هەڵدەكەوێ!

تۆزێك ڕادەمێنێ، باشتر هەست ڕادەگرێ، هەموو ئەندامی دبن بە گوێ! کەچی هەی داد، هەی بێداد، خۆ ئەو دەنگە، پرمەی شین و شەپۆڕی جەماوەر بوو! ئەو کەسانەی قەراری ئەوتۆیان نەکردبوو...!؟ گریان بۆچی و بۆ کێ؟؟

وا دیارە ئەم چەرخ و خولە دژ بە ویست و داخوازی شاعیر هەڵدەسووڕێ بۆیە هاوار دەکا:

- ئەی سەردەمی هەموو باراوەژووا!
داخێ، مەغابنێ، خەفەتێ
بۆ چاوی شینی تازە بەهار
کوا شەنگەسوار؟
وا کەوتە بەر تەڵەزمی سماتەی غار
ئاسمان ئەوەندە خۆڵەمڕە
قاز و قزرینگ تەپوتۆزاوین!
چەخماخەدانی هەوری نەزۆك
ئەستێ و بەرد و پووشوون
بەدەستی پیری لەرزۆك!

هۆنەر دەستی بەرداونەوە؛ لەو شین و ڕۆیەدا وا دەردەکەوێ نەدیو بوو و نەمانی شەنگەسوار ڕاستەقینەیەکی ژەهراوییە!

سواری چاوئاسمانی لە ئەشکۆڵێدا کەوتۆتە بەر فڕکە فڕکی پرپیشکەی شالاوی غەیان و ڕووحی بەرزی سپاردووە و هەڕەتی لاوی نەبواردووە! بە

دیتنی ئەو کارەساتە ناکاوە، ئاسمان لێڵ و داگیراوە و پۆل پۆلی باڵندەی سەربەخۆ و کۆچەریش، تۆزی خەفەتیان لە سەر نیشتووە!

لەم قوناخەدا شەڕی چاکە و خراپە ململانێی نوور و تاریکی دوایی پێهاتووە و بەلای ناخۆش دا شکاوەتەوە.

بەداخەوە سوار ئەو سەفەرە گەورە و گرانەی پێوە نەهات. بریسکەیەك بوو ڕابردو هەڵومەرجی چەسپیوی بێ ئەوبارە و بار نەکرا! گەردوونی چەپگەرد بە ویستی نەگەڕا و تلی پێدا. هەوڵیدا. بەلام ئاگری بۆ هەڵنەگیرسا، هەروەك پیرەپیاوێکی کەنەفت و کلۆڵ کە بیهەوێ لەوپەڕی بێدەسەلاتیدا شان وەبەر کارێکی قورس و ئەستەم بدا و بۆی نەکرێ! ئەو نوکتەیە نالەی هەناسە ساردییە لە گەمارۆی چارەنووسێکی شوم و بەسەرهاتێکی تاڵ و تووندا. قسە لە تێکچوون و خاپوور بوونی پەنامەکی کۆشکی ئاواتە!

- رووخان بەداخەوە بێ قرمە

رووخان کۆشکی لە پۆلا

دیواری چین و پەیکەرەی بولهەول!

ئەو ڕووداوە تووش و دزێوە، کە بێ دەنگدانەوە و ڕەنگدانەوەیەکی ئەوتۆیە، بۆ شاعیر ئەوەندە دڵتەزێنە، لە گوێن جمین و ڕووخانی دیواری گەورەی چین و پەیکەرەی هەزاران ساڵەی ئەبوولهەول وایە. ئەو شوێنەوارانەی کە مەزهەری هێز و ژیاری و پاراستنن و لێرەدا سفەتەکانیان دەچێتەوە سەر شەنگەسوار، ئەو سفەتانەی نیشانەی نرخ و بایەخی بەرزی چووکەڵەسوارێکی جوانەمەرگن و هەڵدەگرێ کۆتەڵی بۆ بڕازێتەوە و جۆگەلەی فرمێسکی لە دوا هەڵبەسترێ!

- ئاخۆ فرمێسکی ڕوونی دوا باوەڕ

بۆ مەرگی زریێ بڕێژم

یا ڕووباری چووکی بەفیڕۆ چووا؟

وەکوو ڕوونە شەنگەسوار دەبێ تازەترین فکری دەوران بوو بێت کە هەنگاوی بەرەو شاری دەریا نابێت، بەڵام هەنگاوێکی کەم و کورت و خەماوی. بیری شاعیر بۆ پچڕانەوە و ماڵاوایی یەکجارەکی ئامادەیە و ئاڵەدۆزەی پاشەکشەیەتی و باوەڕیشی تەواو کز دەنوێنێ! ئەو کەسەی بە بیستنی پڕمەی شیوەنی کوڕە کوڕانی هۆز بە خۆیدا دەشکاوە، هاتۆتە سەر گریان! باشە بۆ کامیان بگری؟ بۆ زریێ یا ڕووبار؟ تەمێك بە سەر چاوی دەکشێ و ئاسۆی لێ تاریك دەبێ.

تۆ بڵێی ئەگەر ڕووبار نەبن، زریێ نەبنە دەشتێکی ویشك و قاقڕ و شەپۆل نەچنەوە ریزی ئەفسانان؟!

هاوارە! هاوارە لە من و لە دەریا و ڕووبار! هاوارە لە چۆماوێکی کە نەیتوانی شوێنێکی بەرچاو لە خۆی جێ بێڵێ و هەڵچۆڕا!

ئەو وتەیە پتر لە دڕدۆنگی دەکا، هەتا شینگێڕی! تامی زاری شاعیر گۆڕاوە و بە نووسینی واتەی "بە فیڕۆ چوو"ن، جووڵانەوەکەی دەباتە ژێر پرسیار و دوودڵی پێوە دیارە!

وە پێ و شوێنی شەنگەسوار کەوتن و نەوەستان زۆری پێ دەوێ. شاعیر ترسی وەبەر نیشتووە و قەڵای ئومێدی ڕووخاوە؛ بەتایبەت کە چاویشی بە "خێڵی درۆ" دەکەوێ کەوا خەریکی پاساو هێنانەوەن لە سەر درێژە نەدانی ڕێگای پڕ ڕەمز و راز!

سەرکۆنە دەکا! بەڵام ئەو هەڵوێستە دەپێش هەموو کەسدا، پێـی خـۆی دەگرێتەوە، با بڕوانین،

- ئەمڕۆ هەر شەویلکە لە کارایە

دەس پیرەڵۆکی ئارەقی بەرپشتێن

دڵ هەمانەی کولوانە

سەر گرکە تاڵە

دەمار بێ خوێن.

لە ڕوانگەی هۆنەرەوە قسەی زل و فەلسەفە تەنینی بـێهۆ، بێهوودەیـە. بە بیستنی وتەی بێکردەوە قێزی دەبێتەوە!؟

دڵی ئادەمیزادی ورە بەرداو بە هەمبانەی حیزی دەشـوبهێنـێ، کـە هـەتا تێی بکەی هەر دەیبا و سنووری بۆ نیە. خوێریگەری بـە سـووك دەژمێـرێ و لە دوو چوونی بە نەفامی دادەنێ!

لای وایە ئەو کەسانەی ئاوا کەوتوونە گێژاوی قەیرانەوە، مێشکیان کاڵە و تۆوی تاڵ و پووچـی تێدایـە. ڕەگـی غیرەتیـان نـابزوێ و دەمـار نـەماوە و "خوێن بووە بە ئاو".

من ئەڵێم
هەتا هەتایە دەوری جوانییە.
ئەمرۆ گەر هەتاو کەسیرەیە. نەماوە ئاگر و گڕی.
مێرگی ئاسمان بە سووتمانی هەوری لۆکەیی نەزۆك.
پڕ لە خاڵ و قۆپەنە!
جەنگەڵێ کە جێژوانی پۆلە پۆڕی باڕییە.
جێگە مۆڵی کەمتیار و گورگ و ڕێوییە!
شۆڕەبی کە بۆتە داری چاکی بێ نەشە و شنە،
زەلکە گەر تەیاری تیر و قۆشەنە،
خۆشەویستەکەم!
لە پەنجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە
چاوی من لە دیمەنی کچی بەیانییە!
لە حەنجەرەی زەمانەوە
گوێم لە زمزەمەی زوڵاڵی خیزە وردەکانییە!

هیوایەك پەریئاسا باڵ دەنگێوێ و لە مەڵبەندی ویشك و قاقڕی ناهومێدییا دەنیشێ و بە خوناوکەی نارەناری بەهاری ئاوپڕپشکێنی گوڵی ژاکاوی ژیان دەکا.

گوێ بە بیستنی ئەو زمزمە زوڵاڵ و نوێیە دەلاوێتەوە و ڕووح بە لێکدانەوە و تەعبیری شەپۆلی ئەو مووسیقایە بەرەو سەما دەچێ و درەوشانەوەی لە ئەستێران تێدەپەڕێ...

ئەوە تەوەری سەرەکی بیری باریکی شاعیر و نووسەری هەڵکەوتەی سەردەم، کاك سوارەیە.

وتەی کاکەسوار بۆ من هەمیشە چەشنی ڕەهۆڵێك وایە کە لە زیندانی بێ ڕۆچنی خەمی هەبوون و دەردی نەبووندا بەرەو سنووری نوور و بوون دەکشێ. هەر بەڕاستی ئەوەندەم شەو و ڕۆژ پێتێکخستوونەوە، لێم بوونە بیرەوەری ئەمری ژیانم و سەربەندی گشتی وتەکانم.

دڵ کامە هاواری پێخۆشە کاك سوارە لەوێ ڕەشماڵی خۆی هەڵدەدا و بە زمانی شیرن و پاراو میوانداری دەکا و نەقڵ و نەزیلەی دنیای کۆنە و نوێ دەگێڕێتەوە. لێرەدا بەرامەی سەرخۆبوونی مرۆڤ تۆمار بە تۆمار وڵات دەتەنێتەوە و ترووسکەی بیری ئازاد خۆ دەردەخا و بەرگێڕەوەی بۆ نییە.

نەسری کوردی خەریکە کەسایەتی پەیدا دەکا و کەوتۆتە سەر ڕاستەڕێیان. ئەم کتێبە، درێژەی ئەو قۆناخە شکۆدارەیە و بە دەستی هەڵکەوتەیەك لە بەرەی مامۆستایان: هەژار, هێمن، قزڵجی، زەبیحی و شوکور مستەفا بەهێزتر دەکرێ. بە لای منەوە بڕینی ئەو ڕێگایە لە لایەن کاك سوارەوە کارێکی یەگجار گرینگ و بەرچاوە، بۆ؟ چونکە چاپ و

بڵاوکرانەوەی چاپەمەنی بە زمانی کوردی لە ئێراندا بــە دەگمــەن بــوو؛ ئەوەی بە وردی و بە پارێزەوە کاری لە سەر دەکرا و تین و گوڕێکی وەبـەر هەناوی ئەدەب دەنا، زیاتر دەسنووس و تاقتاقــە کتــێبی دەستاودەســت گەڕاوی سنوور پەڕاندووی گـەرمێن بـوون و هیـچی دیکـە. بـەڵام تێکـەڵاوی نزیکـی کـاك سـوارە لەگـەڵ کـۆڕ و کۆمــەڵی ڕۆشنبیــری کـورد و پلـەی بنەماڵـەیی لـەو بارودۆخـەدا توانیویانـە باڵی بـە سـەر بکێشن و هـەلی بـۆ برەخسێنن. جا بۆ درێـژەی مـەنتیقی باسـەکە پێویـستە لێرەدا ئیـشارە بـۆ ڕووداوێکی زۆر گرینـگ لـە مێـژووی ئێرانـا بکـرێ کـە بـە "شۆڕشـی سـپی" نێودێر کراوە. ئەم پێشهاتە کە دەگەڕێتەوە سـەر گەڵاڵـە و زەخـتی لاوەکـی، ڕیفۆڕمێك بوو لە کۆمـەڵی داخـراو و نیمـچە دەربـەرگی وڵاتـا و بـە بـڕوای زۆربەی پسپۆڕان لە پێشکەوتی کۆمەڵا دەورێکی مەزنی بینیوە.

هەڵبەت بەر لەوەی ئەو ئـاڵوگۆڕە بـە شـێوەی ئاشـکرا بێتـە ئـاراوە، لـە ژێرەوە جێگا و ڕێگای بۆ خۆش دەکرا. بۆ وێنە لـە سـاڵی "١٣٣٨"ی هـەتاوی دا مانگنامەی "کوردستان" بە زمانی کوردی لە تاران هاتە چاپکـــــران و سوارەش یەکێك بوو لە هاوکارانی، کە بەداخەوە تەنیا چەند سـاڵی تەمـەن کرد.

هەر لەو سەروبەندەدا بەشی کوردی ڕادیۆ کرمانشان کرایەوە و بوو بـە درێـژەی بـە ڕەسمـی نووسـین و خوێندنـەوەی کـوردی؛ هەڵبـەت تـەنیا لـەم چوارچێوەیەدا. زۆربـەی نووسـەران و هاوکـارانی مانگنامـەی "کوردسـتان" بوونە کارگێڕ و هاوکاری ڕادیۆ کرمانشان.

بـە کـورتی مـەودای ساڵانی چلی هـەتاوی کـە سـوارە تووشـی زینـدان و بگـرتن هـات و دوای ماوەیـەك ئـازاد کـرا، هـەر دەسـبەرداری کـاری ئـەدەبی

نەبوو؛ تا ئەو جێیەی کە توانی شوێنەواری بەنرخی "تاپۆ و بوومەلێڵ" بخولقێنێ و لە ڕادیۆوە بڵاو کاتەوە...

حەقیقەت ئەوەیە چونکە تاپۆ و بوومەلێڵ تەنیا باسێك و دوو باس نییە و پتر لە شێست بەرنامەی سەربەخۆیە و لە چەند ساڵاندا نووسراوە، ڕادەربڕین و لێکدانەوەی ورد گەلێك ئەستەم دەکا و لکی زۆر لێ دەبنەوە و بێتوو بکەوینە ئەو لێڕەواره چڕە، دەرکەوتنمان ئەوەندە ئەخایەنێ کە وەڕەزی لە دوو دەبێ و لە پێشا باسی تەوەرەی سەرەکی هەڵوێستی نووسەر کرا و بە هەڵەی دەزانم شەقڵی بیرم بخەمە سەر دەقی بۆچوون و ڕوانگەی سواره و ئۆگران.

ئادەمیزاد بوونەوەرێکی ڕەمزاوییە، جاری وایە دڵی خۆشە، خۆشی بۆ دێت و ڕوون دەبینێ، لە بازنەی شادیدا هەڵدەسووڕێ، هەستی دەبزۆێ و بە ژیانەوە دەخافڵێ؛ هەلی وایە خەمناکە، هەموو شتێك لەبەر چاوی تەم گرتوویە و قاپۆڕی ژیان بە زیندان دەشوبهێنێ؛ ئینجەل لە مابەینی هەرکیاندایە، لە تەنەکەبیران لا دەدا و قووڵ دەبێتەوە، بۆیە لە چیرۆکی "شەڕگە"دا بە لێکدانەوەیەکی عالمانە شەڕ وەلا دەنێ و دەسکە گوڵی ئاشتی و پێکهاتن دەکاتە دیاری؛ پێکهاتنێك لە سەر بناغەی مرۆڤایەتی و خۆشەویستی ئادەمیزاد.

وەك ڕوونە گێڕانەوەی نێوەرۆکی زۆربەی چیرۆکەکان لە زمان یەکەم کەسی تاکەوەیە و دەتوانم بڵێم خوێنەر زۆر چاك بەدوای خۆیدا دەکێشێ. فۆڕمی چیرۆك، تەنز، پەخشان، لێکدانەوە و ناساندنی کەسایەتێکان بڕێ لە قەڵافەتی ئەدەبی فارسی نیزیکن، بەڵام جیاوازیان زۆرە. بەرچاوترین جیاوازی سواره لەگەڵ ئەدیبانی سەردەمی خۆی ئەوەیە کە سەرەڕای

زاڵبوون بە سەر فەرهەنگی ڕەسەن و زمانی فۆلکلۆر و زگماکیدا، بە بوونی چێــشکەیەکی (زەق) ســەربەخۆ و هەڵــکەوتە، نووسراوەکانیــشی وەکــوو شێعرەکانی پڕن لە وێنەی جوان و خەیاڵ ورووژێنو وردەکاری زیرەکانە و کەمتــر وایــە نــاوەرۆکی نووســراوەکانی گــرێ نــەدرابن بــە مەبەســتێکی گرینگــی بــەرزی گــەلی بێدەرەتــان. کاکــە ســوار ئەوینــدارێکی لەجۆشــە و هــەموو شــتێك لــە جــوانی و خۆشەویــستییا دەبینــێ. یــانی مــەلی جــوانی پەرەستی رووحی لەوپەڕی ناڕەحەتی و کلۆڵیشدا، ســـەرەڕای بـــڕوا بـــە ئەوینی ئاسمانی، هێشتا نەیتوانیوە خۆی لە دوای ئەوینی زەوینی تیژتێپەڕ ڕزگار کا و هەتا جێیەك چۆتە پێش کە لۆمەی کراوە!؟

بە ڕای من سەرجەمی بابەتەکانی ئـەو کتێبـە دەتوانـێ گـەلێك قـوژبنی تاریـك و ونــی رووحــی ئەوســای کۆمــەڵی کــوردەواری، بەتایبــەت توێــژی ڕووناکبیــر و خوێندەوار و چۆنیەتی هەڵوێست و ویـستی بـەرەنگاری و مـل کەچـی وەدەر بخـا. واتــە مەودایــەك کــە لــە نێــوان نووســەرانی ئــاوارەی کوردستانی ڕۆژهەڵات و هەڵسوکەوت و هەڵەیستی خەڵکا بەدی دەکرا، بـە بڵاوبوونەوەی ئەو کتێبە چاکتـر دەردەکەوێ و مەیـدانی بـۆ لێـدوان و شـی کردنەوە فرەوانتـر دەبێتەوە.

سواره و دوو جار مەرگ

عومەر ئیلخانی

هەیاران ئەی دڵی غافڵ کەس نیە لە من بپرسێ ئەرێ بۆ دەبێ سوارە دووجار شەربەتی مەرگ بچێژێ؟ تاوەکوو وەڵامی بدەمەوە بۆ کڵکۆڵی و سەرلێشێواوی من. ئەرێ ئەو دوو کۆچە بێوادەیە بۆ هەر لە زستانێکی سارد و بەفراویدا بوون؟ بۆ ئەوەی مڵۆزمی چارەرەشی بڵێت بزانە من چەند بە توانا و بێبەزەییم لەم سەرما و سۆڵەدا جەرگت هەڵدەقرچێنم و داغی پێوە دەنێم.

"هاوار بۆ خەڵکی بێهاوار". منم کە هاوار و دەنگ لە گەرووما قەتیس ماوە.

سوارە لە تەمەنی ژێری چڵ ساڵەوە لە زستانی ڕەشی ساڵی هەزار و سێسەد و پەنجا و چوار زۆر بە پەلە و بێ ماڵئاوایی بەجێی هێشتین

تەرمی پیرۆزیمان لە گوندی "حەمامیان" ئەسپەردەی خاك كرد. سواره جارێكی تر هەر لە ژێر تەمەنی چڵ ساڵەوە هەر لە زستانی تووش و بێفەڕدا لە سابلاغ بوو بە میوانی دوو خانەخۆیی دڵاوا و بە خوڵق. دوو گەوره پیاوی بڵیمەتی كورد، و لە لایەن هێمن و هەژار بەخێرهاتن كرا.

"وەرن وەرن شەوە گرتوومی بمگەنێ هاوار" كێ بە هاوارمەوە دێ كێ بێ و بڵێ ئەرێ ئەوە تۆ شێت بووی، دەلی بووی؟ چۆن كەسێك دوو جار ئەمرێ؟ تا جوابی بدەمەوە كاكە گیان تازە هاتبوو كەم كەمە هەوەڵ كەڕەتی مەرگی سواره لە بیر بەرمەوە، كەڕەتی دووهەم دڵتەزێن تر، گورچووبڕتر هەر نەیگوت خواحافیز و ڕۆیی و نەگەڕاوە. ئەرێ بۆم نیە سەودایی بم "خەساری بێگەڕانەوە" كە شاعیر باسی دەكا ئەمەیە "ئەوانەی كە چوون كوا گەڕانەوە" بەراستی وایە.

ئەم جارە "مانی"شی لەتەك خۆیا برد و نەیهێشت بگەرێتەوە ئەو "مانی"یەی كە لەو زستانەدا تەرحی سوارەی وەك تابلۆیەكی ڕەنگاوڕەنگ كێشا و هاورێ دەگەڵ شێعرێكی بەرز ناردیە ناو بازاری ئەدیب و شاعیران.

بۆ كێ بگریم بۆ سوارەی ساڵی ٥٤؟ بۆ سوارەی ساڵی ٧٦؟ بۆ دەس و پەنجە ڕەنگینەكەی "مانی"؟ نا بۆ كۆرپەی لێو بە باری شێعر دەگریم. بۆ پەخشانی ساوای بێ ناز دەگریم كەوا لارەمل چاویان بڕیوەتە لاوانی وڵات.

بۆ دایكی زگ سووتاو و تاسەبار دەگریم كە بەو پەڕی لە خۆبوردوویی ماوەیدا لەشی ساردەوەبووی كورە جووانەكەی لە باوەشی

گەرمی دەربێنن و لە شارێکی تر بینێژن. بۆ ئەو دایکە کلۆڵە کە لەو شەنگە بالآیە هەر ماچێك و ئۆخەیەکی بۆ مایەوە.

خۆم بەوە دڵداری دەدەمەوە و جووانەمەرگەکانیش دەلآوێنمە کە ڕۆژێك جێگاتان پڕ دەبێتەوە. بەلآم دیسانەوەش دڵ هەر لە کوڵە و چاو هەر کەیلی سروشکە.

به بۆنەی بیستوحەوتەمین ساڵوەگەڕی مەرگی شاسواری شێعری نوێی کوردی

کوا شەنگەسوار؟
کە درەوشانەوەی پەڕی سەر ئەسپی
چاوێك بـخاتە بیری تلووعێ!

شـەنـگەسـوار

مەنسوور حامیدی

جاروبـاره منــیش وەك زۆرانــی تــر خــۆم فریــو دەدەم و نایــشارمەوە و دەڵێم سـواره بـاش دەناسـم! مـەگین هـەر ئـەو سـوارەیە نـاڵێن کـە شـێعری "خەوە بەردینە"ی گوتووە. جا نازانن چ شێعرێکە و ناشزانـم چ شێعرێکە! ئاخر سەیر ترساندوویانــم، هەقمـە وا بڵێم. گۆیـا هـەر تـەنیا چـەن کـەس ئیزنیـان هەیـە و دەتـوانن و توانیویانـە مانـای لــێ دەنـەوە. ئـەوانیش ئـەو خـزم و دۆسـت و برادەرانـەی سـوارەن کـە ئـەوان سـەردەمان خـۆی میـوانی

ماناکەی کردوون و "شاکلیل"ی خستۆتە گیرفانیان و دەڵێن بێتوو لەوان بترازێ، قسە لێ کردنی هەڵەیە و ئامان! وەك ئەوەی سوارە هەر نەیزانیبێ تەئویل بە چ مانایەکە و پێی وا بووبێ تەفسیر و لێکدانەوە و نیشانە و ڕەمز و مەجاز تەنیا بە کەلکی نەقڵ و نەزیلەکانی مەلانەسرەدین دێن ...

خودا هەڵناگرێ ئەو کەسانەی وا بە پارێز باسی کاك سوار دەکەن، زۆریش ناهەق نین، بە تایبەت کاتێ دەزانن سوارە کوڕی کێیە وکەی لە دایك بووە و چلۆن ناچار بوو هەموو قورسایی لەشی بخاتە سەر لایەکی یا بە مندالی چەندی مەلە پێخۆش بووە و کەی زەماوەندی کردووە و چەند کەی تر ... دیارە خۆ دەیناسن. چما ئێمە کەسانی دەور و بەری خۆمان چۆن دەناسین. دەی لە مالەوە دەس پێ دەکەین، براکەت دەناسم، وەکی ئەوەیە خۆتم ناسیبێ! هەرچی نووسیوتە با نووسیبێتت، تۆ هەر ئەو کەسەی کە خالت دراوسێمانە. جا بەم چەشنەیە کە تا ئیمرۆ سوارە ئەو جۆرەی شیاویەتی نەناسراوە. ئێستاش نەمانتوانیوە ژیانی هونەری و ژیانی ئاسایی هونەرمەندێك لێك جیا کەینەوە و لە دوو گۆشە نیگای جیاوازەوە بۆی بڕوانین. وێدەچێ لە ڕووبەڕوو بوون لەگەڵ سوارەدا زۆرتر مەبەست خۆ دەرخستن و خۆ هەڵدانەوە بێ تا ناسینی سوارەی شاعیر و نووسەر و بەرهەمەکانی. لێرە هەڵدەگرێ گلەیەکی دۆستانە بێنینە ئاراوە. بەڕاستی ئێمە بۆچ کەمتر و بە دەگمەن پەی بە ڕادەی گەورەیی گەورەکانمان دەبەین؟ لە چی دەترسین؟ بۆچ پێمان خۆشە هەمیشە تەمومژ بالایان بشارێتەوە؟ بلێی لەبەر ئەوە نەبێ تا هەست بە بچووك بوونی خۆمان نەکەین؟ ئەی ئەگەر ڕۆژێك لە ڕۆژان هات و بای بەتەوژمی کوێستان، لابەرێ پەردە لەسەر بالامان و دەرکەوێ هەر دەکوژین دوورا و

دوور، سەر لە کامە بەفر ڕۆ دەکەین تا کەس نەبینین؟! بەڵام سەرەڕای ئەمە بە دڵنیایی دەڵێم سوارەش دەناسرێ، ئەمما نەك وەك کاك حوسێن، تۆوفرۆشەکەی جیرانمان کە دایم و دەرهەم هەر کاك حوسێنە و هەمیشەی خوداش هەر تۆوفرۆشە. بەڵێ سوارە دەناسرێ، بەڵام کەسێك دەیناسێ کە مل بە بەرمووری وشەی ڕەنگاوڕەنگ نەبێت و دەس و پەنجەی کوشتەی هەوای بەرپشتێن. کەسێك کە ئالبۆمی عەکسی یادگاری نەبێت و نەیەوێ لەگەڵ سوارەش وێنەیەك هەلگرێ و ئالبۆمەکەی لیپاولیپ کا لە ناسنامەی هونەری. دیارە سوارە لەگەڵ هەرکەسێك وێنە هەڵناگرێ، بە تایبەتی ئەگەر ئەو کەسە لە تایفە و خێڵی درۆ بێ، هەر سەیر دەیانڕەتێنێ. چونکوو زۆر بە باشی دەیناسێ و دەیانناسێنێ. لە بوون و هەناسەکێشانیشیان بەگومانە:

ئێوە کێن؟

خێڵی درۆ

گەلی دەم پڕ لە هەرا

نیشتەجێی شاری بە گرمە و دووکەڵ

پێم بڵێن:

ئێوە چ کارەن؟

چ کەسن؟

خۆزگە ئەوەندە ڕەپ و ڕاست مابایینەوە کە وێرابامان بڵێین: از بد حادثه این جا به پناه آمده ایم. چونکوو ئەم تۆزقاڵە ڕاستییەش دەیتوانی هەوەڵ هەنگاوی ئاگا بوونەوە و وەخۆ هاتنەوە با کە بەداخەوە نیە. ڕەنگە هەشبن بڵێن سوارە ڕووی شێعرەکەی لە ئێمە

نەکردووە، ئەوەتا دەڵێ: ئێوە ئەی کرمی کتێب / یاری غاری هۆدە. کەس نەزانێ خوا عالەمە لە ساڵدا تاقە کتێبێکیش لێك ناکەمەوە چونکوو لەگەڵ میزاجم نایەتەوە. دە خەوم دەکا و دیسانیش هەروا پێ دادەگرێ لەسەر ناسینی سوارە. سوێند لەسەر سوێند و سێ تەڵاقیش بە دوایدا کە کەس وەکی ئەو نەیتوانیوە سوارە بناسێ. لەوانەشە بۆ بەڵگە چەن پەڕ کاغەزی "پەناباد"ی کە بە جەوهەری سەوز چەند شێعرێکی بەستەزمانی سوارەی لێ نووسیبێ، ئەوەیش پڕهەڵە و پەڵە، بە سینگماندا بدا کە بابەلێ ئێوە ئیتر لە کوێوە هاتوون؟ بەڵێ! چەند دوور ڕاوەستابێ، سوارە لە سەردەمێك دا هاتەگۆ کە گەلی کوردیش وەك زۆربەی گەلانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە حاڵی توێژ هاویشتندا بوو. دنیا ئاڵوگۆڕێکی سەیری بەسەرا هاتبوو. شەپۆلێك هەستابوو کە هەرچی کۆن و کۆنەویست بوو ڕایدەماڵی. بیر و باوەڕ و هونەر و سیاسەت و تەنانەت ڕووکاری ژیانیش گومانی لێ دەکرا. ئەم خەونە خۆشانەی کە لە کاتی خەویشدا بواری سەرهەڵدانیان نەبوو لە دڵاندا دەگووران و چەکەرەیان دەکرد و سوارە و چەند دۆستی شاعیری تری دەبا دڵدارییان کردبا، هەڵبەت نە بە زمانێکی پواو و سواو، بەڵکوو بە زمانێکی دیکە و ڕیزی پێشەوەی ئەم "پێشکەوت"ەیان بۆ ڕووناکبیران چۆڵ کردبوو و ڕووناکبیر هەر ئەو کەسە بوو کە دەبوو خاوەنی ئەو شتە با کە ناوی زمانێکی دیکە بوو کە بەداخەوە نەبوو، کە ئەگەر وا نەبوایە "چاوە" نەیدەگوت:

کێ هەیە بێتە یارمەتیم؟

خۆ هەواڵەکەم وەنەوزی خستۆتە خەو

هەواڵەکەم، هەواڵەکەم

قورِ بە ماڵەکەم

پرخە پرخی خەویەتی

ڕاتەکاندنێکی لازمە

هـەر ئـەودەم ئێمـە کـەمتر شـێعری سـوارە دەبیـنین کـە ڕاسـتەوخۆ یـا ناڕاستەوخۆ، ئەو بە ڕواڵەت ڕووناکبیرانەی نەخستبێتە ژێر پـلاری تـەوس و توانج. دەبـێ چـەندیان وەڕەز کردبـێ و چەندیـشمان وەڕەز کردبـێ کـەوا دڕدۆنـگ و بێباوەڕە سەبارەت بە ئێمە:

من دەڵێم:

پەپوولەیەك فڕی بە باڵی سەوز و سوورەوە

من دەڵێم:

گوڵێ بە دەم شنەی شەماڵەوە بزەی بزووت

تۆ دەڵێی:

چ بوو پەپوولەیەك فڕی؟

یانە سوورەگوڵ، زەردە کەوتە لێوی ناسکی؟

با لێرەش نەڵێین کە مەبەستی سـوارە لـە پەپوولـە و گـوڵ چ بـوو؟ خـۆ لەمــە پێــشتریش نــەیانزانی، ئەوانــەی کــە دەبــوو بــزانن چ بــوو!؟ بڵێــی زانیبێتمان چ قەوماوە و ئاگاداری ئەو جووڵانەوە و سەرهەڵدانانە بـووبین؟ ئەدی بـۆ نەمانـسەلماند و ئینکارمـان کـرد و گوتـمان چ بـوو پەپوولەیـەك فڕی؟! لە جیاتی چی باسی چیمان کرد؟ خـەو و خـەو و خـەو و ئـاڵی زاڵـی شەو:

باسی شەو مەکە، نە شایەری شەوم

باسی خەو مەکە لە لای هومێدی فێرە سەرڕەوم

پێم مەڵێ کە ئاڵی زاڵی شەو، چاوی بێخەوی چڕە

پێم مەڵێ نەهاتنەوە ئەوەی کە چوون

لەو سەردەمە ئەستەم و دژوارەدا یەکێکی وەك سوارە ئەرکێکی گەورە و گرانی لەسەر شان بوو، چونکە دەیزانی:

لایەکی بیرم لای ئەو گەنجەیە

بە دەمی برین پێکەنی!

بە شوورەی وەك پۆڵای لەشی

ڕێگای چەکمەی سووری خوێن و

دەستی ڕەشی "بەعسی" تەنی!

لایەکی بیریشم لای تۆ

نا، ئەی هەنیەت وەك مانگەشەو

نا، دەریای مەندی چاوبەخەو!

بە ڕاشکاوی دەتوانین بڵێین، شێعری سوارە، شێعری خۆڕاگری و ڕاوەستانە دژ بە ڕووخان و هەرەس هێنان. شێعری سوارە، شێعری هومێد و ئیمان و باوەڕە بە هەتاو و ڕووناکی و سەرکەوتن.

برووسکەئاسا دێ و لە شەوەزەنگی ترس و سام و شەکەتیدا ڕووناکی دەخاتە دڵان و خەو لە چاوان دەتارێنێ. هۆنراوەی سوارە ڕکەبەری ئەو کەسانەیە چاو دەقووچێنن بۆ ئەوەی هیچ نەبینن و ناچار نەبن بەرەو پێش باژوێن، بۆیە ئاوا دەنگ هەڵدەبڕێ:

ئێستە وا گرمە لە کێوان بەرزە

مێش ئەخاتە لەشی گا، بوولەرزە

ئێوەن و ئێوەن و لۆکەی گوێتان

بەسیەتی، بەسیەتی

وا هات، وا چوو

یان:

ئەمڕۆ هەر شەویلکە لە کارایە

دەس پیرەڵۆکی ئارەقی بەرپشتێن

دڵ هەمانەی کولوانە

سەر گرچەتاڵە

دەمار بێ خوێن!

یان:

ئێوە کەی شێری چیان

بەردەماو خۆری توڵە و گورگی گەڕن

قاقرە گیانە هەوای بەرپشتێن

شۆرەکاتێکە کوژەی خەڵفی دەست

زەلکەیە کۆڕەکەتان، ئێوە زەلن

هەر بە بایەك ئەگەڕێن بێدەربەستا

شـێعر بـۆ یـەکی وەك سـوارە گـەپ لێـدان و پـۆز و ئیفادەیـەکی ڕووناکبیرانە نەبوو. شێعر شعوور و حزوورێکی حەستەمی کوردانە بوو لە زەمانێکی گەلێ تاڵ و توونداا. شـێعر پەنـجەرەیەك بـوو کـە لـەوێڕا دەیتـوانی بڕوانێتـە هەموو جیهانی ژیـانی گەلەکەی و لـە جیـاتی هەموو

خـەوبردووانی دەوروبـەری هـاوار بـەرز کاتـەوە. هـاواری وەڕەزی لـە دەس شـارێکی کـە تـەنیایی سـوارانی لـە کـارگـاکـانی خـوێن و خـەفـەت و خۆڵەمـێش‌دا دەکردە مەبەستێکی مێـژوویی و خەفـەتی هـەراو و ئـەوینی تەسکی دەکـردە چارەنووسـی شـاعیرێك کـە لەشـی بـە دارەتـەرمی کووچـە تەنگـەکانی شـار ڕانـەهاتووە و فێـر نـەبووە بـەزین و دابـەزین. بـۆ ناسـینی شێعری سوارە، دۆزینەوەی کلیلی دەرگای دنیای بیری تیژی، کـە بـە ڕەمـز و ڕاز کلۆن کراوە، وەك پێویستی‌یەك خۆ دەنوێنێ. سەردەمی ڕەش و تـاریکی پاشایەتی، سـوارە بـەرەو ڕەمـز و سـەمبول پـاڵ پێـوە دەنـێ و ئـەویش وەك خـاوەن کـەلامێکی کـارا دانامێنـێ و ڕوح وە بـەر قەڵـەمی دێنـێ. بـۆ وێنـە "پەنـجەرە"یەکێ لەم نەهێنی و نیـشانە و ڕەمزانەیـە کـە سـوارە دەیهـەوێ لەوێڕا ڕووناکی پێشانی کۆمەڵگا بدا:

لە پەنـجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە

چاوی من لە دیـمەنی کچی بەیانی‌یە

★★★

دەمێکی وا دادێ

بە هەرچی وا لە وزەی سەوزی پەنـجەرەدا

دڵی بە تاسەی من

خەریکە پێ ئەکەنێ.

★★★

تەوژم و تین ئەگەڕا نوتفەدانی پەنـجەرەکان

وە ماڵی بێزگ‌وزا

پڕ ئەبوو لە تۆوی بەهار!

شنە هەمیشە وەکوو

ویردی زاری پەنجەرە بوو

ئەبوو بە سەربەندێ

لە قاپی سەوزی زەمەندا!

هەروەها کچ لە شێعرەکانی سوارەدا ڕەمزێکی جێی ڕامان و سەرنجە و کوولەکەی ڕۆحی ژیان و مانەوەیە:

شەپۆلی لەگوێن خوێنی شەرمی کچانە

لەسەر ڕوومەتی ماتی بووکی ڕەزاسووك

***

وەکوو نەرمە هەنگاوی لاوی بەرەو ژوان

لە جێژوانی زیندوو بە گیانی کچی جوان

***

ئەڵێی پێکەنینی کچی سەرگورشتەی قەدیمی

لە ئەندامی تاپۆی وەکوو بوومەلێڵی

ـ سنووری شەوی دوێنێ، ئەورۆ بەیانی ـ

پەچەی قورسی نیسانی ئینسانی لادا.

***

شەماڵی دەرەی دوورە شاری

پشووی پڕ لە عەتری بەهاری کچی کورد

***

وە عەتری زاری کچی پێوە
خاکی ماجوومی

***

لە پەنـجەرەی نیوەتاکی بوومەلێڵەوە
چاوی من لە دیـمەنـی کچی بەیانـی‌یە!

***

تۆ شۆڕەبی نێو شۆرەکاتێکی گەرمی
لەبەر نیگای تاسەباری ئەویندارا
خۆداپۆشیو بە لك‌وپۆی
کەزیەی نەرمی
بەڵام ئەی کیژ
ئەی چاو نەرم
ئەی خەنـجەری تۆڵەی ڕق تیژ

***

بەڵام ئەمڕۆ من بەشێکی کوردستانـم
کیژی سەد برا کوژراوی نیشتمانـم

لە ڕاستی‌دا سـوارە هـەر جۆرێـك ڕێگـای بڕیبـێ، شـوێن پێـیـەکی وای جێ‌هێشتووە کە ڕێبواری ڕاستەقینە هەتڵە نەبێ. هەرچەند شێعری سوارە لـەو پـەڕی ئیجازی خۆی‌دایـە و هـەوڵی داوە زمـانی هـۆنراوەی کـوردی لـە بەندی دووپات بوونـەوە و سـوان و پـوان ڕزگـار کـا و شـیعرێتی زاتـی ئـەم زمانە دەربڕێ و بە ساز کردنی مووسیقی ژوورەوە و تەعبیری نوێ و ئـاوڕ

دانەوەی بەجێ لە فۆلکلۆر، شێعرێکی چەنتوێ و چەنمانا بڵێ، لە هەمان کاتا بە دانانی ڕەمزشکێنێك کە جاروبارە وشەیەکە و چەلی واشە دێڕێك یا چەند دێڕە و هاویشتوویەتە نێو جەرگەی، لەوێڕا وردە وردە دەوری هەڵکشانی تۆش دەس پێدەکا تا بەڕاستی دەگەیە خۆت، وەك لە شێعری "خەوە بەردینە"دا دەبینین کە کلیلی کردنەوەی شێعرەکە لە لووزەوی قاسپەی کەوی بەندکراوا خۆ نیشان دەدا:

لە چەشنی گەرووی کەو

کەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری

پڕی سەوزەبەستەی خرۆشانی باڕی

تەرەی باوەشی تاسەباری بناری

بێگومان هەرچی لەم شێعرەدا هەیە و نیە دەگەڕێتەوە سەر بزووتن و جووڵان و بەرەو پێش کوتان کە لە شەپۆلی گەرووی کەودایە. واتە شاعیر دەڵێ دەبێ بە گەرووی کەودا ڕۆبینە خوار و لەگەڵ قاسپەی کەوی دۆمی گەڕۆکی قەفەزچندا سەرهەڵدەینەوە. دیارە کە باسی گەروو دەکا مەبەستی مۆنجی دەنگە، چونکە ئەمە چەشنێك مەجازە بە عەلاقەی حاڵ و مەحەل، یانی باسی مەحەل دەکا و مەبەستی حاڵە و هەر لە دەنگی کەو ڕایە کە دەگەینە ڕەنگی. ئەم خاڵ و میلەی زیندانێکی بە شووڵ تەندراوی لە دەوری لەشی کەو گرتۆتەوە و کردوویەتی بە زیندانییەکی مێژوویی و ئەم دەنگ و قاسپە بێبڕانەوەیە ڕەنگە هاوارێکی ئەزەلی بێت لە دەس ئەم چارەنووسە شووم و بێفەڕە. ئەم هاوارە هەمان سەوزەبەستەی خرۆشانی باڕییە کە بە هۆی دوور بوون لە باوەشی تاسەباری بنار بە درێژایی زەمان

دەبێتە شەپۆلێك لەگوێن شەرمی خوێنی کچانە، کە پاك و بێگەرد و پیرۆزە و بە خوڕ خۆ لە سینگی دیواری غار دەدا و لەگەڵ گاشەبەردا سەر ئەسوێ، سەر ئەسوێ.

لام وایە مانای شێعری سوارە، قەشەی دەستی تاراوە و بە هەموو تۆڕ و داوێ ناگیرێ. نووسین لەسەر شێعر و نووسراوەکانی سوارە یەکجار کەمن و هەتا دۆستایەتی گەرمیان لەگەڵ نەگیرێ و تێکەڵاوییان لە تەك نەکرێ، کەوی نابن و خۆ بە دەستەوە نادەن. خۆشەویستی سوارە دنیایەکی پان و بەرینە و ئەوینداری هەردەم ئەویندارتری دەوێ. ئەگەرچی بە خۆشی‌یەوە هەبوون و هەن کەسانێك کە خۆشیان ویستووە و ڕێزیان لێناوە، وەك ئەم خزم و دۆست و برادەرانەی زانیویانە سوارە کێ بووە و خۆیان پێوە ماندوو کردووە. لێرەدا ئەگەر باسی میراتپارێزەرانی شاعیر، کاك سەلاحەددین ئاشتی و خوالێخۆشبوو مارف ئاغایی و بەڕێز حاجی عومەر ئاغا ئێلخانی و بەرەی ئامۆزایانی نەکەم، ناجوامێریم کردووە. چونکە بە حەقیقەت هەرکام بە بارێکدا شوێنی تەواویان دانا لەسەر ناسینی سوارە. کەچی دیسانیش یەکی وەك من جاروبارە پەیدا دەبێ و خۆ فریو دەدا و دەڵێ سوارە باش دەناسم. مەگین هەر ئەم سوارەیە نالێن کە شێعری "خەوە بەردینە"ی گوتووە. جا نازانن چ شێعرێکە ... کە سەر هەڵدەبڕین دەبینین کە سوارە هەر وا سوار و چاوەڕانە ...

سواره و سێ سەرنج

عبدوالخالق یەعقووبی

ئەم یادداشتە پێشکەشە بە بیرەوەری ٦٦
ساڵەی لە دایکبوونی سوارە

١ـ "سواره و ئەخلاقی پێشڕەوایەتی"

سواره ئێلخانیزاده لـەو شـاعیره بەدەگمـەن هەڵکەوتووانـەی شـێعری ڕۆژهـەڵاتی جیهانـە کـە لـە هەمبـەر ئـەرکی شاعیرانەی خـۆی هەڵوێـستی ڕەخنەگرانـە و تێـڕوانینی فەلـسەفی و خوێندنـەوەی فیکـری بـووه و لـە بەرامبـەر هـەر هـەنگاوێك کـە بـۆ پەرەپێـدانی سـنووری شـێعر هەلیهێناوەتەوه لاپەڕەیەکیشی لە سەر بۆچوونی جوانی ناسانەی خۆی لە

مەڕ شێعر ڕەش کردۆتەوە. بـە وتەیـەکی تـر سواره بـۆ هـەر هەڵوێستێکی مـۆدێرنی خـۆی لـە بابـەت تازەکردنـەوەی چ شـێعر و چ پەخـشانی کوردی لێکدانەوەیـەکی مۆدێرنـیـشی ڕەگـەڵ خـستووه و تـەنیا بـە هەڵوێـستگرتنی رووت ڕازی نـەبووە. بـۆ نموونـە سـواره وەك هەڵوێـستی تاکـە کەسـی خـۆی زۆری بـاوەڕ بـە تێکـەڵی شـاعیر و کۆمەڵـگاکەی بـووە و تەنانـەت ئـەرکی ڕێپیشاندەری جەماوەر دەخاتە ئەستۆی شاعیر یان هونەرمەند. من لێـرەدا نامـەوێ لـە سـەر بـاری ئەرزیـشی ئـەم هەڵوێـستە داوەری بکـەم، چـونکی مەبەسـتی ئـەم یادداشـتە بـەدەر لـەم باسـەیە، ئـەوەی لێـرەدا لام گرینگـە ئەوەیـە کـە سـواره لـە پـای ئـەم هەڵوێـستەی ڕادەوەسـتێ و بـە شیکردنەوەیەکی فیکری ـ فەلسەفی، گریمان زۆریـش بـە پێـز یـان بـێهێز، پشتی ئەم بۆچوونەی دەگرێ و ڕێگا نـادات خوێنەرەکـەی ئـەم قسەیە وەك قسەیەك کە هەر بـە قـسێتی دەمێنێتـەوە وەربگرێـت بـەڵکوو بـە چـەندین شێوە پاساوی ڕەخنەگرانەی خۆی بۆ دێنێتەوە، بـۆ نموونـە دەڵـێ: "شـاعیر نابێتـە شـاعیر تـا لـە پـێش هـەموو شـتێکا نەبێتـە کۆمـەڵناس، نەبێتـە نوێنگـەی ئـاواتی سـبەینێی کۆمـەڵ و مـەکۆی زانیـاری دوێنێـی کۆمـەڵ"[1]، "هونەرمەنـد ئەنـدازیاری کۆشـکی ئـاواتی بـەیانی کۆمەڵـە، ڕچەشـکێن و هاندەر و ڕێ پیـشاندەرە"[2]، "شـاعیر نییـە ئـەو کەسـە وا وشـە لیزگـە ئـەکا. ئـەو کەسـە هەڵبەستەچـییە نـەك شـاعیر، شـاعیر تـا دەردێکـی نـەبێ، تـا بڕوایەك لە دەروودنیا نـەبێ... شـێعر ناڵـێ"[3] تەنانـەت سـواره بـۆ پاڵپـشتی ئەم هەڵوێستەی خۆی هێرشێکی ڕەخنەگرانە دەکاتە سەر شێعری عـەرووز و دەڵێ: "لـە ڕاسـتییا داو خـواز و نیـازی کۆمـەڵ نـەبوو کـە ئـەو وێژەیـەی (واتـە وێـژەی پەیوەندیـدار بـە شـێعری عـەرووز) کـرد بـە بـاو، بـەڵکوو

پێویــستی کەمایەتییــەکی ئەشــراف و ئــاریتۆکرات وەك دەرەبــەگی زل و چینەکانی تری حەساوە و تێر و تەسەل بوو کە نیازی بـە وێژەیـەکی دوور لە تێگەیشتنی چەوساوەکان بـوو بـۆ خەڵەتانـدنیان و گێـژ کردنیـان"[٤] لـەم لێکدانەوەشیدا ئەوەنـدە زێـدەرەوی دەکـات و تونـد دەڕوات کـە بـەمجورە دەدوێت: "بە لای منەوە شاعیری عەرووزی شاعیر نییە، چونکە جگـە لـەوە کـە کەوتۆتـە شـوێن شـێوەی شـاعیرێکی تـر، شـاعیرەکەی پێـشووش کـورد نەبووە."[٥] (دیسان لێرەدا دووپاتی دەکەمەوە کە لـەم یادداشـتەدا مەبەسـتی داوەریکــردن و بــە هادانــانم بــۆ ئــەم دیــد و تێبینییانــەی ســوارە نییــە، هەرچەند جیاوازییەکی زۆر ئەبینم لە نێوان دیدی سوارە و دیدی خۆم بـۆ ئـەم باسـە.) بـە کـورتی و لـە سـەر دەسـتی ئـەم نموونانـەوە دەمـەوێ بڵـێم سوارە لەو ماوە کورتەی کـە تەمـەنی نووسـینی ڕێگـای پێـدا، وەك شـاعیر و نووسەرێکی پێـشڕەو، هـیچ کـات هـەوڵی ئـەوەی نـەدا هەڵوێـستە ئـەدەبی و فیکرییـەکانی بـە بـێ پاڵپـشتی تـەحلیلێکی ڕەخنەگرانـە، بمێننـەوە. سـوارە سـەرەڕای ئـەوەی دەیزانــی لـە مەیـدانێك دا گـۆی فیکـر و قەڵـەم دەخاتـە کایەوە کە ڕێژەی تماشاکەران چەندین قاتی گەمەچیانن و بۆی هـەبوو بـێ ئەو لێکدانەوانەش قسەکانی بڕبکەن و جێ بگرن، بەڵام ئـەو وشـیارتر لـەو بۆچوونە ڕەمەکییانە بوو، دەیزانی چاو و گوێی کراوە، کەمیش بن تیژن و پیاوی وریا هەمیشە هەن. جیا لەمە سوارە وانـەبوو هـەر بـۆ نـەوەی خـۆی بدوێت، ئەو دەیزانی نەوەی نوێ بەرێوەن و بە گـوڕتر دێنـە مەیـدان، ئـەو نەوەیەی کە لە شێعری هەرمانی خەوەبەردینە دا ئاوا باسیان دەکات:

لە ناو ئەو هەموو ئاوە هەر چاوەیەك

باوی هەنگاوی خۆشە

بە تەنیا ئەوە شارەزای کۆسپ و کەندالّی رێیە
هەوەڵ مەنزڵی زێیە، ئاواتی بەرزی زرێیە

سواره له مەیدانی ئەدەبی کوردیدا بە گشتی و لە پانتایی شێعری نوێی کوردستانی ئێراندا بەتایبەتی یەکێك بوو، لە پێشڕەوانی خاوەن دەسەڵاتی فیکری و مەعریفی، جگە لەم ڕاستیە حاشا هەڵنەگرە سوارە پێشڕەوێك بووە کە نەك هەر ئەخلاقی پێشڕەوایەتی ناسیوە، بەڵکوو بەکردەوەش لە هەڵوێست و ڕاڤە و ڕەفتاری خۆیدا ڕەچاوی کردووە و ڕێزی بۆ داناوە. له "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا سواره شەش وتاری، ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ، له سەر گۆران نووسیوە، کەچی تەنانەت دێرێك باسی شێعری خۆی ناکات، هەر چەند گومانی تێدا نییە کە دەیتوانی و مافی خوێشی بوو ـ باسی شێعر و پەخشانەکانی خۆی بکات، بەڵام وێدەچێ سوارە هێند سەرسەختانە پابەندی ئەخلاقی پێشڕەوایەتی بووە کە ڕێگای ئەم کارەی بە خۆی نەداوە. سواره نەك هەر حەزی نەکردووە تەنیا باسی خۆی بکات، بەڵکوو هەوڵی داوە لەو دەرفەتەی بۆی هەڵکەوتووە ــ واتە بەرنامەی ڕادیۆیی تاپۆ و بوومەلێڵ ـ باسی شانۆ و شێعری کلاسیکی کوردی و بەیت و باویش بکات، تەنانەت کۆمەڵێك باسی تیۆری ئەدەبی هێناوەتە گۆڕێ، وەك ئەو وتارانەی کە لە سەر پێناسەو کارکردی شێعرنووسینی یان ئەو باسانەی کە تێیدا لە بەهرەی شاعیری دەدوێت، یان باسێك کە لە سەر "حەقیقەتی شاعیرانە و حەقیقەتی عیلمی" وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی.

پێـشڕەوایەتی بـۆ سـواره شـیرنایی گەمـەی خۆنوانـدنێکی ڕۆشـنبیر ئاسـایانه نـەبوو، بـەڵکوو قوورسـایی ئـەرکی خـۆ بـەخت کردنێکـی ئازایانـه بوو، خۆ بەخت کردن له پێناوی فیکر و جوانی و نیشتمان‌دا.

٢ـ سواره و خۆزیای "خەوەبەردینه"

"خەوەبەردینه" نەك هەر باشترین شێعری سواره ئێلخانی‌زادەیـه، بـەڵکوو سەرچڵترین شـێعری کوردسـتانی ئێرانیـشه تـا سـاتەوەختی نووسینی ئەم دێڕانه. به ڕای من شێعری "قوربانی تۆزی ڕێگەتم"ی نالی چەنده پیشاندەری کاکڵی هرز و ئەندیشەی نالی‌یـــه لـــه مەڕنیـــشتمان، شێعری "خەوەبەردینه"ش ئەوەنده نوێنەری ڕاستەقینەی بیر و بۆچوونی سوارەیه له هەمبەر کێشەی نەتەوەیی کورد. سواره لـه "خەوەبەردینـه"دا باوەڕی بەو ڕاستیەیه که کورد "ئاوێکه و لەگەڵ گاشه بەردا سەر ئەسوێ" پێش گریمانەی سواره ئەوه نییـه کـه میللەتەکەی هێـشتا نەگەیـشتوونەته قۆتاغی "ئـاو بـوون"، سـواره پێـی وایـه گەلەکـەی نـەك هـەر ئـاون بـەڵکوو ئاوێکن "له چەشنی گەرووی کەو پڕی سـەوزه بەسـتەی خرۆشـانی بـاڕی". سواره دۆگماتیك و دەمار گرژانه و ڕەشبینانه بیر ناکاتەوە، به جۆرێك پێی وا بێت نیـشتمانەکەی شـیاوی گەیـشتن بـه دەریـا نـەبێ، هەرچـەند دەزانـێ کەوی ئەم خاکە: "کەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری"یە، بـەڵام دەشـێت کەوی نێو ڕکه بیت و گەرووشت سەر ڕێژی بەسته.

سواره تەنانەت لـەو ئـاوەدا ڕواڵـەت و سیمای "کـچی نـوور" دەبینێـت و دیـاره بـزووتنی نـوور تـەنیا بـزووتن نیـه لـه ژێـر دەسـەڵاتی گاشـەبەردەوه

بەرەو شاری دەریا بەڵکوو جیّهێشتنی تاریکایی ژێرگاشە بەرد و لە ئامێز گرتنی ڕووناکایی شاری دەریاشە.

سوارە لە هێنانی دەستە واژەکانی "خەوەبەردینە"دا ئەوپەڕی زانایی و زیرەکی شاعێرێتی خۆی بەکارهێنانەوە، بۆ نموونە **"کچی نوور" چونکی بەرەو شاری دەریا بەڕێوەیە دەکریّ بڵێین هەمان ئاوە، بەڵام ئەو ئاوە لە سەرێکەوە چونکە کچە، دیارە دەبێت دوا ڕۆژ ببێتە کانگای پیت و پێزیی مرۆڤ، هەم مرۆڤی لەگەڵ دەژیت وەك شوو، هەمیش مرۆڤی لیّ بەرهەم دێت وەکوو ڕۆڵە، هەم مایەی ئارامی ژیانە، هەمیش هەوێنی دەوامی ژیان، هەم ڕاگری ئینسانە، هەمیش هەڵگری ئینسان لە سەرێکی دیکەوە چونکی نوورە، مانەوەی ڕووناکایی‌یە، و نەمانی تاریکایی، بوونی گەرمای جیهانە و نەبوونی سەهۆڵبەندان. نوور بە حوکمی ئەوەی گەوهەری ڕۆشنایی‌یە ریّ شاندەرە و لە سۆنگەی ئەوەی سەرچاوەی ڕۆشنایی‌یە خودی ڕیّیە. کەوایە کچی نوور ڕاستە "قەتیسی دەسی دێوی کێوە" بەڵام هەر دەشێت ڕێگای شاری دەریا بگرێتە بەر چونکی "نەسرەوتنە کوولەکەی ڕۆحی ئاوە."**

سوارە لە "خەوەبەردینە"دا چارەنووسی مرۆڤی کورد بە چارەنووسی ئەو ئاوەوە گریّ دەدات کە ڕێگای شاری دەریای لەبەرە و بۆی هەیە لە نیوەڕیّدا هەرەسی شەکەتی بەسەریدا بڕووخێت و ببێتە گۆل و گڕاو و بۆن بگرێت و چەمۆڵەی کلۆڵی بەروویا بوەریّ:

گەلی گۆلە لەو چۆڵە یەخسیری خاکن

بە ڕوویا گەلا وەك چەمۆڵەی کلۆلی وەریون

لە لایەکی دیکەوە بۆیشی هەیە ببێتە ئەو چاوەیەی کە باوی هەنگاوی خۆشە و:

ئەزانیٚ لە هەڵدێرە هانی بەهێزی
لە ئەسکوند و چاڵایە هەڵدان و گێژی
پەڕۆی شینی سەرشانی دەریایە ژینی کەرێزی

ئەو چاوەیەی کە ناچارە لە بە دەریا گەیشتن و دیتنی ئەو دیمەنەی کە:

لە بەرخۆرەتاوا ئەڵێی سینگی ژینە ئەهاژیٚ

لە "خەوەبەردینە"دا وێدەچیٚ شاعیر بیهەویٚ حەرەکەتی ئاو لە ژێر دەسەڵاتی "ڕکەی دۆڵ و شیو" بەرەو "مەنزڵی زیٚ" یا خود بەرەو "ئاواتی بەرزی زریٚ" بگێڕێتەوە، واتە رەوایەتی کۆچ و کۆچباری ئاو لە بەستێنی بەرتەسکی گۆلێتی و گڕاوێتی بەرەو پانتایی بەرفراوانی شاری دەریا لە کۆپلەی یەکەمی شێعرەکەشدا سەرەتای ئەم "هەولَی هەڵدان"ە یا خود "چارانی چارە وەسف دەکریٚ، لەو شوێنەی کە شیوەکە دەڵیٚ:

بە خوڕ خۆ بە دیواری کێوا ئەدا ئاو
لەگەڵ گاشە بەردا سەرئەسویٚ

بەڵام دوا جار و لە نیوەی شێعرەکەدا خوێنەر هەست بەوە دەکات کە شاعیر چیتر شوێن پێی ئەم کۆچ و کۆچبارە هەڵناگریٚ و تەنیا بە وێنا کردنی ئەو حاڵەتانە قەناعەت دەکات کە ئەگەر بگاتیٚ چۆن دەبیٚ. واتە سوارە لێرەدا بە قەولی خۆی حەقیقەت لە واقیع جیا دەکاتەوە و ئەوەی لێرە بە دوا باسی دەکات حەقیقەتێکە کە لەوانەیە خۆی ببێت بە واقیع و

لەوانەشــە نــەبێت بــە وتەیــەکی تــر "خەوەبەردینــە" لــە واقیعێکــەوە دەسپێدەکا و لە قەوارەی حەقیقەتێكدا دەوامــی دەبێــت. **ســـوارە ئـــەم گێڕانــەوە ســەمبولیکە بــە شــێوەیەکی ناراســتەوخۆ دەکاتــە زمانحاڵی بەسەرهاتی میللەت و مرۆڤی کورد.**

لە خوێنەریشی ناشارێتەوە کە ئەم بەسەرهاتەی بە لاوە زۆر تاڵە:

هەتا بیری تاڵی گڕاوێ

بە دڵما گەڕاوە

هەتا یاد ئەکەم ئاوە بەو ورمە بەردینە کاری کراوە

ئەڵێم سەد مەخابن

وەجاخێ کە رووگەی هەزاران نزای شینە باهۆی بەتاسەن

وە بووژێنەوەی هەست و هان و هەناسەن

چلۆنە کە بیژووی گڕاوان ئەبینن

لە نێو چاوی ئەو خانەدانە

لەهی چۆنە پیتی بڕاوە؟

خۆزیای "خەوەبەردینە" خۆزیای گەیشتن بە شاری دەریایە، چونکی کانی لە ژێر گاشە بەرداندا دەبنە گۆلی دوارۆژ و گڕاوی داهاتوو، بەڵام بە گەیشتنە دەریا ئاوی ڕاوەستاوی کانی دەبێتە "سینگی ژین" و ئەهاژێ:

ئەڵێن تاجی زمڕووتی دورگەی لە سەر ناوە دەریا

هەتا چاو هەتەر کا، شەپۆلە، شەپۆلە

لە بوونا، لە چوونا

٣ـ سوارە و دەنگی تاپۆ و بوومەلێڵ

زۆر کەس پێی وایە "تاپۆ و بوومەلێڵ" کۆمەڵێك پەخشانی ئەدەبی سوارە ئێلخانیزادەن کە لە ڕێگای بەرنامەی ڕادیۆ پێشکەشی کردوون. ڕاستە ئەم زنجیرە بەرنامەیە پەخشانی تێدابووە بەڵام لە "تاپۆ و بوومەلێڵ"دا وتاری ڕەخنەیی و وتاری لێکۆلێنەوەیی و وەرگێڕانی بابەتی تیۆری ئەدەبی و تەنانەت تەنزیشی تێدا بەدی دەکرێ، ئەویش نەك هەر لە بەستێنی شێعردا، بەڵکوو لە بواری فەلسەفی و فیکری و لە بابەت ژانری لە گوێن شانۆیشەوە و تەنانەت هەندێ جار کورتە چیرۆکیشی، باوەکوو زۆریش بە مانای وردی وشە، هونەری نەبن، نووسیوە. کەوایە "تاپۆ و بوومەلێڵ" تەنیا پەخشانی ڕووت نییە و کۆمەڵێکی هەمە ڕەنگ و هەمە چەشنە لە بوار و بەستێنەکانی جیاجیای ئەدەب و تەنانەت فەلسەفەدا. ئێستا پرسیاری من ئەوەیە سوارە بۆچی تاپۆ و بوومەلێڵی نووسی؟ هەمووومان دەزانین ئەو بارودۆخ و فەزا کۆمەڵایەتی و سیاسییەی "تاپۆ و بوومەلێڵ"ی تێدا نووسراوە تەواو دژ بە چالاکی فیکری و ئەدەبی بە زمانی کوردی بووە و تەنانەت لەو سەر و بەندەدا گۆڤارێکی کوردی لە ئارادا نەبووە تا بەرهەمی قەڵەمی شاعیران و نووسەرانی لە جۆری سوارە بڵاو بکاتەوە. ئەی چی و کێ دنەی سوارەیاندا دەس بداتە خولقاندنی کۆمەڵێك وتاری ڕۆشنبیرانەی بە زمان پاراو و بە ناوەرۆك بە پێز و هاوچەرخانە؟ مەبەستی سوارە لە هێنانە بەر باسی بابەتی وەکوو "شێعر زیاتر لە فەلسەفە نیزیکە، هەتا مێژوو" چی بوو لە کاتێكدا بەردەنگی ئەو سەردەمی وێژە و نووسراوەی کوردی بە ژمارە کەم و لە عەقڵی ئەدەبیدا پلە نزم بوون؟ ئایا سوارە تەنیا ویستوویەتی ئەرکی ئیداری

خۆی جێبەجێ بکات، یان نا، مەبەستێکی گەورەتر و ئاواتێکی بەرزتری لە مێشك و دڵدا بووە؟

خوێندنەوەی وردی "تاپۆ و بوومەلێڵ" ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخا کە سوارە ئامانجی لە نووسینی "تاپۆ و بوومەلێڵ" ئەگەر نەڵێین شۆرش، بزووتنەوەیەکی ئەدەبی و زمانی بووە لە خانەی عەقڵ و فیکری کوردیدا. سوارە هەلی بەرنامەی ڕادیۆی قۆزتۆتەوە و لەم ڕێگایەوە زنجیرە باسێکی هەمەلایەنەی بە زمانێکی پاراوی کوردی کە لە هەمان کات هەڵگری کۆمەڵێك باسی تازە بابەتی ئەدەبی و فیکری بن هێناوەتە ئاراوە کە هەم زمانی کوردی لە مەرگەساتی نەنووسین خەلەساندبێت، هەمیش ئەدەبی کوردی لە باس و خواسی هاوچەرخانە و هاوسەردەمانەی جیهان بێبەش نەکردبێت. سوارە "تاپۆ و بوومەلێڵ"ی کردۆتە مەکۆی ئەو ئەدەبەی کە مافی ڕەوای خۆی بووە لە دەیان گۆڤار و کتێبدا بوونی دەنگ بداتەوە، بەڵام کە ئەو بوونە ڕێگای لێ بگیرێ، سوارە ناچارە لە تەختی شاعیرێتی دابەزێ و بپەرژێتە سەر ئەرکی ڕەخنەگرتن و وەرگێڕان و پەخشان و وتار نووسین. بە ڕای من بەرنامەی "تاپۆ و بوومەلێڵ"ی سوارە دەوری ئەو گۆڤارانە دەگێڕێت کە دەبوایە ئەو سەردەم بڵاو ببوونایە و ڕێگا نەدەدرا بڵاو ببنەوە سوارە "تاپۆ و بوومەلێڵ"ی بۆیە کردە بەرنامەی ئیداری خۆی چونکە هەستی بەو غیابە بڕست بڕەی نووسینی کوردی و عەقڵی کوردی کردبوو.

"تاپۆ و بوومەلێڵ" بۆ من بەڵگەی بەڵگەنەویستی ڕووناکبیرێکە کە کۆڵنەدانی تەنیا لە سۆنگەی سوور بوونێتی لەسەر نووسین. **سوارە "تاپۆ و بوومەلێڵ"ی بۆیە نووسی کە بەر لەوەی بە کوردی بمرێت بە**

کوردی ژیابێت، لە سەردەمێکدا کە بە کوردی مردن کاری هەموو "پاراوی ئاو"ێك و "خێڵی درۆ"یەك بوو بەڵام بە کوردی ژیان تەنیا لە دەسەڵاتی ئەو کەسانەدابوو کە دەیانزانی:

نەوەستان ئەوەستێ بە دەستێ

کە خاراوی ئێش و سواوی سوێ بێ

لە هەر شوێنێ ڕاماوە، داماوە، کاری تەواوە

ئەزانێ ئەبێ هەر بژێ و بازوێ، تا بژی تا بمێنێ

هەناوی بە هەنگاوە، نەسرەوتنە کوولەکەی رووحی ئاوە

١ـ تاپۆ و بوومەلێڵ، سواره ئیلخانیزاده، ١٣٧٩، نشر پانیز، ل ٨٣.

٢ـ هـ.س، ل ٨٤.

٣ـ هـ.س، ل ٨٤.

٤ـ هـ.س، ل ٢٤٤.

٥ـ هـ.س، ل ٢٥١.

کتێبێك لە گفت و گۆدا

یەکیك لەو کتێبانەی کە دەتوانم بڵێم بەداخەوە تا ئێستا زۆر بە کەمی ئاوڕێ لێ دراوەتەوە، چ لە بواری ڕەخنە و چ لە بواری لێدوان، دیوانی شێعری "خەوە بەردینە"، یەکێك لە شاکارەکانی ئەدەبی کوردی، دیوانی شاعیری گەورەی کورد، "سوارە ئێلخانیزادە" سوارەی شاعیرە.

بۆ قسە کردن لە سەر ئەم کتێبەش، میوانداری بەڕێز مامۆستا "سەلاحەددین موهتەدی"مان کردووە کە بەڕێز یەکێکە لە ڕۆشبیرەکان، جگە لەوەی کە لە بواری سیاسەتدا کاری کردووە، تەمەنێکی زۆر لەگەڵ کاك "سوارەی ئێلخانیزادە" یا دۆست و هاوڕێی نزیك بووە. جگە لەوە، هەر لەگەڵ کاك "سوارەشا" ماوەیەکی زۆر سەقاڵی ڕەخنەی ئەدبی و نەقدی ئەدەبی بووە. بە ناوی بەرنامەکەمانەوە کاك "سەلاحەددینی موهتەدی" زۆر زۆر بەخێرهاتنتان دەکەم.

و: سپاستان دەکەم.

پ: ڕاستی بۆ من فرسەتێکی زێڕینە کە جەنابت لە بەرنامەیەکا ئەبینم و دەتوانم لەگەڵ جەنابت باس لە کاك "سوارە" بکەم.

و: سپاست دەکەم. باس لە کاك "سوارە"، یەکیان ئەوەیە کۆن نابێت، تا باسی بکەی هەڵدەگرێ زیاتریشی لە سەر بدوێی. دوو، بۆ من تەنیا لێکدانەوە و ڕەخنەگرییەکی ئەدەبیش نیە و بەس. بۆ من زیندوو کردنەوەی هەموو بیرەوەریەکانمە. بیرەوەری هەر لە منداڵیمەوە کە ئێمە هەم ڕەفیق بووین، هەم ئامۆزا بووین، هاوماڵ بووین، پێکەوە گەورە بووین، پێکەوە گەنج بووین، پێکەوە دڵداریمان کرد، پێکەوە سیاسەتمان کرد، پێکەوە کوردایەتی و هەڵاتهەڵات و گیران و زیندانمان کرد، پێکەوە کاری ئەدەبی و نووسین و شێعرە و ڕەخنەگریمان کرد.

من لە شۆینێکدا دەڵێم لە باسێکی "سوارە"دا ئەو شێعرە دەبێ دووپات کەمەوە:

من و مەجنوون لە مەکتەبخانەیی عیشقا دەرس‌خۆین بووین،
ئەمن خەتمی کەلامم کرد لەوە للەیلا بەجێ مائەو

ڕاستی ئەو لە جێگایەکدا بەجێما کە بەداخەوە ئیتر وەختی ئەوە بوو خەڵك چاوەڕوانی بەرهەم و بەهرەی زیاتر بوو.

پ. کاك "سەلاح" تاکوو ئێستا زۆر کەم ڕەخنەگران و نووسەران زۆر بە کەمی بە داخەوە باسی کاك "سوارە"یان کردووە. ئەگەر چی من دەبێ لە میانەی ئەم بەرنامەیە ئاماژە بکەم بە وەی کە لەم دوایانەدا گۆڤاری "ژۆڤار" کە سەردەمدەری ئەکات ژمارە یەکیان تەرخان کرد بۆ قسە کردن لە سەر سەرجەم بەرهەمەکانی کاك "سوارە". بەڵام بە دەگمەن ئەبینی لەم لاولانە نویسنێکی ڕەخنەگرانەمان هەبوو لە سەر کاك "سوارە".

پێت وایە ئەمە بەشێکی ئەگەڕێتەوە بۆوە کە مەسەلەن نووسینی کاك "سوارە"، نووسینێکی سەختە، ئەو سەبك و شێوازەی کاك "سوارە" شێوازێکی سەختە یانی ڕەخنەگران دەرەقەتی نایەن یان شتی‌تر لە ئارادایە.

و: وەڵا من پێم وایە بەشە زۆرەکەی خۆت باست کرد. شێعری کاك "سوارە" تێگەیشتنیشی دژوارە و لێك دانەوەشی دژوار و سەختە، ئەمە لایەك. خۆی زمانێکی وای هەڵبژاردووە. وەخوی شێوە بەیانێکی وای هەڵبژاردووە، ئێمە دواتر باسی دەکەین بۆ. بەڵام جگە لەوە بڕێك لە لێك‌دانەوەکانیشی ڕەنگە بچێتەوە سەر جیهانی سیاسەت و زۆرکەسیش خۆی ئامادە نەبێ لەم جیهانەدا، بێتە ناو مەیدانەوە. سێهەمی بڕێکیان ئیشاراتی تێدا هەیە بۆ رووداوی تایبەت، ئەوی ئەو سەردەمە نەژیابێ و لە ناو رووداوەکان‌دا بەشداری نەبووبێت ئیشارەکانیش تێ‌ناگا، ڕەنگە دواتر ئێمە باسی بڕێك لە شێعرەکانی بکەین کە ئێشارە بۆ کوێن. هەموو ئەوانە بۆتە هۆی ئەوە کە زۆر کەس خۆی لە قەرەی لێك‌دانەوەی شێعرەکانی نەدا. بەڵام جگە لەوە، خۆشەویستی "سوارە" و بەرزی شێعرەکانی زۆر جار وای لێکردووە کەس پێویستی بە وەی نەدیوە کە ڕەخنە بگرێت. بەس ستایش و پێداهەڵکوتن بووە، ڕەنگ بێ ئەگەر بڕێك شاعیر لە رابردوودا ویستبێان ئەمە بشکێنن، هێرشێکی بکەنە سەر، جا ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ لایەنگرانی هێندە بە توبەندی بە گژی داچوونەوە، وەوا بە کۆمەڵ و دەستەجەمعی جوابیان داوەتەوە. ئیتر کەس نەیوێراوە قسەی لێ

بکا، یا ڕەخنەی لێ بگرێ. هەموو ئەوانە بوونە هوێ ئەوە کە بوچی کەم باسی "سوارە" کراوە.

پ: کاك "سەلاح" ئەگەر باسی کاك "سوارە" بکەین، دەبێ بێگومان باسی بزووتنەوەی شێعری نوێی کوردی کوردستانی ئێران بکەین. بزووتنەوەی شێعری کوردستانی ئێران. جەنابت دەزانی لەسەر دەمی ئەخیرەوە لەسەردەمی دوای کۆماری مەهاباد ئەگەر باس بکەین، لە "هێمن " و مامۆستا "هەژار" و لە "سەید کامیلی ئیمامی" و مامۆستا "حەقیقی" و ئەمانەدا خۆی دەبینێتەوە. بەس ئەم پۆلە شاعیرە کە دەکری بلێین قوتابخانەی موکریان پێكدەهێنن، دواجار "سوارە" لە هەناوی ئەمانەوە دێتە دەرەوە. ئەو جێ هێشتنەوە ئەو دابڕانە کە کاك "سوارە" لە وان دەیکات چۆن ئەبنێیتەوە؟

و: ئێمە دەبێ ئەم دوو مەکتەبی شێعر گوتنە، یا وەکوو ئێوە دەڵێن ئەو دوو مەدرەسەی شێعرییە بە تەواوی لێك جیا کەینەوە. "هەژار"، "هێمن"، "خاڵەمین"، "حەقیقی"، "سەیدکامیل" و "محەممەدی نووری" و هەموو ئەوانە ئەو قوتابخانەن کە دەکرێ پێی بڵێی قوتابخانەیەك کە "سەیفی قازی" ڕچەشکێن و مامۆستا و برەوپێدەری بوو.

کلاسیزمی نوێی دەتوانین پێ بڵێین لە ئەدەبی کوردی لە کوردستانی ئێراندا، بۆیە پێی دەڵێن کلاسیسم چونکە ئەمە لە باری گوتنەوە، لە باری وەزن و قافیەوە شێوەی کلاسیکی بە خۆی گرت. وەزنی تێكنەدابوو، قافیەکانی لەبەرچاو دەگرت، وەك عەرووزەکانی لەبەرچاو دەگرت. بەڵام لە ناوەرۆکدا گۆڕانی هێنا.

لەباتی تەنیا شێعری غەزەلی و دڵداری و پێداهەڵگوتنی مەعشووقە بێت، مەعنا و ناوەرۆکی کۆمەڵایەتی هێنا گۆڕێ. وەناوەرۆکی سیاسی و میللیشی هێناگۆڕێ. لە هەڵبژاردنی وشەشدا لەباتی وشە عەرەبی و فارسییە ڕەق و تەقەکانی کۆن، کەڵکی وەرگرت لە وشەی کوردی پەتی کە مەوجوود بوون لە ناو کۆمەڵگادا. وە ئەوە جیاوازێك دەخا بەینی ئەم گۆڕانکارییەی کە لە کوردستانی عێراق کرا تا کوردستانی ئێران، لە کوردستانی عێراق زیاتر خەڵکی کە ئاڵاهەڵگری نوێ کردنەوەی بەیانی شێعری کوردی بوون خەڵکی شارەکان بوون. ئەوانە زیاتر کەڵکیان وەردەگرت لە دانان و داهێنانی وشەی تازە، لە بەرامبەر وشە کۆنەکاندا. بەڵام خەڵکەکەی کە لە سەردەمی "سەیفی قازی" بە خۆی و بە شاگردەکانیشێوە، زیاتر خەڵکی دێ بوون، ئەمانە زیاتر کەڵکیان وەردەگرت لەو وشانەی لە ناو کشتوکاڵ، لە ناو مەڕداری لە ناو گەرمێن و کوێستان کردنی خێڵ و عێلەکاندا بەکار دەبرا و ئەوانەیان بە ئەمانەت وەرگرت و مەعنای تازەیان پێ بەخشی. مەعنای تازە لە جیهانی سیاسەت، مەعنای تازە لە جیهانی تەغەززولدا.

ئەم مەکتەبە کلاسیزمە نوێیەی کە "سەیفولقوزات" یا وەکوو پاشان پێی دەگوترێ "سەیفی قازی" دەستی پێکرد، هەموو ئەو شاعیرانەی سەردەمی جمهوری کوردستان و کۆمەڵەی "ژ.ك." لەو قوتابخانەدا بوون.

ئەم قوتابخانەیە تا دوای ڕووخانی جمهوری کوردستانیش بۆ ماوەیەك دەوامی کرد. ئەوەی دواتر هاتە گۆڕێ، لەوانە "سوارە" و باقی ڕەفیقەکانی کە بڵێین لە ئاخری دەیەی پەنجاکان ـ من لێرە هەتا دەڵێم پەنجاکان و

شەستەکان و ئەوە بە تاریخی میلادی دەیڵێم بۆ وەی هەموو لایەك باشی تێبگەن و موشکیلە دروست نەبێت ـ لە کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکانەوە قوتابخانەیەکی تازە هات، ڕەچەیەکی تازە هات کە ئەمە ڕچەی شێعری نوێی کوردییە. ئەم شێعرە نوێیە هەموو قەراردادە کۆنەکانی شکاند.

پ: ئەو قوتابخانە نوێیە، کە باسی "سوارە" ئەکەی، واتە قوتابخانەی "سوارە"، لەهەناوی شێعری کلاسیکی نوێی کوردی‌یەوە، واتە لە هەناوی "هێمن" و "هەژار" ئەو قوتابخانەی کە باست کرد، هاتە دەرەوە یان موتەئەسیر بوو بەو گۆرانکارییەی کە لە ئێران لە ناو شاعیرە فارسەکانا دروست بووە، یان موتەئەسیر بوو بەو گۆڕانە شێعرییەی کە لە لای "گۆران"ی خۆمان لای "شێخ نوری شێخ سالح" هاتە ئاراوە؟

و: ئەگەر زۆر کورتت جواب دەمەوە، بڵێم وەڵڵا هەموویان تەئسیریان هەبوو. شێعری کۆنی کوردی، شێعری کلاسیکی کوردی، بە کلاسیزمی کۆن و کلاسیزمی نوێ شێوە گەنجینەیەکی فەرهەنگی بوون بۆ ئەوانیش و بۆ هەر کەسی دیکە و ئێستاش هەر بەردەوام وان، تەبعەن هەموو کەس کەڵکی لێوەرگرتووە و کردوویەتی بە سەرمایەیەك لە زانستی فەرهەنگی و ئەدەبی خۆیدا. بەڵام سەردەمێك هات کە هەست بە ئەوە دەکرا، گۆرانکاری پێویستە، ئەم هەستە بۆدەکرا؟

شێعری نوێی کوردیش وەکوو هەموو دیاردەیەکی کە لە ناو کۆمەڵدا سەر هەڵدەدا کوت و پڕ و لە ناکاو سەری هەڵنەدا، یا بەرهەمی زۆرزانی، زیرەکی یا بلیمەتی کەسێك یا چەند کەسێك نەبوو بەتەنێ، بەڵکوو

ڕەنــگدانــەوەی گۆڕانکارێـك بـوو کـە لـە نـاو کۆمـەڵدا رووی دابـوو. جـا ڕەنگدانەوەکەی واهاتە ناو ئەدە بیاتیشەوە.

کۆمەڵگای ئێـران رووی کـردە گـۆڕان. لـە ئـاخری پـەنجاکان و سـەرەتای شەسـتەکانی مـیلادیەوە. کۆمــەڵگای ئێــران لــە کۆمەڵگایــەکی عەشــایری، ئەرباب و ڕەعییەتی زیاتر پشت ئەستوور بە بەرهەمی کشتوکاڵیەوە گۆڕا بە کۆمەڵگایەکی شارستانی، کۆمەڵگایەکی زیاد بوونی ژمارەی خۆێندەوار و خۆێندکار.

پ: لــە بــارەی شــێعری "هــەڵۆ"وە پرســیار کــرا داخــوا کــاك "ســوارە"، چ کاتێــك ئــەو شــێعرەی نووســیوە، بــە ســەر کێــی دا یــان ســەر چــیدا وتوویەتی؟!

و: ئەو شـێعرە کـاتی خـۆی "پووشـکین"ی شـاعیری ڕووس کووتـەیـەتی. دوایـە دوکتـور "فەرەیـەدوون [پـەرویز] ناتـەلیخانلـەری" کـە یـەکێك لـە ئەدیب و شاعیرە گەورەکانی ئێرانە، کردی بە فارسی. چەند ساڵێك دواتـر کە من بە پێشمەرگایەتی لە کوردستانی ئێرانـەوە ڕووم کـردە کوردسـتانی عێراق و مامۆستا "هەژار"م دیت و بووین بـە هاومـاڵ و ڕەفیقـی ساڵهـای لێرەبوونم لە کوردستانی عێراق. من توانیم ئەم شێعرەی بۆ بگێرمەوە.

بەشێکی زۆریشم لەبەر بوو، هەر شێعرەکانیشم بۆ نووسیوە، ئەوەی لـە بەرم نەبوو بە پەخشان جێگا بەتاڵەکانم بۆ پڕ کردەوە. ئـەویش لـە ڕووی ئـەوەوە شـێعریکی کوردی کـوت هـەر بـە نـاوی "هـەڵۆ" ــ دیـارە شـێعرکی بەرزە و بەناوبانگەوە ـ هەر لە سەر وەزنی شێعرەکەی "خانلەر"یشە.

کاتێك من لە کوردسـتانی عێـراق گەڕامـەوە بـۆ کوردسـتانی ئێـران مـن نوسخەیەکی ئەم شێعرە دەسنووسەی "هەژار"م لە لا بوو. "سوارە" ویستی

خۆی تاقی بکاتەوە لەو مەیدانە، وە چۆن "هەژار" کردبووی بە کوردی، ئەویش جارێکی دیکە شێعرەکەی "هەژار"ی سەر لە نوێ ڕێك خستەوە و کردێوە بە کوردی. بۆیە میسرەعی ئەوەڵی بۆ ئەوەی کە نیشانی بدا شێعرەکەی لە "هەژار" وەرگرتووە، و نەڵەن دزی کردووە، بۆیە میسیرەعی یەکەمی شێعری عەینی میسرەعەکەی "هەژار" دووپات دەکاتەوە.

ئەو دەڵێی: ***"پایزە دار و دەوەن ڕەنگ زەردە"*** ئەم دەڵێی: ***"پایزە دار و دەوەن بێ بەرگە"*** بەم تەرتیبە ویستی بڵێ کە ئەوە شێعرێکە وەدووی "هەژار" کەوتووە.

ئەو شێعرە زۆری دەنگ دایەوە. هومێدەوارم ئەوانەی کە موسیقا دەزانن و دەنگیان خۆشە بتوانن ئەو شێعرەی "هەڵۆی سوارە" بکەن بە سروود، چونکە یەکێك لە باشترینی ئەو شێعرانەیە کە هەڵدەگرێ بکرێ بە سروود.

پ: ئەوکات کە باسی گۆرانکاری، یا فەرهەنگی و ڕۆشنبیریتان ئەکرد لە ئێران، هێندێك گۆرانکاری سیایش هەبوو، بەشداری کردنی کاك "سوارە" ئەوکات لە بزوتنەوەی خۆیندکارانی چەپی ئێرانی ئەمانە چ تەئسیر و گۆرانکارێکیان هەبوو. هەر لەو کاتەدا جەنابت دەبینی بزوتنەوەی "سیاەکەل" تەئسیرێکی زۆری هەبوو لە سەر زۆربەی ڕۆشنبیران، وە گۆرانکارێکی زۆری دروست کرد؟

و: جا با پێت بڵێم حەرەکەتەکەی خۆینەکارانی کورد لە کوردستانی ئێران، پێش ئی "سیاەکەل"یشە وەختێك کۆمەڵگای ئێران گۆرا، لە ناخەوە گۆرا، پەیوەندی ئابووری گۆرا، ڕێگا نەبوو، ئەم گۆرانکارییە دەبوو تەئسیری خۆی بکاتە سەر ئەدەب و "فەرهەنگ"یش. قسەی تازە هاتە

گۆڕێ مەعنای تازە هاتە گۆڕێ. بۆ مەعنای تازە تۆ دەبوو شێوازی تازەی بەیانی دروست کەی. ئەم قالبە کۆنانەی شێعری نەیدەتوانی مەعنا تازەکان لە ناو خۆیدا بگونجێنێ، لەبەر ئەوە پێویستی هەبوو بە شکاندنی قالبە کۆنەکان و هێنانی قالبی تازە، وە ئەمە لە کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکانی میلادییەوە دەستی پێکرد. ئەو کاتە یەکێتی خوێندکارانی کورد لە زانستگاکانی ئێران دروست بوو ـ دیارە بە نهێنی ـ کە هەمووی ئێمە "سوارە"ش و منیش ئەندامی ئەم یەکێتی‌یە بوون. چالاك بوو، وە ئەم یەکێتی‌یە لە لایەکەوە سیاست بوو، بەڵام لە لایەکی دیکەشەوە فەرهەنگ و نووسین و شێعر و ئەدەب بوو، ئەمانە تێکەڵ دەبوو دەگەڵ فکری چەپ کە لە دنیای دەرەوەش دەهات بۆ ناو ئێران. خوێندکارانی ئێرانی دەگرتەوە، خوێندکارانی کوردیشی دەگرتەوە.

ئەمە قۆناغی یەکەمی یەکێتی خوێندکارانی کوردە، بەڵام قۆناغی دووەمی دەگەڕێتەوە بۆ ناوەراستی شەستەکان. کاتێك من رۆیشتم بۆ پێشمەرگایەتی لە ئێرانەوە بۆ کوردستانی عێراق و سێ ساڵم پێچوو. "سوارە" و ڕەفیقەکانیشی کە مابوونەوە ئەوانیش گیران، چوونە زیندان ئەوانیش ماوەیەکیان پێچوو، جارێکی دیکە هەر دووکمان هاتینەوە و لە کولییەی حقووق یەکترمان گرتەوە. ئەمە لە ناوەراستی شەستەکانەوە بوو. ئەوجار بیری سیاسی چەپ بە سەر هەموو ئێران و بە سەر گەنجەکان و خوێندەوارانی ئێراندا زاڵ ببوو. دیارە بە سەر ئێمەشدا.

هەر ئەو کاتەش بوو کە "سمایلی شەریفزادە"، "سولەیمان موعینی"، "مەلا ئاوارە" و ڕەفیقەکانیان لەو چوارچێوە کۆنە تەقلیدییەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران هاتبوونە دەرێ. هەر وەکوو چۆن سازمانی

ئینقلابی حیزبی توودە لە حیزبی توودەی ئێران جیا بۆوە، وە ناوی خۆی نا سازمانی ئینقلابی، ئەمانیش ناوی خۆیان نا کۆمیتەی ئینقلابی حیزبی دێموکرات. لە واقیعدا کۆمیتەیەکی ئینقلابی بوو کە لە دژ سوننەت و ترادیسیۆنەکانی کۆنەکانی حیزبی دیمۆکرات راست ببۆوە. ئەوانیش هاتنەوە بۆ ناو کوردستانی ئێران، بە شێوەیەکی چەکدارانە.

بەینی ئێمە وەك خوێندکارانی کورد و بەینی ئەوان وەکوو هێزی چەکدار پەیوەندی پەیدا بوو. وەکوو ئەوان بوونە باڵی چەکداری حەرەکەتەکە و ئێمەش بووینە باڵی تەنزیمی و سیاسی و فەرهەنگی بزووتنەوەکە. ئەمە جارێکی دیکە تەئسیری کردە سەر شێعری "سوارە". ئەم جار شێعرەکانی "سوارە"، روونتر و ئاشکراتر خەباتگێرانەتر و شۆڕشگێرانەتر بوو.

حادیسەی "سیاەکەل" لە واقیعدا دوای حەرەکەتەکەی "سمایلیشەریفزادە" و وان دەستی پێکرد. بۆیە یەکێك لە بەناوبانگترین شاعیرانی ئەو سەردەمەی ئێران بە زمانی فارسی شێعرێکی خۆشی هەیە کە دەڵێی:

راهی باید زین کوهستان سرسخت زی جنگل سرسبز

دەیهەوێ بڵێ لە کوێستانە سەختەکانی کوردستانەوە، پێوستیە ئێمە ڕێگایەك بکەینەوە، بۆ لێڕەوارە سەرسەوزەکانی مازەندەران کە حادیسەی "سیاەکەل" لە وێ رووی دابوو. ئەو دووانە تێکەڵ بوون.

پ: تۆ بڵێی ئەمە ڕاست بێ کە "سوارە" لە سەرەمەرگیدا لە نەخۆشخانە گوتوویێتی تەنیا ئارەزووم ئەمەیە کچێکی جوان لەگەڵما بخەوێ؟

و: ئـەوە کـە "سـوارە" لـە خەسـتەخانە بـووبێ و پـێش سـەرەمەرگ و ئارەزووی ئەوەی کرد بێت کە کچێکی جوانی لەگەڵ بخەوێ. لـە راسـتیدا ئەوە زیـاتر ئەفـسانەیە. بـەڵام ئەفـسانەیەك لـە حەقیقەتێکەوە سەرچاوە دەگرێ. ئەو حەقیقەتەش ئەوەیە "سـوارە" بنیـادەمێکی زۆر دڵتـەڕ بـوو. زۆر ئەهلی دڵداری و عاشقێنی و حەز لـێکردوویـی بـوو. وە ڕەنگـە مـن لـە چەند سمینارداا کە گرتوومە و لە چەندین مەقالەدا کە لە سەر "سـوارە"م نووسێبێ قەت نەبووە باسی ئەوە نەکەم.

"سوارە" شاعێرێکی عاشقی، ئەویندارى، دڵتـەڕی هەمیـشە گـەش بـوو. وە ئـەو کەسـەش کـە ئـەو قـسەی بـۆ "سـوارە" سـاز کردبـێ لـە تەبیعـەتـی "سوارە" زۆر دوری نیە.

پ: تکایە ڕوون کردنـەوەیـەکمان بـۆ بکـەن لـە سـەر بەرنامـەی "تـاپۆ و بومەلێڵ".

و: "تـاپۆ" یـانی "شـەبەح، تارمـایی"، "بۆومـەلێڵیش" دیـارە "بـەری بەیانە کە هێستا بەینی تاریکایی و ڕۆشنایی وڵات تەواو دەرنەکەوتووە".

"سوارە" لەو دوو مەفهوومە کە یەکیان تارماییـیە و یەکیان بوومەلێڵی بەیانییـە، دەیەویست ڕەمزێك یا ڕازێك دابنێ، بـەینی حەقیقـەت و بـەینی ئەوشتانە کە ئەو مەجبوور بوو لە پەردەدا بیڵێ.

پ: کاك "سەلاح" حەز دەکەم کات بـە فێـرۆ نـەدەم بێمـە سـەر تەفـسیر کردنـی شـێعرەکان، تـۆ دەزانـی دوای ئـەوە کـە ناوەنـدی ئینیـشاراتی "سەلاحەددین" کە دیوانەکەی کاك "سوارە"یان کۆ کـردەوە، نـاوی "خـەوە بەردینە"یان لێنا. جەنابت دەزانی "خەوە بەردینە" یەکێکە لە جوانترین و قـورسـترین شـێعرەکانی کـاك "سـوارە"، بـۆ ئـەم نـاوە لـەم کتێبـە ئایـا

هەیمەنەی ئەم شێعرە بە سەر هەموو شێعرەکانی کاك "سوارە"وەیە، پێت وایە ئەم شێعرە لووتکەی نوێخوازی، وە لووتکەی ئیبداعی کاك "سوارە"یە لە شێعرییا؟

و: وەڵا ئەگەر ورد بمهەوێ قسە بکەم، نەك لووتکەی ئیبداع و داهێنانی "سوارە"یە لە شێعری کوردیدا، بەڵکوو لووتکەی ئیبداع و داهێنانی شێعری کوردییە لە کوردستانی ئێران.

هەر لە سەرەتای دەستپێکرانی شێعری نوێڕا تا ئێستا، ئەمە دەلیلێك. دەلیلی دووەم ئەمەیە، درێژترینی شێعرەکانێتی لە باری قەوارەوە، سێهەمی گرانترینی، وە هەروەها پڕ ڕەمز و ڕازترین و نادیارترینی شێعرەکانیشێتی. هەموو ئەوانە وای لێ کردووە کە بە لای منەوە حەقی خۆیان بووە ئەگەر ناوی دیوانەکەیان ناوە "خەوە بەردینە".

پ: ئەم شێعرە زۆر قورسە، وە ڕەنگە بەشێکی زۆر لە خۆینەرانی کاك "سوارە" لە راستییا تێنەگەن کە مەبەستی کاك "سوارە" چییە؟ لەبەر ئەوەی تۆ دەزانی زمانی شێعرەکە زمانێکی ڕەمزییە، ئەگەرچی ئەم شێعرە تارمایی ڕۆمانتێکی بە سەرەوەیە یان تەئسیری ڕۆمانتێکی بە سەرەوەیە، بەڵام ئەم شێعرە، شێعرێکە، وادیارە شێعرێکی ڕەمزییە.

دەمهەوێ داوا لە جەنابت بکەم، بڵەم بە دیدێکی ڕەخنەگرانەوە چۆن ئەو شێعرە ئەخوێنیتەوە؟ چۆن ئەو شێعرە باس دەکەی. ئەم شێعرە دەیهەوێ لە چی بدوێ؟

و: کەسێك باسی شێعری نوێی کوردستانی ئێران دەکا، دەبێ ئەوە بزانێ کە هەلومەرجێك کە شێعری کوردستانی ئێرانی تێدا داندرا، ئەو

هەل‌ومەرجە نیە كە لە كوردستانی عێراق لـە ساڵەكانی پێشووە، هـەر لـە دەورەی دەسەڵاتی ئینگلیزەكانەوە مەوجوود بووە، ئەم هەل‌ومەرجە شێعر گوتن ئازاد بووە، باسی كورد و كوردستان كران ئازاد بـووە. ناچار بـووە لـە ئێران هەر كەس شێعر بڵێ بەتایبەت شێعری نوێ كە نـاوەڕۆكێكی سیاسـی و كۆمەڵایەتی و شۆڕشگێرانەی هەبوو، ناچار بوو دەبوو پەنا بەرێتە بـەر ئەم ڕەمز و ڕازە.

ئێستە كەسێك شێعری "شـەوە"ی "فـاتیع" دەخوێنێتـەوە، یـا بەشـێكی زۆر لـە شـێعرەكانی كـاك "عـەلی حەسـەنیانی" دەخوێنێتـەوە سـەیر دەكـا هەموو ناچار بوون بەو زمانە قسە بكەن.

بەڵام "سوارە" جگە لەوە، لە ڕاستی خۆشی پێـی خـۆش بـوو، "سـوارە" خۆی یەكێك لەو كەسانە بوو كە زەوقی ئەوە بوو بە زمانێكی پڕ لـە ڕاز و نهێنی، بە زمانێكی نیوەشاردراوە، نیوەنهێنی، نیوەئاشـكرا قـسە بكـا. وە بـە زمانێك قسە بكا كە خوێنەر مەعنای جۆراوجۆری بتـوانێ لـێ وەربگـرێ و هەر كەسە بە زەوقی خۆی بتوانێ لێكی بداتەوە.

پ: ڕەنگە ئەوە زۆرترین داهێنانی كاك "سوارە" بێ لە شێعرا!

و: بەڵێ ڕەنگە ئەمە زۆرترین داهێنانی هەموو شـاعیرە كوردكـانی دنیـا بێت.

پ: لە یەك مەرحەلەیا یەك دابران دروست دەكا لە زمانا، كـە ئەیهـەوێ یەك بونیادی تر، یەك خانووی تر بۆ زمانی كوردی دروسـت كـات، كـە ئـەو خانووە، خانووی زمانی "هێمن"، یا زمانی تەنانەت "گۆران"یش نییە!

و: نا. كە شێعری كوردی ڕچەی خۆی دۆزییەوە لـە كوردسـتانی ئێـران، لە ڕاستی‌دا سەردەمێك بوو، دوای ئەو گۆڕانە كۆمەڵایەتیەی لـە كۆمـەڵگای

ئێراندا رووی دابوو، وه پیویستی بەوه هەبوو قالبی نوێ بدۆزێتەوه بۆ بەیانی شێعری کوردی. ئێمە لە مێژ بوو قسەمان لەوەی دەکرد و دادەنیشتین و لە ناو چوارچێوەی ئەو ڕێکخراوە خوێندکارییەی‌دا کە خەباتی سیاسی دەکرد، بەڵام بەشی زۆری خەباتەکە، خەباتی فەرهەنگی، کولتووری ئەدەبی کوردی بوو. قسە لەوە دەکا، شێعری کوردی دەبێ کام ڕچە بگرێتە بەر؟

پ: حەز دەکەم کاك "سەلاحەددین"، باسێك لەسەر شێعرە فارسیێیەکانی کاك "سوارە" بکات کە هەر وەکوو دەزانین شێعرە فارسیێیەکانی کاك "سوارە"ش کاریگەرێکی زۆریان هەبووە لە حەرەکەتەکانێك کە کاك "سەلاحەددین" بۆ خۆی ئامەژەیان پێدەکا.

بەتایبەت هەر وەك دەزانین کە زۆریش لە گۆڤاری "خوشە"دا کە شاعیری گەورەی فارس "ئەحمەد شاملوو" بلاوی دەکردەوە، بلاو دەبۆوە. جا حەز دەکەم لە ڕوانگەی کاك "سەلاحەددین"نەوە کاریگەری ئەم شێعرە فارسیانە بزانم چۆنە؟

پرسیاری دووەم ئەوەیە کاك "سەلاحەددین" پێم‌خۆشە شی بکاتەوە کە میزانی تەئسیرپەزیری تەئسیر وەرگرتنی کاك "سوارە" تا چ ڕادەیەك لە شێعری نوێی کوردی لە کوردستانی عێراق بوو؟ وە تا چ ڕادەیەك لە شێعری نوێی فارسی بوو لە ئێراندا؟

و: ئەمن لە پرسیارە دووهەمەکەیەوە دەست پێدەکەم. چونکە خۆشم هەر لە سەر ئەوە خەریك بووم بڕۆم. لەو لێکۆڵینەوە کە ڕێبازی شێعری کوردی دەبێ چۆن بێ ئێمە چیمان لەبەر دەست دابوو؟ دیارە کە دەڵێم ئێمە، ئەمن شاعیر نەبووم، بەڵام من ڕەخنەگری ئەدەبی بووم، کارم لەگەڵ

ئەدەبیات بوو، کەسانی وەکوو "سوارە"، وەکوو "فاتیح"، وەکوو "عەلی حەسەنیانی" زەوقی شێعریان هەبوو، هەموو قسە لەوە دەکرا ڕێبازی شێعری نوێی کوردی چ بێ، تەنانەت کەوتبووینە سەر ئەوە زیندوو کردنەوەی بەیتە کۆنەکان، کەڵك وەرگرتن لە حەیران. ئایا ئەوانەن کە ئێمە دەخەنە سەر ڕچەیەکی نوێوە، نەجاتمان دەدەن لە دەس وەزنە عەرووزییە کۆنەکە.

شێعری فارسی ئێران لەبەر چاومانە، شێعری فارسی نوێی ئێران لە "نیما یوشیج"وە لە "نیما"وە تا "شاملوو"، هەروەها تەرجەمەی شێعری ئوروپاییشمان لەبەر دەست دابوو کە بە زمانی فارسی بڵاو دەبۆوە. ئێمە لەو بەزمەدا بووین کە دوو دیوانی شێعری کوردی هی "گۆران"، یەکیان "فرمێسك و هونەر"، یەکیان "بەهەشت و یادگار" کەوتە بەردەستمان. ئەمە دنیایەکی دیکەی تازەی بە ئێمە نیشان دا و دەرگایەکی تازە و هەراو و بەرینیشی بۆ کردینەوە. لە ڕاستیدا ئێمە زانیمان ئەو شتەی کە لێی دەگریین ئەمەیە. چونکە زانیمان پێش ئێمە خەڵکێکی زۆر کاریان کردووە بۆ دۆزینەوەی ڕێباز و ڕچەی شێعری نوێی کوردی و کاری گەورەیان کردووە. "گۆران" بوو بە بوتێك لەبەر چاوی ئێمە. وە من لە بیرمە ئەو کاتە "سوارە" لە تەورێز بوو، من لە تاران بووم، وە هەر یەك دیوانیشمان هەبوو، لای من بوو، من هەر بە پازدە ڕۆژ، بیست ڕۆژ جاریك شێعرێك لە شێعرەکانی "گۆران"م هەڵدەبژارد، بۆم دەنارد، وە بۆچوونی خۆمم لە سەر دەنووسی. شێوەی شێعرەکەی، چۆن ئێمە دەتوانین چاوی لێ بکەین، چۆن دەتوانین کەڵکی لێ وەربگرین، جارێ، دە، بیست لاپەڕەم لە سەر شێعرێك

دەنووسی و بە هەمان قەوارە، و بە هەمان شێوە "سوارە" جوابی دەداوە. یانی ئێمە کەوتنیە سەر لێکۆڵینەوەی شێعری "گۆران".

لەبەر ئەوە کاتێك لە تاران جارێکی دیکە هەموو کۆ بووینەوە، بەو حیسابە گەیشتین کە شێعری نوێی کوردی، "گۆران" ڕچەکەی شکاندووە، پێویست ناکا ئێمە بیگۆڕین یان گۆڕانکاری گەورەی لێ بکەین، مەگەر هەر ئەوەندە کە ئیقتیزای موحیتە نوێیەکەی خۆی بێ. ئیقتیزای کوردستانی ئێران بێ. جگە لەوە شێعری نوێی فارسیشمان لەبەر چاو بوو. گومانی تێدا نیە، "سوارە" تەئسیری زۆری وەرگرتووە لە شاعێرە نوێیە فارسییەکان، کە وەکوو دواتر پیاو دەتوانێ باسی شێعرە فارسییەکەی بکا، کە کاك "وریا" داوا دەکا باسێکی ئەوە بکەین. بەڵام من داوا دەکەم ئەوە وەختێك بچین کە پرسیارەکە بێتە سەر باسی شێعری فارسی "سوارە". هەر بە بەراوەردێکی کەم بڵێم،"سوارە" ئەوەند بە توانا بوو لە زمانی فارسیدا. یەك ئەوەیە هیچ مومکین نیە کەسێك شێعری فارسی "سوارە" بخوێنێتەوە و بزانێ ئەوە زمانی فارسی نەبووە.

پ: بەراوەرد ئەگەر بکەی لە نێوان شێعرە فارسییەکانیا و شێعرە کوردییەکانی خۆیا، حەز ناکا بە دیوێك لە دیوەکان ئەیهەوێ هەمان پەیام کە هەیەتی، بە زمانی کوردی، بە زمانی فارسیش بیگەیەنێت. ئەوە شێعری "خێلی درۆ"مان هەیە، لە لای کاك "سوارە" یانی ئەو پەیامەی کە دەیهەوێ بیگەیەنێ حەز ناکا لە شێعرێکی تری فارسی یا دەیهەوێت؟

و: ڕاستە، بەڵێ ڕاستە، ئەوە زۆریش تەبیعییە. شێعری کوردێکەش و شێعری فارسییەکەش هەر ئییەك کەسن و لە یەك هەست و لە یەك داخوازی و لە یەك ئۆمێد و ئامانجەوە سەرچاوە دەگرن.

شێعری "خێڵی درۆ" تۆ دەبێ بزانی ئیچ سەردەمتێکە. ساڵی ۱۹۶۷ و ۶۸ ئەو حەرەکەتە چدکدارییەی کە من بۆم باس کردی لە پێش‌دا. هێـزە چەکدارییەکەی "شەریفـزادە" و "مەلا ئاوارە" و "سولەیمانی مـوعینی" و بـاقی تێکۆشـەرانی سیاسـی کوردسـتانی ئێـران دەسـتی پێکـرد بـوو. ئێمـە وەکوو هێزێکی خوێندکاری لەگەڵیان لە پەیوەند دابووین. لە سەردەمێك‌دا ئەوان داوایان لە ئێمـە کـرد کـە بـە هـۆی ئـەوە برێـك لـە سـەرکردەکانیـان شـەهید کـراون، وە توانـای ئیدامـەدانی شۆرشـەکەیان نیـە، ئێمـە بـچنیە ناویانەوە، وە خوێنێکی تازە بخەینە بەر ئەم حەرەکەتە چەکدارییە. ئـەوە بزووتنـەوە خوێنـدکاری و سیاسـیە چـەپەکـەی ئێمـەی ـ کـە دیـار ئێمـە بزووتنەوەیـەکی سیاسـی، خوێنـدکاری چـەپی کـوردی بـووین ـــ ئـەم حەرکەتەی لە وانەیە بڵێم دوو لەت کرد.

ئێمە بوونیە دوو دەستە: دەستەیەك دەمانگوت با بچین. ئێمە خۆشمان کـە ئـەم بزووتنـەوەمان دامەزرانـدووە، بەرنامـەمان ئـەوە بـوو کاتێـك گەیشتینە ئەوەندە خەڵکی چەکدار و ئەوەندە خـەڵکی کـادر، دەبـێ دەسـت بکـەین بـە بـەرپاکردنی شـۆرش لـە کوردسـتانی ئێـران. ئێـستا خـۆ ئەوانـە هاتوونەوە، چەکدارەکانیان هەیە. ئێمەش خۆمـان کادرەکـان بـە ئەنـدازەی کافی هەین، دەبا دەست پێ بکەین.

جەماعـەتێك بەرامبـەر بـە ئێمـە ڕاوەسـتان و دەیـانکوت نـابێ بـچین، چونکە ئەوانە بـە ئەنـدازەی پێویـست چـەپ نـین، بـە ئەنـدازەی پێویـست مارکسیـست نـین، وە خۆمـان تەربیـەتمان نـەکردوون، خۆمـان ئامادەمـان نەکردوون، لەبەر ئەوە نابێ بچین. یانی لە واقیع دا بۆ نەچوونی خۆیـان، بۆ ناشۆرشگێرێتی خۆیان دەلیلی چەپیان دەهێناوە. بە ئایات و ئـەحکام و

پڕەنیسپەکانی چەپەوە چەسپا بوون، "سواره" لەوە دایە کە حەملەیان پێ دەکا:

ئێوە کێن؟ خێڵی درۆ

ئەی گەلی دەم پڕ لە هەرا

ڕەنگە ئەمن میسالێکت لێرە بۆ بێنمەوە لە خێڵی درۆکەی، کە ئیشارە دەکا: ئێوە لە وشەی چەپ، وە لە ئیستیلاحاتی چەپ کەڵك وەردەگرن بۆ خۆ دزینەوە لە شۆرش. لە حالێکدا چەپ پێویستە، وەسیلەی بەرپا کردنی شۆرش بێ نەك خۆ دزینەوە لە شۆرش. بۆیە دەڵێ:

ئێوە ئەی کرمی کتێب

یاری غاری هۆدە

بە گەرووی قاسپەی کەوی کەو تارێن

جاڕی کام گوم بوو ئەدەن وا بە هەڵپەو بە دەهۆ؟

ئێوە،

میراتگری کام جێ لەوەڕن؟

ئێوە،

حاشاگری رووبەندی وشە

بووکی بن تارای سوور

دەیهەوێ بڵێ خەڵك ڕەنگی سوور دەکا بە ئاڵا و هەڵی دەکا، ئێوە کردووتانە بە تارا و بە سەری خۆتان داداوە بۆ خۆ دزینەوە.

پاشان لە جێگایەك دەڵێ:

مل بە بەر mووری وشەی ڕەنگاوڕەنگ!

خەڵك وشە دەکاتە گوللە و لە سینگی دوژمنی هەڵ دەکا، ئێـوە وشـەتان کردۆتە بەر مووریکو بۆ خۆ جوان کردن و خۆ ڕازاندنەوە و خۆ دەرخستن ئەم وشانە بەکار دێنن. ئینجا لە شۆنییێك دا دەڵێ:

خوا نەکا بای بە تەوژمی کوێستان

لابەرێ پەردە لە سەر باڵاتان

دەر دەکەوێ، هەر دەکووژن دوورا و دوور

بۆیە دەڵێ: "دوور کوژی، نیزیك خەسار"

ئێستە وا گرمە لە کێوان بەرزە

مێش ئەخاتە لەشی گا بوو لەرزە

تاقە مێشێك دەتوانی ئەگەر لە سـەر پێـستی گایـەکی گـەورەش نیـشت، لانی کەم بوولەرزەیەکی لە لەشی گایەکەدا دروست کا، دەتوانێ لەرزە بخاتە ئەندامی گایەکی گـەورە. بـەڵام ئێـوە نـاتوانن لـەرزە بخەنـە نـاو وڵاتەکـەی خۆتان:

ئێوەن و ئێوەن و لۆکەی گوێتان

بەسیەتی ... بەسیەتی

واهات ... واچوو

جـا ئەمـە "سـوارە"، جـارێکی دیکـە لـە شـێعرێکی دیکـەی فارسـی دا دەیلێتــەوە، بــەڵام دیــارە لــە شــێعرە کــوردیەکــەدا زیــاتر تــەعبیرەکان کوردستانین، وە مەوزوعی بەحسەکەش کوردستانیە. بەڵام لـە شـێعرەکەی دیکەدا، "زرد، سیاه، رنگی" زیاتر جیهانیە، زیاتر ئەنترناسیۆناڵە. لـە ژێـر تەوژمی ئەم حەرەکەتە چەپە شۆڕشگێڕییەی کە لە دەیـەی شەسـتەکان و کۆتایی شەستەکان هـەموو دنیـای گرتبـۆوە. خـیلافی بـەینی دوو ئۆردوگـای

گــەورەی جیهــانی کۆمــونیزم، خــیلافی بــەینی شــوورەوی و چــین. وە سەرهەڵدانی چین وەکوو پاڵەوپشتێکی گەورە بۆ حەرەکەتی شۆرشگێرانە لە موقابیل ئارامی و مەندی سیاسـەتی سۆڤیەتـیدا ئەوکاتـە، وە هـەروەها ئەو حەرەکەتە گەورانەی کە دەزانی لە هـەموو ئورووپـا بەتایبـەت بـەوەی پێی دەڵێن مانگی مـەی، شۆرشـی خوێنـدکاران لـە پـاریس لـە مـانگی مـەی ١٩٦٨، هەر لە حەرەکەتی "لۆمۆمبـاوە" لـە ئـەفریقا و تـا "چگوارا" لـە ئەمریکای لاتین هەموو ئەوانە تەئسیری کردۆتـە سـەر سـوارە وە تەئـسیری کردبـوە سـەر هـەموومان. ئـەوە عـومقی ئاگاهێکەیـەتی، جگـە لـەوە ئەمـە ئیقتیزای شێعرە فارسییەکەیەتی کە زیاتر جیهانیە، شـێعرە کوردییەکـەی زیـاتر شۆرشـێکی کوردسـتانی لەبـەر چـاوە. بـەڵام لێـرەدا هـەموو دنیـا موخاتەب قەرار دەدا و دەڵێ:

زرد ـ سیاه ـ رنگي
من و تو
هر دو به طفلي مي‌انديشيم
كه بر سينه‌ي ما بيدار است
با تني از تب آتش گرم
شير خون مي‌طلبد
و مادر فرهنگش را مي‌خواند
من و تو هر دو
با يك خون مي‌انديشيم
من و تو هر دو به صبحي مي‌انديشيم
كه طلوعش را مژده از راست انگشت دهيم
من و تو هر دو نيك آگاهيم
كه شب سنگ‌دل پنبه به گوش
به جز از بانگ مؤذن
روي گلدسته صبح
با سرود آتش و اذاني از تير

بیدار نمی‌گردد
من و تو هر دو نیك آگاهیم
كه دهان‌هاي انباشته از باد جدل را
باید بست
و فصاحت را
در رواق كوهستان
از خطیبي كه كلامش سربي است
باید آموخت
تو ظریف زرد، من رنگي، برادرمان زنگي
همه نیك آگاهیم
صورت عیسي را
كه بر آن نقش هزاران سیلي است
در كوثر نفرت باید شست
و دروغین سحر صلح
بین گرگ و بره را
بر فراز دار فلق خوني
باید آویخت

ئەمە هەمان شۆڕشگێڕیەیە کە لە "خێڵی درۆ"دا هەیە. بەڵام لە "خێڵی درۆ"دا سەحنە و ساحەیەکی کوردستانی لەبەر چاوە. لە "زەرد و سیاه و ڕەنگی"دا و بە پانایی هەموو جیهان و هەموو شۆڕشگێڕان و هەموو نەتەوە زۆرلێکراوانی جیهان موخاتەب دەکا.

لەگەڵ مامۆستا بەڕێز، مامۆستا "سەلاحەددین موهتەدی" لە سەر یەکێك لە ئاوازەترین دیوانە شێعرییەکانی یەکێك لە باشترین شاعیرەکانی کوردستانی ئێران، یەکێك لە شاعیرە نوێخوازەکانی کوردستانی ئێران، کاك "سوارە ئێلخانی‌زادە" کەمێ قسەمان کرد.

بە داخەوە ماوە زۆر کورت بوو، وە نەمانتوانی ماف تەواو بدەین بە شێعرەکانی کاك "سوارە". بۆیە من هەر ئەو کات ئەو بەڵێنەم لە کاك

"سـەلاحەددین موهتـەدی" وەرگـرت کـە جـارێکی دیکـە لـە خزمـەتیا دانیشینەوە. وە بتوانین تاوتوێی بەشێکی زۆر لە شێعرەکانی بکەین. بۆیـە بە خۆشی‌یەوە ئەم شەو بە خۆشحاڵی‌وە ئەو بەڵێنیەمان هێنـا جێ. وە لـە خزمەت کاك "سەلاحەددین موهتەدی" داین بۆ ئەوەی بتوانین بەشێك لە شێعرەکانی بخەێنە ژێر گفتوگۆ و ڕاڤە کردنەوە.

پ: سەرەتا بـە نـاوی بەرنامـەکەوە بـەخێر هـاتنی جـەنابت دەکەمـەوە، کاك "سەلاحەددین موهتەدی"

و: سپاست دەکەم.

پ: زۆر پەلەمە لەوەی کە بچینە سەر بابەتەکە. حـەز دەکـەم سـەرەتا بە وە دەست پـێ بکـەین بـە خوێندنـەوەی "خـەوە بەردینـە"، شـاکارەکەی کاك "سوارە ئێلخانی‌زادە"، خوێندنەوەیەکی شیکاریانەی جەنابت.

و: بــە سەرچـاو، لـە ڕاسـتی‌دا، ئـەوە ئـاواتێکی دێـرینی مـن بـوو کـە دەرفـەتێکم بـۆ هەڵبکـەوێ و جـا چ بـە خوێندنـەوە بـۆ تـەلویزێون، چ بـە نووسـین بـۆ ڕۆژنامـە و گۆڤـار، وە لـە نـاو کتێـبدا، مـن لـە سـەر "خـەوە بەردینە" قسە بکەم.

قسە لـە سـەر "خـەوە بەرینـە"، مـاوە و مۆڵـەتی زۆر و دوور و درێـژی دەوێت. ماوەیەك لەمەوپێش گفتوگۆم لەگـەڵ کـرا، بـەڵام ڕەنگـە لـە سـێ چوار سەعات من لەو بارەوە قسەم کردبێ، بەڵام ئەوەی ئەورۆ هەڵدەگـرێ لە بەرنامەیەکی تلوویزیۆنی‌دا بیڵێی، مـن هـەر وەکـوو داوام لـێ‌دەکـەی بـە سەرچـاو وا دەکـەم. هـەم "خـەوە بەردینـە" دەخوێنمـەوە و هـەم حـەول

دەدەم لەگەڵ هەر بڕگەیەکیش شی کردنەوەیەکی کورتی پێ ئیزافە بکەم.
"سواره" یادی بەخێر دەڵێ:

لە چەشنی گەورە کەو،
کەوی دۆمی یەخسیری زیندانی داری؛
پڕی سەوزە بەستەی خرۆشانی باڕی
تەرەی باوەشی تاسە باری بناری
شەپۆلی لە گوێن خوێنی شەرمی کچانە
لە سەر روومەتی ماتی بووکی رەزاسووك
بە تینی بتاوێنی روانینی زاوا
گەرمتر لە پرشنگی تاوی بەهاری
وەکوو نەرمە هەنگاوی لاوی بەرەو ژوان
لە جێ ژوانی زیندوو بە گیانی کچی جوان
وەکوو گەرمە یاوی قەشەی دەستی تاراو،
لە بژوێنی دەریای بلوورینی بەروێ
بە خوڕ خۆ بە دیواری کێوا ئەدا ئاو
لەگەڵ گاشەبەردا سەر ئەسوێ سەر ئەسوێ.

پ: بمبوورە ئیقاعی ئەو شێعرە، ریتمی ئەم شێعرە، پێم وایە کەمێك کاریگەرە بە ریتمی شێعرێکی "گۆران"، کە باسی پەردەی شانۆ دەکا.

و: دەگونجێ، چونکە من لە جاری پێشودا لە باسی سەرهەڵدانی شێعری نوێی کوردی لە کوردستانی ئێراندا ئەوەم بۆ باس کردی، کە دوای گەڕانێکی زۆری هەمووومان بە دووی ڕێبازێکی نوێ بۆ شێعری کوردی و بە

دووی سەرمەشقێك کە لە ڕووی ئەوەڕا بتوانین ئەم ڕچەیە پەیدا کەین، سەرەنجام گەیشتینە "گۆران". وە "گۆران" بۆ بەو کەسە کە زۆرترین کاریگەری لە سەر شێعری نوێ لە کوردستانی ئێراندا هەبوو. لەبەر ئەوە دەگونجێ لەگەڵ جلوەی شانوێ "گۆران"یشدا ئیقاعیان لێك نیزیك بێت.

پ: "سوارە"، دەیهەوێ لە "خەوە بەردینە"دا چی بڵێ؟

و: "سوارە" دەیهەوێ لە "خەوە بەردینە"دا باسی ئاوێك بکا کە جارێ لە ناو دڵی کێودا قەتیس ماوە. ئەم ئاوە تەبیعەتی ئەوەیە دەیهەوێ بێتە دەرێ، تەبیعەتی ئەوەیە بەبزوێ و بڕوا. لەبەر ئەوە لە ناو خویدا حەڕەکەت دەکا و دەبزوێ و دەهاژێ و، وەکوو خۆی دەڵێ: "سەر بە گاشەبەرد دەدا بۆ ئەوەی بێتە دەرێ." جا لە ئەم چەند بڕگەی کە من خۆینەمەوە بە چەند تەسویری جوان و جۆراوجۆر ئەم تەلاش و تێکۆشانی ئاو بۆ هاتنە دەرێ لە زیندانەکەی خۆی نیشان دەدا. وەك بۆ خۆی دەڵێ: "لە زیندانی بەردینی غارا" دەیهەوێ بێتە دەرێ لەم زیندانە. لە پێشدا تەشبیهی دەکا، دەنگەکەی تەشبیه دەکا بە دەنگی کەوێك، کەوی دۆمێك کە گیراوە، لە قەفەس دایە، باڵەفرێ دەکا، دەیهەوێ بێتە دەرێ. کە ناتوانێ بێتە دەرێ. دەخوێنێ، دەقاسپێنێ، کەی وەکوو ئەو کەوەی لە بناری کێوێك دایە و، وەکوو ئەو کەوەی خوێ گەنجە و لە سەردەمی بارپیەتی دایە. ئەم دەنگە خۆشەی ئەو کەوە بارە تەتشبیه دەکا بە دەنگی ئاوەکە. ئەنجا لە بەشی دووەمدا، باسی شەپۆلی ئاوەکە دەکا. شەپۆلی ئاوەکە دەشوبهێنێ بە خوێنێك کە دێتە سەر ڕوومەتی ماتی بووکێکی ڕەزاسووك کاتێك زاوا سەیری ئەکات. کە گەرمترە لە پرشنگی تاوی

بەهاریی. چۆن ئەم خوێنـە لـە سـەر ڕوومـەتی ئـەو بووکـە دێ و دەچێ و شەپۆل دەدا، ئاویش لە ناو کێوەکەدا هەر ئاوا شەپۆل دەدا.

لە جێگایەك تەتشبیهی دەکا بە لاوێك، کوڕێکی گەنج، کە هەنگاو هـەڵ دێنیتەوە بۆ ئەوەی بچێ بۆ جێ ژۆان، جێ ژۆانێك کە زینـدووە بـە گیـانی دۆست و یارێکی خۆی.

جارێکی دیکە بەراوردی دەکا و دەیـشوبهێنێ بـە دەسـتێك، دەسـتەکەش تەشبیهـ دەکـا بـە ماسـێیـەك، یـا وەك خـۆی دەڵـێ قەشـە ـ قەشـە جۆرێـك ماسـیـیــە ـ وەك چـۆن ماسـی لـە ئـاو، لـە دەریـا دوور بەکەوێتــەوە، هەڵدەبەزێتـەوە و بزوتنـەوە و جووڵانـەوەی هەیـە. دەسـتی ئـەو کـوڕەش وەکوو ئەو ماسیـیە وایـە، بـەڵام دوور کـەوتۆتـەوە لـە چـی ئـەم دەسـتە لـە دەریـــای "بلـــووریـنی بـــەرۆێ" یـــانی لـــە دەریـــای ســـینگ و بـــەرۆکی یارەکـەی دوور کەوتۆتـەوە. جـا ئـەم دەسـتە کـە تەتـشبیهی کـردووە بـەو ماسییە ئەوە خۆی لە تەشبیهی سووەمدا دەبێتە ئاوەکە کە لە ناو کێوەکـە دایە.

لە واقیعدا تۆ دەبینی، سێ تەشبیهی کردووە. هـەر لـەو بڕگـە چکۆڵەدا ئاوەکـە تەشـبیهـ دەکـا بـە دەسـتێك کـە لـە سـینگ و بـەڕۆکی یـار دوور کەوتۆتەوە، وە ئەو دەستەش کە لە سینگ و بەڕۆکی یار دوور کەوتۆتـەوە، جارێکی دیکە تەشبیهـ دەکا بە ماسیـیـەك کـە لـە دەریـا دوور کـەوتۆتـەوە. ئەمـە هـەر سـێکیان جـارێ تەشـبیهی ئاوەکەیـە، کاتێـك لـە نـاو کێوەکـەدا خەریکە بە خوڕخۆ بە دیواری کێوادەدا.

پ: ئەگەر وایە کە خودی ئاوەکەش خۆی ڕەمزە، هیمایە بۆ شتێکی تر؟

و: بێگومان ئێستا ئەمە دەچینە سەر ئەوە کە مەبەستی لەو ئاوە چیە؟

کچی نوور قەتیسی دەسی دێوی کیۆە

لە ئەنگوستە چاوی دڵی خێوی کێوا

بەرەو دەر، بەرەو شاری دەریا بەرێوە.

ئینجا خەریکە بێتە دەرێ. ئاوەکە تەشبیە کراوە بە کچی نـوور، دیـارە ئاوەکە تەشبیە کراوە بە نوور و نووریش تەشبیە کراوە بـە کـچ. ئەمـەش دووبارە سێ تەشبیە لە سەریەك لە یەك دێری شـێعریدا. ئینجا خەریکە بێتە دەر، بۆ کـوێ؟ بـەرەو شـاری دەریـا. چـونکە مەبەسـتی هـەموو ئاوێـك ئەوەیە بگاتە شار ـ شار لە بیرت بێ لـە شـێعری "سـوارە"دا ــ لـە ئەکسەر جێگادا دوو مەعنا دەبەخشێ؛ شـار، ئـەو مـەعنا ئاشـکرا و دیارەکـەی شـارە یانی وڵاتێك کە خەڵکێکی زۆر تێیدا نیشتەجێن.

بـەڵام شـار، لـە یـاری کردنـی منـداڵان و گـەنجانی کـوردەواریشدا، بـەو مەقسەدە، یا بە ئاخری کایەکە دەڵێن کە پیاو لە ڕا کردندا، یـا لـە کۆتـایی یاریدا دەبێ بیگاتێ، دەڵێ دەبێ بگاتە شار.

لەبەر ئەوەی، ئەو دەریایە وەکوو شار وایە کە ئاو دەیهەوێ بیگاتێ. بـۆ ئەوە کە بیگاتێ بە کوێدا تێدەپەڕێ؟

گەرووی ویشك و چاوی سپی چاوەکانـی

دەرووی روونـی ئاوە

دیارە گـەرووی وشـیکە، چـونکە هێـشتا ئـاوی پێـدا نـەهاتووە. چاویـشی سپییە، چونکە چاو لە ئینتزار و چاوەڕانیدا سپی دەبێت، وە ئـەو کـانێش

کە هێشتا ئاوی پێدا نەهاتووە عادەتەن خیزەکانی سپین. ئەوە گەرووی روونی ئاوە، ئاو بە وێدا هومێد دەکا کە بیتە دەرێ:

بە فانۆسی ئەستێرە بەر چاوی روونە

لەبەر پێی حەریری کەوەی سێوەرە

بە پوێ مانگە شەو چندراوە.

جا لێرە دایە کە دەڵێ بۆ ئەم کچی نوورە پێشوازی دەکرێت. ئەم پێشوازییەی چۆن لێ دەکرێت. ئەستێرە دەبێتە فانۆسێکوو، رووناکایی بۆ رادەدێرێت.

پ: ئەم تەشبیهـ زۆر سەیرە، یانی لە شوێنێکا کچی نوور دێتە دەرەوە، وە لە شوێنێکا ئەستێرە کە ئەویش هەر نوورە، پێشوازی لێ دەکا ئەمە پێت وانیە تا ئێرە ئەم تابیەتیە تایبەتە بە شێعری کاك "سوارە". سەیرکە کاك سەلاح مەسەلەن مومکین نیە لە شێعری شاعیرێکی دیکەدا تو شتێکی بە جوان تەشبیهـ کەی و جوانەکەش بە جوانێکی کە تەشبیهـ کەی.

و: تۆ جوانی بۆ چووی کاك "ڕاسان"، هەر هەموو "خەوە بەردینە" یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی ئەم خەسڵەتەیە. "سوارە" بە یەك تەشبیهەوە ناوەستێ، جاری وایە دوو و سێ و چوار تەشبیهە دێنێ. لە بەینی هەر چواریاندا موناسەبە ساز دەکا و جا ئەم جارەکە مەڕامەکی خۆی، کە ئاوەکەیە یا تەسویرێکە، کە دیهەوێ ئەو تەسویرە بە گوێی خوێنەر بگەیەنێت بەیان دەکا.

پ: لە پشتی فانۆسیشەوە یەك پرسیاریتر دروست دەبێ، فانۆس تیشکێکی کەم ئەدا، رووناکایەکی کەم ئەدات، بۆ ئەوەندە بە شتی وردەوە

ئەچەسپێ کاکە "سوارە"؟ بۆ بە کانیێیەکی پچووکەوە ئەچەسپێ، لە جیاتی رووناکایەکی زیاتر، دێ بە فانووسێکی بچووکەوە دەچەسپێ.

و: لە بیرت بێ "گۆران"یش دەڵێ:

کانی‌یەکی ڕوونی بەر تریفەی مانگە شەو؛

لە بنیا بلەرزێ مرواری زیخ و چەو،

جوانترە لە لای من لە دەریای بێسنوور،

شەپۆلی باتە بەر تیشکی ڕۆژ شڵپ و هووڕ.

شاعیران هەمیشە لایەنگری عەزەمەت و گەورەیی نین، جاری وایە زیاتر ئاشقی جوانی و جەمال و ئارامین. جگە لەوە لە بیرت بێ ئەستێرە نوورەکەی نوورێکی ئارامە. بە پێچەوانەی رۆژ لەبەر ئەوە تشبیهی ئەستێرە بە فانۆس تەشبیهکی زۆر جوان و پر بە پێستە لە جیگای خۆیدا.

ئەستێرە بۆی دەبێتە فانۆسێکوو بەر چاوی روون دەکا، لە خوارێشەوە سێوەڕە دەڵێی حەریرێکی کەوەی شینە ڕاخراوە و تیشکی مانگە شەویش بە پۆی زێوین چنێوتی.

ئەوەیش یەکێك لە هەرە جوانیەکانە، لە زۆر جێگا تایبەتە بە "سوارە".

ئەنجا دەگاتە ئەو دەنگە نەرمەی کە لە ئاوەوە دێت. شڵپە نیە، شەپۆل نیە، بەڵکوو دەنگیکی نەرمی ئاوێکە کە جاریيە، هێشتا نەگەیوەتە دەرێ. تەشبیهی دەکا بە چی؟

ئەڵێی بورجی خاپووری مێژووی لەمێژین،

لە درزی هەزار خشتی ڕۆژ و شەوانی

دڵۆپەی چپەی پۆلی پەریانی دادا

ئەڵێی پێکەنینی کچی سەرگورشتەی قەدیمی

لە ئەندامی تاپۆی وەکوو بوومەلێڵی

ـ سنووری شەوی دۆینێ ئەورۆ بەیانی ـ

پەچەی قورسی نسیانی ئینسانی لادا.

مێـژوو تەشـبیه دەکـا بـە چـی؟ تەشـبیه دەکـا بـە بـورجێکی خـاپوور، بـورجێکی کـۆنی، کـاول کـراوی لـەمێژینـە. ئـەم بورجـە بـە چـی دروسـت کراوە؟ بە هەزاران خشتی رۆژ و شەو کە لە سەر یەك داندراون. زەمانە لە هەزاران خشتی رۆژ و شەو پێك دێ، ئەگەر تەشبیهی کەین بە بورجێك.

لە درزی ئەم خشتانەدا کە خشتی رۆژ و شەون، دەڵێی پۆلێك پەری لەو دیـوی زەمانـەوە، لـەو دیـوی مێـژۆوە چـپە دەکـەن، وە چـپەی ئـەوان وەك دڵۆپەیـەك لـە درزی ئـەو خـشتانەوە دەگاتـە گـوێی ئینـسان. ئـەم دەنگـە خۆشـەی پۆلێـك پـەری کـە لەوپـەڕی سـنووری زەمانـەوە دێتـە گـوێ، وەك دەنگی ئەو ئاوە دەچێ کـە لـە نـاو کێوەکـە دایـە. جارێکی دیکـە تەشـبیهی دەکاتەوە، هەر عەینی شت، جارێکی دیکە ئەم سەرگوزەشتە قەدیمانەی کـە بـۆ ئێمـەی دەگێرنـەوە، ئـەم ئەفـسانە، ئەفـسانەی کـۆن تەشـبیه دەکـا بـە کچێك، وە گێڕانەوەکەی تەشبیه دەکا بە پێکەنـینی ئـەم کـچە، "پێکـەنینی کچی سەرگوزەشـتەی قـەدیمی". ئـەم پێکەنینـە، ئـەو نـسیانی ئینـسانە کـە ئینسان هەیەتی بەرامبەر بە ڕابردوو، وە وەکوو پەچـەیەك وایـە بـە سـەر بـیرەوەری نـسیانی دادراوەتـەوە، بـەم پێکەنینـە ئـەم پەچـەیە لادەدا لـە کاتێکی دیـار و نادیـاردا. بـەینی سـنووری شـەوی دۆیـنێ، کـە رابـردووە، وە ئەوڕۆی بەیانی کە هێشتا نەهاتووە. ئەمە ئـەم بووملێڵەیـە کـە مێـژوو لـە

بـەینی پـێش مێـژوو و دوای مێـژوو، لـە سـنوری بـەینی دیـار و نادیـاری مێـژوودا دیـاری دەکرێـت. لـەو سـنوورەوە کـچێك، کـە کـچی سەرگوزەشـتە کۆنەکان بێت، کچی ئەفسانەکان بێـت، پێدەکـەنن، وە ئـەم پەچـە لـە سـەر ئینسانی ئێمە لادەدەن و ڕابردوو وەبیر ئێمە دێننەوە. ئەم دەنگە خۆشەش وەك دەنگی ئاوەکە دەچێ لە نێو کێوە کە دا.

پ: مەبەست، کاك سەلاح لێرە بەشێکی تر ئەوە نیە کـە مرۆڤایـەتی لـە فەرامۆشێکی تەواودا ئەژی. ئەم دەنگی ئـاوە دەنگێگـە، کـچی نـوور، کـچێکە کە دێت و ئێمە لەو فەرامۆشی‌یە و لەو بێ‌ئاگاهێ نەجات دەدات؟

و: بەرێوەڵلا. بۆ؟ تۆ لەوەدا دەبینی کـە "سـوارە" لەگـەڵ ئەفـسانە زۆر دەراوێـنێ. و دەیهـەوێ ئەفـسانە ببەسـتێتەوە بـە ژیـانی ئەمڕۆمانـەوە. ئەفسانە یا ئوستوورە یـەکێك لـەو شـتانەیە کـە "سـوارە"، خـۆی زۆر پێـوە خەریك دەکا، وە لە شێعرەکانی‌دا هەر جارێ بە جۆرێك ئیشارەی پێ دەکـا، بۆ چی؟ چونکە ژیانی ئینسان درێژەی ڕابردوویەتی.

ئەگەر ئینسان وەکوو واحیدێکی یەكگرتووی بەشـەری چـاو لـێ بکـەی، ئینسان تەنیا لە حزەدا ناژی، لە کاتی ئێستادا ناژی، ئینسان درێژەپێدراوی مێژوویـەکی لـە مێژینـەی چـەندین هـەزار سـاڵەیە کـە بڕێکـی لـە بـیرە و بڕێکیش لە بـیر نـەماوە. وە "سـوارە" دیهـەوێ بـە هـۆی ئـەم سەرگوزشـتە کۆنانەوە، بە هۆی ئەم مێژۆوە لە مێژینە و لە خیلالی هەزاران خشتی ڕۆژ و شـەودا، ئەفـسانە کۆنـەکان و ئوسـتوورەکانمان وەبـیر بێیتـەوە، بۆیـە تـۆ دەبـینی "سـوارە"، لەگـەڵ "خـەوە بەردینـە"، دەیـان مەبەسـتی دیکـەش دێنێتە گۆڕێ، جگە لە مەبەستی ئەوەی کە بڵێ ئاوەکـە چۆن هاتـە دەرێ،

وە چی کرد. بەڵام هەر یەك لە وانە مەبەستێکی تایبەتن. دیارە ناکرێ لە سەر هەمووی زۆر بروم، چونکە کات زۆر دەبا.

ئەڵێی دەنگی شمشاڵە ڕەشماڵی دۆڵی دڕیوە

شەماڵی دەرەی دوورە شاری

پشووی پڕ لە عەتری بەهاری کچی کورد

بەبلوێری شووشی گەرووی زەرد و زۆڵی

لە زەنوێری زێو ئاژنی سای زرینگانەوەی شەو

بە خوڕ زەمزەمەی هەڵبڕیوە

ڵێرەشدا ئەم تەشبیهانە دووبارە تێکەڵ دەبنەوە، دەنگی شمشاڵ، یا خوددەنگی شمشاڵ کە دیارە خۆشە. بەڵام جارێ خودی شمشاڵەکەیە، شمشاڵەکە تەشبیە دەکا بە گەرووی زەرد و زۆڵی کچێکی کورد. لەکەی؟ کە بە پشووی پڕ لە عەتری بەهارییەوە، لە کاتی زریگانەوەی شەو کە دنیا سپێ و زیۆئاژنە، وە دنیا زرینگاوتەوە. لەم دەشتە زێوئاژنە بە خوڕ زەمزەمە هەڵدەبڕێ کچی کورد، وە لەو کاتەشدا وەکوو دەنگی شمشاڵ دەچێ.

ئاوەکە تەشبیە دەکا بە گەرووی زەرد و زۆڵی کچی کورد و ئەم گەرووی زەرد و زۆڵەش تەشبیە دەکا بە شمشاڵێکوو، شمشاڵێکیش کە لە نیوەشەودا ڕەشماڵی دۆڵی دادڕیوە، دۆڵ تەشبیە دەکا بە رەشماڵێك کە وڵاتی داگرتووە.

بە ئیعجازی ئەنگوشتی پاکی موحەممەد

شەتی نوور بە رووی مانگی عەرزرا کشاوە.

ئــەوە ئیــشارە بــەو ئەفــسانەیەی "شــەقوولقەمــەر" دەکــا. ئەمــە شەتێکی نوورە، بەڵام لە سەر ئـەوە بـە سـەر مانگا راکشا بێت، بـە سـەر مانگی عەرزا ڕاکشاوە، عەرز تەشبیھ دەکا بە مانگێـك، شـەتی نوورەکـە بـە سەر مانگی عەرزا راکشاوە، نەك بە سەر مانگی عاسمانا.

تـرووسکە برووسکەی شەوی دەم بەهاری بە هەورە

لە سەر عاسمانـی زەوی راخوشاوە.

جــارێکی دیکــەش، زەوی لەگــەڵ عاسمــان موقــارەزە دەکــا. دەڵێــی ترووسکەی برووسکەی شەوێکی بەهارییە، بەڵام ئاخر ئەم برووسکەیە بـە ئاسماندا رادەکشێ!! بـەڵام لێـرە نـەك لـە سـەر ئاسمـانی سـەرەوە، لـە سـەر ئاسمانی خوارەوە، لە سەر زەوی راکشاوە، چونکە ئاوەکـە بـە سـەر زەویدا دێ تێدەپەڕێ.

پ: ئەم تەشبیھە مەعکووسـانە، ئـەم تـەشبیھە پێـچەوانانە، لـە شـێعری کاك "سوارە"یا زۆر سەیرە؟

و: لە زۆر جێگادا نازانی چی تەشبیھ دەکا بە چی. ئەوەی عەرەب پێـی دەڵێن "موشە بە هون موشە بە هون بە" لە زۆر جێگادا جێگاکانی خۆیـان دەگـۆڕن. وە خـۆی سـوننەتێك یـا ڕەسمێـك یـا نـەریتێکی تـازە دادەنـێ بـۆ شێعری کوردی، کە شەرت نیە لەگەڵ هەموو رێنوێنی و ئامۆژگاری ئەدیبە کۆنەکانی زمانی فارسی و عەرەبی و تەنانەت شاعیرە کلاسیسەکانی زمـانی کوردیش بگونجێ. وا تەشبیھەکانی تێکەڵ دەکا، لە زۆر جێگادا زۆر لـێ ورد بوونـەوەی دەوێ تا بزانی لەم دووانە کامەیان تەشبیھ کراوە بە وی تر.

جا ئەمجارە باسی ئەوە دەکا، ئەگەر ئاو گەیشتێ، ئەگەر هات و ئـاو بگـا چ دەبێ؟

لە هەر گاز و ڕێبازێ وا گازی ئاوی ئەگاتێ

نیازی هەزاران گەزیزەی بەنازی وەدێ دێ

ئەبووژێتەوە داری چاکی بەو دمی هەناسەی

شنەی نەرمە لاوێنی دەم بای ئەخاتێ.

خۆ ئەگەر هەر گاز و ڕێبازێك، هەر شۆێنێك كە دەنگی ئاوی گەشیتێ. گازی دووەم مەعنای دەنگە. كە دەنگی ئاو گەیشتە هەر شوینێك، نیازی هەزاران گەزیزەی بەناز كە ئاواتی ئەوەیانە ئاو بیانگاتێ، نیازیان وەدی دێت. داری چاكی كە زۆر پیرە، وشك بووە بەودمی هەناسەی ئاو بە بەرەكەتی هەناسەی ئاو، داری چاكیش دەبووژێتەوە. ئەم داری چاكی‌یە وشك و ڕەق و پیر بووە، شنەی لاوێنێكی نەرمی كە بە دەم باوە شنەی دێ دەكەوێتە داری چاكی‌وە. لاوێن ئەو دارە بی‌یەیە كە فەرقی لەگەڵ داری بی گەورە ئەوەیە، دارە بیەكان بن دەكەن و گەورە دەبن، بەڵام ئەوانە هەر شوڵی تەڕن و دەمێننەوە، وە عادەتە لەو نەرمە لاوێنەشە كە قەرتاڵە و سەوەتە و شتی دیكەی دارین دەهۆندرێتەوە، ئەوانە دەبێ نەرم بن و نەشكێن.

جا دەیهەوێ بڵێ ئەو نەرمە لاوێنی كە بە دەم بای شنەی شەماڵەوە، شنەی دێت چەند نەرمە داری چاكی وەختێك ئاو دەیگاتێ ئاوا نەرم دەبێتەوە و جارێكی دیكە گەنج دەبێتەوە بە هۆی ئاوەكەوە.

جا ئە لێرەدا ئاو لەبەر خۆیەوە قسە دەكات. خەڵك چاوەڕوانی ئاوە. ئەی ئاوەكە چاوەڕوانی چیە؟ لێرەوار، زەوی، درەخت، كێو، هەموو چاوەڕوانی ئاون. ئەستێرە، مانگەشەو، بەڵام ئەی خۆی ئاوەكە نیازی چیە؟ ئاوە كە چ تەمایەكی هەیە؟

ئاو بیر دەکاتەوە و ئاوا بیر دەکاتەوە:

ئەڵێن تاجی زمرڕووتی دورگەی لە سەر ناوە دەریا

هەتا چاو هەتەر کا، شەپۆلە، شەپۆلە

لە بوونا لە چوونا

بە ئاهەنگە سەربەندی بزوێنی خۆشی

لەبەر خۆرەتاوا ئەڵێی سینگی ژینە ئەهاژێ

ئەڵێی: هانی هەستانە دەنگی خرۆشی

سروودی خوناوەی بەهارە لە گوێما

لە هەر شیوە جۆبارێ هەر دەشتە چۆمێ

لە دڵمایە بڕوای بەرینی بە دەریا گەیشتن

لە تاریکە تاراوگەکەم وا بەسەر چوو

زەمانی تەریکیم

ئێتر خێر و خۆشی لە ڕێما

ئاو بە هیوایە بگاتە دەریا، ئەوە ئامانجی ئاوە، کە لە دڵی کێو دێتە دەرێ، بەو نیازە دێتە دەرێ سەرەنجام بگاتە دەریا. جا دەریا چۆنە؟، ئاو هێشتا نەیدیوە، هێشتا نەیگەیشتۆتێ. خۆی دەریا تەسویر دەکا لە مێشکی خۆیدا. ئاوا بیر دەکاتەوە:

هەتا چاو هەتەر کا، شەپۆلە، شەپۆلە

لە بوونا لە چوونا

حەرەکەت و بزووتن و ژیان. ئەم تەسویرەیەکە هاتۆتە مێشکی ئەم ئاوە سبارەت بە دەریای کە هێشتا نەیگرتووە. جا ئەم ئاوە، سەربەندێکی

هەیە. ئەم ئاهەنگی دەریایە، سەربەندێکی خۆشی هەیە. وەکوو سینگی ژین وایە. تەشبیهی شەپۆلەکانی ئاوە کە هەڵدەستێ و دەکەوێتەوە خوارێ. تەشبیهی دەکا دەڵێی سینگی ژیانە لەبەر خۆیەوە دەهاژێ و هەڵدەستێ و دێتەوە خوار. ئینجا دەڵێ من سروودی خوناوەی بەهارم لە گۆی دایە. من دەزانم بارانی بەهار دەبارێ. وە دەزانم کە بارانی بەهار گەیشت من پێی بەهێز دەبم، من پێی بە توانا دەبم، وە پێی دەگەم بە دەریا. دڵیشم ئیمانێکوو، بڕوایەکی بەرینی ئەوەی هەیە کە دەگەم بە دەریا.

سوارە لێرەدا دەیهەوێ ئەم مەنتیقە ئەم دیالیکتیکە وردە بگەیەنێت. کە هەم زەمینەی ماددی هەیە بۆ گەیشتنم، چونکە بەهار هەمیشە دەبارێ، باران هەرگیز تەواو نابێت لە جیهاندا. وە بەهار سەرچاوەی ئاوە، سەرچاوەی بوون و ژیانی ئاوە.

دوو، بڕاوی منە بۆ ئەو ئامانجەم. بڕوایەکی بەرینی بە دەریا گەیشتنیش لە سینگم دایە و لە دڵم دایە. بەینی ئەم زەمینە ماددی و ئەم زەمینە مەعنەوییە، نەتیجەیەك دێتە بەرهەم کە گەیشتنی منە بە دەریا.

بەم تەرتیبە ئەو تەسەووری دەریا دەکا و ئێتر دەڵێ خێر و خۆشی لە ڕێما. جا ئەم جار شاعیر خۆی دەڵێ:

وەهایە:

کە کانی بە هیوا

بەهارانە لووزە و ئەبەستن بەرەو شاری دەریا

بەڵام داخی جەرگم لەگەڵ هەر بەهارێ

کە ڕائەچڵەکن سەوزەڵانی

لە خاکینە خەونی گرانا

له دڵما خەم و داخی ئەم دەردە سەوزە:

که دەردی گرانی هەموو ڕێبوارێ وەنەوزە.

کانی ئەو هیوایەیان هەیە، بۆیە ئاوا لووزە دەبەستن و بە خـوڕ هێـرش دەبەن و ڕوو دەکەنە شاری دەریا. بەڵام من خەمی چیمە؟

خەمی ئەوەمە هـەموو بـەهارێك کـە سـەوزەڵانی وەخەبـەر دێـن و لـەم خەوە خاکینەی کە تا ئێستا بوویانە لە نێو گڵ و خاك وا وەخەبەر دێـن و بەرز دەبنەوە، لەو کاتەدا خەمێکی دیکە لە دڵـی مـندا سـەوزە کـە هـەموو ڕێبوارێك مەترسێکی لە ڕێگا دایە، ئەویش ئەوەیە لـە نیـوەی ڕێگـا خـەوی لێ بکەوێت، وە نەوز بدا.

پ: ئەم فەرامۆشی‌یە هەمان ئەو شتە نەبوو کە لە کۆپلەیەکا:

ـ سنووری شەوی دۆێنێ ئەورۆ بەیانی ـ

پەچەی قورسی نسیانی ئینسانی لادا

دەمـان گــێرێـتەوە بۆ ئەو خەمە گەورەی کە ئینسان فەرامۆشی دەکا؟

و: کە ئینسان لە نیوەی ڕێگا پێناگا. کـە لا دەدا، کـە واز دێـنێ، مانـدوو دەبێ، دەترسێ و سەرەنجام سەری لێ دەشێوێ. ئەمە چارەنووسی ئینسانە.

سـوارە خـەیاڵی هەیـە بڵێـت جـا لـە نێـو هـەموو ئەوانـەدا بـە تـەنیا یەکێکیان پێدەگا. من دوایە دەگەمە ئەوە. بەڵام مەترسی ئەوەی هەیە کـە هـەموو ڕێبوارێـك، ئـەو خەتـەورەی لـە سـەر ڕێگایـە کـە لـە نێـوەی ڕێگـادا خەوی لێ بکەوێت.

یـــەکێك لـــە تایبەتمەنـــدێکانی شـــێعری ســـوارە، کـــە ســـەبەبی خۆشـیەکەیـەتی، وە سـەبەبی بەرزێکەیـەتی جـاری پێـشووش ئیـشارەم پێکـرد، یـەکێك لـە تایبەتمەنـدێکانی شـێعری شـاعیرانی گـەورەی هـەموو

جیهان یەکێکیان ئەوەیە کە هەر کەس بۆی هەیە بە دڵی خۆی مەعنای لێبداتەوە و دەشگونجێ، مەعنای زۆر هەڵدەگرێت. خۆ دیارە ئەوەی گوێگرە خۆشەویستەکەی ئێمە دەیڵێ دوور نیە لە هەموو ئەو قسانەی کە لە شێعرکە دا هەیە.

ئەنجا باسمان کرد کە ئاوەکە دێتە دەرێ. هیوای هەیە، بڕوایەکی بەرینی لە دڵدا هەیە و سەرچاوەیەکی ماددیشی بۆ مسۆگەر بووە لە عالەمدا کە ئەویش خوناوەی بەهاری بەردەوامە. بۆیە هیوای هەیە پێبگات. بەڵام مەترسی ئەوە هەیە وەکوو هەموو ڕێبوارێك لە تاریخدا، لابدا، لاڕێ بێت، نەزانێ، سەری لێ بشێوێ، بترسێ، واز بێنێ و هەموو ئەو شتانەی کە باسمان کرد.

ئینجا سوارە، دەکەوێتە سەر لێك جیا کردنەوەی ئەم جۆرە ئاوانە، ئەم ئاوانە هەموویان لە شێعری "خەوە بەردینە"دا میسالێکن و ڕەمزێکن بۆ حەڕەکەتی ئینسان لە کۆمەڵگادا. هەموو ئەو ئاوانە، جۆاروجۆریی حەڕەکەتەکانی ئینسان نیشان دەدەن. یەکێکیان توند و تیژە، یەکیان ئارامە، یەکیان ڕادەوەستێ تا سەرەنجام دەگاتە یەکێکیان کە لە هەموان خراپترە. ئەویش ئەو ئاوەیە کە گڕاوە. کە سەرەنجام دەبێ بە بەرد. ئەوە ئاوە مەعدەنییەکانن، کە دوای ماوەیەك لە سەرچاوە هاتە دەرێ، چەند هەنگاوێك نارواو وشك دەبێ و دەبێ بە بەرد.

ئاخر ئاو ڕەمزی ڕانەوەستانە، ڕەمزی بزووتنە، کە چی بەرد، ڕەمزی وەستان و بێحەڕەکەتیە، تەواو ئەو ئاوە تەبدیل دەبێ بە دژی خۆی. ئەمە ئیتر ئەم کارەساتەیە یا ئەم فاجیعەیە کە جاری وایە روو دەکاتە ئینسان، کە تەبدیلی دەکا بە دژی خۆی. نایشارمەوە، کاتێك ئەم شێعرە

دەگوترا، ئێمە دەستەبەندی زۆر کەسمان کردبوو کە هەر یەك لەو ئاوانە کێ یا چ جەریان و یا چ حەرەکەتێك دەگرێتەوە. ئەم ئاوەی ئاخر کە دەبێت بە بەرد و هەر بۆیەش ناوی ناوە "خەوە بەردینە" ئاوێکە کە خەو ئەبینێ بە بوون بە بەرد، خەو بە بەرد بوونەوە ئەبینێ، کە تەشبیهـ مان دەکرد، دەمانگوت ئەوە ئەو کەسەیە کە لە دژی گەلەکەی خۆی شەڕ دەکا. ئەوەی ناتوانێ، ئەوەی دەوەستێ، ئەوەی واز دێنێ، هەرچۆنێك بێ چارێکی بۆ دەکرێ بەڵام ئەی ئەوەی دەبێ بە دژی خۆی؟

جا سوارە لە "خەوە بەردینە"دا نیهایەتی خراپیەکەی لەو ئاوەدادەبێنی کە گڕاوەو کە دەبێ بەبەرد. نیهایەتی چاکێ کەش لەو ئاوە دادەبێنی کە ناوەستێ، کە ئیتر ئاخری شێعرەکە بەوە دێنێت کە "هەناوی بە هەنگاوە" نەسرەوتنە کوولەکەی رووحی ئاوە. ئەمە هەرە ئاوە چاکەکەیە، دوایە دەگەینە سەر ئەو. بەڵام ئیستا با بزانین ئاوەکان چۆن یەکە یەکە دابەش دەکا و هەر یەکە سیفەتێکی تایبەتی بۆ دەبینێتەوە.

لەبەر نووری خۆرا
گەلێ کوێرە کانی شەوارەن
زنەی دەم بە هاواری هاری درۆزن هەزارن
کە تەسلیمی سێحر و تەلیسمی بنارن
بە بێ هەوڵی هدڵدان و چارانی چارن
بە هیوان بگرمێنێ هەوری بەهاری
ڕەها بن
لە زیندانی بەردینی غارا
کە چی، وا کەوی و دەستە مۆمی دەستەڵاتی رکەی دۆڵ و شیون

لەبەر سامی ڕێدا بە زیووتە زیون

لەگەڵ گۆچی کردن گزنگێ،

چەواشەن لە پێچی نزارا.

ئەمە باسی ئەوە دەکا گەلێك کوێرەکانی، خۆیان لە سەر پێی خۆیان ڕاناوەستن، بەهێز و توانای خۆیانەوە پشتئەستوور نین، وە زۆر کانی هەن کە دەم بە هاوارن دەزانی، زنە لە لای ئێمە بەو کانیانە دەڵێن درۆزنە، ئەو کانیانەی کە بەینێك ئاویان لێ دێ و زۆری پێ ناچێ وشك دەکەن. بۆیە دەڵێ:

زنەی دەم بە هاواری هاری درۆزن هەزارن

ئەم زنانە بۆیەش دەم بە هاوارن، چونکە لە بەهاردا ئاوێکی یەجگار زۆریان لێ دێ بە خوڕ و بە گرمەیەکی زۆر دێنە دەرێ، بەڵام لە ماوەیەکی کورتدا وشك دەبن، ئەمە پێیان دەڵێن درۆزنە. ئەوانە لە ناو کێوەکەدا زۆر ترساون لە پێچاوپێچی کێو، ناتوانن ئەم شاخ و کوێستانە تەی کەن، ناتوانن چۆل بری بکەن و سەخت و کێو ببڕن. هیچ حەول نادەن چارەیەك بۆ خۆیان بدۆزنەوە. بە هیوان هەوری بەهاریی بگرمێنێ ــ چونکە بەشێکی زۆر لەو کانیانە دەلێن ئەگەر هەور گرماندی سەرچاوەی کانی دەتۆقێ ـ ئەوان بە هیوان هەوری بەهاریی بگرمێنێ و جا لە زیندانی بەردینی غاردا ڕەها بن و بێنە دەرێ.

دەشیهێنە دەرێ هەورە بەهارییەکەش دەگرمێنێ، ئەوانیش دێن، بەڵام هێند کەوی و دەستەمۆ بوون لە نێو زیندانی دۆڵ و شیودا، هێند ڕاهاتوون بە ژێر دەستەیی و دیلی و بێدەسەڵاتی، توانای ئازادی

وەرگرتنەکەیان نیە. هیوایان بە ئازادی نەماوە، بۆیە لەبەر سامی ڕێش، لەبەر ترسی ئەم ڕێگا سەخت و دژوارەی ــ کە زۆر جا سوارە لە شێعرەکانیدا باسی ئەم ڕێگای سەخت و دوور و قاقڕ دەکا ــ لەبەر سامی ڕێش هێندە بە زیوو تەزیون، لەگەڵ بەیانی گزینگێك لە سەرانیدا، بۆ خۆی دەڵێ: "گۆچی کردن" بە یەکەمین گزینگی هەتاو چەواشە دەبن لە پێچی نزارێکو و سەریان لێ دەشێوێ و تازە ناتوانن بڕۆن. ئەمانە ئەو کەسانەن کە باوەڕیان بە خۆیان نیە، کە لە سەر پێی خۆیان ڕاناوەستن کە بە هیوان هەوری بەهاریی بۆیان بگرمێنێ، ئەمە نەوعێك ئاوە.

پ: لە سەر زمانی یەكگرتووی کوردی!

و: بەڵام ئەوە کە زمانی ستانداردی یەكگرتووی کوردی بە کار دێنێ یەکێك لە خەسڵەتە باشەکانی ئەو ئەدەبیە کوردیی نوێیەی کە لە دەیەی شەست لە ئێران سەری هەڵدا. وە لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە گەیشتە لووتکەی هەرە بەرزی خۆی و سوارەش، نوێنەرێکی، هەرە دیار و بەرچاویەتی، بەڵام ئەوانی تریش هەر بە شێوی سوارە شێعریان گوتووە و تەنانەت پەخشانەکانیشیان هەر ئاوە نووسیوە.

یەکێك لە تایبەتمەندە باشەکانی ڕەچاو کردنی ئەو ئەدەبە کلاسیکییە یەكگرتووە ستانداردەیە لەگەڵ ئەوە کە بڵێی لە دەورەی "جمهوری کوردستان" و کۆمەڵەی "ژ.ك"دا زۆرتری ئەدەبی کوردستانی ئێران شێوەی موکریانی پێوە بوو، وە یا لە زۆر جاردا لە شارەکانیتری ئەم پارچەی ئێستای کوردستانی عێراقەدا دەبینین، مۆرکی ناوچەیی پێوەدا دیارە، ئەدەبی دەیەی شەستی کوردستانی ئێران شێعری نوێی کوردی و

پەخشانی نوێی کوردی لە کوردستانی ئێران زۆری حەولی ئەوە دا کە زمانی ستاندارده، یەکگرتووکە بە کار بێنێ و خزمەتێکی باشیشی لەو بارەوە کرد، کە ئەم برادەرە زۆر باشی بۆ چۆوە.

ئەم جا دەگاتە سەر ئەو بەشە هەرە ئاوە خراپەکەی کە بۆم باس کردی. ئەو ئاوی گڕاو کە دەبێ بە بەرد، وە "خەوە بەردینە"ش ناوەکەی خۆی لەوە وەرگرتووە.

هەتا بیری تاڵی گڕاوێ

بە دڵما گەڕاوە

هەتا یاد ئەکەم ئاوە بەو ورمە بەردینە کاری کراوە

ئەڵێم سەد مەغابن

وە جاخێ کەڕووگەی هەزاران نزای شینە باهۆی بەتاسەن

وە بووژێنەوەی هەست و هان و هەناسەن

چلۆنە کە بیژووی گڕاوان ئەبینن

لە نێو چاوی ئەو خانەدانە

لە هی چۆنە پیتی بڕاوە؟

نە سۆزەی بلاوێنی میری، خوناوەی بەهاری

نە تووکی برای ڕێبواری

لە کاسی خەوا، فێری ڕاسانی ناکەن

لە مانا، بە ئامان و بریا

پەیشمانی هەرمانی ناکەن

وەهاگەی لەشی بەوگە بەردینە گاوی دراوە

كە حێلێكە، كۆرژن و حیلەی نەماوە

وەهایە كە هەر گیایە لەو دەشتە شینن

لە سەر ماتەمی ئاوە بەردینە، سەرشین و سەرگەرمی شینن.

خەیاڵی هەیە بڵێ ئاوكە دەبێ بە گڕاو، دەبێتە دژی خۆی من لە سەر ئەوە ڕۆیشتووم تازە لە سەری ناڕۆم. بەڵام من هەتا بیر لەوە دەكەم ئەوە ئاوە، بەڵام بەو خەونە بەردینە ـ وەرمیش هەر خەونە ـ بەو خەونە ورمە بەردینە ئاوا كاری كراوە و كۆڵەی كوتراوە. دەڵێم باشە هەزار مەغابن و هەزار حەیف، ئەم وەجاخە، وەجاخی ئاو، ئەوانە رووگە و قیبلەن بۆ هەزار نزا و ئاواتی باسكی شین، باسكی شینی دارەكان كە ڕوو دەكاتە ئاو. وە هاواری بۆ دەكات، باشە وەجاخێك كە هەزاران باسكی شین هاواری ئاوی لێ دەكەن، وە هەست و هان و هەناسە دەبووژێننەوە. چۆن ئەوانە بیژوو ئەبینن؟ لە نێو چاوی ئەو خانەدانە، لە هی یا تۆفان چۆنە پیت و بەرەكەتی تێدا نەماوە؟

نا، ئەوەی كە میری خوناوەی بەهارییە، ئەوە ئەفسانەی كۆنە كە دەڵێ میرخوناوە هەبوو. ـ میرخوناوە لە واقیعدا بە ئەفسانەی كۆن و متیۆلۆژی كۆن خوای بارانە ـ، نە خوای بارانی بەهاریی، كە داوای لێ دەكا و سۆزەی بلاوێنی هەیە، نە برای ڕیبواری خۆی كە تووكی لێ دەكا و نفرینی لێ دەكا. ئەو برای خۆی كە لەگەڵ ئاو هاتۆوە و دەڕواو و ئەم بەجێ دەمێنێ، ئەویش ئاخە هەزار تووك و نەفرینی لێ دەكا.

جا نەپارانەوەی میری خوناوەی بەهار و نە ئەو تووك و نفرینەی برای ڕێبواری لەم كاسی خەوا كە تووشی هاتووە تازە فێری ناكەن. بڕاسێ، فێری ناكەن ڕاست بێتەوە و ڕاپەڕێ بە هەزار ئامان و بریا، ئامان بڕوو

بریا هاتبای، فێری ئەم هەرمان و جاویدان مانەوەی ناکەن لە ناو بەرد بوونی خۆیدا.

گەی لەشی گاو دراوە، وەکوو کەحێلێك وایە، کۆڕژنی حیلەی نەماوە. ئەسپێکی بێ حیلەیە. جا ئاخرییەکەی دەڵێ: هەموو ئەو گیایانەش لەو دەشتەن، لە سەر ماتەمی ئەو ئاوەیە شین دەگێڕن و سەرشینیش، سەری خۆیان شین کردووە، چونکە لە ڕابردوودا لە تازیە و ماتەمدا سەری خۆیان شین دەکرد.

جۆرێکی دیکە ئاو بەیان دەکا. ئەمجا ئەو ئاوەیە کە ڕادەوەستێ و دەبێتە گۆل، کاری پێ ناکرێت. ڕاستە نەبۆتە گراوو نەبۆتە دژی خۆی، بەڵام ناشبزوێ.

گەلێ گۆلە لەو چۆلە یەخسیری خاکن

بە ڕوو یا گەلاوەك چەمۆڵەی کلۆڵی وەریون

گەمارۆی زەلی نێزە، و اتەنگی پێ هەڵچنیون،

کە بێ دەرفەتی پێکەنینن بە سەد بەرزگی زەردە ماسی

لق و پۆپ و هەژگەڵ

وەها دەور و پشتی تەنیون

کە بێ فرسەتی چاوەبرکێ

لەگەڵ عەرشی پاکن.

ئەوەش زۆر لە سەر، ڕویشتنی ناوێت. وەسفی ئاوێکە کە لق و پۆپ و هەژگەڵ دەور و پشتی گرتووە و توانای رۆیشتنیان نەماوە و بوون بە ئاوێکی ڕاکیدی ڕاوەستاو.

هەتا جۆگە ئاوێ بە وشکی دەبینم

ئەڵێی میرگی روخساری کیژێکی کاڵ و مناڵە

بە کووزی تەمەن جارە جوانێکی پڕ خەوش و خاڵە،

تەشەنداوە جەرگی برینم.

ئەمە یەکێك لەم شتانەیە کە باسمان کرد کە تەشبیهەکان دەکەونە لای یەکتر. ئەو خەیاڵی هەیە باسی جۆگە ئاو بکا، بەڵام جۆگە ئاوەکە تەشبیه دەکا بە روخساری کیژێك ــ کیژێکی کاڵ و مناڵ ــ روخساری کیژەکەش تەشبیه دەکا بە مێرگێك، چۆن مێرگ دێنی کووزی بە سەر دادێنێ، جووتی بە ناو دادەکەی و کووزی بە سەر دادێنی، دەیڕووشێنی. روخساری ئەم کیژە کاڵ و مناڵەش ئێستا کە بۆتە ژنێکی پیر، بە کووزی تەمەن شوێن شوێن کراوە، خۆی ئێستا جوان نیە بەڵام جارە جوانە، جارە جوانێکی پڕ خەوش و خاڵ. وەبیر دەکەوێتەوە کە ئەمە کاتی خۆی زۆر جوان بووە، ئەمە تەشبیه دەکا بە جۆگەیەك کە ئێستا وشکە بەڵام لە ڕابردوودا ئاوی تێدا بووە. ئەگەر حیسابی کەین ئەمە چوار یا پێنج تەشبیه لە ناو یەکتردا.

بەڵێ: دوورە گەرمێنی دەریا

بەڵێ: وایەکانی هەژارن

ئەزانم

ئەوانەی کە پاراوی ئاون بژارن.

ئەزانم لە ڕێگا،

مەتەرسی گەلێ ژەنگ و ژارن.

بەڵام کاکە ئەو گشتە عەقڵی خەسارن

ناڵە هەر عەقڵە لە خەسارێك، هەموو ئەو خەسارانە دەبێ بکەون، تا ئینسانیەت ئەم عەقڵە پەیدا دەکات، عەقڵی ئینسان بەرهەمی ئەزموونێکی دوور و درێژی پرکەوتن و هەستانەوەیە، وە هەموو ئەو خەسارەتانە پێویستن روو بدەن تا بەشەرییەت ـ وە لە ناو ئەوانیش دا دیارە مەبەستی گەلی کوردە ـ بتوانێ ئەم عەقڵە پێویستە پەیدا بکات کە بۆ گەیشتن بە ئامانجی لازمی دەبێت. جا دەگاتە قسەی ئاخر.

لە ناو ئەو هەموو ئاوە هەر چاوەیەك

باوی هەنگاوی خۆشە

بە تەنیا ئەوە شارەزای کۆسپ و کەندانێ رێیە

هەوڵ مەنزڵی زێیە، ئاواتی بەرزی ز رێیە

ئەمە قسەکەی ئاخری سوارەیە، بۆیە دەمهەوێ لە سەر ئەم بابەتە پتر بدوێم.

ئەمە خەباتی گەلی کوردە. لە ناو خەباتی کۆمەڵگای ئینسانیدا. سوارە دەڵێ: هەموو کانیە چکۆڵەکان، هەموو رووبارە چکۆڵەکان، هەموو شیوەکان سەرەنجام دەگەنەوە یەك جێگا کە زێیەکی گەورە پێك دێنن. ئەوە تەکوینی یەکگرتوویی میللییە بۆ گەلی کورد. لە هەموو ئەو ناوچە جیا جیانە، وە لە هەموو ئەو خەباتە پەراکەندە و دوور لە یەکە، سەرەنجام یەکگرتنەوەیەك ساز دەبێت، زێیەکی گەورە پەیدا دەبێ. وە ئەمە ئەو سەربەخۆیی و ئازادی و یەکگرتنەوەی گەلی کوردە کە هەوڵ مەنزڵێتی، پێویستە ئەمە بە دەست بێت.

بەڵام بەوەوە راناوەستێ و دەڵێ جا ئەم زێیەش لەگەڵ زۆر زێی گەورەی دیکە لە جیهاندا دەچنە ناو دەریا، ئەویش دەریای بەشەرییەتە.

دەریای جیهانێك كە دەودا هەموو ئێنسان ئازاد بێت. بۆیـە سـوارە هـەموو قـسەكانی لـە سـەر ئەوەیـە كـە ئـەو هـەموو ئـاوە بـە دوو ئامـانج دەڕۆن. یەكێكیان ئەوەیە ببن بـە زێیـەكی گـەورە، كـە یـەكگـرتن و سـەربەخۆیی گەلی كوردە، دوایە بچنە ناو دەریایەكی وەسیع و بەرین كە ئازادی تەواوی ئێنسانییەت بێت.

ئینجا لە ناو ئەو هەموو ئاوە، هەر چاوەیەك باوی هەنگاوی خۆشە، بـە تەنیا ئەوە شارەزای كۆسپ و كەنـدانێ ڕێیـە، یەكـەمین سـەبەب و شـەرتی پێویست بۆ گەیشتن بە ئامانج شارەزایی و پـسپۆڕییە، ئـەم ئـاوە شـارەزا و پسپۆرە. دوو، هەوڵ مەنزڵ زێیە ــ فـەرقی بـەینی ئامـانجی دوور و نزیـك دەكا ــ ئـەوڕۆ كـە دەسـتی پێكـردووە دەزانـێ ئامـانجێكی نزیـك هەیـە كـە سـەركەوتنی گـەلی كـوردە، وە ئامـانجێكی دوورتـر هەیـە كـە سـەركەوتنی بەشەرییەتە، بۆیـە دەڵـێ فـەرقی هـەوەڵ مـەنزڵ دەكا و فـەرقی ئـاواتێكی بەرزیش دەكا.

ئەزانێ لە هەڵدێرە هانی بە هێزی

ئاو ئەگەر لە هەڵدێرەوە دێتە خوارێ تەواو بەهێز دەبێت

لە ئەسكوند و چاڵایە هەڵدان و گێژی

پەڕۆی شینی سەر شانی دەریایە ژینی كەرێزی

بـۆ دەریـا تـازە ژیـنی كـەرێزی، ژیـنی ژێرعـەرز و بـە نهـێنی مایـەی شەرمەزاری‌یە، تـۆ ئاوەكـەت وا فـراوان كـرد، كـە میللـەتت ڕزگـار كـرد، كـە گەیشتییە ئـەو ئەسكوند و چاڵایە كـە لـەودا هـەڵت دا و هەسـتای و بـەرز

بوویەوە، تازە ئیشت بە کاری نهێنیش نامێنیت، تازە ئیشت بە ژیانی کەرێزیش نامێنیت.

ئەزانێ لە پێ ناکەوێ پێیە پێڵاوی تاسەی پیاسەی لە پێ بێ

ئەگەر پێیەك پێڵاوێك لە پێ کا، کە ئەم پێلاوە تاسەیەك بێ بۆ پیاسە کردن، یانی مەیلی حەرەکەت لە دەروونی خویدا هەبێت، هەرگیز لە پێ ناکەوێ، هەرگیز ماندوو نابێ و ناوەستێ بۆیەش دەڵێ: نا ـ دیارە لە چاپەکە دا ئەوەی تێدانیە ـ کە دەبێ وێرگولێك دانێن دوای "نە"یەکە.

نە، وەستان ئەوەستێ بە دەستێ

کە خاراوی ئێش و سواوی سوێ بێ

وەستانیش تازە بەم دەستە ناوەستێ، کە دەستێك کە ڕاهاتبێ بە ئێش و ژان، وە سوابێ لە ناو رەنج و میحنەت و کوێرەوەری و مەینەتدا. ئەمەیە کە وەستان پێی ناوەستێ و تەنیا ئەوەیە کە لە پێ ناکەوێت، ئەو ئاوە:

لە هەر شوێنێ راماوە، داماوە، کاری تەواوە

رامان، لێرەدا مەبەستی بیرە بیرە و ڕاڕایی و واز وازییە، ئەگەر گەوتە واز وازی و ڕاڕایی ئیتر داماو دەبێ و کاری دەکرێ و لە پێ دەکەوێت.

ئەزانێ ئەبێ هەر بژێ و باژوێ، تا بژی تا بمێنێ

لێرەدا، فەرقی بەینی بژێ و باژوێ ـ ئەوەش یەکێك لە حەرەکە دیالیکیتکانی قسەی سوارەیە ـ بژێ وەکوو چۆن مەشکە دەژێ، حەرەکەتی دەروونییە. باژوێیانی بڕوابەرە و پێش، حەرەکەتی بیرونییە. ئەوی

پێشیان ناوەکییە، ئەوی دوایان دەرەکییە. ئەم کارەی ئێمە، ئەم بزووتنەوەی کە ئاو دەیکا، ئەم حەرەکەتەی کە حەرەکەتی میللەتە و تەشبیە کراوە بە ئاو پێویستی بە دوو بزووتنەوە هەیە. بزووتنەوەیەکی داخیلی لە دەروونی خویدا، وە بزووتنەوەیەکیش بۆ بەرەو پێش هەنگاونان. ئەوەی کە پێ دەڵێن بزووتنەوەی ناوەکی و دەرەکی ـ کە دەڵێ تا بژی تا بمێنێ. ئەمە تای وەخت نیە، ئەمە تای عیللەتە، بۆ ئەوەی بژی، بۆ ئەوەی بمێنێ دەبێ هەرگیز نەوەستێت.

هەر بژی و لە عەینی حاڵدا هەر بازوێ

هەناوی بە هەنگاوە، بەوە دەژی کە هەنگاو بنێ، نەسرەوتنە کوولەکەی رووحی ئاوە. ئەمە "خەوە بەردینە" بوو.

بەڵام من هیوادارم مەعنای لێ بدەنەوە، بەڵام گوێگران و هەموو خەڵکەی دیکە دەزانن پێویستی بە زۆر شی کردنەوەی دیکە بوو، کات ڕێگای نەدەداین.

پ: پێم خۆشە وڵامی ئەم چەند پرسیارە بدێتەوە:

لە سەر تا پای ئەم شێعرە و لە سەر تا پای شێعرەکانی تری کاك سوارە، ئێمە ئەبینین شێعری کاك سوارە، یانی خودی کاك سوارە، لە سەردەمێکا ژیاوە، کە سەردەمی چوونە ناو ئەو شۆڕشانە و یان ئەو جەریانە سیاسیانەوە بووە کە جەریانی گشتی و کۆمەڵایەتی بوون، بە تایبەت جەریانی شار بوون، مەسەلەن ئەم هەموو حیزبە سیاسیانەی کە لە سەردەمی خویدا، ئەو جەریانە سیاسیانەی لە سەردەمی خویدا لە ئێرانا هەبوون، هەمووی ئەو ڕەوتە سیاسیانە بوون کە بنکەکەیان شار بووە، کاریان ئەکرد بۆ فراوان بوونی ئەو بنکە شارییە. بەڵام کاك سوارە

دەگەڕێتەوە بۆ گوندەکان، لە شێعری شارا، ئەمە زۆر بە وازعی بەیان دەکا. وە ئەو جار ئەم لە جیاتی ئەوە لە دەریاوە ئەم ڕەوتە دەست پێ بکا، لە کانیەکەوە ئەم ڕەوتە دەست پی دەکا، ئەم حالەتە چۆن دەبینی؟

و: وەڵاهی وەڕز بوون و بێزار بوون لە شار. من خۆم لام وایە زیاتر لەوە کە بیرێکی سیاسی بێت، زیاتر لەوە هەستێکی شاعیرانە و ناسك و خەیاڵاوییە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی مناڵی سوارە. سوارە سەردەمی منالی زۆر خۆش و گەش ڕابوارد. گەڕان، سواری، ڕاو، مەلە، وەرزش هەموو ئەوانەی بۆ فەراهەم بوو، وە تەنانەت سەردەمی یەکەمی دڵداری و حەز لێکردن و خۆشەویستیشی بوو.

پ: دەتوانی شتیتر لە پشت ئەمەوە بی؟

و: من خۆم لە شێعرە شارەکەی زۆر باوەڕ ناکەم، دیارە ئەوە کە باسی شار دەکا دەڵێ: شار ڕەمزی ئاسن و منارەیە. لە ئاسنەکەش و لە منارەکەش تۆقیوە. نایهەوێ سەر دابنوێنێ بۆ ئەم خەسڵەت و تایبەتمەندی "شار"ەکە.

دەڵێ: ئەوەی کە دێتە دەر لە ماڵی دەوڵەمەند، ئەوە کە مەندی دووکەڵە. دەڵێ: جیاوازی بەینی فەقیر و دەوڵەمەند زۆرە لە شار. دەڵێ: ئەم تەلانەی کە دەیبینم دارەتەلەکان، دەڵێی قەنارەیە و داندراوە، ملی ئیسانی پێوە دەکەن.

سوارە خۆی هەموو شتەکان دەڵێ، دەڵێ:

تەسکە بۆ ئەوین و بۆ خەفەت هەراو

ئەم دەیهەوێ، کۆلانێکی فراوانتر، دەشتێکی زیاتر، دەیهەوێ ــ ئەگەر بیلێم پێدەشتەکەی قەرەگوێز و شاخە بەرزەکەی حاجی کیمی جارێکی دیکە ـ سوارە، ئارەزووی باوەشی، ئەم شوێنە دەکاتەوە.

پ: یەك شتی دیکە زۆر بەرچاوە، مەسەلەن لە سەر تا پای شێعرەکانی کاك سوارە بە جۆرێك لە نەبەزی، بە جۆرێك ــ بەتایبەت تۆش "خەوە بەردینە"ت لێ تەفسیر کرد ـ زۆر بە گوڕە، بە تینە. بەس لە شێعرێکا، لە دیوانی "خەوە بەردینە" ئەگەر وابزانم، "شەنگە سوار" لەم شێعرەیا زۆر ڕەشبینە، دەکرێ بە کورتی بلێی ئەم ڕەشبینێ زۆرە یا کەم؟

و: هەتا سالانی ١٣٤٧ و ٤٨ و ٤٩ی ئێرانی کە دەکاتە ٦٧ و ٦٩ی میلادی، سەردەمی خەبات و بزووتنەوە و چالاکی سیاسی و نهێنی بوو. ئێمە هەموومان تێدا بووین و سوارەش تێیدا چالاك و بەشدار بوو. بەلام لە ٦٩ی میلادی بەو لاوە بەرەو ٧٠، دوای ئەوە کە من گیرام و کۆڕەکەمان بلاو بوو، وە هەر کەسە ڕێگایەکی گرتە بەر، سوارە ناچار بوو بۆ ژیانی خۆی، چوو دامەزرا لە ئیدارەی ڕادیۆ تەلوێزیۆنی تاران بوو بە کارمەند. ژیانی کارمەندی ـ ئەوەی کە "گۆران" باسی دەکا لە شێعرەکەیدا "ژیانی وەزیفە" ـ ئەم ژیانی وەزیفە وای لە سوارە کرد کە پێشی خۆی بگرێ و جڵەوی هەستی خۆی ڕاگرێ. جگە لەوە، وردە وردە تێکشکانی ئەم حەرەکەتە لە سەردەمێکا خۆ ئەو تێکشکانە بەردەوام نەبوو، دوایە هەستانەوەی بە دوو داهات، بەلام تێکشکانی لە سەردەمێکدا سوارەی ناهۆمێد کرد. ئەم تێکشکانە لە لایەکەوە تێشکانی خۆمان بوو، سوارە دەڵێ: "رووباری چووکی بە فیڕۆ چوو" ئەوە ئێمەین. بەلام دەشڵێ:

دەریای فراوان باوەڕ بە "چین" كە ئەفكاری "مائۆستۆنگ" ئەو كاتە سەرمەشقێك بوو، بۆ شۆڕشگێری لە زۆربەی زۆری دنیادا.

پ: باشە پێت وانیە زۆربەی شێعرەكانی سوارە، بەشێكی زۆر گەڕانەوەی بۆلادێ بەشێكی زۆر دەرباز بوون لە شار، موتەئەسیرە لە ئەفكاری "مائۆ".

و: با، گومانی تێدا نیە ئەوەی تێدا هەیە، سەرەڕای ئەوەی كە من كوتم، بەشێكی گەڕانەوەیە بۆ ـ بۆ خۆی دەڵێ بۆ "عاتیفە" ـ ی خۆم. بەڵام بەشێكی تێدا هەیە. سەردەمێك بوو كە "مائۆستۆنگ" قسە مەشهوورەكەی هەبوو كە "موحاسەرەی شار لە تەریقی دێیەكانەوە".

با بچینە سەر "چین". چین ئەم سیاسەتەی بەردا. چین سیاسەتی شۆڕشگێری خۆی گۆڕیوە بە سیاسەتی سێ جیهان. وە بڕیاری‌دا لەگەڵ دەوڵەتانی دیكە ڕێك بكەوێت و تەنانەت گەلێك لە شۆڕشە فراوانەكانی جیهان كە چین بەشداری تێدا دەكردن فەوتا، لەبەر ئەوە كە چین پشتیوانی لێ نەكردن. میسر یەكێك لەو شۆنیانە بوو كە پیاوی وەك "جەماڵ عەبدولناسری" تێدا بوو، حەڕەكەتێكی زیددی ئیستیعماری تێدا بوو.

با پێت بڵێم، "شەنگە سوار"، ئیدئۆلۆژی شكستە، دە زۆر سەردەمدا ئیدئۆلۆژی شكست دێت. وەختێك حەڕەكەتێك لە سەردەمێكدا كۆسپی دەكەوێتە بەردەم یا تێك‌دەشكێ یا بۆ ماوەیەك بێدەنگ دەمێنێتەوە، بەڵام ئەم ئیدئۆلۆژی شكستە بە دوو جۆر خۆی دەردەخا: یەكێكیان بێزاری و قسە پی كوتن و پشت تێ هەڵكردن و ئینكاری ڕاستی و حەقیقەتەكەیە، بەڵام بەشێكیانیش خەم بۆ خواردن و دڵسوزی و پێدا هەڵكوتنە، وە

ناڕەحەتی‌یە لەوە کە بۆ نـەماوە. دیـارە "شـەنگە سـوار"، بەشـی دوووەمـە. ئیدئۆلوژی شکستە ـ هەرچەند من پێم وایە ئێـستاش شـاعیرە گەنجـەکانی ئێمە لـە حەلقەیـەکی ئیـدئۆلۆژی شکـستدا لـەو دیـو حەرەکـەت دەکـەن ــ بـەلام ئـەم ئیـدئۆلۆژی شکـستەی کـە ئیـستا شـێعری شـاعیرانی ئێمـەی گرتۆتەوە، زۆر فەردی‌یەت بەرجەستە دەکرێتـەوە لـە بەرامبـەر کۆمـەڵدا، وە ئینکاری زۆرێك لە ئیـدئۆلۆژی و بـیر و باوەڕەکـانی پێـشوو دەکرێتـەوە. من بە شتی مەنفی و خراپی نازانم. من پێم وایە ئەوە زەمینە خۆش دەکا بۆ ئیدئۆلۆژی تازە، بۆ سەرهەڵدانی تازە.

شـێعرەکەی کـاك سـوارە ڕاسـت ئـەو مەزموونـە بـوو، لـە سـالی بلـێین حەفتاوە سوارە دەڵێ:

ئاسمان ئەوەندی خۆ لەمرە

قاز و قورینگ تەپ و تۆزاوین

ئیتر لەوە زیاتر چی‌تر بڵێ بۆ ناڕەحەتی زەمانە. لە جێگایەك دەڵێ:

ئەی سەر زەوی پڕو پووچ

ئەی هەر هەناسەیەك:

نەفەسی دواییت

تەرمێ ئەچێ

ژنێ ژانی منالی پێیا دێ

ئاخۆ هەموو ئەمە بوو ئەمبیست؟

دامێنی ژینی ئادەمیزاد

هەڵناتەکێ لە منالْ

لە ژیانی کرچ و کاڵ.

جا لە جێگایەکدا دەڵێ:

چەخماخەدانی هەوری نەزۆک

ئەستێ و بەرد و پووشوون

بە دەستی پیری لەرزۆک.

ڕووخان بەداخەوە بێ قرمە

ڕووخان کۆشکی لە پۆڵا

دیواری چین و پەیکەری ئەبولهەول

ئەم لێکدانەوە بەشێکە لە وتـووێژی کاک سەلاحەددین موهتەدی، کە فەریدوون پێنجوێنی ئامادەی کردووە.

سێبەری "سوارە" هێشتا سێبەرێکی سەنگینە...

پ: زۆر سوپاس کاک سەلاح ...

ئێستا ئەگەر بتوانی خۆت کۆکەیتەوە و دووبارە بچییەوە ئەو قۆناغەی کە گوزەراوە و تێپەڕیوە!!

دەتوانی ئەدەبێك کە لەو سی چل ساڵەدا کوردانی ئێرانـی نووسـیویانە، پـۆلێن بکـەێت بـە سـەر چـەند قۆنـاغ و چـەند گـرووپ و چـەند دەسـتەی جیاوازدا؟ کێن ئەوانـەی دەکـرێ پەنجـەیان بخەیتـە سـەر و لـە ئەڵقەیەکـدا کۆیان بکەیتەوە و پێیان بڵێی نوێنـەری قۆناغێـك؟ گرووپێکـیتـر لـەملاوە نوێنەری قۆناغێکی دیکە؟

هـەروەها پـێم خۆشـە قـسە لـە "سـوارە" بکـەین... قـسە لـە "هـەژار" بکـەین... قسە لـە "هـێمن" بکـەین، کـە هـەموویان دۆسـتی ئێـوە بـوون...! ئەگەر بفەرموون لەوێوە دەست بە قسە بکەینەوە جارێکی تر...

و: دیارە پرسیارەکە تەرکیزی لە سەر ئەم چل ساڵەی کۆتـایی ئـەدەبی کوردستانی ئێرانە، بەڵام خـۆ نـاکرێ باسـی ئـەم چل سـاڵە بکـەیت ئەگـەر نەچیتە سەر ئەدەبی کوردستانی ئێران لە قۆناغی پێش ئەم قۆناغەدا! لـە ڕاستیدا ئەدەبی کوردی کۆن لـە کوردسـتانی ئێـران، هـەر وەك کوردسـتانی عێراق وابووە. لـە کوردسـتانی عێـراق "نـالی و سـالم و کـوردی" بـوون کـە شێعری کووردییان خستە سەر ئەم ڕچـەیە، ئـەوان بـوون شـێوە و شـێوازی ئـەدەبی کووردییـان لـە سـەر وەزنـی عـەرووزی بـەم قافیـە و بـەم وەزنـە دامەزرانـد و خـەڵك لـە سـەری ڕۆیـشتن... لـە کوردسـتانی ئێـرانیشدا تـا دەڕواتـەوە سـەر دەورەی "وەفـایی" و "حـەریق" بـەم شـێوەیە ڕۆیـشتووە. ئەمانە دەبێت بەراورد بکرێن لەگەڵ هاودەورەکانی خۆیـان لـە کوردسـتانی عێراق!

لە نێوان شـەڕی جیهـانیی یەکـەم و دووەمدا وردە وردە بـیری سیاسـی و کۆمەڵایەتی ئەدەبی کوردستانی ئێرانیشی خستە بەر کاریگەری. ئەمە وای کرد گۆڕانکارییەك بە سەر شێوەی شێعری کوردیدا بێت، هەم لـە شـێوازی گـوتندا هـەم لـە نـاوەڕۆکی گوتنـەکاندا. مامۆسـتای ئـەو گۆڕانکارییـە (کـە ناوەندەکەی موکریانە) "حەسـەنی سـەیفی قـازی" (ئەبولحەسـەن سـەیفی قـازی)یـە کـە لـە کـۆندا پێیـان گووتـوە سـەیفئـەلقوزات"، (لـە دەورەی پەهلەویدا ئـەم لەقەبانـە قەدەغـە کـران، ئـەم لـە "سـەیفئـەلقووزات"ەوە گۆڕیی بۆ "سەیفی قازی") "ئەبولحەسەن سـیفی قـازی" مامۆسـتای شـێوە

گوتنێکە کە ڕەنگە پێی بگوترێ کلاسیکی نوێ لە ئەدەبی موکرییانیدا... هەموو شاعیرەکانی دیکە کە لە سەروەختی کۆمەڵی "ژ.ك" و "کۆماری کوردستانی"دا سەریان هەڵدا، شاگردی "سەیفی قازی" بوون؛ لە وانە: "هەژار، هێمن، خاڵەمین، سەیدکامیلی ئیمامی، حەقیقی..." ئەو شاعیرانە بە شاعیری کۆمەڵەی "ژ.ك" و شاعیری "کۆماری کوردستانی" ناسراون!

"سەیفی قازی" وەزنی شێعر (وەزنە عەرووزییەکەی) هەروەها قافیەی شێعر و ئەوە کە هەر دووك میسراعەکان وەکوو یەك بن، هەموو قانونەکانی شێعری کلاسیکی ڕەعایەت کرد! بەڵام دوو شتی گۆڕی: یەك، ناوەڕۆکی باسەکان، دوو شێوازی گوتنی... وشەی عەرەبی و فارسی گۆڕی بە شێعرێکی ساکار، کە کەڵکی وەرگرت لە وشە ڕەسەنەکانی کوردی، چونکە خۆی کابرایەك بوو بەشی زۆری ژیانی لە گوند دەژیا (لەگەڵ کاری کشت و کاڵ و جووت و گا و بەخێو کردنی مەڕومالات و چوونی بۆ کوێستان و هاتنەوە...) لەگەڵ هەموو ئەوانەدا تێکەڵ و ئاشنا بوو، لەبەر ئەوە ژمارەیەکی ئێجگار زۆری وشەی ڕەسەنی کوردیی دەزانی کە شاعیرەکانی هاوچەرخی خۆی لە کوردستانی عێراق نەیاندەزانی... بەمە جیاوازییەك کەوتە نێوان ئەم شێوە موکریانی گوتنە، لەگەڵ شێوە گوتنی بابان...! شاعیرانی سلێمانی لە نێوان شەڕی جیهانیی یەکەم و دووەمدا کە هەڵکەوتوون، لە شار هەڵکەوتوون!! بۆیە کەسانێك پەیدا بوون کە زمانی شارەکە باشتر بزانن لە زمانی لادێ... بۆ ئەو وشانەش کە لە زماندا بوونیان نییە و تۆ ئیشت پێیانە، کەوتنە سەر دروست کردنی وشەی نوێ! دیارە ئەدەبی کوردی بەوە هەنگاوێکی گەورەی هەڵهێنا، لە "تۆفیق وەهبی"یەوە هەتا دواتریش... بەڵام لە کوردستانی ئێران و بە تایبەت لە

ئەدەبی موکریاندا ئەم حاڵەتە ڕووی نەدا! هەموو ئەو شاعیرە گەورانەی کە لە کوردستانی ئێران لە نێوان شەڕی جیهانیی یەکەم و دووەمدا تا سەردەمی کۆمەڵەی "ژ.ك" سەریان بەرز کردەوە، ئەوانە بوون کە لە لادێ گەورە ببوون! ئەمانە گەنجینەیەکی ئێجگار زۆری موفرەداتی وشەی کوردییان لە لا بوو کە خەڵکی شار نەیدەزانین، لەبەر ئەوە تەنانەت بۆ بەیانی چەمکی سیاسی و فیکری نوێ، کەڵکیان وەردەگرت لەم وشانەی کە لە ژیانی خۆیان لە گونددا سەروکاریان لەگەڵی هەبوو بوو و فێری ببوون...

پ: کاک سەلاح "شیمۆس هینی" هەیە، شاعیرێکی ئیرلەندییە، خاوەنی خەڵاتی نۆبڵە، یەکێك لەو دەستکەوتانەی کە ئەو پێوەی دەنازێ و ئەدیبان و ڕەخنەگران باسی دەکەن ئەوەیە: "خاوەنی کۆمەڵێ موفرەداتە کە لە گوندەکاندا بەکار دەبرێن، هەر لە (شیرە)وە بیگرە تا دەگاتە ئەدەواتی کشت و کاڵی!"

و: ئەوانیش وەهایان کرد!! شێعرەکانیان جارێکی دیکە ئاماژەیە بە ژیانی کشت و کاڵی بەڵام مەتەڵی سیاسیی پێ بەیان دەکەن: "کەنگێ عەرزێکی دەکێڵین بۆ تۆو؟! کەنگێ تۆوێکی دەچینین بۆ شین؟! کەنگێ چێنراوێ دەگاتە بەروبۆ؟! کەی بە باهۆی کوڕە کوردکی دەژین؟!"

چۆن لە دەرێ کشت و کاڵ دەکرێ، دەبێ بەروبۆی لێ پەیدا ببێ لە سیاسەتیشدا هەر ئەمە بەکار دێت.

"خاڵەمین" لەم بەهارییەی خۆیدا کە دەیڵێ، باسی چوونی خێڵات دەکات بۆ کوێستان، باسی گەرمیان و کوێستان دەکات (دیارە چاوی لە

بەهاریەکەی "حاجی قادر"یش هەیە!) هەموو داخوازییە سیاسییەکانی خۆی بە ئاماژەی سەفەری گەرمیان و کوێستان دەستپێدەکات و هەر بەویش کۆتایی دێنێ...

"حەسەنی سەیفی قازی" رچەشکێن و ڕێنوێن و دامەزرێنەر و مامۆستای ئەم ڕێگایە بوو. "هەژار و هێمن و خاڵەمین" و هەموو ئەوانی دیکە، هەموو بە دووی ئەو کەوتوون ئەمە بە سەر ئەدەبی کوردیدا زاڵ بوو تا کۆتایی پەنجاکان...

پ: تا کۆتایی پەنجاکان ئەمە قۆناغێکە!

و: ئەمە قۆناغی پەنجاکانی زایینییە، لە سەرەتای شەستەکان و لە کۆتایی پەنجاکان، گۆڕانکارییەکی زۆر بە سەر ئێراندا هات، لە باری کۆمەڵایەتی، لە باری ئابووری، لە باری سیاسی: "چاکسازی ئەرزی هات، نیزامی دەربەگایەتی وەکوو نیزامی دەسەڵاتدار بە سەر ژیانی کۆمەڵگای گوند و عێلاتی کوردەواریدا کۆتایی پێهات، شان بە شانی ئەوە کە نرخی نەوت زیادی کرد لە دنیادا و پارەی دەوڵەتانی خاوەن نەوت ئێجگار زۆر بوو و لە گەنجینەی دەوڵەتدا کەڵەکە دەکرایە سەر یەك..." دەست کرا بە کاری ئاوەدانی... ئەم کارە ئاوەدانییە لە شارەکان ئەنجام دەدرا و پێویستی بە هێزی کاری هەرزان هەبوو!! ئەم فەلاحەی کە لە دابەشکرانی زەوی و زاردا، لە چاکسازیی کشت و کاڵیدا، زەوی و زاری (پێی دەڵێن: ڕەشایی یان قەرە!) بەرنەکەوتبوو، بوو بە هێزێکی کاری هەرزان و ڕوویکردە شارەکان... ئەمە وایکرد خەڵکێکی زۆری کورد کە تا ئەو کاتە ناو ئێرانی نەدیبوو، شارەکانی ئێرانی نەدیبوو، "بە فراوانی بڵاو بۆوە بە نێو شارە

گەورەکانی ئێراندا! دیارە ئەم خەڵکە شتی تازەش فێردەبێ، ڕسم و داب و نەریتی تازەش دێنێتەوە، هەر لەگەڵ ئەوە بڕێك پارەی تازە لەگەڵ خۆی دێنێتەوە بۆ ئەوەی ژیانی خۆی پێ بگۆڕێ و پێ باشتر بکات! هاوکات لەگەڵ ئەوە قوتابخانە و مەدرەسەی زۆر دروست کران، زانکۆکان پەرەیان پێدرا، مافی ژنان درا و ڕێگا درا کچ بخوێنن و بە ئاسانی و بە فراوانی بچن بۆ شوێنە زانستییەکان! ئەم گۆڕانکارییە گەورەی ناو ئێران کە هی کۆتایی پەنجاکان و سەرەتای شەستەکانە، کاریگەریی زۆری لە سەر کوردستانیش هەبوو یەکێك لە کاریگەرییە هەرە گەورەکانی بریتی بوو لە: زیاد بوونی ژمارەی ئەو کەسانەی کە واردی زانکۆکانی ئێران بوون! گەنجیکی زۆری کورد بۆ یەکەم جار هاتنە نێو زانکوکانی ئێرانەوە، لە پێشدا هاتنە نێو زانکوکانی تارانەوە، بەڵام دوایی زانکۆکانی دیکە وەکوو "زانکۆی تەورێز" و "زانکۆی ورمێ" لە پلەی یەکەمدا و... پاشانیش ئەوانی تر "ئەسفەهان و شیراز و مەشهەد" پڕ بوون لە خویندکاری کورد!! کۆ بوونەوەی ئەو گەنجە کوردانە لە دەوری یەکتر، فرسەتێکی هێنا بۆ ئەوەی گەلی کورد کە تا ئەو کات هەر لە دوورەوە ناوی یەکتریان بیستبوو، لە نزیکەوە یەکتر بناسن... مەریوانی و سنەیی زۆر کەم لە میژوودا بۆیان هەڵکەوتبوو شنۆیی و نەغەدەیی بناسن یان بیاندوێنن، بازرگانیی کوردستان دەگەڵ یەکتر نەبوو تا لە ڕێگەی بازرگانیەوە ئێمە پەیوەندیمان لەگەڵ یەکتر هەبێت. ڕیگای ئاسنی گەورە بە ناو کوردستاندا تێنەدەپەڕی و ئێستاش تێناپەڕێ. جادەیەکی فراوان و سەرتاسەری ئەو کاتە لە کوردستاندا نەبوو، ئێستاش تەنها یەك جادە هەیە کە گوایە کوردستان لەم سەر تا ئەو سەری ببات، پەیوەندیگرتن نەبوو. ئێمە یەکترمان نەدەناسی، ئێمەی

کورد بۆ یەکەم جار ئاوا بە فراوانی لە زانکۆ یەکترمان ناسی... بۆیە تا ئەو کات کە حیزبایەتییش کرابوو هەر هی یەك ناوچە بوو ئەو ناوچەیەش "موکریان" بوو. خەڵکی موکریان یەکتریان دەناسیی، هاتوچۆی یەکتریان دەکرد، دەیانتوانی لە ناو دەزگای حێزبدا خۆیان تەنزیم بکەن. بەڵام ئەو ڕێکخراوە زۆر بە کەمی پەلی دەهاویشتە دەرەوەی ناوچەی موکریان، کە وابوو هەم ژیانی حیزبایەتی، هەم یەکتر ناسین و ئاگادار بوون لە دەرد و مەرگ و ئارەزووەکانی یەکتر ئێمە بە هۆی زانکۆکانەوە دەستمان پێی گەیشت و دەسەڵاتمان بە سەریدا پەیدا بوو...

پ: ئەو ئەدیبانە کێ بوون کە لە زانکۆکاندا پەروەردە بوون؟

و: منیش خەیاڵم هەبوو ئەوەت بۆ بڵێم...

لە پەنجا و هەشت بۆ پەنجا و نۆ، ئەو ژمارە زۆرەی خەڵك هاتنە زانکۆکانی ئێرانەوە، لە یەکمین دیداردا ئێمە کەسانێك یەکترمان ناسییەوە، کە سەیرمان کرد هەموومان جۆرێك لە پەیوەندیمان بە ئەدەب و شێعرەوە هەیە، وەکوو: "عەزیزی ژیان"، "عەلی حەسەنیانی"... دیارە ئەوانەی کە یەکمجار یەکترمان ناسی، من لە هەموویان کەمتەمنتر بووم، بەڵام ڕەنگە ڕابردووی خەریك بوونی من بە ئەدەبەوە، لە هەموویان لەمێژینەتر بووبێت. بە هۆی وەزعی بنەماڵە و عادات و ئارەزووکانی بنەماڵە، لە هەر شوێنێكدا شتیك باوە، لە شوێنی ئێمەدا قسە کردن لە ئەدەب و دانیشتن و بەحسی ئەدەبی و سیاسی شەوچەرەی دیوەخان بوو، لەبەر ئەوە من زۆر لە منداڵییەوە لەگەڵ ئەوە ڕاهاتبووم! کە هاتیشمە زانکۆ پێم وابوو هەر منم ئەو شتانە دەزانم و زەوقم لەگەڵی هەیە، بەڵام

دیتم نەخێر خەڵکی تر هەیە لە منیش زیاتر دەزانێ و لە منیش شارەزاترە و تەمەنیشی لە من زیاترە. ئەوە فرسەتێکی زۆر گەورە بوو. هێشتا "سوارە" نەهاتبوو بۆ زانکۆ، "فاتیحی شێخئەلئیسلام"یش نەهاتبوو، ئەوان بریك درەنگتر هاتن. "سوارە" لە تەمەنی ئێمەدا بوو، دەبوو دەگەڵ من بێت، بەڵام بە هۆی نەخۆشییەکەیەوە کە گرتی دوا کەوت. تۆ دەزانی "سوراە" لە تەمەنی پانزە شانزە ساڵییەوە تووشی نەخۆشییەك هات کە ناچاری کرد سێ ساڵی ڕەبەق لە جیگادا بکەوێت، هەڵیش‌دەسایەوە بە نەخۆشی و بە شەلی هەڵدەستایەوە. ئەمە سێ ساڵی دوا خست، بەڵام سەرئەنجام ئەویش هات.

من خەیاڵم هەیە مێژووی سەرهەڵدانی شێعری نوێت لە کوردستانی ئێران پێ بڵێم... ڕاستی لە نێو هەمووماندا ئارەزوویەك هەبوو کە شێعری کوردی نوێ بکەینەوە.

پ: ئەو قسانەی کە تا ئێستا لە سەر شێعری نوێی کوردی کراون، ڕاستکردنەوەیان دەوێت، ئایا ئەم قسانەی جەنابەت ڕاستکردنەوەن، یان چی؟

و: جا نازانم چی وتراوە لە سەر شێعری نوێی کوردی کوردستانی ئێران. من وەکوو قارەمانی چیرۆکێك دەبم کە چیرۆکەکەی خۆی دەگێڕێتەوە. ئێمە هەمووومان زۆرمان بیر لەوە دەکردەوە چۆن شێعری کوردی نوێ بکرێتەوە، لەوانە (ئەوەی کە ڕووبەڕوو بووین) وەکوو: "عەزیزی ژیان" و "عەلی حەسەنیانی" و من؛ هەر سێکمان بە یەکەوە لە "کۆلیژی یاسا" قەبووڵ بووین و لە یەك پۆلیش بووین.

پ: کەستان ڕشتەی ئەدەبیاتتان نەدەخۆیند؟

و: کەسمان ڕشتەی ئەدەبیاتمان نەدەخوێند. "سوارە" لە "تەبرێز" دەیخوێند. "فاتیح" لە "مەریوان" بوو. ئێمە ئەو سێیە (عەلی حەسەنیانی و عەزیزی ژیان و من) بە یەکەوە قسەی زۆرمان لە سەر نوێکردنەوەی شێعری کوردی دەکرد. لەگەڵ "سوارە"ش لە ڕێگەی نامەنووسینەوە. "سوارە" هەم هاوڕێم بوو، هەم ئامۆزام بوو.

پ: زۆر لە "لەتیف هەڵمەت" و "لەتیف حامید"ی ئامۆزای دەچن! من لە ژمارەیەکی بڵاوکراوەی "ڕۆڤار"دا کە تایبەت بوو بە "لەتیف حامید"، بەراوردێکم لە نێوان "سوارەی ئیلخانیزادە" و "لەتیف حامید"دا کردووە. "لەتیف حامید" خاوەنی ئامۆزایەکی شاعیر و داهێنەرە کە "لەتیف هەڵمەت"ە، "سوارەی ئیلخانیزادە" خاوەنی ئامۆزایەکە قسە لە نوێکردنەوەی شێعری کوردی دەکات! هەر زۆر لە یەكدەچن. نەخۆشییەکەی "سوارەی ئیلخانیزادە" و نەخۆشییەکەی "لەتیف حامید"، دەورە ڕیادی و پێشەواییەکەی "سوارەی ئیلخانیزادە" لەگەڵ دەورە ڕیادی و پێشەواییەکەی لەتیف حامید" زۆر سەیرن!

و: ئەم بۆچوونانەی ئێمە ڕێگای نەدەبردە هیچ جێگایەك. واتە کە لەبەرێکمان نەدۆزیبۆوە کە لەوێوە واردی ناو دنیای تازە ببین بۆ شێعر. ئێمە نزیكترین شت کە دەستمان دەیگەیشتێ شێعری نوێی فارسی بوو، مامۆستای شێعری نوێی فارسییش "نیما یووشیج" بوو. دوای ئەوەش خەڵکی تر هاتن کە تیایاندا بوو لە "نیما"یش بەرزتر بوو، وەکوو: "ئەحمەدی شاملوو" کە ناوە شێعرییەکەی "ا. بامداد" بوو، "مەهدی ئەخەوان" کە ناوە شێعرییەکەی "م. ئومێد"ە، "سیاوەش کەسرایی" (ئەمە لە دەورەی یەکەمدا) بەڵام هەر چۆنێك بێت دەوری مامۆستایی

"نیما" لە جێگای خۆیدا بوو، بە هەر حاڵ دەستمان كرد بەوە كە چۆن دەكرێت ئەم گۆڕانكارییەی شێعری فارسی لە شێعری كوردیدا چاو لێبكەین یان تەقلیدی بكەین یان بیكوردێنین، بیگونجێنین لەگەڵ زمان و ئەدەبی كوردی...

پ: لە زمانە كوردییە ئەدەبییەكدا بیچێنن!

و: بیچێنینەوە و بیكەینە شێوەیەك شێعرەكە نوێ كرابێتەوە! ئەو تایبەتمەندییانەی نوێكردنەوەی شێعر كە ئێمە لەبەر چاومان بوو ئەوە بوو: خۆمان نەبەستینەوە بە وەزنە عەروزییەكەوە، خۆمان نەبەستینەوە بە وەی دوو میسراع بە قەد یەك بن، خۆمان نەبەستینەوە بە وەی كە لە دوای هەر شێعرێكدا قافیە دەبێ جارێك دووپات بكرێتەوە. ئەمانە لە شێعری نوێی فارسیدا هەبوون، ئێمە لەبەر چاومان بوون، بەڵام چۆن ئەمە بهێنینە نێو زمانی كوردییەوە؟ لەناكاو ڕووداوێكی زۆر خۆش و باش و بەخێر و بەرەكەت، بەڵام زۆر لەناكاو و كتوپڕ هاتە گۆڕێ!! لە پێش هەمووشیاندا بۆ من و "عەزیزی ژیان" كە لە ئیمە بە ئەزموونتر و بە تەمەنتر بوو، ماوەیەك پێش ئەوە كاری كردبوو، هەم لە بواری سیاسی و هەم لە بواری كۆمەڵایەتی و هەم لە بواری ئەدەبیشدا، بەڵام دوای ماوەیەك هاتبۆوە سەر خوێندن و لەگەڵ ئێمە قەبوڵ بووبوو بۆ ناو "كۆلیژی یاسا". "عەزیزی ژیان" پەیوەندی زۆری دروست كردبوو. خەڵك دەهاتن بۆ كۆردستانی عێراق كتێبی تازەیان بۆ دەهێنا. دوو جەڵد كتێبی "گۆران"یان بۆ هینابوو: "بەهەشت و یادگار" و "فرمێسك و هونەر" من تا ئەوكات هیچ شتێكم لە "گۆران" نەدەزانی، سەرەڕای ئەوەی لە منداڵییەوە لەگەڵ زمان و ئەدەبی كوردی خەریك بووبووم و گوێم لێ

بووبوو و باسی ئەدەبم لە لا کرابوو، بەڵام هەموو ئەوانە تایبەت بووبوون بە ئەدەبی کلاسیکی کوردییەوە! ئەوەندەی لە سەر "نالی و سالم و کوردی و وەفایی و مەحوی" دەمزانی هەر هیچ شتێکم لە سەر ئەدەبی نوێی کوردی و شێعری نوێی کوردی و نوێ بوونەوە نەدەزانی، تا زۆر پێ نەچوو "عەزیزی ژیان" کتێبێکی دیکەی بۆ هات کە لێکۆڵینەوەکەی "ڕفیق حیلمی" بوو لە سەر شێعر و ئەدەبی کوردی "بەرگی دووەمی"، ئەوەی لە کۆتاییدا چاپ بوو.

ئەم دوو کتێبە، بە تایبەت هەر دوو جڵدەکەی کتێبەکەی "گۆران" دنیایەکی تازەی لەبەردەم ئێمەدا کردەوە. دیارە کتێبکەی "ڕفیق حیلمی" بێجگە لە "گۆران" خەڵکی دیکەی وەکوو "شێخ نووری شێخ سالحی"یشی بە ئێمە ناساند. ئێستا ئێمە تیگەیشتین کە پرۆسەی نوێکردنەوەی شێعری کوردی و دامەزراندنی بناغەیەك بۆ شێعری نوێ، لە مێژینەیە. ئەوە ئێمە ئاگامان لێ نەبووە، دەنا پێش ئێمە خەڵکێکی زۆر هەوڵی بۆ داوە، کاری تێدا کردووە، پیاوی گەورەشی تێدا پەیدا بووە. دیارە ئەمە نائاگایی ئێمەیە، ڕەنگدانەوەیەکی ئەم دابڕانەی کوردستانە لە یەکتر، ئەم دابرانە سیاسی و فەرهەنگی و ئابوورییەی کە چەند ساڵێکە لە کوردستاندا تەحمیل کراوە، ئەمە وایکرد بوو ئێمە وەکوو گەنج هیچ ئاگایەکمان لە گۆڕانکارییەکانی ناو شێعری کوردی لە کوردستانی عێراقدا نەبوو. بەڵام کە شێعرەکەی "گۆران"مان بینی، بارودۆخەکە گۆڕا. من شاعیر نەبووم، من کارم کاری لێکدانەوە و ڕخنەگری بوو، ئەم ڕەخنە گرتنە و دوو کتێبەکەی "عەزیزی ژیان" وای لێکردم کە من ئەمجار بە چاویکی وردتر و قووڵترەوە سەیری ئەم ئەزموونە تازەیە بکەم، کورد

گوتەنی: "بە چاوی موشتەری سەیری بکەم." با لە پێشدا بڵێم شاگەشکە بووم بە دیتنی هەر دوو کۆمەڵە شێعرەکەی "گۆران" و تێگەیشتم کە ئەو شتەی لێی دەگەڕێین ئەمەیە! ئەمەیە تای تەرازوومان بۆ ڕاست دەکاتەوە لە بەرامبەر ئەو سەرچاوەیەی ئەدەبی فارسی کە لە "نیما"وە هاتبوو بۆ نوێکردنەوەی شێعری فارسی و ئێمە تەنیا ئەومان لەبەر دەستدا بوو بۆ چاولێکەری! "گۆران" تەرازووی بۆ ڕاست کردینەوە و تێیگەیاندین کە لە زمان و ئەدەبی کوردیشدا ئەم تێکۆشان و هەوڵ و تەقەلایە دراوە، ڕێگاکە دۆزراوەتەوە و نموونەی باشمان لەبەر دەستدایە... من ئەوەندەم پێ خۆش بو، ئەوەندە خەریك بووم بە "گۆران"ەوە تەنانەت دەرس و سیاسەتیشم لە بیر چوبۆوە لە خۆشیدا...

لە بیرمە "سوارە" لە تەورێز بوو، من هەر لە نێوان هەفتەیەك یان لە نێوان دە ڕۆژ جاریك نامەیەکم بۆ دەنووسی، نامەیەکی زۆر دوور و دریژ! جاری وا هەبوو دە پازدە لاپەڕە! لە هەر یەك لەو نامانەدا کردبوومان بە عادەت شێعرێکم لە شێعرەکانی "گۆران" بۆ دەنووسی، دوایی بۆچوونی خۆم و لێکدانەوەی خۆمم لە سەر ئەو شێعرە (چەندە دەتوانێ یارمەتییان بدات بۆ دۆزینەوەی ڕێگا) بۆ دەنووسی.

پ: ئەو نامانەی دەتنووسین بۆ "سوارە"، هیچیان ماون؟ بۆ ئەوەی بزانین توانای ئەدەبی و لێکدانەوەی ڕەخنەگرانەی ئەو سات چۆن بووە و لە چ ئاستێکدا بووە؟ ئەوە یەك؛ دووەم، ئایا وەڵامی "سوارە"ت لە لا ماون کە لە ئەرشیفی خۆتدا پارستبێتن و تا ئێستا نەکەوتبنە بەردەستی خوێنەر؟

و: خۆ ئەگەر مـن لـە كوردسـتان نەژیابایـەم و لـەو خەباتـە سیاسـییەدا بەشداریم نەكردبایە ئێستا ئەوانە سەرچاوەی مادەیەكی زۆر باش بوون بۆ چاپ كردنی كتێبێـك، بـەڵام نـەك تـەنیا ئەوانـەم هیـچی نـەما و هـەمووی سووتا و تاڵان كران (هەم هی من و هەم هی "سـوارە") بـەڵكوو كاتێـك مـن لە ساڵی ١٩٦٨ چوومە زینـدان و دوای ماوەیـەك كـە ڕێگـا درا ئـیتر نامـە ئـاڵوگـۆڕ بكـەم و خــەڵك بێتــە دیـدارم و جـارێكی تـر لەگـەڵ "سـوارە" شـەڕەنامـەمان دەسـتی پێكـردەوە، ئەوانیـشم هـەمووی فـەوتا!! دیـارە ئـەم سەفەرە چوونكە دەمـانزانی نامـەكانمان دەخوێندرێنـەوە، زۆر بـە ڕەمـز و ڕاز و لە توێی چەندین پەرەدا دەماننوسین! بەڵام لەگەڵ ئەوەش‌دا ئێجگـار خـۆش بـوو!! مـن و "سـوارە" هـەردووكمان قۆناغێكمـان بڕیبـوو. حـەوت هەشـت سـاڵی پـێ چـووبوو، یەكـەمین نامـە نووسـینمان لـە سـەر "گـۆران" وابزانم لە دەوروبـەری ١٩٥٩ ـ ١٩٦٠ دابـوو، بـەڵام كـە لـە زیندانـەوە نامەم دەنووسی و "سوارە" جوابی دەدامەوە ١٩٦٨ بۆ ١٩٧٠ بوو. لانی كـەم نامـەكانی "سـوارە"م لای خـۆم ڕاگرتبـوو لـە زینـدان، بـەڵام لـە كـاتی هاتنـە دەرێـدا هەرچـی نامـەی دۆسـتان و ڕەفیـان و تەنانـەت كـەس‌وكـار و خزمیشم هەبوو كە لە گەڵ خۆم بیهانهینمە دەرێ هەموویان دەسـتیان بـە سەرداگیرا، هـیچ شـتێكیان پـێ نەهێـشتم جگـە لـەو جل‌وبـەرگی لەبـەرمدا بـوو!! ڕێگایـان نـەدا هیچـشتێك دەگـەڵ خـۆم بهێنمـە دەرێ، حكوومـەت هەمووی برد و دەستی بە سەردا گرت! لـەو نامانـەدا كـە ئـاڵوگـۆڕ دەكـران من بۆچوونەكانی خۆم دەگۆت: "چۆن ئەم شێعرە دەتوانێ ببێتە نموونە و سەرمەشـقێك بـۆ ئێمـە؟ جیاوازییەكـەی چـیە لەگـەڵ شـێعرە نوێیـە فارسـییەكە؟ چـەندە دەتوانـێ یارمەتیـدەرمان بێـت؟" "سـوارە"ش لـە

بەرامبەردا هەم وەکوو ئـەدیب و هـەم وەکـوو شـاعیر بۆچوونەکانی خـۆی دەگـوت. بڕێـك لـەو بۆچـوونانەی مـنی قـەبووڵ دەکـرد، بڕێکـی وەڵام دەدایەوە، بڕێکی ڕەت دەکردەوە. ئەمە وای لێکـردم تـەنیا کابرایـەك نـەبم خوێنەر بم، بەڵکوو من لە سەر "گۆران" دەست بکەم بە کـاری لێکۆڵینـەوە و بیکەم بە سەرچاوەی ئیلهام بۆ دۆزینەوەی ڕچە نوێیکەی شێعری کوردی لە کوردستانی ئێران. بەڵام پێش ئەوە لە نێو ئێمەدا زیـاتر شـێعرە نوێیـە فارسییەکە لەبەر دەستدا بوو یان ئەو شێعرانەمان لەبەر دەستدا بوو کـە بـە زمـانی بێگانـە گوترابـوون وەکـوو: "فەرەنـسی، ئینگلیـزی، ئـەڵمانی" دەشزانی بزووتنەوەی وەرگێڕان لە ئێـران بزووتنەوەیـەکی زۆر بـەربڵاو و بـــەنرخ و دەوڵەمەنـــدە، ئێمـــە نموونـــەی زۆری شـــێعری کـــۆن و نـــوێی بێگانەشمان لەبەر دەستدا بوو کە بیکـەین بـە سەرمەشقی شێعری نـوێی کوردی. وابزانم ئەگەر من هەڵە نەکەم یەکەمین کەس کە بە شـێوەی نـوێ شێعری گوت لە کوردستانی ئێران "عەلی حەسەنیانی" بوو.

پ: هاوقۆنـاغ لەگـەڵ "گـۆران"دا یـان (بـۆ نموونـە) لـە ژێـر کاریگـەریی "گۆران"دا؟

و: بە کاریگەربوون بە "گۆران"، بەڵام کاریگەرییەکی جارێ سـەرەتایی بوو. "عەلی" پـێش ئـەوەش کـە دیوانەکـەی "گـۆران"مـان دەسـت کـەوێت، خـۆی هـەوڵی ئـەوەی دەدا نموونەیـەکی شـێعری نـوێی کـوردی بخاتـە ڕوو. شێعرێکی هەبوو بە ناوی "جەلاد" شێعرێکی سـاکار بـوو، بـەڵام شـێعرێکی پـڕ حـەماس و پـڕ شـۆڕ و بوێرانـە بـوو... شـێعرێکی تـری هـەبوو نـاوی «بۆردوومان» بوو. هەر دوو شێعرەکە تەواو سیاسی بوون. شێعرەکەی باسـی

بۆمبارانی دەکرد، یەکەمین ڕەنگدانەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق بوو لە سەر ئێمە، دەگەڕێتەوە بۆ ١٩٦٠ ـ ١٩٦١.

پ: کاک سەلاح من لەم قسانەدا وا تێدەگەم کە بیر کردنەوەی ئێوە لە نوێکردنەوەی شێعری کوردی، پەیوەندیی بە "ڕوانگە"وە نەبووە!

و: زۆر ڕاستە. نەك ئاگامان لە "ڕوانگە" نەبوو، بەڵکوو "ڕوانگە" هێشتا نەهاتبووە سەر شانۆی کوردی، ئەمە دەگاتە کۆتاییەکانی ١٩٥٩ و سەرەتاکانی ١٩٦٠.

پ: کە واتە دەتوانی "سوارە" لە پێشی پێشەوە دابنێیت و بیخەیتە پێش گرووپی "ڕوانگە"شەوە؟

و: ئەوەیان با ئەو کەسانەی لێکۆڵینەوە دەکەن قەزاوەتی لە سەر بکەن. با ئەوەش بڵێم کە بەر لە "سوارە"، "عەلی حەسەنیانی" شێعرە نوێیەکەی دەستپێکرد، دوای "عەلی"ش ئەوەی زووتر هات (شتێك لە "سوارە" زووتر هاتە ناو مەیدان) "فاتیح" بوو. بەڵام هیچیان نەیانتوانی ئەو کاریگەرییە لە سەر شێعری نوێی کوردی دابنێن کە دوایی "سوارە" داینا. ئێمە هەر ئەوە نەبوو کاری ئەدەبی بە یەکەوە بکەین، بەڵکوو کۆڕێکی سیاسی بووین و حیزبێکی سیاسیش بووین.

پ: ئەو حیزبە سیاسییە کامە بوو؟!

و: ئێمە لە پێشدا (وابزانم ١٩٥٨ ـ ١٩٥٩دا، لەگەڵ یەکەمین ساڵی چوونمان بۆ زانکۆ) یەکێتییەکمان دروست کرد بە نێوی "یەکێتیی خوێندکارانی کورد لە زانستگای تاران".

"یەکێتیی خوێندکارانی کورد لە زانستگای تاران" ڕێکخراوێکی نهێنی بوو، بەڵام ئەوەندە بە پەلە، ئەوەندە خێرا، ئەوەندە دەستوبرد، کاری

کـرد و لـە نـاو خوێنـدکارانی کـورددا لـە کوردسـتانی ئێـران لایـەنگر و هەواداری پەیدا کرد کە شەش مانگ یان ئەوپەڕی ساڵێك کەمتری پێچوو، هیچ خوێندکارێکی کورد نـە لـە "زانـستگای تـاران" و نـە لـە هـیچ کـام لـە زانستگاکانی ئێران دەستنەدەکەوت سەر بـەو ڕێکخـراوە نـەبێت و ئەنـدام نەبێت تیایدا!! هەر بۆیەش دوای ماوەیەك ناوی خۆی گۆری بە "یەکێتیی خوێندکارانی کورد لە زانـستگاکانی ئێـران" بـۆ ئـەوەی بـۆ هـەموو ئێـران بێت.

پ: تەقدیری ئەو ڕێکخراوە بۆ ئەدیب چۆن بوو؟ جموجوڵی ئەدەبی لە ناویاندا چۆن چۆنی بوو؟

و: باوەڕ بکە ڕێکخراوە بە هۆی ئەوە کە خوێندکار دروستی کردبوو، بە هۆی ئەوەش کە پێکهێنەران و دامەزرێنەرانی خۆیان ئـەدیب و خوێنـدکار و ڕووناکبیر و زمانەوان بوون، وای لێهاتبوو باش دەستنیشانت نەدەکرد کە ئەمە ڕێکخراوێکی خوێندکارییە بە تەنێیە کە کاری سیاسی دەکات یان کۆڕ و ئەنجومـەنێکی ئـەدەبیی کوردییـە؟! ئـەم دووەی وا تێکهـەڵکێش کردبـوو لەگەڵ یەکتردا نەدەناسرانەوە (ئێستا جیگای باسکردنی نییە) بەڵام ئـەوە گرنگیی ئەدەب و زمان لە هێشتنەوە و ڕاگرتنی بوونی نەتەوایـەتیی کـورد نیشان دەدا. زمان هەمیشە ئەو فاکتەرە گرنگە بووە کە بە درێژایی مێژووی ئێمە توانیویەتی بوونی نەتەوەیی بپارێزێت.

باسەکە درێـژە... بـا بـچمەوە سـەر ئـەو بەشـە کـە پـاش ئـەم یـەك دوو شێعرەی "عەلی" وردە وردە کۆڕەکە زیادی کرد. ساڵی پێـچوو "سـوارە"ش هات بۆ تاران، ئەمجار کۆڕەکەمان دەوڵەمەندتر و گفـتوگوکانیـشمان گـەرم

و گورتر بوون... "فاتیح" جیاوازیی لەگەڵ زۆریان ئەوە بوو کە بە تەنیا شاعیر نەبوو، ئەدیبیش بوو.

پ: (بۆ نموونە) چیرۆکی دەنووسی؟

و: نەخێر... لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەدەبی کوردی باش و زۆر بوو، بەڵام چیرۆکی نەدەنووسی... کابرایەکی ئەدیب بوو، کابرایەك بوو سەرەڕای ئەوەی کە ئەوکاتە تەمەنی کەم بوو (شتێك لە من منداڵتر بوو) بەڵام هاتە ناو کۆڕە ئەدەبییەکەوە، زۆر زوو (وەکوو کەسێکی دەرەوەی ناوچەی موکریان) گەشەی کرد...

پ: کاك سەلاح ئەم پێداگرتنە لەسەر ناوی "فاتیح" یان لەسەر ناوی دیکە سەندنەوەی ئەو تیعتیبارە نییە لە "سوارە" و گێڕانەوەی بۆ ئەو کەسانەی کە لە ئەسڵدا خۆیان خاوەنی ئەو ئیعتیبارەن؟

و: نا... ئەمە بەخشینی زانیارییەکە بەو کەسەی کە ئەم زانیاریانەی نییە. گێڕانەوەی مێژوو بەو جۆرەی کە واقعەن بووە ئەرکێکی سەرشانی منە. ڕەنگە ئێستا تۆ نەزانی یا خەڵکێك نەزانێ کە "فاتیح" لە هەرە ئەو کەسانەیە کە من لە بواری سیاسەتدا بەوپەڕی توندی ڕەخنەم لەسەری هەیە و لە دوو تەوەری زۆر لێك جیاواز و زۆر دژ بە یەکتردا ڕاوەستاوین. لە سەر سیاسەت، لە سەر مەسەلەی میللی، لە سەر دواڕۆژی گەلی کورد و لێکۆڵینەوە لە سەر بزوتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد!! "فاتیح" خاوەنی ئەو قسەیەیە کە (بەداخەوە!) دەڵێ: "هیچ بزوتنەوەیەکی ڕزگاریخوازیی کوردی، لە هیچ دەورەیەك لە زەماندا، هیچ حەقانییەتێکی نەبووە، هیچ پێشکەوتنخوازییەکی لە دەروونیدا نەبووە و ئەگەر دەبێت بەرگرییەکی لێ بکرێ، تەنیا لەبەر ئەوەیە کە داگیرکەرەکانی زۆر بێڕەحمانە

گرتوویانە و کوشتوویانە و لە ڕوانگەیەکی مرۆییەوە مرۆڤـ دەبێ بەزەیی پێدابێتەو"..."کەسێك وا بڵێ و بۆچوونی منیش دژ بەوە زۆر ئاشکرا و دیارە. لەبەر ئەوە من دەمەوێ بڵێم: هەڵوێستی سیاسیی ئێستای "فاتیح" نابێت دەوری گرنگی ئەو لە کۆڕ و کۆمەڵ و ئەنجومەنە کوردییەکان لەبەر چاو ونکات. نابێ دەوری ئەو لە داهێنان و دامەزراندنی ئەو بناغە بەهێزەی کە شێعری نوێی کوردی لە کوردستان سەرئەنجام بە خۆیەوە گرت لەبیر بکات.

سیاسەتێك لە چل پەنجا ساڵی ڕابردوو بەردەوام هەبوو و من لە دژی ڕاوەستاوم ئەویش ئەوەیە: "دەوری ئەدەبی و هونەریی شاعیرێك دەبەستنەوە بە هەڵوێستە سیاسییەکەیەوە." بۆ نموونە "گۆران" کە چووەتە ناو "حیزبی شیوعیی عێراق"ەوە ئێتر وا حیساب دەکرا کە ئەمە شاعیری "حیزبی شیوعی"یە و تەنیا شیوعییەکان بۆیان هەیە پیایدا هەڵدەن و ئەوانەی لە ناو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردا بوون، بە تایبەتی ئەندام و لایەنگرانی پارتی لە ٥٠ ساڵی ڕابردوودا هەرگیز ناچنە سەر باسکردنی "گۆران" و تەعریف و پێداهەڵگوتنی.

پ: واتە، پێت وایە بزووتنەوەی کوردی غەدری لە "گۆران" کردووە بەوەی نەیهێشتووە شۆرەت پەیدا بکات؟! بەڵام هەن دەڵێن: "شێخ نووریی شێخ ساڵح" پێش "گۆران"یش دەکەوێت لە داهێناندا! کە چی بەو حوکمەی کە "شێخ نووری" حیزبێکی بە توانای وەکوو "حێزبی شیوعیی ئەوسای عێراق"ی لە پشتەوە نەبووە، ناوی دەرنەکردووە!! واتە، هەن پێچەوانەی قسەی جەنابت دەکەون دەڵێن: ئەوە "حیزبی شیوعیی" بووە کە دەوری هەبووە لە گەورە کردنی ناوی "گۆران"دا!! بە هەر حاڵ من

بڕوا ناکەم "حیزب" یان "ڕێکخراو" یان "گرووپ" و "دەستەی سیاسی" بتوانن تا سەر ناوێك بخەنە ژێری ژێرەوە و یەکێکی تر بخەنە سەری سەرەوە! زەمانە خۆی دواجار ئەم شتانە یەکلایی دەکاتەوە.

و: جا ئێستا ئەو زەمانەیە نەگەیشتووەتە لای ئێمە!! ئێمە قسە لە ئێستا دەکەین.

من دژی ئەو بۆچوونەم کە "حیزبی شیوعیی" بەوە کە ناوی خۆی خستۆتە سەر ناوی "گۆران"ەوە، مانعی ئەوە بووە "گۆران" ئەو جێگا گرنگە و ئەم مەقامە بەرزەی کە بە ڕاستی شیاویەتی لە ئەدەبی کوردیدا بگرێتەوە. "حیزبی شیوعیی" بۆتە هۆی ئەوەی کە ئەوانەی لەگەڵ "حیزبی شیوعیی" جیاوازن "گۆران" فەرامۆش بکەن، وازی لێ بێنن، ناوی نەبەن.

ئەگەر نەبێتە بۆچوونێکی کاڵ و کرچ یان بۆچوونێکی توند و تیژ (مرۆڤ لە بواری ئەدەبدا نابێ ئێگجار توند و تیژ و دابڕاو بێت) ئەوا من بۆچوونێکم هەیە لە سەر "گۆران": "من دوای "نالی" لە هەموو ئەدەبی کوردیدا هیچ کەس نابینم بە قەد "گۆران" کاریگەریی لە سەر شێعری کوردی هەبووبێت! هیچ کەس نابینم بە قەد "گۆران" مافی خۆی بێت کە ئەم پاناوکە فراوان و بەرین و قووڵە لە ئەدەبی کوردیدا بگرێتەوە. بەڵام هیچ کەسیش نابینم بە قەد "گۆران" غەدری لێکرابێت و مافی زەوت کرابێت! ئەمەش تازە نییە!! لە ناوەڕاستی پەنجاکان بە دواوە، بەتایبەت لە پەنجا و هەشت بە دواوە، کە دەوری سیاسی و چالاکیی سیاسی "گۆران" لە ناو "حیزبی شیوعیی"دا بە ئاشکرا پەرەی سەند، ئیتر ئەو لێکدابڕانەی بەینی "گۆران" بەینی باقی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد ڕووی دا و

وای کرد "گۆران" ئەو دەورە گرنگەی نەدرێتێ!! ڕەنگە هەندێك کەس بڵێن: (کە لە ڕاستیدا ئینکارییشیان ناکەم!!) ئەم گرنگییەی "گۆران" لەبەر چاوی من، ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە ئێمە یەکەم ئاشناییمان لەگەڵ ئەدەبی نوێی کوردی لە ڕێگای "گۆران"ەوە بووە، یان ڕەنگە پێیان وابێت من خۆم وەکوو نووسەرێك یان لێکۆڵەرەوەیەکی ئەدەبی، کاری زۆرم لەگەڵ شێعری "گۆران" کردووە، لەگەڵی ڕاهاتووم، هەروەك چۆن برێك کەس پێیان وایە بە هۆی لێکۆڵینەوەکانم لە سەر "حاجیقادر" ئێجگار ئاوا موریدی "حاجی"م، جا قەی چ دەکا؟ ڕەنگە وابێت... ڕەنگە وابێت... بەڵام من پێم وایە وەك چۆن شێعری کلاسیکی کوردی بە ناوی "نالی"وە دەناسرێ، شێعری نوێی کوردییش هەقە بە ناوی "گۆران"ەوە بناسرێت. چونکە ئەو شێعری نوێی کوردیی چەسپاند و دایمەزراند و خستیە سەر ئەم ڕێچکەیە، با پێش ئەوە "شێخ نووریی شێخ ساڵح" کاری گەورەشی کردبێت و یەکەمین ڕچەی شکاندبێت، بەڵام خۆ هەمیشە یەکەمین ڕچەشکێن گەورەترین کەس نییە لە ناو ڕچەکەدا...

پ: بەڵکوو ئەو کەسە گەورەیە کە زۆرتر لە ناو ڕچەکەدا دەمێنێتەوە...؟

و: ئەو کەسەی کە زۆرتر دەمێنێتەوە و لە ناو ڕچەکەدا و ئەو کەسەش کە کاری بەرزتر دەکا ئەو کەسەی کە هونەر و فەنەکەی بەرزترە...

تا ئێستا هیچ کەس لە شێعری نوێی کوردیدا نەگەیشتۆتە ئەو هونەرە بەرزەی کە "گۆران" پێیگەیشت... بەڵام سروشتییە کە چاوەڕوان بین لە سی چلساڵی کۆتاییدا، لە ئەدەبی کوردی و شێعری کوردیدا، چ لە کوردستانی عێراق و چ لە کوردستانی ئەودیودا، خەڵکی دیکە بێن گەشە

بکەن و لە "گۆران"یش تێپەڕن... بەڵام تەنانەت تێپەڕ بوونی ئەوانیش لە "گۆران"، لە مەکانەتی "گۆران" کەم ناکاتەوە...

جا با بچینەوە سەر شێعری نوێی کوردی لە کوردستانی ئێراندا...

پ: با من بیرت بخەمەوە کە لە کوێوە دەستپێکەینەوە. من پرسیم: ئایا دەتوانیت شێعری کوردی لە کوردستانی ئێراندا بە سەر چەند قۆناغدا دابەش بکەیت؟

قۆناغی یەکەمت باس کرد کە قۆناغی "هێمن، هەژار و خاڵەمین و سەید کامیل و..." ئەوانە...

و: کە هەموویان بە شاگردی "ئەبولحەسنەی قازی" دەناسرین.

پ: پاش ئەوەیش شێعری "سوارە" و شێعری ئەو گرووپەی کە لە زانکۆکاندا تەشەنە دەکات و جێ پێی خۆی قایم دەکات، بەڵام ئایا دەتوانی پاش ئەوانیش گرووپێك یان تاقمێکی ترمان بۆ دەستنیشان بکەیت؟

و: هەر ئەو گرووپەی کۆتایی کە شێعری نوێی کوردیی دانا لە (٦٠ ـ ٦١ و ٦٢) خۆی قۆناغێکی دووەمی بە سەر هات کە ئیتر زیاتر گەشەی کرد و پەرەی سەند... ئەوە بوو لە ئاخر ڕۆژەکانی ساڵی ١٣٤٣ی ئێرانی یان بە دیقەت بڵێم لە شەوی نەورۆزی ١٣٤٣ی ئێرانی کە دەکاتە ١٩٦٤ خەڵکێکی زۆر گیران، ئەوانەی گیران هەموویان ئەو کەسانە بوون کە من ناویان دەبەم و باسیان دەکەم و لە پەرەگرتن و گەشەپێدانی شێعر و ئەدەبی نوێی کوردیدا دەستیان هەبوو و دەوریان هەبوو "من نەبێت". چونکە من ساڵ و نیوێك بەر لەوە هاتبووم بۆ ئەم کوردستانی عێراقە و پێشمەرگە بووم... دوای ساڵ و نیوێك لە دامەزراندنی یەکێتەکەمان پەیوەندیم کردبوو بە "حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران"ەوە... ئەو

کات ئێمە نەندامێتیی ئەو حیزبەشان وەگرتبوو... جا هەم لە لایەن "کۆمیتەی حیزب"ەوە هەم لە لایەن "کۆمیتەی خوێندکاران"ەوە، منیان نارد بۆ کوردستانی عێراق لە بەر ئەوە من لە گیرانەکەدا بەشداریی ئەو هاوڕێیانەم نەکرد... بەڵام کاتێك دوای سێ ساڵ مانەوە لە کوردستانی عێراق گەڕامەوە بۆ کوردستانی ئێران و گەڕامەوە بۆ نێو کۆڕە ئەدەبییەکان، گەڕامەوە بۆ زانکۆش، بۆ تەواو کردنی خوێندنە نیوەچڵەکەم، ئیتر ئەوانیش لە زیندان هاتبوونە دەرێ و گەڕابوونەوە بۆ زانکۆ و بۆ تەواو کردنی خوێندنە نیوە و ناچڵەکەیان... ئەوسا ئیدی ئێمە ئەزموونێکی زۆرمان پەیدا کردبوو (دیارە کە دەڵێم زۆر، لە چاو خۆمان لە چاو ئەوساش)، گیرانمان دیبوو، زیندانمان دیبوو، هەڵهاتنمان دیبوو، کوردستانی عێراقمان دیبوو... من هەڵگری ئەو بۆچوون و بیروڕایە بووم کە لە کوردستانی عێراق پەیدام کردبوو لە سەر چۆنییەتی شۆڕش و ڕەوابوون یان ڕەوانەبوون و باڵەکانی... هەموو ئەو بیر و بۆچوونانەم لەگەڵ خۆم هێنابۆوە بۆ "زانکۆی تاران"، ئەوانیش بۆچوونەکانی ناو زیندانیان هێنابۆوە...

پ: ئەی لە سەر شێعر هیچت نەبردبۆوە بۆ ئەوان؟

و: من لە سەر شێعر هەر ئەوەم بردەوە کە تۆ ئێستا ئاماژەت پێکرد... کە گەیشتمەوە پێمگوتن: ئەو جۆرەی ئێمە ئاوا بە خۆشەویستی سەیری "گۆران" دەکەین ئاوا بە بەرزی سەیری دەکەین لە کوردستانی عێراق سیاسەت نەیهێشتووە ئەو بەرزی و مەکانەتەی هەبێت...

پ: کێ بوون ئەوانەی ئەوکات غەدریان لە "گۆران" دەکرد؟

و: ئەو كات بە پلەی یەكەم "بزوتنەوەی میللی و ڕزگاریخوازی كورد" كە "پارتی" سەركردایەتیی دەكرد...!

پ: كێیان قوت كردبۆوە لە بەرامبەر "گۆران"دا خۆ دەبێ بۆ سەركوت كردنی كەسێك، كەسێكت هەبێت لە بەرامبەریدا ڕایگری یان بەرزی بكەیتەوە...!

و: زۆر كەسیان هەبوو... بەڵام لە پەلەی یەكەمدا "كامەران موكری"...!

پ: "كامەران موكری"یان بەرز كردبۆوە!!

و: بەڵێ...!

گەڕانەوە بۆ تاران و... جارێكی دیكە سەر بە یەكەوەنان، هەم بەرهەمی سیاسیدا و هەم بەرهەمی ئەدەبی... بەرهەمە سیاسییەكەی ئەوەبوو: ئێمە جارێكی دیكە قەناعەتمان پەیدا كرد دەبێ ئەو كۆمەڵەیەی خۆمان دامەزرێنینەوە، بەڵام زەمانە گۆڕاوە، بیری نەتەوایەتی ناتوانێ بە تەنیا لەم سەردەمەدا كورد ڕزگار بكات... لە بەر ئەوە هەموومان بەو قەناعەتە گەیشتبووین كە ئەم بیرە نەتەوایەتییە ڕزگاریخوازییەی كورد، دەبێ موتوربە بكرێ بە بیری چەپ... ئێمە هەموومان كەوتینە سەر موتالایەكی (دەتوانم بڵێم) باش و فراوان لە "ئەدبیاتی ماركسی"دا و دەستمان كرد بە خوێندنەوە... قەناعەتمان پەیدا كرد كە هەر ڕێكخراوێكی تازە دەبێ لە سەر بناغەی "ماركسیزم ــ لینینیزم" دابمەزرێت!!

پ: ناشێ بە تەمابوون ئەدەبەكەش هەڵكێشن لە "بیری چەپ" و "ماركسیستی"؟

و: بەڵێ، بەڵام ئەوە لەبەر ئەوە نەبوو کە بڕیارمان دابێت دەبێ وا بکەین. ئەوە لەبەر ئەوە بوو باوەڕەکانمان پاڵی پێوەدەناین وابکەین! تۆ وەختێك شێعر دەڵێیت لە سەر باوەڕی خۆت دەیڵێیت، خۆ شێعر بۆ باوەڕی خەڵك ناڵێیت؟! بەڵام هەوڵی ئەوەشمان دەدا کە سنووری بایەخە ئەدەبییەکان نەشێوێنین و نەیەکین بە قوربانی باوەڕە سیاسییەکە!!

بیرمە "فاتیح" شێعرێکی خۆشی گوتبوو بە نێوی "بەرخە مامز"؛ "بەرخە مامز" شێعرێکی دڵدارانەی غەرامیی ئێجگار خۆش و جوان بوو، هەرایەکی ساز کرد، لەمەوە حەملەی پێ کرا کە: ئێستا چ وەختی ئەو شێعرە غەرامییەیە، لە کاتێکدا ئێمە لەو خەباتە توند و تیژەداین؟! کۆڕێکی بۆ گیرا، لەو کۆڕەدا من زۆر بە توندی دیفاعم لێکرد! (ئێستاش کە پیر بووم ئەو عادەتەم هەر هەیە، وەختێك دەچمە ناو جەدەلەوە توند و تیژ قسە دەکەم، زۆر توند و تیژیش!!). خۆشییەکەی ئەوە بوو "فاتیح" خۆی لەگەڵ ڕەخنەگرەکان بوو، دەیگوت: "بەڵێ کارێکی خراپم کردووە کە ئەم شێعرەم گوتووە!" من هەرای توندم لە سەر ئەوە بوو کە: "نەخێر...! کارێکی چاکت کردووە و دیسان دووپاتی بکەوە و حەیفە ئەو توانا و ئامادەییەی خۆت لە بواری دڵداری و ئەوین و غەرام و هەست و نەستی تاکەکەسی و مرۆیی خۆتدا بە کار نەبەیەت." خۆشییەکەی ئەوە بوو سەرەنجامیش من ئەوانم بەزاند!

پ: تۆ ئەو هەموو ساڵە پێش ئێستا، بەرگریت لە تاکەگەرایی و خودگەرایی شاعیر کردووە لە ناو شێعردا، ئێستا سەیرە (کەم و زۆر) دەگەڕێیتەوە سەر ئەوەی کە شاعیران واز لەو زاتیەتە بهێنن و زیاتر

تـەرخان بـن بـۆ مەوزوعییـەت، زیـاتر تـەرخان بـن بـۆ کێـشە نەتـەوەیی و کۆمەڵایەتییەکان!!

و: ئەگـەر وابـێ ئێمـە لـە قـسەکانی پێـشوومانـدا شـوێنێك هەیـە کـە حەتمەن لەو شوێنەدا باش لە یەکتر تێنەگەیشتووین! من ناڵێم شاعیران با وا بن!! ناڵێم دەبێ شاعیر چ بکەن!! باسی ئەوەم کردووە کە ئەدەبی کوردی بە کام قۆناغدا تێپـەڕیوە؟، بـۆ ئـەم شـاعیرانە وایـان کـردووە؟ مـن ئـەوەم لێکداوەتەوە کە ئەوە ناچارییان بووە!

پ: ببوورە کاك سەلاح... ساڵانی گەڕانەوەتان بـۆ زانکۆکـانی ئێـران (تـۆ لە کوردستانی عێراقەوە و هاوڕێکانیـشت لـە زیندانـەوە) سـاڵانی "قۆنـاغی دووەم"ی گرووپەکـــەی "تـــۆ" و "ســـوارە" و "فـــاتیح" و "عـــەلی حەسەنیانی"یە؟

و: بەڵێ، "قۆناغی دووەم"یەتی بەڵام قۆناغێکە جیـاوازیی کـەم نـەبوو لەگەڵ "قۆناغی یەکەم". ئێمە دوای گەرانەوەی من لە کوردسـتانی عێـراق و دوای گەڕانەوەی برادەران لە زیندان، لە ڕووی سیاسییەوە جارێکی دیکـە خۆمـان ڕێکخـستەوە، بـەڵام وەکـوو هـەموو بزووتنەوەیـەکی سیاسـی کـە دابڕانـی بەسـەر دادێـت و جـارێکی دیکـە یـەکتر دەگرێتـەوە، مـەرج نییـە هەموو ئەو کەسانەی جاری پێشوو لەگەڵ بوون بۆ جاری دووەمیش لەگەڵ بـوون. ئێمـە هـەم بڕێـك خـەڵکمان لـێ جـودا بـۆوە، هـەم بڕێـك خـەڵکی تازەمان زیادی کرد، لـە وانـەی کـە جـودا بوونـەوە یـان گـەرم و گوڕیەکـەی جارانیان نەما "عەلی حەسەنیانی"، "عەزیزی ژیان" ... لە وانەش کـە لـە "دەوری یەکەم"دا لەگەڵمان نەبوون (چونکە منداڵ بوون) و پاشـان هاتنـە ڕیزەوە: "موسلیحی شێخئەلئیسلامی ـ برای فاتیح" (وەکـوو لێکۆڵـەر هـەم

لـە بـواری سیاسـی و هـەم لـە بـواری ئەدەبـدا)، "عەبـدوڵڵای موهتـەدی"، "ئەمیری حەسـەنپـوور"، "بـایزی مـەردۆخی"... کۆڕەکـەمان لـەژێر بـاری عاتیفە و ئیحساس هاتە دەرێ. بوار کرایەوە بو لێکۆڵینەوە لە سـەر ئـەدەب لە ڕوانگەیەکی زانستییەوە، تەنانەت بوار کرایەوە بۆ لێکۆڵینـەوە لـە سـەر بزوتنـەوەی ڕزگـاریخوازی کـورد لـە ڕوانگـەی مەعریفییـەوە، هـەروەها بـۆ لێکۆڵینەوە لە سەر مێژووی کورد، شۆڕشەکانی پێشوو، هەڵەکان، تەنانـەت شۆڕشـی ئـەیلوول و هەڵـەکانی...، ئەوانـەمان هـەموو لەبـەر چـاو بـوو. ڕووداوەکـانی نـاو شۆڕشـی کوردسـتان و نـاو مێـژووی گـەلی کوردمـان لێکدایەوە و ڕەنگی دەدایەوە لە نـاو شـێعرەکانماندا! شـێعرە مەشهورەکەی "فـاتیح"، "شـێعری شـەوە" ڕەنگـە زۆر کـەس نـەزانن یـان تـا ئێـستا بـاس نەکرابێت، ئەمە باسێکی شۆڕشی ئەیلوولە کە دەڵێ:

"لە پێشدا دەنگێکی زۆر خۆش دەهاتە بەرگوێم، پێم وابوو ئەمە دەنگی باڵندەیەکە کـە شـەو دەخـوێنێ و مـژدەی هـاتنی بـەیانی دەدا؛ دەنگی کەسێکە کە بـە نـاو لێـڕەوار و جەنگـەڵدا تێدەپـەڕەێ و دار و دەرخت دەبڕێ بۆ ئەوەی ڕێگا بکاتـەوە و مـژدە ببـات بـۆ هاوڕێکـانی، یان دەنگی ئاوی کانییەکە کە دەڕژێتـە سـەر خیـزە وردەکـان و لـە دڵ کاری دەکا!! بەڵام وردە وردە کـە ئـەم دەنگـە نزیـك بـۆوە، لێـی حـاڵی بووم کە نەخێر ئەمە شەقژنێکی تاڵە!! پڕی کردم لە وەحشەت؛ پڕی کردم لـە تـرس و بـە چاوێکی پـڕ خـۆف و تـرسـەوە سـەیری ئێـستا و داهاتووی خۆمانم کرد ئـەمجا لـێم بـوو بـە "شـەوە" یـەك ئێـستا مـنی وەکوو مناڵێك لە باوەشی خوێدا گرتووە و خەریکە دەمخنکێنێ.

شێعری "شەوە" ئەو حاڵەتە دەگێڕێتەوە... بەڵام دیارە ئەو کات پێمان باش نەبوو، ئەم شەرحەی لە سەر بدرێ! پێمان وابوو خۆشیەکەی لە ڕەمزییەتەکەی دایە، لە ناوەرۆکەکەی دایە، لە ناوە داپۆشراوەکەی دایە.

هەروەها شێعرەکەی "سوارە" "خەوە بەردینە"، باسی هەموو ڕابردووەکان دەکا کە (چۆن ئاوێك خەریکە لە دەروونی کێوێکەوە لە دڵی کێوێکەوە دێتە دەرێ... ئەم ئاوە چەندە خۆشەویستە! هەموومان چاوەڕێی هاتنی دەکەین! بەڵام کە دێتە دەرێ لکی زۆری لێ دەبێتەوە، بەڵام هەموو لکەکان بە ڕێگای ڕاست و ڕەوادا ناڕۆن! هی وا هەیە سەری لێدەشێوێ، هی وا هەیە بەلارێدا دەڕوا، هی وا هەیە ئیتکای بە خۆی نییە، پاڵپشتی بە دەرەوەی خۆیەتی، بەڵام لە نێو هەموو ئەوانەدا یەك "چاوگ" هەیە کە بە تەنیا ئەو شارەزای کۆسپ و کەندالی ڕێیە...) ئێمە ئەوکات پێمان وابوو ئەو ڕێگایە ئەوەیە کە ئێمە دۆزیومانەتەوە! ئەمە مانیفێستی "سوارە" بوو کە لە واقعدا نەك هەر بۆچوونە ئەدەبییەکان، بەڵکوو بۆچوونە سیاسییەکانی سەردەمیشی بەیان دەکرد.

پ: "سوارە" لە "خەوە بەردینە"دا ڕۆشنتر بڵێی دەیەوێ بڵێ چی؟!

و: من خەیاڵم هەیە لە سەر "خەوە بەردینە" شتێك بنووسم، بەڵام تا ئێستا سەرقاڵی نەیهێشتووە! سەرقاڵی لە لایەك و دژواریی کوردستان لە لایەك و کاری زۆری سیاسیش کە ماوەیەك پێوەی خەریك بووم لە لایەك و لە لایەکی ترەوە بیر لەوەش دەکەمەوە، ئایا من ئەم پەردەیە لە سەر ئەو بووکە لادەم، ئەو جوانییەی دەمێنێ لەبەر چاوی خەڵك کە ئێستا هەیەتی؟! یا لێی گەڕێم لەژێر ئەو تارایەدا خەڵك تارماییەك ببینن و خۆیان بە خەیاڵی خۆیان بیری لێ بکەنەوە کە دەبێ چەند جوان بێت؟!

"سـواره" لـه شـێعرەکەیدا مانیڤێـستێکی بـەیان کـرد لـه بۆچـوونه سیاسییەکانی ئەم سەردەمەماندا...

پ: جگه لەوەی که لـه دووتـوێی شـێعردا و بـه شـێوەیەکی ناڕاسـتەوخۆ "سواره" دەریبڕیوە، ئایـا گرووپـی ئێـوه لـه هـیچ کـام لـه دوو قۆنـاغەکـەی ژیانیدا مانیڤێستێکی ڕۆشن و ڕاستەوخۆ و بەرچاوی دەرکـرد وەك ئـەوەی ڕوانگه؟

و: نــەخێر... لـه بـواری سیاسـیدا نـا. لـه بـواری ئـەدەبیشدا ئێمـه پێمانوابوو بەرهەمەکان خۆیان دەتوانن ئـەو مانیڤێـستۆیه بـن! مـن خـۆم چـەندین چـیرۆکی کـورتم نووسـی، وەکـوو "بـراڕۆ"، وەکـوو "کـێ ڕچـەی شـکاند"، وەکـوو "نـان و فیـشەك"، وەکـوو "بەڕێوەبـەری قوتابخانـه"... خـەڵکی تـریش دوای مـن دەسـتیان کـرد بـه نووسـین، وەکـوو "موسـلیحی شێخەلئیسلامی"، "مەحمودی مەردۆخی"... جگه لەوه لێکۆڵینەوه هـەبوو لـه سـەر مێـژووی کـورد، لـه سـەر کـاری ڕۆژهـەڵاتناسـی، ئەمانـه زیـاتر "ئـەمیری حەسـەنپـوور" دەیکـردن، هـەروەها "مـەحمودی مـەردوخی" دەیکـردن. ئێمـه پێمـان وابـوو بـەم کارانـه بـیر و باوەڕێـك دەخەینـه نـاو جـەماوەرەوه کـه کـوردی پـێ دەناسـێنێت، بزوتنـەوەکانی کـوردی پـێ دەناسێنێت، لەگەڵ کورد و کوردایەتیدا بیری چەپی پێدەناسێنێت! هەموو لـه سـەر ئـەو شـتانه سـوور بـووین، بـەڵام بەشـی زۆری کارەکـانی ئێمـه لـه "قۆناغی دووەم"دا دەستی پێکرد.

پ: ئێـوه لەگـەڵ نـەوەی پـێش خۆتـاندا، بەتایبـەتی ئەوانـەی کـه بـه زیـندوویـی مابوون و هـەتا ئەو سـاڵانەی کۆتـایی هـەر لـه ژیانـدا بـوون، وەکوو: "هێمن، هەژار ..." بەینتان چۆن بوو؟

و: سەبارەت بە "هەژار" ئەو لە "کوردستانی ئێران" نەبوو، "هەژار" ئەو کات لە "کوردستانی عێراق" بوو. لەو بزوتنەوەیە دوور بوو، نە زۆری پێ دەگەیشت، نە زۆری دەزانی، نە قسەی لە سەر دەکرد، نە خۆیشی لەم بوارە دەدا...! بەڵام "هێمن" لەگەڵ ئەوەی کە خۆی ئەم ڕێبازەی نەگرتبووە بەر، بەڵام پشتیوانیی لێ دەکرد. پشتیوانی لێ دەکرد و پەیامی بۆ دەناردین، یارمەتیی دەداین! دیارە جارجاریش ئەوەی دەگوت کە وا باشترە ئێوە پێوانەکانی ئەدەبی کلاسیکیی کوردی لەبەر چاو بگرن و لەم ڕێز و پێوانانە دەرنەچن! بەڵام بە هەر حاڵ بەینێکی باشمان لەگەڵی هەبوو. ئێمەش وەکوو مامۆستایەك کە پێش ئێمە لە بواری ئەدەبی کوردیدا هەنگاوی گەورەی ناوە بەڕێزەوە سەیرمان دەکرد، بەڵام کەسمان نەچووینە سەر ئەوە کە شێوازەکەی تەقلید بکەین و لە سەر خەتی ئەو بڕۆین.

پ: پێم باشە باس لە ئاوابوونی ڕۆژ و دەورانی دەستەی دووهەمی ڕۆشنبیری و شێعر و ئەدەب لە کوردستانی ئێراندا بکەیت.

و: ئەو قۆناغەی کەوا من باسی دەکەم (٤) ساڵی خایاند. لە ساڵی (١٩٦٥)ەوە کە من هاتمەوە لە پێشمەرگایەتی و ئەوان هاتنەوە لە زیندان تا ساڵانی (٦٥ ـ ٦٦ ـ ٦٧ ـ ٦٨) لە کۆتایی یان لە ناوەڕاستی (٦٨)دا جارێکی دیکە پۆلیس دەستی لێ وەشاندینەوە... من چوومە زیندان!

پ: دووبارە پەرتەوازە بوونەوە؟!

و: ئەم کۆمەڵەیە پەرتەوازە بووینەوە. لەم قۆناغەدا "سوارە" بە تەواوی گەشەی کرد و هەموو قۆناغەکەی خستە ژێر کاریگەریی خۆیەوە!

هـەموو شـێعرە باشـەکانی "سـوارە"، هـەوەها هـەموو شـێعرە باشـەکانی "فاتیح" هی ئەم "قۆناغی دووهەم"ەن.

"سوارە" لە بواری شـێعریدا دوای ماوەیـەك وای لێهات کـە ئیـدی تـازە مونافەسە و ململانێی نەکرێت!! هەر لە "قۆناغی دووهەم"ەوە هـەموومان بۆمان سەلـماند کـە قوناغەکـە لـە سـەر نـاوی ئـەو سـەبت دەکـرێ!! ئەمـە قۆناغی دووەمە...

پ: "سوارە" پەیوەندیی لەگەڵ ئەدیبانی کوردستانی عێراق هەبوو؟

و: لە ڕاستیدا لەبەر ئەوەی من نێوە نێوە لە هەڵهاتن و خۆشاردنەوە و هاتنـەوەدا بـووم زۆر ئاگـادار نـەبووم. بـەڵام دەمبیـست ئـەوان بڕێـك لـە نووسراوەکانی نـاو ڕۆژنامـەکانی کوردسـتانی عێراقیـان پـێ دەگەیـشت، بـە تایبەتی لە قۆناغی دوای هاتنە دەرەوەی من لە زینـدان پـاش سـاڵی (٧٠)، مـن یەکـەم جـار (وابـزانم سـاڵی ٧١ یـان ٧٢ بـوو) شـێعرێکی "شـێرکۆ بێکەس"م خوێندۆتـەوە، ئـەوە بـوو گۆڤارێـك کـەوتبووە دەسـت "سـوارە"، سوارە، ئەو شێعرەی بە من نیشان دا! وا بـزانم ئەمـە سـاڵی (٧٢)ە، بـەڵام ئـیتر لـەو کاتـەدا ئێمـە ئەنجومەنـە ئەدەبییەکـەمان وەك خـۆی نـەمابوو. "سوارە"ش تازە ئیتر دەوری لە شێعری کوردیدا نـەمابوو!! "سـوارە" دوای گیرانی من لە ٧٠ بە دواوە کەوتە ژێر چاودێری، ناچار هەم وازی لە کاری سیاسی و هەم تا ڕادەیەك وازی لە کاری ئەدەبی هێنا...

پ: تەندروستیی خراپ بوو؟

و: تەندروستیـشی هـەر خـراپ بـوو، وەزعـی مـادی و بەڕێوەچـوونی ژیانیشی لە هموویان خراپتر بوو...

پ: وامدەزانی ئەو کە کوڕی خێزانێکی خانەدان بووە، هەرگیز پەکی لە پارە نەکەوتووە!!

و: لە هەموو ژیانیدا بە دەستەنگی و بە فەقیری ژیاوە!! باوکی "سوارە" لەگەڵ ئەوە کە لە ڕابردوودا پیاوێکی بە دەستەڵات و خاون موڵك بوو، بەڵام کاتێك "سوارە" گەیشتێ هیچ شتێکی نەمابوو! براکانی خۆی یارمەتییان دەدا و دەیانژیاند! لەبەر ئەوە هیچی وای بۆ نەدەمایەوە تا یارمەتیی "سوارە" بدات! "سوارە" لە تاران یەکێك لە خوێندکارە هەژارەکان بوو! بەڵام لەبەر ئەوەی پیاوێکی هەتا بڵێی دڵتەڕ بوو، پیاوێك بوو هەمیشە خەریکی ئەوین و دڵداری و حەزلێکردوویی بوو، پارەیەکی کەمیشی مابایە هەر جل و بەرگی جوانی پێ دەکڕی و خۆی دەڕازاندەوە و ڕۆژی جارێك هیچ نەبوایە دەبوو بچێ دڵدارێك ببینێ، کچێك ببینێ، بە بێ ئەوە هەڵی نەدەکرد...

لە قۆناغی دووەمدا ئەگەر نووسینی پەخشانی حیساب بکەین، چیرۆکەکانی من لە هەموویان زیاتر ناوی دەرکرد. ئەگەر شێعریش حیساب بکەین شێعرەکانی "سوارە" بوون بە شێعری قبوڵکراوی قۆناغی دووەم. هەر کەسێکی دیکەش کە تازە بەرەو لای شێعر دەهات، چاوی لە شێعرەکانی "سوارە" دەکرد. بۆیە ئیتر پاش ئەوە تا کۆتایی ئەو قۆناغە "سوارە" بوو بە شۆڕەسواری مەیدانەکە! "سوارە" لە (٧٠)دا پاش هەموو نەخۆشی و ناڕەحەتی و نەدارییەك ناچار بوو بچێت لە شوێنێك دابمەزرێ وەکوو فەرمانبەر. بۆ ئەم مەبەستە چەند کەسێك کاریان بۆ کرد و یارمەتییان دا، لە وانە: (یادی بەخێر) مامۆستای شەهید "جەمیل ڕۆژبەیانی" کە خۆی ئەو کاتە لە تاران بوو و ئیشی بۆ ڕادیۆ و TVی

ئێرانی دەکرد. ئەو و کۆمەڵێکی دیکە یارمەتییان دا. "سواره" دامـەزرا کـە دامـەزرا ئـیتر نەیـدەوێرا زۆر پڕکێـشی بکـا چونکە دەترسـا ئیـشەکەی لـە دەست بچێ!! وای لێهات لە شـێعر کەوتـەوە! وەك چۆن مریـشك لـە هێلکـە دەکەوێت "سواره" تازە ئیتر لە شێعر چۆوە.

لە دوایین قۆناغەکانی ژیانی ئەدەبیی خۆیدا شێعرێکی بۆ من نـارد بـۆ زیندان، من ئەو کات حوکمی ئیعدام درابووم، دوای شەش ـ حەوت مانگێك حوکمەکەم بوو بە ئەبەد. یـەكجار ڕێگایـان دا چاوپێکەوتنم هـەبێ، لـەو چـاوپێکەوتنەدا دایکـم هـات بـۆ دیـدارم، "سـواره" شـێعرێکی دابـوو بـەو، ئەویش لە ناو چێشت و ناندا شـاردبوویەوە (لـە نـاو یاپراخـدا) هێنـای بـۆ زیندان، "سواره" ئەو شێعرەی پێشکەش کردبوو بە من، ئەو شـێعرەیە کـە دڵێ: ***" من دەڵـێم پەپولەیـەك فـڕی بـە باڵی سـەوز و سـورەوە"*** تیایـدا کەسێك وەڵامی دۆستەکەی دەداتەوە کە پێی گوتووە:

واز بێنە دەتگرن و دەتکوژن! فەرموو ئەوانەی کە ڕۆیشتن و گیران چییان بە سەر هات؟

ئەمیش دەڵێ:

من واز ناهێنم، چونکە منیش واز بێنم خۆ زەمانە واز ناهێنێ!

" دنیا، دنیای جوانییە، لە پەنجەرەی نیوەتـاکی بومەلێڵـەوە چاوم لە دیمەنی کچی بەیانییە!"

ئەمە ڕەنگە ئاخرین شێعری "سواره" بووبێت کە پڕ بە دڵ گوتبێتی!! لە دواییدا "سواره" شێعرەکانی بۆ بۆنەیەك دەگوت! یان ئارامتری دەگوت! یـا شۆڕشـگێڕانە و ئـاگرین نـەبوو! یـا جـار جـار ئەگـەر زەوقـی هەبایـە و

هاوڕێکانی زۆر ڕەخنەیان لێ نەگرتایە، شێعرێکی بە مەعشوقەکانی خۆی دا دەگوت! بەڵام تازە نەکەوتەوە سەر ئەم شێعرە!

شێعرێکی هەیە "تۆ دەریامی"، ماوەیەك بوو "سوارە"م نەدیبوو، جوابی نارد کە شێعرێکم گوتووە و لەمێژە گوتوومە و بەڵام دەرمنەخستووە، با بۆت بنێرم. من لە بۆکان بووم، ئەو لە تاران بوو، گەرمەی ناڕەحەتی و توند و تیژیی ئێمە بوو، وەزعمان زۆر ناخۆش بوو، خەریکی کارێکی نهێنی بووین و لەژێر چاودێریدا بووین، دیارە "سوارە" بەشدار نەبوو، "سوارە" سەری خۆی داخستبوو و لە سەر هێلکەکانی کڕکەوتبوو!! بەڵام کە ئەم شێعرەی بۆ من نارد، من بە هۆی ئەوەوە کە هەم هاوڕێ بووین و هەم ئامۆزا، شەڕە قسەمان هەبوو، شەڕە جنێومان هەبوو، لەگەڵ کۆڵێك جنێو ڕاسپاردەیەکم بۆ نارد کە: "ئەم شێعرە دوو بەشە، تۆ نیوەت لە کاتێکدا گوتووە، نیوەت لە کاتێکیتردا گوتووە!..." دیم نیوەی ئەوەڵی شتێکی زۆر گەشتی بوو بۆ خەبات و بۆ تێکۆشان و بۆ پێداهەڵگوتن بە جوانیدا نوسرابوو، بەڵام نیوەی دووەم باسی "شۆڕشی کوردستانی عێراق" و باسی "حیزبی بەعس"ی دەکرد، تێگەیشتم ئەمە لەبەر دڵی "حکومەتی ئێران" دەڵێت، چونکە ئەو کات ئێران ئەو جۆرە شێعرەی هاندەدا! لە عێراقیشدا خەڵکیان هان دەدا کە بە خەبات لە کوردستانی ئێراندا هەڵبدا و خەڵك بە نێوی کوردستانی عێراقەوە هەندێ قسەی خۆی دەکرد! من دەمزانی حکومەتی ئێران ئەو شێعرەی پێخۆشە، لەبەر ئەوە جوابم لێگێڕایەوە گوتم: "نەڵێ نەیزانی!!" گوتم: "ئەم شێعرە دوو بەشە... لە دوو قۆناغی جیاوازدا گوتووتە!!" "سوارە" لە وەڵامدا

گوتبووی: "پێی بڵێین بەو "سەگە!" دیارە سیاسەت هێشتا زەوقی ئەدەبیی لێ تێك نەداوە! ڕاست دەكات ئەمە دوو بەشە، بە دوو جۆر گوتوومە..."

مەسەلەکەش بەمجۆرە بوو:

"وەفدێکی کوردستانی عێراق، وابزانم "دارا توفیق" و ئەوان بووبوون، چوو بوون بۆ ئێران، لە وێ دەوڵەت بردبوونی ڕادێو و TVیان پێنیشان بدات، "سوارە"شیان وەکوو شاعیر پێ ناساندبوون! وەفدەکە پرسیبوویان: "شێعری تازە چیت هەیە؟" "سوارە" گوتبووی: "بەڵێ شێعریشم هەیە، بەڵام هەموو لاپەڕەکانی لە لای خۆم نین، سبەینێ وەرنەوە دەتاندەمێ." سبەینێ ئەو شێعرەی کە کۆن گوتبووی دابوونێ و لەبەر دڵی ئەوان بەشی دووەمیشی خستبووە سەر.

پ: جا "سوارە" هەر بە ڕاست لەبەر ڕازی کردنی دڵی ڕژێمێك ئەو شێعرەی گوتبوو؟!

و: نیوەی یەکەمی شێعرەکەی: *"ئێمە خەڵکی ڕۆژهەڵاتین، فێر نەبووین بەزین و دابەزین! ئێمە خەڵکی ڕۆژهەڵاتی سوورین!"* وەها نەبوو کە دەوڵەتی ئێران تەحەمولی بکات لە هیچ شەرایتێكدا!! لەبەر ئەوە دەبوو ئیزافەیەکی بخاتە سەر، کە "سوارە"، "دارا تۆفیق" و ئەوانی دیبوو، بە فرسەتی زانیبوو ئەو ئیزافەیەی لە سەر بکات و شێعرەکانی پێشکەش بە وان بکات، بۆ ئەوەی بتوانێ نیوەی یەکەمەکەیشی بڵاوبکاتەوە!

پ: با لێرەدا ڕاوەستین و قۆناغی دوای ئەو قۆناغانەم بۆ باس بکەیت کە جێمانهێشتن.

و: قۆناغی دوای ئەوە دەبێ لە خەڵکی تر بپرسیت، من ئەوەی کە بۆم گێڕایتەوە، وەکوو کەسێکم کە لە ناو چیرۆکێکدا و بەڵام خۆی چیرۆکەکە بگێڕێتەوە! من لەو قۆناغەدا لەگەڵ بووم.

لە حەفتا بە دواوە تا حەفتا و نۆ، وەها خەباتی سیاسی توند و تیژ بوو لە لایەن ئێمەوە، وەها لێدان و گرتن و کوشتن توند بوو لە لایەن دەوڵەتی ئێرانەوە، هیچ بوارێکی وا نەمایەوە بۆ کۆ بوونەوەی ئەدەبی!! نەك تەنها بوار بۆ یەکتر بینینەوە نەمایەوە، بەڵکوو کەس نەدەپەرژا تازە بە ئەدەبەوە خەریك بێت!! ئێمە بۆچوونێکمان هەبوو (ئایا ڕاست بووبێت یان هەڵە) ئەوە بوو: "خەباتەکە لەوە توند و تێژترە و لەوە دەستەویەخەترە بچیت لە دوورەوە سەنگەر و سێرەی لێ بگری!! (بۆتە شەڕە خەنجر)..." ئێمە ئەگەر فرسەتمان هەبایە، ئەو فرسەتەمان بۆ کاری نهێنی، بۆ ڕێکخستن، بۆ تەشکیلات بە کار دەبرد. بڕێکمان سوورماینەوە لە سەر کاری سیاسی، بڕێکیش سوور نەماینەوە وەکوو "سوارە". "سوارە" خۆی لە سەر کاری سیاسی ئالوودە نەکرد، دوای ئەوەش نەهات دژی قسەکانی پێشووی خۆی قسە بکات. تازە ئیتر بوار نەمابوو بۆ ئەم ڕێبازە شێعر بڵێ! ئەگەر شێعری بۆ شتی دیکەش گوتبایە دەبوو هەموو شانازیەکانی خۆی تێك بدات! "سوارە" ئەم شانازییەی هەیە کە ئەو کارەی نەکرد! لەگەڵ ئەوەش دا کە لە ڕادیۆ بوو (ڕادیۆ مەرکەزێك بوو لە ژێر چاودێریی حکومەتدا) و تەکلیفیان لێ دەکرد شێعر بڵێت، کەچی سابت مایەوە، هیچی تری نەگوت!!

"فاتیح" کەوتە ناو کارێکی سیاسیی زۆر توند و تیژ، بواری شێعری بۆ خۆی نەهێشتەوە! "عەلی حەسەنیانی" چوو لە "وەزارەتی ناوخۆ" بوو بە

فەرمانبەر، ناردیان بۆ شوێنێك، دوورکەوتەوە لە شێعر (ئەوەندەی من پێ بزانم)

ئەو قۆناغە لە دوای حەفتا کۆتایی هات. لە حەفتا تا حەفتا و نۆ، بە نیسبەت ئێمەوە قۆناغی خەباتی توند و تیژی سیاسی‌یە. من لەو قۆناغی حەفتا تا حەفتا و نۆیەدا سێ جار گیراوم!! سێ جار گیراوم و چوومەتە زیندان و هاتوومەتەوە. خەڵکەکەی دیکەش کەس حاڵی لە حاڵی من باشتر نەبووە!

بەڵام ئەڵبەتە هیچ میللەتێك قسر نابێ و لە سك و زا ناکەوێ، خەڵك شتیشی گوتووە، نەسلی تازە هاتووە، ئەم مێژووەی نەسلی تازە خودی نەسلی تازەکە دەبێ بیگێڕنەوە... من تا کۆتایی حەفتام بۆ گێڕایتەوە... یەك شتت لە حەفتا و نۆدا بۆ ئیزافە بکەم، ئەوەیە کە "شۆڕشی کوردی" لە کوردستانی ئێران دەستی پێکرد، نەیتوانی بە پێی پێویست خزمەتی زمان و فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی بکات!! خەریکبوون بە کاری سیاسییەوە، خەریکبوون بە شەڕی پێشمەرگانەوە، بۆچوونێکی هەڵە لە سەر زمان کە گوایە زمان تەنها هۆی تێگەیشتن و تێگەیاندنە، نەشیاندەزانی زمان هۆی وجودی مرۆڤە، هەموو ئەوانە وای کرد کە لە حەفتا و نۆوە شتێکی وەها لە بواری ئەدەب و زماندا نەکرێت کە قابیلی قسە لێکردن بێت و ئاگامان لێبێت! بڕێك سروودی نیشتمانیی جوان جوان دەرکەوتن کە "فاتیح" دەیگوت، "موسلیح" دەیگوت، "ئەحمەد بازگر" دەیگوت، "سلێمانی قاسمیانی" دەیگوت و کەسی وەکوو: "نەجمەی غوڵامی"، وەکوو "ناسری ڕەزازی" دەیانکرد بە سروود. لە وانەیە بڵێم ئەمە تەنیا دستکەوتی ئەدەبی هەموو ئەو قۆناغە بوو (کە کورد دەسەڵاتی

هەبوو!!) ئەو کاتە کە دەسەڵاتمان نەبوو، لە ژێر زەخت و زۆری حکومەتدا بووین، کاری ئەدەبیمان زۆر بوو! بەڵام ئەو کاتەی کە دەسەڵات کەوتە دەست کورد و ڕێگا کرایەوە و ڕۆژنامە ئازاد بوو، بەرهەمێکی وام نەدیت! یان ڕەنگە هەبووبێت و من ئاگادار نەبووبم!

پ: لە سەر قسەی جەنابت ئەگەر دەیەی نێوان ٦٠ ـ ٧٠ دەیەی "سوارە" و "فاتیح" و ئێوە بووبێت، ئەمن پێم وایە دەیەی نێوان ٧٠ ـ ٨٠ش هەر بۆ ئەوان حساب بکەین، چونکە لەم دەیەیەشدا هیچ جم وجوڵێکی ئەدەبی لە کۆردستانی ئێراندا نەبووە کە شایەنی باس و مایەی دڵخۆشی بێت! تەنانەت دەیەی نێوان ٨٠ ـ ٩٠یش من پێم وایە دەتوانین هەر بە دێژەی شکۆمەندییەکانی قۆناغی "سوارە و فاتیح و ئێوە" حیساب بکەین، بەڵام لە نەوەت بە دواوە تا ئێستا، جمەوجوڵێک لە ئارادا نیێە، دەتوانین ئەو قۆناغە بە قۆناغەێکی سەربەخۆ حیساب بکەین (ئەگەر کەسێك ئەمەم لێ بە ئێراد نەگرێت)...

و: نەخێر بە لای منەوە ڕاستە! من ئەسڵەن ئاگادار نیم ئەم نەسلە نوێیە، لەم قۆناغە نوێیەدا، چەند ئاگاداری ئەو کارانەیە کە لە ڕابردوودا کراون! من پێم وانییە زۆر ئاگادار بن، لەبەر ئەوە باوەڕ ناکەم زۆر پشت ئەستوریش بن! هەر چەند ئەگەر بە تەواوی تەواویش ئاگاداری تەواوی وردەکارییەکانی "سوارە" نەبن، بەڵام ئەو وەکوو تارماییەکی ئێجگار گەورە و فراوان باڵی بە سەر هەموو دەیەی نەوەد بە دوای ئێستای کوردستاندا کێشاوە! من ئەوە لە ڕووی ئەو هەموو باس و گفتوگۆ و لە سەر نوسینانەوە دەڵێم کە لە سەر "سوارە" دەکرێن! جا بڕێکی باشی بۆچوون و بڕێکی باشی بۆ نەچوون... زۆر جاران تەعنە دەبینم، (بە بێ

ئەوەی ناوبێنن) بە ئیشارە و کینایە دەڵێن: گوایە هەر کەسێك هەیە کە دەتوانێ لە سەر "سوارە" قسە بکات بەڵام نایکات! خۆ دەزانم بە کێ دەڵێن، بەڵام هەموو ئەو قسانە نیشان دەدا کە "سێبەری "سوارە" هێشتا سێبەرێکی سەنگینە" من هەر ئەوەندە دەزانم لە ئەدەبی تازەی ئەم سەردەمە...!

پ: من زۆر زۆر خوشحاڵ بووم...

ئەگەر فرسەتی ئەوەمان هەبوو جارێکی تر قسەی دیکە بکەین و درێژە بە گفت و گۆکەمان بدەین، ئەوا تەوەری دیکە دەدۆزینەوە بۆ گفت و گۆ! بەڵام نەوەکا ئەمە کۆتایی باس و خواس و گفت و گۆکەمان بێت، ئەگەر قسەیەك هەیە بۆ کۆتایی ئەم باسە، دەتوانیت بیڵێیت ...

و: من قسەی زۆرم کردووە و تۆش کەمت نەکردووە! لە بەر ئەوە با ئەمە دوا قسەمان بێت و سوپاس...

سەرچاوەکان:

١ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٤،ساڵی یەکەم، زستانی ١٣٦٤، لاپەڕە ٤٤ تا ٤٧.

٢ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ١٢، ساڵی سێهەم، لاپەڕە ١٢ تا ١٥.

٣ـ گۆڤاری مامۆستای کورد، ژمارە ٤ ـ ٥، سوید، ئەستکهلم ـ ١٩٨٧.

٤ـ گۆڤاری مامۆستای کورد، ژمارە ٣، ساڵی ١٩٨٦.

٥ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٥٥، لاپەڕە ١٣ ـ ١٩، ڕێبەندانی ١٣٦٩.

٦ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٦٢، ساڵی حەوتەم، خەرمانانی ١٣٧٠.

٧ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٦٦، ساڵی حەوتەم، بەفرانباری ١٣٧٠.

٨ـ گۆڤاری سروە ـ ژمارە ٦٨، ساڵی حەوتەم، ڕەشەمەی ١٣٧٠.

٩ـ خەوەبەردینە ـ ساڵی ١٣٧١.

١٠ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٧٥، ساڵی هەشتەم، ڕەزبەری ١٣٧١.

١١ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٨٤، پووشپەڕی ١٣٧٢، لاپەڕەی ٣٢ ـ٣٤.

١٢ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٩٤ ـ ٩٣، ساڵی دەهەم.

١٣ـ سروە، ژمارە ٩٣ ـ ٩٤، خاکەلێوە ـ بانەمەڕ، ساڵی دەهەم. لاپەڕە ٢٤ تا ٢٧.

١٤ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٩٦ ـ ٩٥، ساڵی دەهەم.

١٥ـ گۆڤاری ئابیدەر ١٦ ـ ٧٦/٩/٤.

١٦ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ١٤١، ساڵی سێزدەهەم، لاپەڕە ٦٠، خاکەلێوەی ١٣٧٧.

١٧ـ گۆڤاری زرێبار، ژمارە ٣، جۆزەردانی ١٣٧٧، لاپەڕە ٤٢ تا ٤٤.

١٨ـ گۆڤاری ڕوڤار، ژمارە ٥، ساڵی ٧٧.

١٩ـ تاپۆ و بوومەلێڵ، ئیلخانیزادە ـ سوارە، پێشەکی سەلاحەددینی عەرەبی (ئاشتی)، لاپەڕەی ٩ ــ ١٣، چاپی یەکەم ساڵی ١٣٧٩، بڵاوکردنەوەی پانیز.

٢٠ـ گۆڤاری مەهاباد، ژمارە ١٠، ساڵی یەکەم، بەفرانباری ١٣٨٠، لاپەڕەی ١٤ تا ١٧.

٢١ـ گۆڤاری سروە، ژمارە ٢٠٧، ساڵی هەژدەهەم، لاپەڕە ٥ تا ٧ و "نوسخەی نووسەر".

٢٢ـ بەرنامەی کتێبێك لە گفتوگۆدا ـ تەلەویزیۆنی کوردسات. ٢٠٠٣.

٢٣ـ گۆڤاری گەلاوێژی نوێ، ژمارە ٣٤، حوزەیرانی ٢٠٠٤.

وێنەکانی سوارە

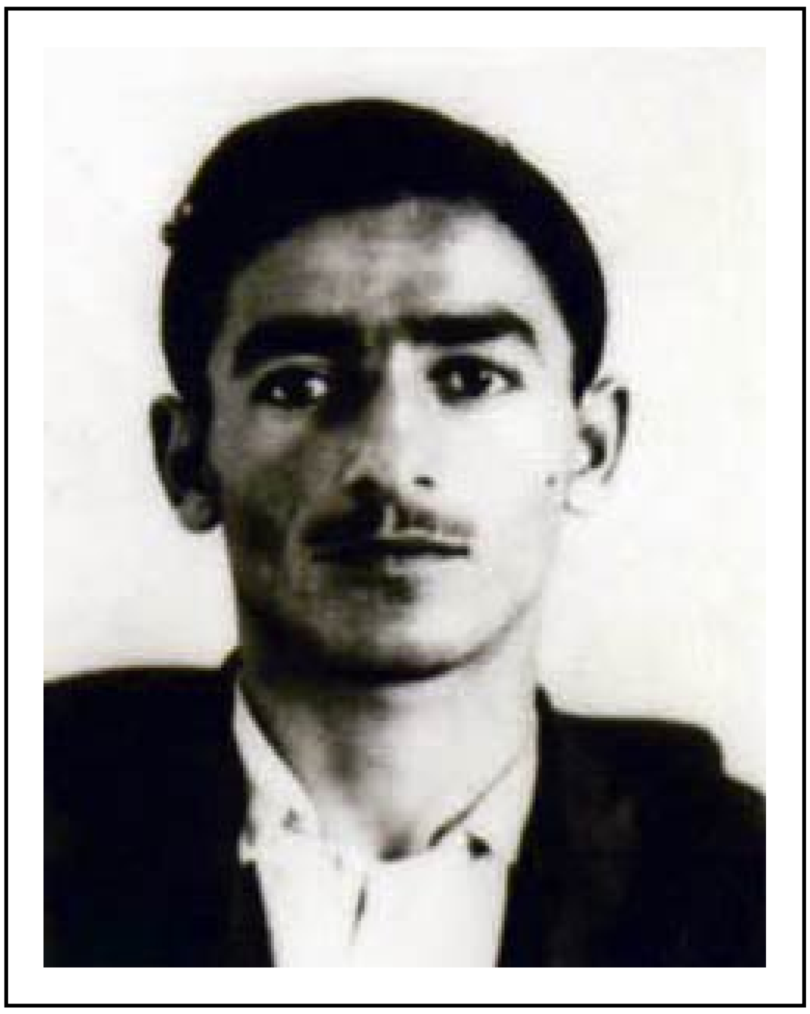

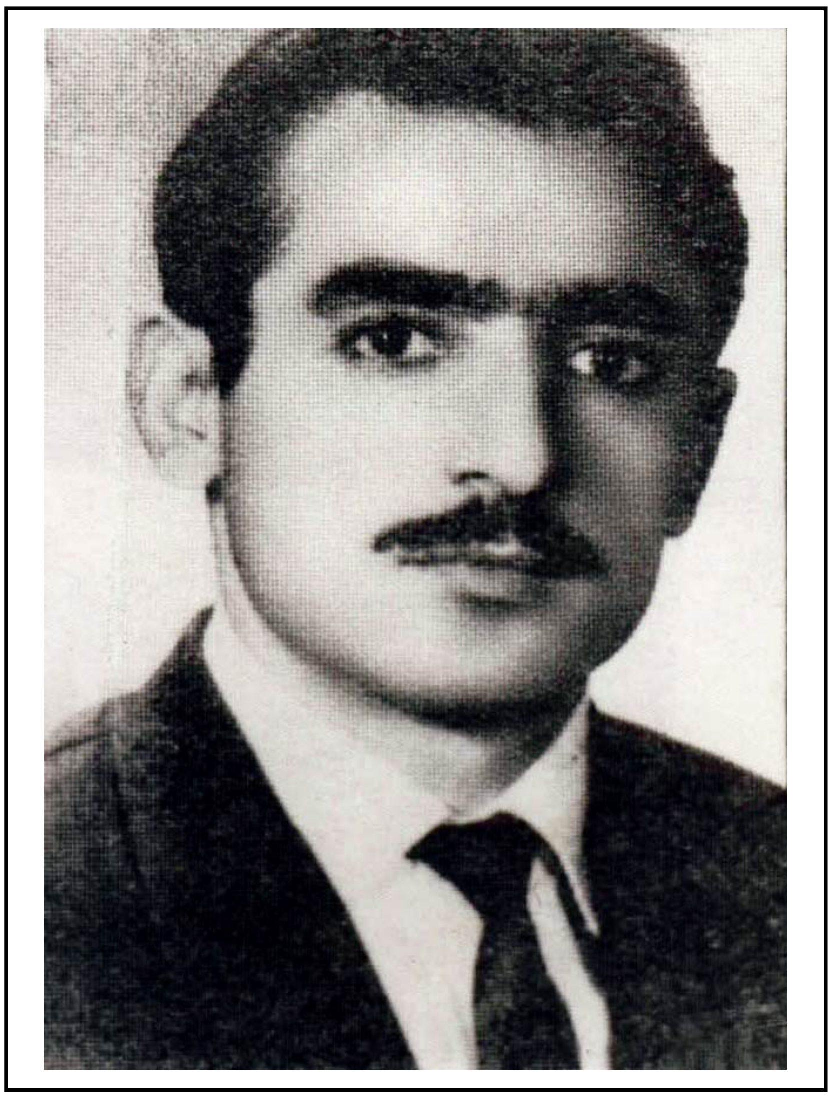

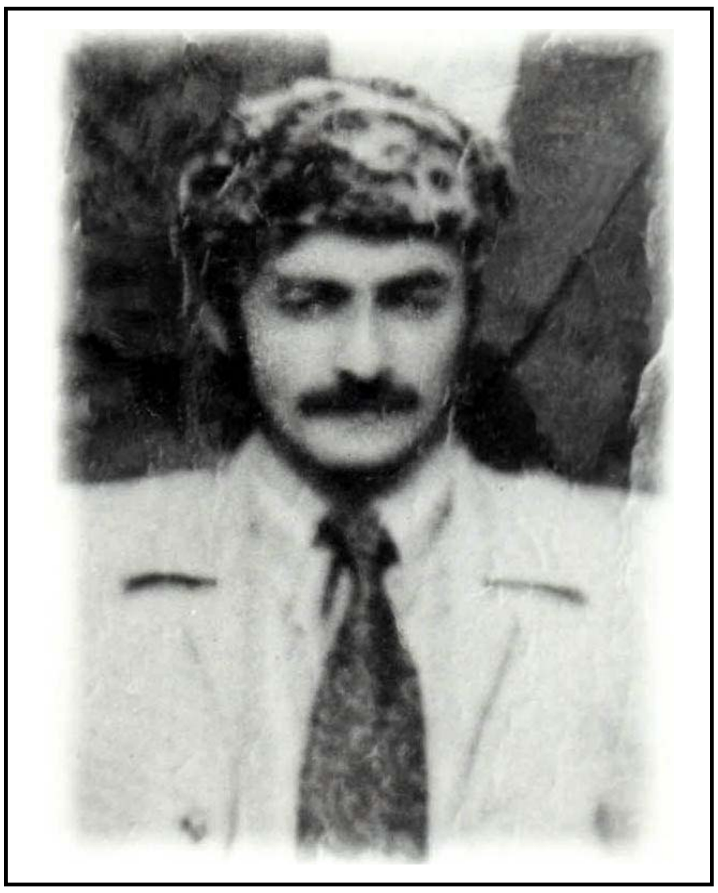

آرامگاه ابدی
سواره ایلخانی زاده
فرزند احمد آغا فرزند حاج بایز آغا
که در سن کوتاه در پرتو هوش پا به مرز فرزانگی
گذاشت و در زمره بزرگان ادب کردی
فارسی درآمد در تاریخ
۱۳۱۶٫۲٫۱۵
در روستای ترجان تولد یافت و در دیماه
سال ۱۳۵۴ به سرای باقی شتافت